

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

**GƏDƏBƏY
FOLKLOR ÖRNƏKLƏRİ**

I KİTAB

BAKI – 2016

TƏRTİB EDƏNLƏR: AMEA-nın müxbir üzvü
Muxtar KAZIMOĞLU (İMANOV)
fil.ü.f.d. Səbinə İSAYEVA

REDAKTORU: fil.ü.f.d., dos. İlkin RÜSTƏMZADƏ

Gədəbəy folklor örnəkləri. I cild. Bakı, “Elm və təhsil”,
2016, -360 səh.

folklor.az

Q 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2016

© Folklor İnstitutu, 2016

ÖN SÖZ

“Gədəbəy folklor örnəkləri” adlı çoxcildliyin 1-ci cildi barədə qeyd edilməli məsələlərdən biri şifahi söyləyicilik ənənəsinin kitabda nə dərəcədə qorunub saxlanması məsələsidir. Çünki istənilən folklor toplusu kimi, bu toplunun da dəyəri şifahi söyləyiciliyin qorunub saxlanması ilə çox bağlıdır. Müxtəlif janrları əhatə edən mətnlər birbaşa söyləyicilərin dilindən qeydə alındığına görə kitabda tərtibçilər qarşısında duran əsas çətinlik məhz şifahi deyilişin forma və məzmununa mümkün qədər sadıq qalmaqdan ibarət olub. Bu yerdə “çətinlik” sözü-nü işlətməyimiz heç də təsadüfi deyil. İş burasındadır ki, günü bu gün folklor nümunələri toplayıb nəşr etməyin öz problemləri var. Bir problem folklorlara marağın öləzidiyi və folklor daşıyıcılarının get-gedə azaldığı bir şəraitdə əldə edilən nümunələrin təhriflərə yol vermədən araya-ərsəyə gətirilməsi ilə bağlıdırsa, başqa bir problem şifahi deyilişdən kitaba təbii biçimdə gətirilmiş mətnləri oxucunun necə qarşılamağı ilə bağlıdır. Sırr deyil ki, sınavi oxucular, yaxud elmin başqa sahələri ilə məşğul olan həmkarlarımız, hətta folklorşünas dostlarımızın bəziləri belə folklor nümunələrini necə var, o şəkildə nəşr etməyi düzgün yol saymırlar. Əlbəttə, geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuş folklor toplularını ictimai fikrə uyğun redaktədən keçirmək dünyada qəbul olunmuş bir qaydadır, bu qayda bizdə də geniş tətbiq olunub və bu gün də tətbiq olunmaqdadır. Folklor toplusu geniş oxucu kütləsi yox, mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulursa, bu yerdə artıq ictimai fikrə uyğun redaktə aparmaq arxa plana keçir, şifahi ifa tərzini nəzərə almaq kitab tərtibində başlıca meyara çevrilir. Sınavi və qeyri-sınavi oxucunun necə qarşılamağından asılı olmayaraq, dünya folklor elminin vacibdən vacib bildiyi həmin meyara əməl etmək bizim də borcumuzdur.

Şifahi deyilişin mühüm forma göstəriciləri sırasında dil faktoru mühüm yer tutduğuna görə kitabdakı mətnlərin tərtibində dialekt və şivə xüsusiyyətlərinə xüsusi fikir verilib; Gəncəbasar bölgəsi, o cümlədən Gədəbəy üçün çox səciyyəvi olan “sagır nun” səsinin yazıda ifadəsi belə vacib sayılıb: “İman gəley, gələndə göröy Salatın qarı çörəh pişirey. Deey:

– Ana, axşamın xeyir.

Deey:

– Axşamın xeyir, a bala. Kimsin,, nəçisin,?

Deey:

– Ana, qəriv adamım, qonağım, ajmışım.

Deey:

– Oğul, qonax Allah qonağıdı, xoş gəlifsin,.

Çörəyin birini isdi-isdi buna verey, şirəli cəmin birinə də nəhrə yağını qoyoy ki, oğul, ala, bunnan düymənc elə də ye”. Bu nümunə əsasında şifahi nitqə xas səciyyəvi cəhətləri xatırlatmaq istəsək, ilk növbədə *gəley, görür, bişirir, deyir, verir, qoyur* kimi indiki zaman fellərinin; *kimsən, nəçisən* kimi sual əvəzliliklərinin; *adamam, qonağam* kimi isimlərin; *acmışam, gəlibsən* kimi keçmiş zaman fellərinin yerli ləhcəyə uyğun tələffüz olunmasını (*gəley, göröy, pişirey, deey, verey, qoyoy; kimsin,, nəçisin,; adamım, qonağım; ajmışım, gəlifsin,* şəklində deyilməsini), *düymənc* tipli dialekt sözlərinin işlənməsini qeyd etməliyik. Ancaq unutmamalıyıq ki, ləhcəyə uyğun tələffüz şəklinin az-çox saxlanması və ara-sıra dialekt sözlərinin işlənməsi ilə iş bitmir. Çünki bir çox hallarda xalq ədəbiyyatı mətnləri üzərində ləhcəçilik əməliyyatı aparılmasının, bu əməliyyatın saxtakarlıq vasitəsinə çevrilməsinin şahidi oluruq. Bir də görürsən tərtibçi zalım oğlu hansısa kitabdən götürdüyü əfsanə, rəvayət, nağıl, dastan mətnlərini ədəbi dil normalarından çıxarıb hansısa bölgənin ləhcəsinə uyğun bir şəkllə salır və onları həmin bölgədən yenicə toplanmış

mətnlər kimi oxucuya təqdim edir. Bu o deməkdir ki, folklor mətninin təbiiliyi məsələsində ləhcə elementlərini dilin yeganə göstəricisi saymamalı və həmin məsələdə başqa mühüm elementlərə də diqqət yetirməliyik. Başqa mühüm elementlər hansılardır? Canlı xalq danışığı dilinə məxsus cümlə quruluşu, nağıletmə tərzii, dialoqların təbii çatdırılma forması və s. Bir az əvvəl Növrəs İman barədəki rəvayətdən nümunə gətirdiyimiz parçaya yenidən qayıtsaq, həmin nümunədə feli sifət, feli bağlama, məsdər tərkiblərindən istifadə edilmədiyini, əksər hallarda yığcam cümlələr işləndiyini, yığcam və ritmik cümlələrin hansısa söz və ifadə ilə bir-birinə bağlandığını müşahidə etmiş olarıq. “Gələy, gələndə göröy” qəlibi nümunə gətirilən parçada cümləni cümləyə bağlamağın xalq danışığı dilinə xas səciyyəvi formasıdır. Mətnin bir hissəsini o biri hissəsinə bağlamağın bu formasına “Gədəbəy folklor örnəkləri”ndən istənilən qədər misal çəkmək olar: “Ağaşnan möhkəm vuror. Vuranda bu dönör olur adam”. Göründüyü kimi, “Vuror. Vuranda...” qəlibi cümlənin son sözünü o biri cümlənin əvvəlində təkrar edib mətndaxili əlaqə yaratmağın başqa bir nümunəsidir.

Diqqət yetirilsə, aydın olar ki, söhbət edən iki adamdan birinin dediyindən o birinin dediyinə keçməyin “İman deyir”, “Səltənət qarı deyir” şəkli yuxarıda misal çəkdiyimiz rəvayət parçasında işlənməyib. Yəni toplayıcılar və tərtibçilər Növrəs İmanla Salatın qarı arasındakı dialoqu informatorun söylədiyi kimi – “deey (deyir)” keçid şəkli ilə təqdim ediblər. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, dialoqların o cür təqdim edilməsi kitabdakı mətnlərin bir çoxu üçün səciyyəvidir: “Deer:

– Bə sənin, adın, nədi?

Deer:

– Mənim adım Əvəzəxeyirdi... Gəl sənnən şərt kəsəh.

Deer:

– Nə şərt?

Deer:

– Ya sən böyüh ol, ya mən böyüh olom”.

Yerli ləhcədə danışan söyləyici dialoqlarda beləgətdən, ibarəçilikdən büsbütün uzaqlaşır. Padşahla dialoq belə bəzən iki sadədil əkinçinin söhbəti səviyyəsinə endirilir: “Deer:

– A Məhəmmət, balıx hanı?

Deer:

– Ay dədə, balığı suya tulladım.

Deer:

– A bala, niyə? Deməli, sən balığı mənən çox isdeermişən,?.. Cəllatdar aparsın bunun boynunu vursun,!

Görən, bilən deer:

– Əə, öyü yıxılmışın oğlu, bu yaşın,da sən oğlun,un boynunu vurdursan, san,a irəhmət tüşörmü? Munu burax, qoy çixsın, varsın, getsin”. Qəzəbli padşaha müraciət edərkən ətrafdakı adamların, turalım, “qibleyi-aləm sağ olsun” əvəzinə “əə, öyü yıxılmışın oğlu” şəkliində müraciət etməsi şifahi təhkiyədə loru deyim tərzinin qabarıq olmasını göstərir.

Mətnlərin tərtib edilməsində əsas istinad nöqtəsi informatorların – söyləyicilərin necə və nə danışmasıdırsa, onda bu adamların kimlərdən ibarət olmasına diqqət yetirmək zərurəti yaranır. Zərurət yaranır ki, söyləyicilərin savad dərəcələri, danışqda ədəbi dil elementlərinə meyilli olub-olmamları, mətni dolğunluğu ilə çatdırmağa səriştələrinin kifayət edib-etməməsi və s. məsələlər nəzərə alınsın. Bu kimi məsələlər nəzərə alındıqda mətnlərdən bir qismində başqa mətnlərlə müqayisədə xalq danışq dilinin sönük, məzmunun zəif, süjetin qırıq-sökük çatdırılması təəccüb doğurmur, əksinə, belə hal şifahi nağılətmənin söyləyicidən asılı olaraq müxtəlif səviyyələrdə ortaya çıxmasından xəbər verir. Şifahi təhkiyənin söyləyici səriştəsindən asılı olaraq müxtəlif səviyyələrdə

ortaya çıxmasını eyni nümunənin ayrı-ayrı söyləyicilər dilindən yazıya alınması faktlarında daha aydın görmək olur. Amma bu məsələnin götür-qoy edilməsinə folklorun ilkin şərtlərindən olan variantlaşmadan başlasaq, daha münasib olar. Çünki folklor toplularına münasibətdə sırası və ya qeyri-sırası oxucuların narazılıqla qarşıladığı məsələlərdən biri də variantlaşma məsələsidir. Bəli, bəzi oxucular nə vaxtsa, hansı kitabdansa oxuduqları əfsanə və rəvayəti, nağıl və dastanı, atalar sözü və məsəli, tapmaca və bayatını... məzmunca “bir az” fərqli şəkildə başqa kitablarda – yeni toplanmış materiallar sırasında gördükdə “Buna nə ehtiyac var?!” deyib, yeni toplanmış materialın məzmunca da “yeni” olmasını mühüm tələb kimi irəli sürürlər. Bu tələbdə, başqa sözlə desək, bu ictimai sifarişdə səmərəli cəhətin olması danılmazdır. Səmərəli cəhət orasındadır ki, bu tələb folklor toplayıcısını indiyəcən diqqəti cəlb etməmiş, yazıya alınmamış və toplulara salınmamış nümunələrin aşkara çıxarılması istiqamətində səyi daha da artırmağa səsləyir. Amma xatırladığımız tələbin və ya ictimai sifarişin zərərli cəhətinin də olması unudulmamalıdır. Unudulmamalıdır ki, “yeni” nümunə axtarışı folklorun variantlaşma kimi mühüm prinsipinin diqqətdən kənar qalmasına gətirib çıxara bilər. O da unudulmamalıdır ki, hər “yeni” nümunənin də uydurma yox, həqiqi mətn olduğunun başlıca göstəricilərindən biri həmin nümunənin hardasa variantının olub-olmamasıdır. Tutaq ki, bir kənddə qeydə alınmış “yeni” nümunənin qonşu kəndlərdə, yaxın bölgələrdə variantına rast gəlmiriksə, onda həmin nümunənin kollektiv şüur süzgəcindən keçməsinə, folklor nümunəsi olmasına inanmaq çətinləşir. Variantlaşmanı konkret olaraq Gədəbəydən toplanmış örnəklər üzərində dəyərləndirmək istəsək, üç cəhəti xüsusi qeyd etməliyik:

a) qabaqcadan məlum olan motiv, süjet və obrazlarda “bölgəyə məxsus” detalların özünü göstərməsi;

b) “bölgəyə məxsus” nümunələrdə qabaqcadan məlum olan motiv, süjet və obrazlarla müəyyən səsleşmələrin olması;

c) eyni folklor nümunəsi ilə (məsələn, hansısa rəvayət, nağıl, bayatı və atalar sözü ilə) bağlı bir yox, bir neçə mətnin təqdim edilməsi.

Kitabdan variantlaşmanın hər üç istiqamətinə aid çoxlu misallar çəkmək olar. Amma buna ehtiyac görmədən bir nağıl üzərində öteri dayanmaqla kifayətlənmək istəyirik. Üzərində az-çox dayanmaq istədiyimiz nağıl “Qarğa ilə keçəl”dir. 1980-ci illərin əvvəllərində yazıya alınan bu nağılın “bölgəyə məxsusluğu” nağılda qarğa obrazının xüsusi yer tutması ilə bağlıdır. Bu nağılda qarğa elə-belə, epizodik bir obraz yox, qarğalar padşahıdır, hadisələrin gedişatına əsaslı təsir göstərən fəal yardımçı qüvvədir. Nağılın baş qəhrəmanı, yəni bir tikə çörəyə möhtac olan, fərasətsizliyi ilə ənənəvi kələkbaz obrazlarından daha çox Tənbəl Əhməd tipli obrazlara bənzəyən keçəl məhz qarğanın sayəsində bir dəfə sehrli qazan, bir dəfə sehrli eşşək, bir dəfə isə sehrli toxmaq əldə edir. Keçəl sehrli qazanın hesabına dünyanın naz-nemətinə, sehrli toxmağın köməyi ilə şər qüvvələrə – qazanı onun əlindən almaq istəyən padşaha, eşşəyi onun əlindən almaq istəyən dəyirmançıya qalib gələ bilir. Qarğanın bu qədər xüsusi yer tutduğu bu nağıla indiyəcən toplanıb çap olunmuş Azərbaycan nağılları sırasında rast gəlmirik. Şərti olaraq “bölgəyə məxsus” nümunə adlandırdığımız və bununla ilk dəfə məhz Gədəbəydən toplanmasına işarə etdiyimiz “Qarğa ilə keçəl”ə əsaslanıb bu nağıldakı qarğanın qabaqcadan bizə məlum olan obrazlarla heç cür səsleşmədiyini iddia etmək mümkündürmü? Əlbəttə, mümkün deyil. Əvvəla, ona görə mümkün deyil ki, dünya mifologiyası və folklorunda qarğa obrazının mühüm yer tutduğu saysız-

hesabsız süjet və motivlər var. İkinci tərəfdən ona görə mümkün deyil ki, Azərbaycan inanclar sistemində və Azərbaycan folklorunun ayrı-ayrı janrlarında qarğanın sakral aləmə bağlı olmasına aid çoxlu faktlarla qarşılaşırıq. Gədəbəydən toplanıb yazıya alınmış “Qarğa ilə keçəl”i konkret olaraq nağıllarımızla müqayisədə gözdən keçirəndə qarğanın yardımçı qüvvə timsalında təqdim edilməsinin ənənədən gəlməsinə, başqa nağıllarımızdakı müvafiq epizodlarla (məsələn, “Nardanxatın” nağılının bu kitaba salınmış iki variantından birində qarğanın bələdçilik edib, Nardanxatını qardaşlarına qovuşdurması epizodu ilə) səsləşməsinə bir daha inanmış oluruq.

“Gədəbəy folklor örnəkləri” kitabında təqdim olunmuş mətnlərin, heç şübhəsiz, bir vaxtlar xüsusi ifa konteksti olub. Nağılları uzun qış gecələrində xüsusi nağılçılar çoxlu adamın toplaşdığı məclislərdə danışılar. Aşıqların böyük şövqlə apardığı dastan məclisləri saatlarla çəkib, bəzən günlərlə davam edib. Bayatılar yas məclislərində avazla oxunub... Təəssüf ki, folklor nümunələrini o cür təbii kontekstində dinləyib yazıya almaq bu gün müşkülə dönüb. Səbəbin biri o cür məclislərdən çoxunun sıradan çıxmasıdır, biri də biz folklorşünasların folklor daşıyıcıları ilə qaynayıb-qarışa bilməməyimizdir. Qaynayıb-qarışmaq, səmimi ünsiyyətə girmək mümkün olsa, yas məclislərində, dar dairə üçün nəzərdə tutulan xüsusi mərasimlərdə iştirak edib, qeydlər götürmək də mümkün olar. Bu gün az-çox mümkün olan söyləyici və toplayıcı dialoqudur. Bəli, bu gün əldə edilən folklor nümunələrinin böyük əksəriyyəti məhz həmin dialoq kontekstində ortaya çıxır. Toplayıcı ordan-burdan söz salıb, əfsanə və rəvayətdən, nağıl və dastandan, atalar sözü və məsəldən, tapmaca və bayatıdan misallar çəkib, söyləyicinin yaddaşını tərpətməyə, onu dilləndirməyə çalışır. Folklor daşıyıcısının “dil açıb” danışması məhz toplayıcının yarada bildiyi isti münasibət hesa-

bına baş tutur. Belə isti münasibətin əlamətləri kitabdakı bəzi mətnlərdən də görünməkdədir: “Hər kəş öz yoluna davam elleer. Gedellər, gedellər. Böyüh qardaş, a qızım, başqa bir ölkədə bir doxdura rasd olur.

...Kişi həkimliyi bu oğlana tam örgəder. Son,ra qızınan muna toy elləməli olur, a bala”. Bu mətndə “a qızım”, “a bala” söyləyicinin toplayıcıya xitablarıdır. Söyləyici xitablarla kifayətlənməyib, bəzən söylədiyi mətnin sonunda toplayıcıya “alxış” da edir: “Qızım, bəxdi gələn qızdardan ol. Qoy munnan, bax bu nağıllardan san, a bir bəxşiş olsun, sənin, ruzun, bol olsun, canın, sağ olsun, Allah san, a ağ günnər versin”. Xatırlatdığımız xitablar və xeyir-dualar folklor mətnlərinin söyləndiyi şərait barədə təsəvvür yaratmaq baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Folklor mətninin hansı şəraitdə söylənməsinin, hansı kontekstdə ifa olunmasının vacib bir məsələ olduğunu nəzərə aldığındandır ki, toplayıcı diktofona yazdığı mətnləri sonradan vərəqlərə köçürərkən ilk baxışda maraqsız görünən, amma şifahi söyləyiciliyin göstəricisi olan bir çox elementləri ixtisar etmək yolu tutmur. Belə elementlər sırasında mimika və jestləri qeyd etmək olar. Danışdığı müxtəlif məzmunlu əhvalatlara, söylədiyi və ya ifa etdiyi lirik parçalara münasibətdə informatorun üz cizgilərində hansı dəyişiklik müşahidə edilir? Yaxud əl-qol hərəkətləri danışq prosesi ilə nə dərəcədə ahəngdarlıq yaradır? Bu cür suallara yeri gəldikcə aydınlıq gətirməyin faydalı olacağı nəzərə alındığına görə kitabda xüsusi toplayıcı və tərtibçi qeydlərinə yer verilir. Məsələn, kitabda toplayıcının belə bir ətək yazısı ilə tanış oluruq: “Söyləyici bayatıları avazla – mahnı kimi oxuyur”. Toplayıcının bu qeydi bir tərəfdən bayatının məclisdən asılı olaraq şeir kimi qıraətlə oxunmamasından xəbər verirsə, digər tərəfdən də söyləyicinin zahirdə üzə çıxan daxili yaşantısına işarə edir. Kitabdakı mətnlərin bir neçəsində isə söyləyicinin

əl-qol hərəkətlərinə işarə edən cümlələrə rast gəlirik: “Baxdı ki, burda bir dev oturuf. Qənirsiz gözəl bir qız saçınnan göydən asılıf. Dev də əlində bir yekə qurvağeyi belə-belə sığallıyır”. “Dev” sözünün ləhcədə (“döy” şəklində) deyilməməsi ilə “qənirsiz gözəl” ifadəsinin işlənməsi ilə savadlı adam tərəfindən söyləndiyi bəlli olan bu mətndə “belə-belə sığallıyır” cümləsi işarə ilə danışmaq nümunəsidir və toplayıcı qeydindən də görüldüyü kimi, həmin cümlə əllə sığal çəkmək mənasındadır.

Əlbəttə, folklor konteksti çox geniş anlayışdır və folklor mətninin hansı situasiyada söylənməsi, yaxud ifa olunması həmin anlayışın yalnız bir cəhətidir. Folklor kontekstində mühüm cəhətlərindən biri də folklor nümunəsinin hansı situasiyada yaranması məsələsi ilə bağlıdır. Şifahi yaradıcılıq üçün mühüm olan bu məsələ imkan daxilində “Gədəbəy folklor örnəkləri”ndə də nəzərə alınıb. Təsadüfi deyil ki, kitabda bir çox deyimlərin, atalar sözü və məsəllərin, aşığı şeiri nümunələrinin, lətifələrin, etnoqrafik nəğmələrin yaranma situasiyası ilə bağlı söyləyici şərhləri, yaxud xüsusi mətnlər vardır. “Xoruzunu qoltuğuna vermək” deyimi, “Saman düşdü, Zaman öldü” məsəli, Aşığı Ələsgərin “Düşərsən” rədifli qoşması, küləyin kəsməsi, günün çıxması, yağışın yağması, bəd nəzərin sovuşması ilə bağlı nəğmələr kitabda yaranma konteksti xüsusi olaraq aydınlaşdırılan xeyli miqdarda nümunə sırasındadır.

Aşığı ədəbiyyatına aid nümunənin folklorun digər nümunələri ilə eyni sırada xatırlanması fürsətindən istifadə edib bir məsələyə də toxunmaq istəyirik. Bu məqamda toxunmağa ehtiyac duyduğumuz məsələ tək Gədəbəydə yox, ümumən Gəncəbasar bölgəsində aşığı sənətinin yeri və çəkisi ilə bağlı məsələdir. Aşığı sənətinin bu bölgədə nə qədər mötəbər yer tutması, ağır çəkisinə görə necə sayılıb-seçilməsi şəksiz-şübhəsizdir. Amma bu mötəbərlik və sayılıb-seçilmək biz folk-

lorşünaslara əsas vermir ki, Gəncəbasar folklorunun digər sahələrinə biganə yanaşaq, gəncəbasarlıının yaşayış, davranış və düşüncə tərzində bola-bol qorunub saxlanan etnoqrafik zənginliyə göz yumaq. Əgər oğuzlar (yerli ləhcə ilə desək, uğuzlar) haqda rəvayətlər ən çox bu bölgədən toplanırsa; Hal (Hal anası, Hal arvadı) haqda məlum və məşhur mətnlərə bu bölgədə “yeni” portret cizgiləri əlavə olunursa; ruhların çağırılması ilə səciyyəvi olan şaman mərasimlərinin izlərini bu bölgədə tapmaq heç bir çətinlik törətmirsə; biz folklorşünasların əli ilə dolaşığa salınmış Novruz kələfinin açılıb-çözülməsində bu bölgədən toplanmış materiallar köməyimizə gəlicsə, onda doğrudan da, bu bölgədəki etnoqrafik zənginliyə biganə qalmağa haqqımız yoxdur.

Muxtar Kazımoğlu (İmanov)
AMEA-nın müxbir üzvü

MİFOLOJİ MƏTNLƏR

1-8. YERİN-GÖYÜN BİNASI

1.

Bavamın, dədəmin deməyinə görə, yerin, göyün yeddi qatı var. İndi biz neçənci qatındayız, bilmerəm. Ancax dünya qızıl öküzün belindədi. Qızıl öküz, deerdi, tükünü tərpedəndə zəlzələ olur.

2.

Yer yeddi təbəqədi. Yeddi yerdə yaşayış var. İndi də var. Bizdən aşağı var haa, indi bu qayda orda yer də var, göy də var. Yeddi mərtəbə yaşayış var.

3.

Deələr, guya ki, öküz quyruğunu buluyanda görürsən, ki, dünyada zəlzələ baş verir, təlatümlər baş verir. Allah elə-məmiş, belə bir istilhdə o öküzü böyələh¹ sanşsa, onda yer kürəsi pütүн kutarardı e öküzün belində. Mən onu eşitmişəm ki, bu zəlzələ-zad öküz quyruğunu tərpedəndə əmələ gələr.

4.

İnsan dünyaya Allah-taala tərəfinnən göndərilif. Dünyaya ilk dəfə Adəmnən Həvva gəlif. Adəmnən Həvva çörəh nə olduğunu bilməllərmiş. Eləjə bir gül varmış, o gülü iyliyəllərmiş. O gülü iyliyəndə insan toxlanarmış. Şeytan alladır, çörəyi yidirdir. Onnan sonra da Allah-taaladan səda gələr ki, bunu xaric elə-məh lazımdı. Şeytan yidirdif insanı. Bular bir-birinə neçə illər yaxın gəlməllərmiş. Onnar görüşənnən sonra bax bu insannarın meydana əlməsi olur. Özü də kişi kotan əkermiş, arvat ona çörəh aparıf, meyillənif, bax onnan da insannar əmələ gəlif.

¹Böyələh – milçəkdən bir az iri, sancan həşərat

5.

Bir qadın yuxa pişireymiş, çörəh pişireymiş. Yanında da körpə uşax varıymış. Bu qadın təntiyif bu yuxoynan uşağın nəcisini siley. O da Allah-tələya çox ağır gəley. Göy çəkiley oxarı². Ona kimi bu itnən, pişih uluuy. Uluuy ki, amanın bir günüdür, o heş, bə bizə yazıgın, gəlsin. İndi ona görə deellər ki, itnən pişiyin üzünə yiiirih çörəyi.

6.

Yernən göy bir-birinə çox yaxın oluflar. O qar ki yağır ha, o vaxdı uzun un yağif guya. Bir arvat yuxa yayanda, deməyinən uşağın yuxoynan təmizdiyəndə o yernən göy uzaxlaşif, bu qayda qalif. İtdər ulaşıf, nə bilim, çox şey oluf. Bu qədər qalxannan sonıra Allah-taala day qoymor göy qalxa. Onnan belə qalif.

7.

Yuxanı yayer qarı. Həə, bu itə atmer. Bu çörəh isdi çörəhdi də, bunnan atmalısan itə. Bu, pişirer yiğər orəə, itə vermer. Verməəndə göy guruldöof də qalxıf gedif – tam gedermiş ey. İtdər ulaşıf, pişihlər mauldoyuf, onların üzünə Allah-tala orda saxleef göyü. Deef, daa dünya bərqərər olmaz. Onnan sonırasına cinsdər artıf.

8.

Ayın anası kündə yayermiş. Ay gəlif şuluxlux salıf, ona mane olanda anası ona şillə vuruf. Ayın üzündəki ləkə o künlün yeridi.

² Oxarı – yuxarı

9-13. UĞUZLAR

9.

Uğuzdar bizdən çox qavağ oluf. Uğuzun anası bizim kimi balacaboy adamları görsədif deef ki, oğul, dünyoyu bunnar yəəjəh. Uğuz da deef ha!

Uğuz da deef:

– Ana, bunnarı mən çəhməmin boğazında əzdireyrim.

Deef:

– Oğul, dünyöyü bunnar yəələnəjəh³, dünya bunnara qalajax.

Bax o dediyim daşdar, qəəlar⁴ uğuzdarın oluf. Bizim kimi adamlar onnarın yanında bir hörümçəh hesab olunuf. O qədər hündür, o qədər qüvvəli insannarıymış ki uğuzdar.

10.

Boyu iki metir adamlar yadıma gəlir. Bir kişi vardı, oqqədənə böyüdü ki, qəbirə də sığışmırdı. Onu üç dəfə qəbirdən çıxartdılar, qəbri genəldilər. Çox yekə barmaxları vardı. Biçin vaxdı adi adamın bir-iki saata pişdiyini bu bir dəfəyə piçirdi.

11.

İri, hündürboy adamlar bizim ellərdə də yaşıyır. Cavannıgımda olardan görmüşəm. Nə indiki əkqavılar onların əyağına olmazdı, nə də indiki paltarrar. Olar bizim kətdəniydilər. Çox yiirdilər. Vedrəynən yiirdilər. Quruşqada⁵ doymurdular, suyu cürdəydə⁶ bir dəfəyə dörd-beş litir içirdilər. İndiki pitinin beşaltısını yiirdilər. Mən belə görmüşəm. Oların qəbirrəri iri olur-

³ Yəələnəjəh – yiyələnəcək

⁴ Qəəlar – qayalar

⁵ Quruşqa – rus dilindəki kruşka sözünün şivə variantıdır.

⁶ Cürdəy – cürdək, su qabı

du. Bu sahat da onların əjdaddarının iri qəbirrəri yadımdadı. Ermənistanda qəbirrəri var, bilirəm.

12.

Bir vaxdar buralarda iri adamlar yaşayırdılar. Cəngavər kimiydilər. Yaxşı döyüşürdülər. Qəti yorulmazdılar. Oraxnan nə cür taxıl, ot piçirdilər, gəl görəsən. Bizim bir qucax otumuzu olar bir əlində pühməliyirdi⁷.

13.

Deməli, mən cavan oğlanıydım. Bir iri adam vardı. Onun bir qoluyla pişdiyini götürə bilmirdim. Helə cəngavar adamıydı. İndi elə adamlara vəhşi diyillər. Çox qavarıx⁸ yiidilər. İndiki on nəfər adam onların birinin işdəməyinin əvəzini verə bilməzdi. Ermənilər onların yanında uşax kimi görünürdü. Olardan yaman qorxurdular. Bığ saxlıyırdılar. Yekəydilər e, çox yekə. Bax, bu uzun kişi onun olsa-olsa, ortasınınan ancax olardı. Bu uzunnan iki dənəsini bir-birinin üsdünə qoy, gör nə çıxar.

Toyda zurna havasına yaman oynuyurdular. Oynuya-oynuya dedihləri sözdər yadımdadı:

Ay haşabaş,
Gəl yavaş-yavaş.
Gör neynədi,
Beşi on beş eylədi.

Olardan birinin adı Məmmədağlıydı. Çox hündür adamıydı e. Bizim kimi adamları çiyinnən tuturdu, vurmurdu e, əyaxlarını göydə yelliyə-yelliyə götürüf çıxardırdı eşiyə. Zarafatçılıydı.

⁷ Pühməliyirdi – bükürdü

⁸ Qavarıx – tutumlu, çox

14-22. HAL

14.

Bu Mustafa kişinin Haravaçıda⁹ dəyirmanı varıymış. Bir gün bu çıxanda görür kün, bir gəlin dəyirmanın noyunda bir ciyar yuur. Geder yanna. Başa tüşör kü, bu Haldı. “Pıssı-mıllah” eliyir də, munu tutor. Tutanda soruşor:

– Bu nə hak-hesafdı, nə ciyar yuursan?

Deer kin, Fərzalıda¹⁰ bir gəlin doğuf. Onun ciyarını suya çəkerəm ki, ölsün. Bu kişi munnan əl çəhmer. Nə qərtə¹¹ yalvarer, nə qərtə yoncuyursa¹² da, mümkün olmor. Axır bu Hal davanınnan bir qırıt kəser də, bu kişiye verer, özü də xalasınnın goruna and içer kin, sənin yeddi arxa dolananın, a dəymiy-jəm, özüm də pusahat¹³ gedif Gərməşöylüdə¹⁴ bir it qancıxlı-yıf, onun ciyarını çıxardıf o gəlinə qoyajam. Bu kişi Halı buraxdıgınnan üzü Fərzalıya haydı, geder. Gəler görür yas qazannarı asılıf, ağlaşma-şivən qopuf. Təzdən deer ki, hələ bir az durun görəh, bir-iki sahat gözdüyəh. Buna qulağ asellar, bir-iki sahat işi ləngidellər. İki sahat keçer, üçüncü sahatda gəlin ahsırer¹⁵ da oyaner. Təzdən yas qazanı toy qazanı olur. Həmən gəlin bu yaxınatan yaşeedı. O kişinin də yeddi arxa dolananında doğurdan doğuş üsdə ölən gəlin olmor.

15.

Bir gün Qələndər kişi fermanın malını qoruyurmuş. Ferma sədriymiş. Özünə bir daldeyda¹⁶ taxdadan dam qayırıt da

⁹ Haravaçı – Gədəbəy rayonunda Arabaçı kəndi

¹⁰ Fərzalı – Gədəbəy rayonunda kənd

¹¹ Nə qərtə – nə qədər

¹² Yoncumaq – dil tökmək

¹³ Pusahat – bu saat

¹⁴ Gərməşöylü – Gədəbəy rayonunda Gərməşovlu kəndi

¹⁵ Ahsırer – asqırır

¹⁶ Daldeyda – gizli yerdə

gejə burdaja yatermiş. Malın yanında yater dana, qorxor ku, gejə malı aparallar. Uzanıbı, ojax da yanermiş. Başını aynadan bir Hal çıxardıf da, haylıyf deer:

– Ay Qələndər, ay Qələndər! Niyə durorsanı? Mal qartovu basdı.

Onun anıarı yanı¹⁷ da qartovuymuş. Bu yüyürör geder. Görör oralarda mal-zad yoxdu. Malın ağzı da açix döy, qayrılıdı. Təzdən bu barmağını tişdiyer ki, yağın bu, Haldı. Gələr tufəngi dolduror da, ujunu aynıya sarı hazır qoyor. Bir də əler, başını saler, deer:

– Hi, hi gördün,mü, səni yaxşı allatdım.

Çattttt! Tüəng açiler. Qanı tökülə-tökülə bu qaçer. Qələndərin əmisi Camal kişi də öydə yatdığı yerdə tüəngin səsini eşider. Deer, tova, malı da apardılar, Qələndəri də vurdular tüəhnən. Tez duror, tuman-köynəhdə yavıyı ötürör, tərperer. Qapının ağzına ələndə örör, işix yaner. Kişi də içərdə uzanıf. Qələndər yazıx da Camalı yörəndə elə biler ki, bu Haldı. Tüəngin ujunu muna sarı döndərer ki, vursun. Camal haylıyır kı, ayə, nağayrersanı? Dəlimi olufsanı? Bu da tüəngin ujunu təntiyir¹⁸ də yuxarı tutor, xatadan uzax qaler. Təzdən Qələndər başına ələni Camala danışer. Camal da aparer onu öyündə yatızdırer.

16.

O vaxdı bavalarımız bir Hal tutuflar. Səhər qalxellar ki, at pütün sudu. Həə, deməzsən,mi, bunu Hal gejelər miney. Bə bunu nağayrax? Gəl bunun belinə bir dənə keçə atax, onun üsdünə qır tökəh. Qırı töküflər, Hal gəlif atı minəndə yapışey. Səhər ağsakqal gəlif baxey ki, atın belində balaja bir qaraltı var. Gedif bir xam iyneyi gətiriflər, yaxasına sancanda o böyüyüf. Bəyaxdan balaja bir şeydi. Hal atın belində tutulannan

¹⁷ Anıarı yan – o yan

¹⁸ Təntiyir – özünü itirir

son,ra bunu işdədellər. Onu buraxanda tovalatma verellər ki, bə Hal yeddi arxa dönəninə yaxın tüşmüyəjəh.

17.

Bir gün qıza deellər ki, apar bu Halı, su gəti. Bu qız gə-tirif aparermış. Hal buna deey ki, ağız, noolar, suyu dolduran-da əlimə tikan batdı, gə bu tikanı iyneynən çıxart. Qız iyneyi çıxardanda Hal itey gözünnən. Çünki Hal xam iyneynən gözə görükördü. Anası da Hal olanda xamır yoğurufmuş. İndi bu çörəyi pişirey, çörəh kutarmey, çörəyi pişirey, çörəh kutar-mey. Günnərnən belə olur. Qıza qarğeeey anası. Deey ki, niyə Halı buraxdın,? Qız da ağıly-ağıly vedreyi götürüf suya ge-dəndə Hal onun gözünə görükmədən deey:

– Gedif anan, a deyərsən, ki, xamırı kəssin, üç dəfə xamı-rın üsdünə qoysun. Kəssin, bir də vursun, kəssin, bir də vur-sun. Onnan son,ra xamır kutarajax.

Qız gəley, anasına Halın dediyini deey. Xamır onnan da kutarey.

18.

Bizim qon,şunun uşağı olurdu, amma sağ qalmırdı, ölü-rdü. Bir dəfə heylə olanda man, a bir berdanka¹⁹, iki zəncir ver-dilər. Dedilər ki, uşağı Hal aparıf. Getdim dəyirmanın yanına. İki güllə atdım, zəncirərin də birini dəyirmanın o tərəfinnən, birini də bu tərəfinnən saldım suya, çıxdım gəldim. Onnan son,ra arvadın uşağı ölmədi.

19.

Hal atnan öc olur²⁰. Bir kişi görör ki, at toylada o yan-bu yana qaçır. Görör ki, bir əcinnə atı minif də çaper. Kişi qəfil-

¹⁹ Berdanka – tufəng növü

²⁰ Öc olmaq – incitməyə çalışmaq, yola getməmək, xasiyyətləri tutmamaq

dən əlin atif tutor. Gəlir danışer ki, belə bir şey tutmuşam. İyneyi sancellar üsdünə. Saxleellar bunu. Deellar ki, buna xəmir yoğurtdurun, qoy bərəkətə olsun. Elə eleellar. Xəmir kutar-max bilmer. Axırda xəmiri yarıda qırellar. Halın əli elə bərəkətədiymiş ha.

20.

Mən özüm uşağa yatmışdım. Belə dalüsdə yaterdım. Bir də ördüm, bax bu sinəmin üsdünə bir yekə arvat minif, and olsun Allaha. Mən kravatdayam, qaynənəm də yerdən salif yater. Bunu nə qərtə eleerəm, sinəmin üsdən tüşmör ki, tüşmör. Fikirrəşdim ki, bu tərəf divarda iynə var. Dedim, bu iyneyi bu sahat sənin göydənə doldurajam. Əlimi belə iynəyə uzadan kimi yoxa çıxdı, and olsun Allaha. Yoxa çıxdığınnan uşaxdan bir kışqırax çıxdı. Uşax bərk çığırdı, ağladı. Arvat ayıldı dedi ki, uşağa nağayrdın? Dedim, belə-belə, başıma bir iş gəldi. Dedi:

– Sanıa ajığı tutuf da, gedif uşağı vuruf.

Təzdən durdu, uşağın qorxuluğunu götdü, nağayrdı, onnan sonıra uşax yaxşılandı.

21.

Yetmiş beş yaşdı Südabə nənə söylöör ki, mənim nənəm Səri qarıgil o vax Hal tutuflar. Hal qaşmasın deyə, onun üsdünə sancax keçiriflər. Adını da Məryəm qoyuflar. Ona xamır qatdırıllarmış, inəyin altını təmizdədöllərmiş, evi-eşiyi yığışdırtıdıralarmış. Pütün işdəri ona gördürəllərmiş. Əli o qədər bərəkətədiymiş ki, xamırı kündələdihcə, kündənin sayı artarmış. Kündədən bir qırax götürüf tavıya atıf deyərmiş, bərəkət. Onu suya göndərməzdər ki, sancağını kimsə çıxardar. Bir gün Səri qarıgilə qonax gələr, evdə su olmaz. Məryəmi suya göndərər. Bulaxda suyu dolduranda bulağa bir uşax gələr. Uşağa deyər ki, mənim sancağımı çıxart. Uşax da sancağını çıxardar,

o vaxdan Məryəm qaçıf gedər. Nənəm söylöördü kü, həmişə ona and verdirirdim ki, yeddi arxa dönəninə dəymiyyəmə de-nən. Halın məmələri çox yekəydi, qarnının üsdünə sallanırdı, vız-vız saşdarı, ağzında təh-tüh dişdəri varıydı.

22.

Bir gün Kəbleyi Əfkər kişi dəyirmanı gedəndə görür ki, dəyirmanda çoxlu qız-gəlin çalır oynuyur. Bilir ki, bular Haldı. Üsdündə xam iynə varmış. Bulardan birin tutuf. Bir il, para il saxlıyır. Bir gün bu Hal xamır qatanda yanındakı uşağı alladıf, iynəyi çıxartdıf qaçıf. Evin adamları xamırı yuğurullar, kutarmer. Həmənlə Halı çağırır deələr ki, qatdığı xamır kutarmer axı. O da deef ki, kündədən kəsif tavağa atmaq lazımdı ki, xamır kutarsın. Sonra da ona tova dedirdiflər. Tova eliyif ki, sizin nəsle dəymiyyəmə. O çərəhdən də saxlıyılar, balaca, körpə uşaxların üsdünnən assınlar ki, Hal olara toxunmasın. Hal qız uşağı da olur, oğlan uşağı da.

23-28. CİN

23.

Dayım danışır ki, əmimnən qoyun otarardıx. Gejədi. Mənim cavan, dimrik²¹ vaxdımdı. Deer, qoyunu arxaşdadıx²². Gördüm ki, qəyanın divinnən işıx gələr. Bir damdıra²³ vurollar, gəl görəsən. Gördüm işıx da, damdıra vurannar da bizə sarı gələr. Əmim dedi, görən kimin toyudu. Sonra əmim dedi, toy-zad döy, qorxma, cinnərdi, onların adətidi, zurna çalır, işıx yandırır oynoolar.

²¹ Dimrik – yekələnmiş, bir az böyümüş

²² Arxaşdadıx – qoyunları yataq yerinə gətirdik.

²³ Damdıra – dambadurum, nağara səsinə oxşar səs-küy

24.

Bizim kətdə bir Söyün kişi var. Deer, gəvə toxuyullarmış. Nətər olufsa, qız-gəlin yatışannan sonıra baxır görür ki, cinnər işdiyir gəvədə. Kişi qalxer qomarer²⁴, xam iynəni birinin üsdünə sancer. Bir beş ay, üç ay deer, bulanan yaşıyif bu Cin. Bu lağa-zada gedəndə qavağına çıxana deermiş, mənim bu iynəni çıxart. Hamı bilirmiş bu Cindi dana. Sonıra da deef, mən əli-uşaxlı gəlmişəm da, duz-çörəh qoyur, əlini duza, çörəyə basır ki, taa bir də sizin tayfiya, yeddi arxa dönəninə sataşmıyjam. Bir nəfər iynəyi çıxarder, Cin yox olur, qayva çəkiler.

25.

Bizim kətdə bir kişi varıymış. Gedermiş səfərə. Görür dərədə toydu, bir vurhavurdu. Kişi deer, mən də tüşəm göröm, bu nə toydu. Gedif belə baxıf, görüf vallah, qız-gəlinin hamısı burda. Şıppılıtdan qulax tutulor. Baxer birinin əynində gəlinnərinin paltarıdı. Əlini yağa buluyuf belə vuror. Deer, qoy göröm genişdiğa çıxanda bu düzdü, yoxsa yalan. Mənim-kidi, yoxsa gözümə belə görünör. Gətirif kişiye çörəh qoyollar. Deellər, toydu, yi. Axı bizdə ədətdi²⁵, çörəh yiəndə “Pissimillah” deellər. Kişi də “Bismillah” deer, çörəyi götürəndə görür heş-zad yoxdu. Nə çal-çağır var, nə toy. Oturuf yerdə, qavağında da at məsi²⁶.

Kişi geri dönör, gələr öyə. Arvadına deer, gəlinnərin paltarını gətir göröm. Arvat gətirəndə paltarı o yana çevirir, bu yana çevirir. Görür əlinin nişanəsi burdadı. Deer, həə, Cin yığnağına, Cin toyuna getdim tüşdüm.

İncafara²⁷ çörəyi yimiyif. Yisə, dəli oluf tüşərmiş çöllərə.

²⁴ Qomarer – qovur

²⁵ Ədət – adət

²⁶ At məsi – at peyini

²⁷ İncafara – yaxşı ki

26.

Gərəh yerə qaynar su töhmüyəsən. Çünki Cinin balaları həmişə çılpax şəkildə yerdə gəzillər. Qaynar su oları yandırır. Bular çox balaca olullar. Bular şenniyyə²⁸ sevir kalafalıxdə²⁹.

27.

Mənim babam bir gün Krasnı bazarınnan gəlmiş. Gələndə görüf ki, Mor-mor kəndinin³⁰ üsd yanında tomba dam³¹ var. Görüf ki, burda bir dəsdə zurnaçı, dəfçi çalır-oynuyullar, toy eliyillər. Buna deeflər ki, ay əmi, xoş gəldin, səfa gəldin, tüş atdan, əyləş burda, nə yaxşı gəlmisən. Bu burda əyləşif. Mənim atamın atası oluf – Kəblayı Əmirasdan kisi. Bu burdan yığışer gələr, o ordan yığışer gələr, bunun yerini sakit eliyillər, qavağına xörəh gətirellər. Deellər ki, əmi, o dediyin sözu, danışdıgım sözu bir də bizim yanımızda danışma. Deyəndə bu da bir az fikirşer ki, mən nə danışmışam ki, burda da danışım. Bu qavağına qoyduqları yiməyi, bilmerəm dolmeymiş, nəymiş, qavağına çəkif “Bismillah” deyəndə görür ki, bu qırr elədi. Gördü ki, qavağında sini-zad yoxdu, bir yapxax var, üsdündə ki də at p...du.

Cin gəlir. Sən demə, bunun birini bu qayda, mənim bavam kimi bir adam bu mələhlərdən tutmuşmuş. Bu da adamdı da, qorxur, gözü qaralır. Görür ki, kolun divində bir ağ şey var. Bu gələr, bir az da ağlını başına topluyuf yola çıxer. Görür ki, bircə atdı, bircə özüdü, heş kim yoxdu. Ata qalxanda görür ki, kolun divində bir qaraltı var. Buna yaxınnaşer. Görür bu qalxmadı. Qavaxcan qorxor, kəlmeyi-şəadətini də dilinə gətirer. Atdan tüşüf buna yaxınnaşanda görür ki, bir qız uşağıdı, ana-dangəlmə lüt. Qız deer ki, məni cinnər tutmuşdu, götürmüşdü,

²⁸ Şenniyyə – çalıb oynamağı

²⁹ Kalafalıx – uçuq-sökük ev yeri

³⁰ Mor-mor – Gədəbəy rayonunda kənd

³¹ Tomba dam – yerdən qurulan yaşayış yeri, ev. Qara dam da deyilir.

indi də bax ma,na toy eleerdilər burda, köçürördülər. Bu qızı götürüf gələr. Deer:

– Olar, cinnər nağayrellar, neynellər?

Deer:

– Olar atın yanına çox gedillər. Atın yalmanına minelər, gedif firranellar, döyrannarın çəkif qaytarıf gətirellər.

Deer:

– Onda gedəh gösdər, görəh tuta bilerihmi?

Qızı da götürüf gələr öyə. Qız da uşax oluf, on yaşı-zadı oluf. Arvadı deer:

– Ayə, a kişi, bu nədi, bunu hardan gətirmisən?

Deer:

– Ay arvat, tapıf gətirmişəm.

Day heş bu sirri arvada demer. Deer:

– Çöldən tafdım, ağladı-sızdadı, götdüm gəldim, uşağımız çoxdu, qoy bu da biri olsun, heş-zad olmaz.

Əmə bunnar axşam olanda oğrun-oğrun gedellər atın axurunda gözdööllər ki, görəh Cin havax gələjəh. Bir də göröllər ki, iki gəlin girdi qapıdan, zanqılıtlı-zunqultulu, yaxalılı. O zamannar qola da qayırallarmış qolbax – qüvvəsi olan qızıldan, qüvvəsi olmuyan gümüsdən. Çıxartdılar, biri atın çənəsinnən, o biri də atın boynunnan tutdu, atın yalını hördülər. Sıçrıyıf da biri mindi ata. Deer, biz də tutdux bunu, tez iynələdih buraxdıx. Başını da qırxmışdılar, dırxaxlarını da kəsmişdilər, özüm bu gözümən gördüm. Harda kın, zahı yatan arvat olordu, gəlif o Cinin başının tükünnən aparerdılar ki, hal zahı yatan arvada yaxın gəlməsin.

28.

Gədəbəydən gələndə gördüm kü, dəyirmanı keçəndə bir dəsdə adam bayram eleer. Elə bildim ki, bizim kəndin uşaxlarıdı. Son,ra gördüm ki, yox, bular ayrı adamlardı. Paltarrarı heş

bizim paltarrara oxşamırdı. Çəhmələri qıfıqırmızıydı, hamısının beli qurşaxlıydı, qayışdarı qırmızıydı. Hamısı kişiyə oxşuyurdu. Qavaxcan qorxdum. Sonra yadıma düşdü ki, belə yerdə “Bissimillah” deyəllər. “Bissimillah” dedim, hamısı yoxa çıxdı.

29. TƏPƏGÖZ

O vaxdarda balaja olmuşux. Ata-bavamız qoçax kişi oluf. İki yoldaşımışdar, yol gedillərmiş. Gəley, gəley yalın başında – Ojax yalıymış, görəllər Təpəgöz dəyirmənin daşını qapıya yığır, ojax qaleef içərdə. Bavam elə söylöof, Allah keçənnərin,izə rəhmət eləsin. İnan Allaha, deey, daa biz qaçır gəleyrih, bizi çər dolduroy³². Bunun yoldaşının adı yadımda qalmeyif. Deey, ayə, öyün yıxsın, biz gəldih nə zuluma düşdüh. Adamların başdarını ojağın qırağına düzöf, beş-altı da qoyun, dəmir şişdər də yanında. Onatən deey, bu yoldaşıma him elədim ki, pencəyi əynin,nən çıxart, çiyin,ə atginan. Oana-buana deey, durdux da, dəmir şişi, deey, götürdüyümünən basdıx Təpəgözün təh gözünə – Təpəgözün bircə gözü var, deey. İnan Allaha, deey, Təpəgöz dəli oluf, qoyun da firraney, o da firraney – heç o yadımnan çıxmeyif. Bax qoyun da firraney, biz də firraneyrux. Təzdən dedim, Vallah, bu bizi tutajax, qoy görəh biz nağareyrux. Onatən deey, pencəyi çıxartdıx da, ikimiz də çiyinimizə atdıx. Qapının ağzını bir acca aşdı, deey. Qapının arasınnan qoyun darasın³³ deyin, buları göröm nətəri tuta bileyrim deyin. Bax elə böyröy³⁴, deey. Dəmir şişnən gözünü oddoyuf axı. Onatən deey, qapın arasınnan, qoyunun altınnan nətəri mən qavağa çıxdım – bavam qoçax kişi oluf – bu mənim dalımnan. Pencəyim deey, onun əlində getdi. İnan Allaha, deey, elə ba-

³² Çər dolduroy – burada: qorxu yaradır

³³ Qoyun darasın – qoyun çıxsın

³⁴ Böyröy – qışqırır

ğirey, səsi oralara tüşüf. Qaçhaqaç, deey, yalı aşdıx. Eləlihnən, deey, həmən Təpəgöz də qaldı orda böyrə-böyrə.

30. ƏZRAYIL

Azreyilə dedilər, get, paraxoddakı adamların hamısının canını al. Bu geder, hamilə qadının da canını aler.

Allah soruşor:

– Nooldu?

Deer:

– O qadının da canını aldım.

Deer:

– Sanı, nəhlət olsun, demədimmi, qadına toxunma, hələ onun vaxdı döyül?

Deer:

– Get gör nə baş verif.

Gəlif gör ki, meyitdən bir cüt uşax oluf.

Bir müddət keçer. Allah deer:

– Get həmin yerdə dur, bax nə görəjəhsənı.

Azreyil geder duror orda. Görör anı, arıdan bir cüt atdı gələr, atdarın da ağzınan aloy çıxer, oğlannarın da. Pah! Qaraqaş, qaragöz... Tez bir çökəhdə gizdəner.

Allah deer:

– Nooluf?

Azreyil deer:

– Özünə ağahdı, əgər o atın, oğlannarın əlinə keşşəydim, parça-parça olardım.

Deer:

– Bilersənı, olar kimdi?

Deer:

– Yox.

Deer:

– O meyitdən gələn uşaxlardı.
Yetim pis-yaxşı yekələnəjəh, vay ölənün halına.

31-34. İLAN

31.

Bir neçə il qavax, deellər, bura qırx dənə ilan gəlmişdi. Bular müharibə eliyifləmiş. Kimisinin beli, kimisinin quyruğu yaralıymış. Düzü, mən getmədim baxmağa, bu qonum-qonşunun hamısı getdi. Deellər, ilannarın hamısı yaralıydı. Bu oluf ilan ilində ha. Onnan başqa ilan hakqında elə bir şey eşitməmişəm.

32.

Mən ilan müharibəsini görmüşəm. Hardasa bəlkə beş yüz-altı yüz, min dənə ilan görmüşəm. İçərilərində bir dənə qara, yekə ilan vardı. Bunu pütün kənt görüf. Olar müharbiyə gedirdilər. Bizə deerdilər ki, burdan körpü salmax lazımdı ki, keşsinnər. Camahat ordan iri ağaş qoydular, ilannar onun üsdünnən keşdilər. On beş-iyirmi günnən sonra ilannar qayıtdılar. Birinin quyruğu yox, o birinin belində yara, qanın içində... Gözdərimnən gördüm ki, ilannar əsl müharbədən çıxıflar. İlannarın da müharbəsi olur da.

33.

Bir gözəl oğlan olur. O qədər gözəl olur ki, hamı onun gözəlliyinə heyran qalarmış. Oğlan nişannı olur. Bir günnəri öz otağında yatanda görör kü, bir ilan onun çarpayısına tərəf gələr. İlan duruf oğlana baxer. Oğlan gözdərinə inammer. Gözdərinə yumuf açer ki, bəlkə yuxu görör. Bu hadisə hər gün təkrar olur. Hər gün ilan gəlif oğlana tamaşa eleer, oğlan da qorxusunnan huşunu itirer, özünnən geder. Oğlan qorxusunnan ölör. Aparıf onu basirellar. İlan gedif girer oğlanın qəvri-

nə, oğlanın gözdərini yiir, üzünü oğlanın üzünə qoyuf ölör. Sən demə, ilan oğlana vurulufbuş, oğlana aşıq olufbuş.

34.

Bilmirəm, aran rayonnarının hansında bu əhvalat oluf. Deer, bir kişiynən cavan oğlu otu piçellərmiş. Göröllər ki, iki ilan – bir qara ilan, bir də bir ağ ilan boğuşor. Oğlan vuruf ilannarın birini öldürör, o biri ilan qaçer. O birini tapa bilmer. Dədəsi deer:

– Onnar sevgiliymiş, öyün yıxılmasın.

Bir gün genə ot pişdiyi yerdə ilan şığeer. Oğlan vuror, ilanın quyuğunun ujunnan qırer. Əmbə ilan qaçıf geder. Kəndə gəlif camahata danışellar. Bir qoja deer ki, gərəh o ilanı tapıf öldürəsiz. O oğlan çıxıf başqa bir rayona geder, orda evəşih salıf yaşeer. Bir gün genə ot pişməyə geder. Bardaxdan su içer, sonra bardağı qoor bir qırağa. Qıraxda bir maşın diyanıfbiş. Maşının şoferi görör ki, bir ilan getdi girdi düz bardağın içinə. Ot biçən oğlanın ilannan xəvəri yoxdu hələ. Başde-er şikəsdə deaf oxumağa. Şofer soruşor ki, nə yaman qəmgin oxuyursanı? Oğlan deer:

– Qəmgin olmuyum neyniyim?! Bir ilanın ujunnan vətənnən uzax tüşmüşəm.

Şofer deer:

– Heş fikir-zad eləmə. Sənin dediyin, o ilanı salmışam bax bu bardağın içinə.

Oğlan çox şad olur. Bardağın ağzını möhgəm bağliylar. Odun yığellar, möhkəm ojax qaleellar. Bardağı atellar ojağın içinə. Həmən o quyuğu qırax ilan yanıf kül olur. Oğlanın canı kutarer. Oğlan öz atını yüyənniyif, yedəhliyif verer o şoferə ki, sən məni ölümənə kutardın.

35-36. HOP-HOP, GÜLTOP, NƏSİB, YUSUF

35.

Bir quş beləcə oxuyur. Ona görə oxuyur ki, lap qavaxlar bular yetim uşaxlarımızdır. Bu qızın qardaşdarının ikisi də itif, tapa bilmeyif. Deef, ay Allah, qadan, alem, məni Hop-hop elə, qardaşdarımı axdarem tapem. Allah bunu quş eleer. O vaxdan da bu quş ağaşdara qonor, deer ki, Hop-hop, Gültop, Nəsif, Yusuf. Ancax tapbeyif. Ona görə də elə hey çağırey. Atamnan soruşurdum ki, o niyə elə hey deey, Hop-hop, Gültop, Nəsif, Yusuf?

Deeydi, qızım, o, qardaşdarımı axdarer: Hop-hop, Gültop, Nəsif, Yusuf deey.

36.

Deməhlərinnən, quşun iki oğlu olar. Birinin adını Hop-hop, birinin də adını Gültop qor. Bunnar da itər, tapa bilməz. Ona görə də Hop-hop, Gültop dəə-dəə, çağrə-çagrə yaşəey. Neçə ki elə ömrü var. Bax elə söypət eleellər onu.

37. GÖYƏRÇİN

Göyərçini vurmax el arasında günah sayılır. Deellər, imamların suyu tuluxdaymış, sərçələr onu deşermiş, ancax göyərçin onu deşmir. Göyərçin harda su varsa, onu biler. Onun iziynən həmişə gedif su tapıflar. Ona görə də göyərçin bizdə müqəddəs sayılar. Qərif yerə tüşmüsənsə, göyərçinin uçuşuna bax. Hara uçursa, deməli, orda su var.

38. MƏLEYKƏ GƏLİN

O vaxdı bir oğlan olor. Bu bir göyərçin tutur gətirer. Bir gün oğlanın anası ölör. Oğlan görör kü, bu göyərçin yüyürdü-

yünnən yükün belinə çıxər. Oğlan bərk təəccüvlənər. Deer ki, nətər olur, mənim anam öldü, sən qaşdın, yükün üsdünə çıxdın? Qız deer:

– Bu sirri sənə desəm, onda gərəh mən uçam gedəm.

Oğlan deer:

– Yox, bu sirri açajanı.

Qız deer:

– Onda elədisə, mən bu sirri açajam, ancax uçuf gedəjəm.

Oğlan deer:

– Yox, deyəjən, ancax getmiyəjən.

Qız açır deer. Deer:

– Azreel alma verer, armut verer, bir şeynən adamı al-lada-allada özünə gətirif canını aler. Heləsi də var, yıxey də, boğazdır. Sən bilmədin, öyü qan götüdü. Əyağım qan olajax deyə sıçradım da, yükün üsdünə çıxdım. Sənin, ananı boğazdadılar, allatmeynən öldürmədilər.

Bu kəlmeyi deer də, uçur gedir. Çünki o, Allahın sirrini aşmışdı, öydə dura bilməzdi. Oğlan məjbur elədi, sirri aşdırdı, göyərçin də uşdu getdi.

39. QARA PALTARLI QADIN

Bunu kəççimiz Mədinə qarından eşitmişəm. Bir dəfə də yaylağa gederdim. Evdən axşamüsdü çıxdım. Yolda, Zərv deyilən yerdə meşənin içində qarannıx qarışdı. O vaxlar meşə çox qalınıydı. Məni vahimə basdı, gedə bilmədim. Meşədə armud ağaşları da vardı. Bir armud ağacının divinə pənahlандım. Fikirrəşdim ki, bar ağacının divində xətər dəyməz. Bir xeyli keçənnən sonra başımın üsdündə qara atın belində, qara paltarlı bir qadın peyda oldu. Dedi ki, dur, ata min. Durmax isdəmədim. Bir də dedi. Durdum. Əyağım üzəngiyə çatar-çatmaz özümü bunun tərkində gördüm.

Dedi:

– Gözdərin,i bərk-bərk yum.

Gözdərimi yumdum. Azca keçən kimi dedi:

– Gözdərin,i aç.

Gözümü aşdım, gördüm öz comamızın³⁵ qavağındeyim.

Dedi:

– Bu sizin,mi comadı?

Dedim:

– Hə.

Dedi:

– Çüş.

Atdan çüşdüm, dedim:

– Gəlirəm.

Comaya girdim. Təzə bir şalım varıydı. Fikirrəşdim ki, şalı götürif buna verem, yaxşılığınnan çıxem. Şalı götürdüm, çıxdım comanın qavağına, gördüm heşcə kəs yoxdu, nə at var, nə atdı.

³⁵ Coma – alaçıq

RƏVAYƏTLƏR

PEYĞƏMBƏRLƏR, DİNİ ŞƏXSİYYƏTLƏR, PİRLƏR VƏ OCAQLARLA BAĞLI RƏVAYƏTLƏR

1-4. NUH PEYĞƏMBƏR

1.

Nuh peyğəmbər həmişə bir qarının evinin yanından gəlirdi. Bir gün qarı buna deef ki, ya peyğəmbər, deellər, dünyuyu su alajax, bizi də götür o gələndə.

Deef:

– Yaxşı.

Dünyuyu su alıf. Gəmi gedif Ağrı dağının başında diyanıf. Qayıdıf gələndə peyğəmbər görüf ki, qarı burda cəhrə əyirir.

Deef:

– Ay peyğəmbər, dünyuyu su alanda mənə niyə götürmədin?

Deef:

– Ay qarı, bəs nətəəri oldu, nə gördün?

Deef:

– Vallah, üç gün ojağım yanmadı, bir də cəhrənin böyrü suya bulandı.

Deyəndə deef:

– Ay qarı, nooloydu, sinəndəki tükün bircəjiyi mən oloydum.

2.

Nuha agah olur ki, dünyanı su alajax. Özünə gəmi düzəldir. Çox söz-söhbətdən, çox hərəkətdən sonra İlahi tərəfinən gəmi nizamlandı, öz qaydasına tüşdü. Ojağın altından su qaynadı, dünyanı su aldı. Nuh peyğəmbərə demişdilər ki, özüyün

töyuxdan, qazdan, hinduşkadan, heyvannan – hər şeydən götür, yığ gəmiyə. Nuh peyğəmbər götürdü gəldi gəmiyə. Gəmi qalxdı, çox gəzdi. Birinci gəldi Ələyaz dağına çıxdı, orda genə durmadı, su qaldırdı. İndi Nuh peyğəmbərin gəmişi Ağrı dağının başındadı. Ağrı dağının başından, deməli, samalyot da keçir, onnan heş bir sirr öyrənə bilmir. Aşxıların bir söhbəti var. Deəllər:

– Çox sirrər səndə var, bil, Ağrı dağı.

Yaz, qış, yay, nə vax olur olsun, onun başı qarnan dolu olar. Baxırsan ki, eləcə dümağ qardı.

3.

Nuh peyğəmbərə Allah-tala tərəfinnən Cənabi-Cəbrayıl gətirif ağaş matiryalı, mismar verey. Deef ki, Nuh peyğəmbər, günorta dünyanın üzünü su alajax. Bu taxdaları quraşdırarsan, mismarnan, külfətini üsdə yığarsan, Külfətdihcə su qaldırax, siz qalxajaxsın,ız. Əmmə hamı qırılajax.

Nuh elə eleey. Nuh bunu quraşdırey Cənabi-Cəbrayıl dəən kimi. Dünyöyü su alanda qalxey Ağrı dağının başında su dəyaney. Taxda gəmi dağın başında da qaley. Nuh orda qaley. Su çəkiley. Ağrı dağı da ən hündür dağdı, daa onnan hündür dağ yoxdu. Nuh ordan baxey göröy kü, dünya həm göərey³⁶, həm də ağarey. Deey:

– Allah-tala, o qar nədi, o göy-göyərtili nədi?

Deey ki, o insannarın sümüyüdü ağarey, o yaşıl da otdu, qalxey. Biz o Nuh peyğəmbərdən dünyaya gəldih.

4.

Nuh öz gəmişiynən qalxdı Ağrı dağının başına. Baxdı ki, heyvannar tərənər, əmbə pişik tərəmmer. Baxdı gördü ki, siçan gəmini yavaş-yavaş deşif, pişik də quyruğunu salıf

³⁶ Göərey – göyərtili

orya, qoymor gəmiyə su dola. Quyruğuynan dəliyi tutuf. Pi-
şiynən siçanın tüşmənciliyi ordan yaranıf.

5. SÜLEYMAN PEYĞƏMBƏR

Süleyman peyğəmbərin üzüyü oluf. Bir gün o gedif gö-
rüb ki, bir bulağın gözündə bir dənə qız oturuf. Buna tamahı
tüşüf. Deef:

– Qız, man, a gələrsən, mi?

Deef:

– Gəlləm.

Deef:

– Nə təhər?

Deef:

– Bir nişanə ver.

Barmağındakı üzüyü çıxardıf da buna verer. Geder.
Allah-talaya agahmış. Gələndə görüb, ə, bulağın gözündə bir
qarı oturuf. Dodağı tüşüf sinəsinə, əyağ-əl ələk.

Deef:

– Ay nənə, bulağın gözündə oturan qız nijoldu?

Deef:

– Elə o mənəm.

Deef:

– Bə mənim səndə nişanəm varmı?

Deef:

– Üzüyün, məndədi.

Deef:

– Mənim üzüyümü verərsən, mi, varam gedəm?

Deef:

– O bulağın gözünə atmışam, əlini sal da çıxart.

Salıf da, burdan bir xışma³⁷ üzüh çıxardıf. Görüf ki, bunun hamısının üsdündə yazılıf Süleyman peyğəmbər.

Deef:

– Niyə fikirrəşərsən₁?

Üzüyü alıf əlinə. Deef:

– Budey, sənin₁ üzüyün₁ bax budu.

Üzüyü götürüf də deef:

– Ya peyğəmbər, nə qədər peyğəmbər gəldi. Heç hası üzüyünü almadı, sən aldın₁. O çöpü ma₁na ver, qoy üzüyü görkəzim.

Bu dönüf o tərəfə, geriyə dönəndə görüf ki, nə burda qarı var, nə su var. Heş bir şey yoxdu. Deef:

– Ay-vay, bu o dünyöydü, ma₁na görkəzdi, mən də əlim-nən buraxdım.

6. XIDIR PEYĞƏMBƏR

Xıdır peyğəmbər, Xıdır Əlləz peyğəmbər var. Xıdır peyğəmbər elə bil dövrünün bir müddətini yaşeer. Son₁ra eşider ki, Abu-Köysər suyu var, onnan içəndə qayıdıf on beş yaşında olursan₁. Bu, munun fikrinə tüşör ki, gedim mən dünyanı gəzif tapem. Xıdır peyğəmbər başına camahatdan yığər. Deer, o su da dünyanın sonundadı. Sən indi bu qarannıxda şakqaşak dərələr, dağlar keç, ged onu tap. İşıxlı dünya yoxdu ki, gedə tapasan₁. O su da yeddi ildən bir qaynıyırmiş, köpüh-lənilif qalxermiş. Bir yüz nəfərnən, əlli nəfərnən, neçə nəfərnən gedif uje dağlara, daşdara tökülör. Deer ki, ayə, kimə rasdaşsan₁,ız, səsdənin₁, çağırın₁, gəlsin. İlahidən kismat döyülsə də, bəndə nağayra bilər? Heş nə. O, Xıdır peyğəmbərə kismatıyırmiş ki, cahallansın³⁸. Bu işin dalıncax gedən Sülöymən pey-

³⁷ Bir xışma – bir ovuc

³⁸ Cahallansın – cavanlaşsın

ğəmbər də oluf. Deef ki, gedim içim, cahallanım. Gedir, bu suyun üsdə çıxır.

– Ayə, su burdadı. Ay filan, ay filankəs, gəlin.

Hay eliyif gələnə kimi bunun elə bil on-on beş dəyqəlih vaxdı var. Yeddi ildən bir qaynıyif coşuf, yatermiş. Hay eliyif bular gələnə kimi bu su çəkiler. Bu peyğəmbərə kismat olmor, Xıdıra kismat olur. Son,ra yığışıv vətəninə, öz ölkələrinə qayıdanda görür kü, atın dırnağına daş dəyir, öz əyaxlarına daş dəyir. Biri deer ki, ə, bu daşın bir-ikisini götürüm aparem. O birsi də deer ki, ə, daş daşdı dana, nəyşə³⁹ götürörsən₁? O biri deer, yox, bu daşdan bir beş-altısını götürəjəm. İşıxlı dünyada baxım göröm, daş bizim daşa oxşuyurmu? İşıxlı dünyaya çıxer, baxer ki, bu ləldi, daş döyülmüş. İndi deellər ki, o qarannıx dünyadan o ləli götürən də peşmandı, götürmüyən də. Nəsihətdi. Ə, götürürdün₁, munu bir xurcun götürəydin, dana, heç olmasa. Götümüyən də deer, ə, beşini də mən götürəydim. Mən niyə ötümədim?

7. İSA PEYĞƏMBƏR

Dağın döşündə kəndiymiş. İsa peyğəmbər bu kəndə çıxer. Peyğəmbərriyini bildirer ki, mən peyğəmbərəm, mənim sözüm düzdü, heş kim bu sözə xələl gətirə bilməz. Bir gün göröllər ki, bir toydu. Baxer ki, ordan yaxşı zurna səsi gələr.

Deer:

– Axşam ağlaşma olajax orda.

Deer ki, a kişi, nə danışersən₁?

Deer:

– Görərsən₁ indi. Orda toydu, axşam ağlaşma olajax.

Deer:

³⁹ Nəyşə – niyə

– Gözdüyəh.

Camahat yığılar da, bu sözü gözdüyür.

Axşam olur. Gəlin otağına gələr, ajiymış. Qaynənəsi qızın yengəsinə deer ki, aaz, qadan,ız alem, bu qız aj getdi toydan. Heşçənə yimmədi. Deer ki, ona bir bamba⁴⁰ çörəh verin, yetirəndə yidirdin, onu. Bu qız gəlif otaxda oturan vaxdı gətirellər də bir kasa ət, üsdündə də para xamralı⁴¹ qoyollar da, bu qıza verellər ki, yi. Yen,ijə burdan verif qayıdan kimi bir də görür qapı döyülör. Deer:

– Kimdi?

Deer ki, yol dilənçisiyəm, ajam.

Deer:

– Aş qapıyı, içəri gir.

İçəri girer. Götürör yiməyi bu dilənçiyə verer. Dilənçi götürör, geder. Axşam olur. Oğlan gələr. Savah açilər. Oğlan çovanıymış, çıxer qoyuna, quzuya geder. Görür yaxça şaddıx-zad, hər şey yerri-yerində. Camahat deer ki, İsa peyğəmbər, adın,a fida olom, bəs sən deerdin, ki, orda ağlaşma olajax, niyə ağlaşma olmadı? Onda deer:

– Dalımnan gəlin.

Camahatı başına yığər da, düz gələr toy olan yerə. Qaynatasınnan icazə aler:

– O gəlinin yanına getməh olarmı?

Deer:

– Olar, nə var ki, adın,a fida olom. Bizim san,a inammız var, sən peyğəmbərsən.

Qız örtüdə oturmuş. Duror, qaynənəsi əynini-zadı ge-yindirer. Deer ki, ağız, geyin əynin,i, peyğəmbər burya əler. Həə. Duror qız, yorğannı an,arı eleer də, taxdın üsdündə qıça-

⁴⁰ Bamba – tikə

⁴¹ Xamralı – çörək növü

larını belə uzader. Deer ki, a qızım, dədən öyünnən burya gələnətən nə gördün₁, nə eşitdin₁? Deer ki, vallah, heş nə görüf eləmədim. Bir onu gördüm ki, aj gəlmişdim. Ma₁a çörəh verdilər, gətirif burda yiməh qoydular. Elə bu yiməyi burya qoyan kimi bir də ördüm qapı döyüldü. Bir dilənçi gəlmişdi, yiməyi verdim ona.

Dedi:

– Dur, əyağa qalx.

Əyağa qalxer. Ağajın ujunnan gəlinin balıncını qaldırer.

Deer:

– Ayrı bir şey görmüyüfsən₁?

Deer:

– Yox.

Baxanda örör kü, bir belə tağalax⁴² qara ilan baş altında yater. İlanı dil aşdırer millətin içində.

Deer:

– Sən burya nəyşə gəlmişdin₁?

Deer:

– Bu oğlanı öldürməyə.

– Bə niyə yatdın₁, qaldın₁?

Deer:

– Allah-taaladan hökm gəldi, dedi, yat.

Onda ilana deer ki, daldeynan qaşmazsan₁, sən millətin qavağında, başsağı aynadan tüşərsən₁, qoy səni görsünnər. Qoy mənim sözüüm yalana çıxmasın. Bax o bir bamba qada qaytarar, onnan deellər.

8. MUSA PEYĞƏMBƏR

Musa peyğəmbər Allahın buyruşularının oluf. Allahın göndərđiyi bir məmləkətə nümayəndə oluf. Günnərin bir günü

⁴² Tağalax – burada: yumrulanmış

Musa peyğəmbər gedir Allah-talaya şikayət eleer ki, sən man, a de göröm, bax Firon اساسını belə qoyur, çay diyaner. Bəs bizim sözümnən niyə diyammer, axı biz sənini, adamını, ıx.

Deer:

– Bilərsən, mi nağayr, ya Musa, get axşam olara. Olarda nə görsən, hamsını gəlif man, a söylüyərsən. Fironun nə çəhdihlərini də bilərsən.

Axşam gələr Fironun evinə. Soruşor ku, Firon hardadı? Yoldaşı çıxer qavağına. Deer:

– Odu, padvalda.

Bu elə biler ki, bunu allader. Nəsə. Tüşör padvala. Baxanda örör kü, Firon əyağınnan asılıf ordan.

– Ey Allah-tala, gündüz nə eləmişəmsə, buların hamsını man, a bağışda. Aman günüdü, mən yazığam. Sənini, qavağın, nan qayıtmışam. Bu tutduxlarımı man, a bağışda.

Musa peyğəmbər qapıdan geri qayıder kirmişcə. Deer:

– Yox, biz belə heç asılmamış ıx əyağımızdan. Allah-talaya düz gedif, düz gəlmişih.

9-10. MƏHƏMMƏD PEYĞƏMBƏR

9.

Məhəmmət peyğəmbər yatıf yuxuda görür ki, su quyusu qazıf, ancax quyudan su çıxmır. Rəvayətdə deyilir ki, əhvalat belə olufmuş. İbn Ziyad Məhəmmətnən guya dost imiş. Məhəmmət xalq arasında böyüh hörmətə layiq olduğuna görə onun paxıllığını çəkirmiş. O, peyğəmbərə suyi-qəsd etmək məqsədilə həyatindəki ikinci qapıda dərin quyu qazdırıf, üsdünü ağaşnan örtdürür. Son, ra Məhəmmətnən görüşüf onu səhərisi evə qonax çağırır. Məhəmmət razılıx verir. Qonaxlığın vaxdı təyin olunur. Səhərisi Məhəmmət vədə vaxdında İbn Ziyadgilə getmək isdiyəndə ona vəh gəlir ki, dəvət aldığı, yerə gecik. O

da getməyə tələsmir. İbn Ziyad görür ki, Məhəmmət vaxdında gəlmədi, tez-tez bayıra girif çıxıf əsəbləşir, qazdığı quyunu unuduf, özü quyuya düşür, qol-qılçası sınır. Ətrafa səs düşür ki, İbn Ziyad quyuya düşüf. Camahat yığılır. Bir azdan Məhəmmət peyğəmbər gəlir, görür ki, İbn Ziyad quyudadı. O, əlini uzadıf İbn Ziyadı qol-qılçası əzilmiş halda quyudan çıxardır. Peyğəmbər başa düşür ki, İbn Ziyad onun üçün qazdığı quyuya özü düşmüş. Odu ki, həmin vaxdan bu əhvalat zərbi-məsələ çevrilir. Deellər ki, “özüyə quyuyu qazan, özü düşər”.

10.

Bir kətdə beş yüz ayılə yaşyır. Bu ayılənin üzvlərinin hamısı bir yerə toplaşanda hamısı dinə tamamilə inandıxlarını söylüyür. Belə çıxır ki, deməli, orda hamısı dindardı. Allah-taalaya xəvər çatır. Məhəmmət peyğəmbərə deer:

– Get o kəndə baş çək, gör orda nə var, nə yox.

Məhəmmət peyğəmbər o kəndə qədəm basır, kəndin pütün ayılə başçılarının hamısını bir yerə topalıyır, orda müəyyən söhbətdər gedənnən sonra Məhəmmət peyğəmbər deer ki, ey insannar, sizdən çox böyüh təvəqqə edirəm ki, beş yüz nəfərin içərisinnən on nəfər daha özünən üsdün, dinə etiqad eliyən adam tapın. On nəfər insanın adı çəkilir orda. Xayış edir ki, həmin on nəfər qalsın, yerdə qalan dörd yüz doxsan nəfər məclisi tərək eləsin. On nəfər qalır, Məhəmmət peyğəmbər deer ki, gözəl insanlar, bu beş yüz nəfərin içində sizə inam etdilər və sizi seşdilər. Mənim xayışım budu ki, onunuz da on gün müddətində saat beş tamam olmax şərtinnən, bu müddətdə gedirsiniz, hərən,iz bir xoruz kəsirsiniz,iz. Amma heş kəsin xəvəri olmasın ki, siz xoruzu harda kəsmisin,iz.

Hər kəs öz yerinə dağılır. On gün tamam olanda bir nəfər bir yerdən çıxır xoruzun başı kəsili, bir nəfər bir yerdən. Demək olar ki, dokquz nəfər xoruzun başı kəsilmək şərtilə həmin

yerə təşrif buyururlar. Onuncu nəfər xoruzu kəsməmiş gəlir. Dokquz nəfər o bir nəfərə baxaraq ürəhlərində kin-küdurət yürüdüllər ki, necə oldu ki, bu bizdən ağıllı oldu, dokquz nəfər biz kəsdih, ama bir bu kəsmədi, burda nəşə bir sirr var.

Dokquz nəfər öz aralarında belə bir məsləhət eliyillər ki, xoruzu kəsilməyən adam birinci cərgədə dursun, biz növbəti cərgədə durax. Qurvan olum Məhəmmət peyğəmbərə, qədəm basır gəlir. Baxır görür ki, bu xoruzu bir nəfər kəsmiyif, dokquz nəfər kəsif. Məhəmmət peyğəmbər sözü başdıyanda sağdan başdıyırdı. Bu dəfə agah olur Allah-taaladan, xoruzu kəsilməyən tərəfdən yox, kəsən tərəfdən başdıyır. Deer:

– Deyin₁, görüm zəhmət olmasa, siz harda belə bir faliyyət göstərmisin₁iz?

Bu tərəfdə olan adam deer ki, bəs mən elə bir yerdə kəsmişəm ki, heş kəs görmüyüf. İkinci deer, üçüncü deer, ama bu dokquz nəfər bir-birinə baxıb fikirrəşir ki, kaş xoruzu kəsmiyən adam tərəfdən başdıyardı, biz bilərdih nə var, nə yox. Buna baxmayarax, kəsilən yerdən birinci, ikinci, dördüncü, hərə müxtəlif yerrərdə göstərdiyi faliyyət haxda danışır. Qurvan olum Məhəmmət peyğəmbərə, xoruzu kəsmiyənnən sorğu-sual məqamına gələndə, dokquz nəfərin gözü dikəldi o bir nəfərə qarşı, görək bəyəm bu bizdən ağıllı oldu ki, belə bir faliyyət göstərir. Üz tutur onuncuya – xoruz kəsmiyənə. Deer:

– Zəhmət olmasa deyin₁, nətəəri oldu ki, bular hərəsi bir yerdə, görünməyən yerrərdə kəsif gəliflər, siz niyə kəsməmişin₁iz?

– Ya Məhəmmət, san₁a qurvan olum, mən olar dediyi yerin hamısına girdim, çıxdım. Bular dokquz nəfərdi, mən düz dokquz yerə girdim, çıxdım, amma yenə cürət eliyif kəsə bilmədim. Ona görə ki, mən hara girdimsə, baxdım ki, Allahım göydən baxır. Ona görə mən kəsə bilmədim.

Ona görə də beş yüz ailənin içində bəyax mənəm-mənəm deyən insanlar hamısı yalannan şütüyüf eliyillər. Məhəmmət peyğəmbər deer, ya Allahım, heş olmasa beş yüz nəfərin içində bir nəfər tapıldı ki, sənə düzgün sitayiş elədi.

11-15. HƏZRƏT ƏLİ

11.

Onun beş adı var. O beş adı bunnardı: Qannıgöz Əli, peyğəmbər Əli, Cənabi-Əli, Həzrət Əli, Çığırqa Əli.

12.

Həzrət Əli yerin altında gedif cinnərnən dava eliyif. Bir Cinin bircə qanı yerə tüşəndə yeddi Cin əmələ ələrmış. Cənabi-Əli o qədər qılış vuror ki, görör qolları yoruldu. Bir şey bir yana çıxarammadı. Üzün göyə tutur:

– Xudavəndi-ələm, bu nətəri şeydi, axı mən yorulдум, vururam mən, əmbə bular yenə çoxaler.

Onda bir ayə gəlif ona. O ayəni oxuyannan son,ra o cinnər tamamilə ölən ölüf, tay əmələ əlmıyif. Son,ra qırif onnarın hamısını, salif tilsimata. Olar tilsimatdadı hamısı, bircə dəne cin açix olsa, bu dünyanın adamının hamısını dəli eliyər. Gözə görühmür, eləmer.

Bu tərəfdən Məhəmmət peyğəmbər deer ki, kim Cənabi-Əlinin salamat olduğunu gəlif man, a muştuluxlasa, dünya malınnan onu qəni eliyəjəm. Deyəndə bu Cənabi-Əlinin qulluxçusu varmış – Salman, özü də pəhlivanmış, xaçpərəs oluf, dö-nüf son,ra. Gəlif quyunun başını kəsəndə görör Cənabi-Əli gələr. Qaçanda Cənabi-Əliyə agahdı ki, peyğəmbəri muşduluxlamağa geder. Deer:

– Ayə, a Salman, qaşma, gəl görüş, niyə qaçırsan, burya qayıt.

Qayıder. Deer ki, Məhəmmət peyğəmbər belə deef, gederəm onu muşduluxluyam.

Deer:

– Nə alajaxsan, muşduluğa?

Deer:

– Nə bilim, var-döylət.

Deer:

– Yox, heç hasını alma. Məhəmmət peyğəmbərə deynən ki, Tur-Sənədə Xudavəndi-aləmlə sən danışdın, san, a min bir kəlmə öyrətdi. O min bir kəlmənin minini mənim Məhəmmət ümmətimə yay, bircəciyi sənnən mənim aramda sirr qalsın. Bax onu man, a muşdulux ver.

Gəlif elə deyəndə Məhəmmət peyğəmbər eləjə məhətdəl qaldı. Dedi:

– Ay Allah, san, a agahdı, mən bunu bir yerdə hələ aşmamışam, deməmişəm. O bunu hardan bildi, mən nağayrem, aciz qaleram qarşısında, mənnən muşdulux isdiyir, nağayrem?

Onda Xudavəndi-aləm Cənabi-Cəbrayla dedi ki, get de-nən Salmani-binni. Salmani-binni bax ordan qalif ha, Salmani-binni bizimkidi, ver muşduluğu. Onda deer ki, mənim Məhəmmət ümmətimdə kimin ürəyində xaş-xaşın dəni qədər Cənabi-Əliyə məhəbbəti varsa, onu cəhənnəm odunda yandır-mıyjam. Onnan qalif Salmani-binni.

13.

Həzrət Əlinin bir atı, bir də qılıncı varmış. Harda susu-yanda qılıncı çalarmış, ordan su çıxarmış. Özü də içərmiş, atı Döldül də. Onun öz əsgərrəri varmış, camahatı da, əsgərrəri də su içərmiş.

14.

Cənabi-Əli dava eliyirmiş. Arvadına deef ki, məni ye-ziddər öldürəjəhlər. Döldülü buraxajam, Döldülü minər də,

qaçarsan,. Düldül səni aparıf çıxarajax bir mənzilə, qoymaz səni o gavıra, o yezidə. Orda Cənabi-Əli vəfat eliyif. Vəfat eliyəndə görüf ki, Düldül cilovunu basa-basa gəldi. Arvat minif qaçıf. Bunnar tüşüflər dalınnan. Arvat görüf ki, yezid gəlif çäter. Düldül qayb oluf yerə, arvat da dalında. Gəlif buroyu eşəliyif bir nişana qoyuflar ki, gəlif səhər eşif çıxardajaxlar. Savax gedəndə görüf ki, dağın hər yeri eşənəhdi⁴³. Heş burda bir insan yoxdu. Əmbə eşənəhlərin də hamısının ağzında hö-rümçəh toru var. İndi boylu olan arvat ora gedif ziyarət eliyə bilməz, bəlkə boynundakı oğlan uşağıdı.

15.

Bizdə Ojax yalı deyilən yer var. Yekə bir daşdı. (Söyləyicinin əli ilə cızdığı dairənin diametri təqribən 2 metr olardı – top). Həzrət Əlinin atı Düldülün əyaxlarının izi var orda. Ora uşax aparanda, uşax durur Düldülün izində. Qoyunu daşnan bərabər uşağın da başına firradersan. Qoyunun qanı Düldülün izinə tökülməliidi. Həzrət Əli orda Firoyunnan dalaşıf. Firoynu götürüf atıf, o da gedif Qara dənizdə qərql oluf.

16-19. HAÇA QAYA⁴⁴

16.

Dərələyəzdə⁴⁵, Ələyəz kəndində Sal-sal qalası var. O qalanın dörd tərəfi təndirdi. Onun bircə yolu var. O da böyüh bir daşnan qayrılıf. Adamın yiməyi, çörəyi orda olsa, qoşunun hamısı tökülsə, ora girə bilməz. Həmən o Sal-sal orda oturuf, onun qalası orda oluf.

⁴³ Eşənək – eşilmiş, qazılmış

⁴⁴ Haça qaya – Tovuz rayonu ərazisində ziyarətqah

⁴⁵ Dərələyəz – Qərbi Azərbaycanında rayon

Anası deef ki, oğul, Əli adında adam gəlējəy, onnan da-
va eləmə, ona tabe ol. Əgər tabe olmasan, səni öldürəjəy.
Həzrət Əli gəlif oraya, qalanın ağzındakı daşı götürüf atıf.
Beş barmağının izi ordadı bı sahat. Ordan o Sal-salı qovalıyıf.
Sal-salı qoyalıyanda gəlif Göyçədə surfa açıf çörəy yiif. On-
nan o Göyçə bollux yerdi.

Burda Xınna dərəsində Atdı bulax var. O Atdı bulaxda,
mən o hörgüyü gözümənə gördüm, yekə-yekə daşdardı, hörgü
qayırıp onun içinə girif. Sal-sal dalıynan gəlif. Cənabi-Əli Sal-
salı teyliyif Haça qəyiyə. Haça qəyada tutaşılflar. Cənabi-Əli
qılıncı endirif Sal-sala, qılış kəsmiyif. Üsdü tilsimattı olduğuna
görə Sal-salı kəsmiyif. Qılıncı qayıya endirəndə Xudavəndi-
aləm Cənabi-Cəbrayıl deef ki, Cənabi-Cəbrayıl, qoyma, yerin
göbəyin üzəjək, qanadını altına sal. Qanadını altına sərif, qılış
gəlif ora çatanda diyanıf. Qəya oluf Haça. Ordan qoyalıyıf,
İrvaham Hajılıda⁴⁶ onu tutuf. Cənabi-Əli yerə hökm eliyif, Sal-
salı yer çəkif aparıf. Onnan o qəya qalif Haça qəya, ziyaratgah
oluf ora. İndi bildin,mi Haça qəya hardan ziyaratgah qalif?

17.

Haça qəyadan su əvəzinə qan damır. O vaxdı iki sevgili
olur. Bunnarı qoymullar evlənməyə. Dallarınca tüşüllər. Oğ-
lannan qız yalvarellər ki, ay Allah, bizi daş elə. Allah da o qə-
yəni o sahat vuror, iki yerə yarar. Oğlannan qız girellər içəri,
yox olullar. O Haça qəya indi də duror. Aparellər, orda qur-
van kəsəllər.

18.

İmam Əli Əleyhissalam gəlir Ərəbistannan, son,ra Suri-
yadan, Türkiyədən keçir, İrəvannan bəri bura gəlir, dini yay-
maxçün. Yolda su deyir yanır oların dəsdələri. Bu da pəhla-

⁴⁶ İrvaham Hajılı – Tovuz rayonunda İbrahim Hacı kəndi

van olur, qılincının adı Zülfüqar. Qılincı çəkir qəyiyə, qəyə iki bölünür. Onnan qəyanın bir tərəfinnən qırmızı su, bir tərəfinnən də ağ su axır. Onnan sonra da ora inanşdı ziyarətə çevrilif. Sonra gedir İran tərəfə. Deyilənə görə, eyni bu qəyadan Ərdəbildə da var.

19.

Haça qəyiyə mən özüm də çox getmişim. Haça qəyiyə bir dəfə bir qoja kişiyənən bir arvat on beş dənə qoyun çıxartmışdı. Qoyunun haylellər hamısını. Gördüm əyaxyalın kişi qavaxnan gedey, arvat da dalınnan. Bax o qırcıla⁴⁷ tik əyaxyalın çıxdılar. Qoyunun hamısını hərrədi, ən qavaxda bir qara qoyun hərrəneydi, üç dəfə firrandı, üçündə də qavaxda o qoyun firrandı.

Dedim:

– Ay dayı, neyneydin o qoyunun hamısını hərrəyif, bir-cəjiyini kəsəjəhsin.

Dedi:

– A bala, əhd eləmişdim, hası qoyun qavaxda hərrənsə, onu kəsəjəm. Bu qara qoyun qavaxda hərrəndi, bunu da kəs-məliyim.

Gedənnər saşdarını, kəsif orda yer varıydı, ora bağleerdilər, əhd eleerdilər. Biz gedəndə ora qav-qasıx apareydix, onu qaytarıf geri gətirmeydih, sonra gələnnər işdətsin deyin. O qədər qav-qasıx yığılmışdı ki. Əhd eleyif gələnnər orda qoyuf getmişdi. Çox gözəl yerdı. Ora eşidif-bilən, hər yerdən gələllər. Ojaxdı ora.

Mənim özüm bir dəfə heyvan aparmışdım. On-on iki uşax apardım. Maşın getdi də düz o enişin əyağına çatan kimi difer⁴⁸ dağıldı. Ancax o enişin harasında dağılsa, maşın ge-

⁴⁷ Qırcıl – xırda daşlıq, çınqıllıq

⁴⁸ Difer – maşın hissələrindən biri

dərdi, dinc yerdə, tafda⁴⁹ dağıldı. Daa maşını tərptəmədi, çıxdı oxarı. Fikirrəşdim, əə, mən əlli dəfə burə gəlmişim, niyə belə oldu? Son,ra dedilər ki, nəvlem, ojaxdı, burə gərəh təmiz gələsən, gördüm ki, həqqi də elədi.

Son,ra bir arvat bir dəs adamnan atın belində getdi, hə-mən yoxuşun əyağında, birinci döngəni tihlənəndə, at yıxılan kimi uşax altda qaldı. Hələ ölməmişdi. Orda molla oloy, molla dedim:

– Bu nətəəri şeydi?

Dedi:

– A bala, dünyədə burda ölməz o. Ölsə də, gedif yoldamı, harda ölər, burda qəti ölməz.

20. SEYİD GÖZƏL

Bizdə bir Seyit Gözəl var. O, yaylxda rəhmətə edif. Seyit Vəlinin bajısı oluf. O, çox yaxşı, sıxanlı seyid oluf. Bizim bu kətdən bir gəlin o seyit Vəlinin üsdünə gedif. Gəlinin deer, oğul-uşağı olormuş, durmormuş. Seyit Vəli deaf ki, mənim bajım Göyəllidə⁵⁰ filan yerdədi. Get onun qavrına əyil də, onnan söhbət elə. Denən ki, ay Seyit Gözəl, kəsgin cəddin,ə, qız baxdın,ə, yığvalın,ə⁵¹, fidah olum, qurvan olum. Mənim oğul-uşağım olajxmı, olmuyjaxmı? Əgər onun qavrınnan səs gəlsə, sənin, uşağın durojax. Qəvirdən səs gəlməsə, daha deyəmmərəm heş nə.

Gələr gəlin belə dizdərini yerə qoyor, ağzıüsdə duror qəbrin üsdündə. Qəbrin üsdündə deer ki, Seyit Gözəl, cəddin,ə fidah olum, san,ə ehsan verəjəm, san,ə Quran oxudajam, san,ə belə hörmətim olujax. Mənim oğul-uşağım göröm olajxmı, olmuyjaxmı, durajxmı, durmuyjaxmı. Ona görə man,ə

⁴⁹ Taf – dinc yer, düz yer

⁵⁰ Göyəlli – Gədəbəy rayonunda kənd

⁵¹ Yığval – iqbal, bəxt, tale

bir səs elə. O sahat görür kü, qəvrin içinnən səs gəldi, dınqıltı gəldi. Onnan son,ra həməən gəlinin oğul-uşağı durdu.

21. SEYİD ABBAS

Əlismayıl kəndində⁵² bir ağır seyid oluf. Adına Seyid Abbas deerdilər. Ajdıx ili oluf. Seyid Abbasın bir kəççisi bu vax hardansa bir çuval un gətirmiş. Seyid Abbas bunnan gedif bir az un isdiyif. Bu kişi un vermiyif. Kişi gedif kəndin ortasına çatanda bir də görüf ki, bir qanaddı ilan tüşüf bunun dalına. Kişi qorxudan kışqıra-kışqıra başdıyif qaşmağa. Camaat tökülüf gəlif kişini ilanın əlinnən alıf. Kişi son,ra seyidə un verməməyinə peşman olur. Gedif arvadıynan birlihdə un götürüf Seyid Abbasın evinə gəlir. Ona çoxlu yalvarır. Başına gələni ona danışır. Seyid Abbas onun əlinnən tutuf aparer bir yerə. Kişi görür ki, burda çoxlu ilan var. Həməən qanadı ilan da burdadı. Seyid Abbas kişiye deer ki, gösdər görüm səni qovan hası ilanıydı. Kişi həməən ilanı gösdərer. Seyid Abbas deer ki, tafşırdım, bir də o səni qovalamaz.

22. MƏŞƏD AĞA

Məşəd Ağanın gürzü deerdih var. Gürz, mən görmüşəm, elə paltar maşınının yeşiyi kimi, sandığı kimi bir şeydi. Əmmə onun içində dedilər, ilan oluf. Allah rəhmət eləsin, Məşəd Ağanın sağlığında Məşəd Ağanın özünə arvadı xidmət eliyif. Onun gəlini, oğlu Mir Qələm xidmət eleerdi. Gürzdə ilan oluf dedilər. Kimin gözünə nə cür görükürmüş, həqiqi ilanıymış, ya başqa şeyiymiş, bilmirəm. O ojağa nə niyyətnən getsən, həqiqi ürəhnən, həqiqi qəlbənən niyyət eliyif gedirsən,sə, işin,

⁵² Əlismayıl – Gədəbəy rayonunda kənd

düzəlirdi. Yoxsa, mən getdim ora nəzir dedim, keşmədi, deməh, sən elə-belə gəlif gedifsən¹. Ağır adamıydı.

Məşəd Ağa çox sınaqlı seyidiydi. Bir gün camahat ot piçermiş. Arvat-uşax ot yığermiş. Kişilər də kənarında ot piçermiş. Elə olur ki, saat ikidən, üçdən sonra hava buluddaşır, reski dolu yağır. Arvat-uşax hamsı işdən çıxır, tökülür o dağlardan ki, indi maşın gələjəh, burdan minəh, gedəh. Gəlir görür ki, rəhmətdih Məşəd Ağa altında bir daş qoyuf oturur. Elə bil, bir iyirmi metir dayrəvi yer qufqurudu. Həmən sel-su qijoy⁵³ gedir, dağları, qəyaları başına alıf götürüf gedir, səs saler. Deer:

– Ay Seyit! Ayə, burya nə yaxşı yağış, dolu yağmır?

Deef:

– Da maña da dolu-yağış yağa, mənim seyitdiyim nədən bəlli olardı.

Çox belə ağzı əyilmiş, huşu, ağı getmiş, dəli, divanə olmuş adamları gətirerdilər, əsas da, bu Qaraqoyunnu dərəsinən gətirerdilər. Ata sarıyif gətirerdilər, haravıya sarıyif gətirerdilər. Kişi deerdi, burax, burax. Buraxan kimi, xəsdə elə bil onun ojağında dincəlirdi. Duvasını yazırdı. Bir şilləynən, bir tüpürçəynən onun məsələsini həll eliyif kutarerdı. Tamahı da yoxuydu.

23. MOLLA ZEYNALABDİN

Burda bir dənə molla vardı. Zeynalavdı deerdilər. Burda hasarın yanında iki-üş adam oturufmuş, dua haqqında söhbət tüşör. Cahılın biri deer ki, əmi, nə dua. Molla Zeynalavdı buna deer ki, iki gəlin gedir, görörsən,mi?

Deer:

– Hə.

Deer:

⁵³ Qijoy – çayın yatağında ən dar olan yer, axarın dərin və sürətli yeri

– İndi mən oları uannan bəri qaytarsam, onda inanarsan, mı?

Deer:

– Hə.

Baş barmağının dırnağına nə yazırsa, gəlinnər əyinnəri-ni soyuna-soyuna bulara tərəf yüyürüşöllər. Tez dırnağını ağ-zına vırır, yazını pozur, gəlinnər o tərəf-bu tərəfə baxıf da otu-ruşollar. O adamı yolluyur ki, get gör o gəlinnər niyə heylə elədi. Gedif soruşanda deellər ki, ay bala, dünya alışıf yaner, bircə bu paltarımız alışmasın deyın, bizi yandırer deyın, soyu-na-soyuna yüyürdüh.

MÜXTƏLİF MÖVZULU RƏVAYƏTLƏR

24. ALLAH BUNDAN BETƏRİNDƏN SAXLASIN

Keşmişdə dəvəynən alverə gedellərdi. Biri dəveyi ühlüür polnu, İraka ziyarata geder. İrakdan mal alıf gətirer. Onun qalarqı yeri⁵⁴ elə bil buradı. Elə bil dəvələrinnən Gəncədən gələr. Bir gün burda qonax qaler, burdan da çıxanda geder başqa bir ölkədə qaler. Ora çatana qədər yer tutor. Hər il gələr.

Bir il gələndə görör evində qaldığı kişi ölüf. Deer ki, ə, gedem qəbrinin üsdünü bir ziyarət eleem. Dosdular. Geder qəbrinin üsdünə. Baxanda örör ki, kişi başdaşına yazdırıf ki, Allah bunnan betarını saxlasın. Bu tacir öz-özünə fikirrəşer ki, ə, insanınkı ölümdü, ölənnən sonıra munun nə betarı qaldı. Tacir yola tüşör. Bu sirr qarında geder. Bir ildən sonıra genə də gələr. Gələndə genə də deer ki, ziyarət elleem dostumun qavrını. Geder, gedəndə görör, qavırsannıx yoxdu. Sel gəlif, aparıf yoxdu. Deer, həə, bu kişi bilermiş ki, deermiş Allah munnan da betarınnan saxlasın. Budu qavır da yoxdu, sür-sü-

⁵⁴ Qalarqı yeri – qaldığı yer

mühlər dağıldı, çınqılandı, kim nə biley nijoldu. Deer, həə, kişi dünyanı bilən kişiymiş, Allah munnan da betarınnan saxlasın. Sel gəldi, apardı getdi.

25. ƏSHABİ-KƏHF

Dağ Yunus padşah oluf. Zülümkar padşah oluf. Onun əlinnən hamı zülüm çəkirmiş. Hamı onun ölkəsinnən qaçırmış. Bir gün də vəzir qaçıf. Vəzir yolda Dağ Yunusun bir çovanına ras gəlif. Çovan da bunnan qaçıf. Çovanın iti də gedif. Çovan nə qədər eliyif, iti geriyyə qaytara bilmiyif. İtə daş atanda daş gedif itin bir qıçasını əzir. Vəzir deer ki, ay çovan, yazıxdı, qoy bu da biznən getsin. İt də bularnan gedif. Gedillər Naxçıvanda bir zağaya girillər. Buları burda yuxu tutur. Yüz il yatıllar. Yüz ildən sonra ayılıllar. Deellər, ayə, ajınnan ölürüh. Dur gedəh bir çörəh alax, gətirəh. Çovan duror geder çörəh alıf gətirməyə. Gedif bazara, cibinnən pulu çıxardıf verer ki, çörəh alsın. Pul da Dağ Yunusun vaxdınnan qalma puluymuş. Çörəh satan bunu görör, deer ki, ayə, a kişi, bu pulu hardan almısan. Kişi deer ki, bəs belə-belə, pul özümündü. Deellər ki, ayə, bu Dağ Yunusun vaxdınnan qalma puldu. Dağ Yunus yüz il bunnan qavax ölüf. Kişi bilir ki, bular yüz il yatıflar. Hay tüşür, kişi qaçır. Camaat tüşür kişinin dalına. Kişi gəlir, hər şeyi vəzirə danışır. Vəzir deer ki, gəl heş biz buların gözünə görünmüyəh. Allaha yalvarıllar ki, Allah buları qeybə çəksin. Allah buları qeybə çəkir. Əsabi-Kəfi də, çovanın itini də zağanın qarşısında daşa döndərir. Onnan da oranın adı Əsabi-Kəf qalır.

26. DAĞ YUNUSUN PULLARI

Dağ Yunus padşah oluf. Ona görə ona Dağ Yunus deellər ki, böyüh bir dağı ortadan yarıf, başdan gəlif pütün pullarını,

ləl-cəvahiratını töküf ordan dağın içinə. Yetmiş ildən sonra bir adam ordan keçirmiş. Görüf ki, burda çoxlu qajır⁵⁵ toplaşf leş yir. Ən çox yaşuyan qajırdı. Əlli-altmış il yaşuyır. Qajırrar öz aralarında danışer ki, bəs heş vax belə bayram eləməmişdih. Qajırrardan biri qayıdıf deer ki, bunnan da yaxşı bayramı Dağ Yunus pullarını bu dağda basdıranda eləmişih. O vax o qədər adam leşi, eşşək, qatır leşi yimişdih ki, day olmuyan kimi. Həmən adam bilir ki, bəs Dağ Yunusun pulları burdadı. Qayıdıf gedir öz padşahlarına eşitdihlərin deer. Bu adam quşdarın dilini bilirmiş. Padşah öz nökörrərin götürüf gəlif həmən dağı qazmağa. Onnan sonra dağı qazıf Dağ Yunusun pullarını tapellər.

27. YARANMIŞAM DAŞDAN MƏN

Bir məmləkətdə üç qardaş varıymış. Vax-vədə gəley, bu qardaşdarın üçü də evləney. Allah-tala qardaşdardan ikisinə uşax verey, bir qardaşinsa öyladı olmoy. Öylattarı olan qardaşdar öylatsız qardaşın öyünə heş vax getməllərmiş. Ayda, ildə sayanda onun qarısını açallarmış, ya açmazdarmış. Gəndəndə də onun öyündə yiməh yiməzdərmiş ki, Allah ona qarğeyıf. Bir gün öylatdı qardaşdar ova çıxallar, ovdan qayıdanbaşı qardaşigilə yoluxmax qərarına gələllər. Öylatsız qardaşın arvadı ərinə deey ki, baxeram, çox fikirrəşersən, axırda bu fikirdən xəsdəlih tapajaxsan. Qardaşdarın gələndə bizdə yiməh də yiməllər. Dur get, maña uzun bir sal daş gətiy. Kişi uzun sal daş tapıf gətirey. Arvat qundax kimi bəleyif yüyryüə qoyoy və başdeey yüyryüi yelleef layla çalmağa. Qardaşdar gələndə öydən layla səsi eşidəllər. Çox sevinəllər. Qardaşdarına gözaydınıığı verif, ajdıxlarını söylöəllər. Yiməh yində

⁵⁵ Qajır – leş yeyən qartal

öylatdı qardaşdar yüyreyə yaxınnaşif zarafatnan qundağı süf-
rüyə dəvət eleellər. Daş qundax dilə gəlif deer:

Uşağım həm yaşdan mən,
Yimərəm hər aşdan mən,
Nə atam var, nə anam
Yaranmışam daşdan mən.

28. LOĞMAN VƏ ŞƏYİRD

Loğman həmişə şeyird saxlıyarmış. Özü də şeyird hər şeyi öyrənif kutarannan son,ra onu öldürərmiş. Bir gün genə bir şeyirdi olur. Loğman elə hey buna deermiş:

– Dərsi kutardın,?

Şeyird də bilirmiş ki, Loğman bunu öldürməh isdiyir. Ona görə də həməşə yox deyərmiş. Bir gün Loğman evdə olmuyanda şeyird qaçır. Son,ra loğman gedif şeyirdi tapır. Deer:

– Gəl zəhər hazırrıyax, verəh bir-birimizə, görəh kim-kimi öldürəjəh.

Loğman geder, elə bir zəhər hazırrıyer ki, adam içən kimi ölör. Şeyird də geder qırx qazan ayrıan hazırratdırır. Birinci Loğman şeyirdə zəhər verer. Şeyird zəhəri içər, girir bir qazana, ayrıanı içər, zəhəri qusur, son,ra o biri qazana, belə-belə qırx qazan atlamının içində çimer, içər, qusur, zəhər buna kar eləmer. Son,ra nöübə şeyirdə çatır. Şeyird girir bir evə, evin də hər tərəfinə qara pərdə çəker, ev görühmör. Şeyird iki qav götürür, bir-birinə döyməyə başdıyır. Qırx gün çölə çıxmer. Loğman fikrəşer ki, yəqin bu elə bir zəhər hazırrer ki, adam onu dilinə vuran kimi ölör. Qorxudan Loğmanın bağrı çatdeer ölör.

29. SAĞALMAZ XƏSTƏ

Bir gün bir xəsdə olur. Bədənnin hər yeri yara tökür. Yaralar başdıyır iy verif ilənməyə. Duruf gəlir Loğmanın ya-

nına. Loğman buna deer ki, san, a əlaş yoxdu, çıx get. Bu kişi gedir girir bir qəbirstannığa. Fikirrəşer ki, burda bir çürüh qəbrə uzanım, ölöm. Bir də görör ki, bir çovan bir sürü qoyun otara-otara gələr. Gedif çovannan süd isdiyir. Çovan baxır ki, südü sağmağa bir qav yoxdu. Axdarer, bir kəllə çanağı tapır. Südü sağıf gedir kişini çağırmağa. Südü də qara qoyunnan sağmışmış. Çovan kişini çağırmağa gedəndə bir ilan gələr, başını qaldırer, zəhərini tökür çanağa. Kişi gələr südü işməyə. İçəndə görör ki, gözdərinə işix gəldi. Tez çovannan genə süd isdiyir. Çovan genə qara qoyunnan süd sağər. Kişi də südü qarışdırır içir. Kişi elə bu süddən də sağalır. Son,ra kişi duruf gələr Loğmanın yanına. Deer ki, bəs sən deerdin, mən sağalmıyjam. Loğman da buna qayıder ki, mən hardan aleydım qara qoyunun südünü, ilanın zəhərini, bir də xam qızın kəlləsini ki, verəm san, a, sən də tez sağalasan,.

30-31. DAŞA DÖNƏN ÇOBAN

30.

Çovan dağında⁵⁶ çovan da daş oluf, qoyunnar da daş oluf o vaxdı. Çovan yonnu çöyrüf qıvlıya. Deef ki, a qıvla, sürü bater susuz, özüm də ölörüm bu dağın başında.

O vaxdı torpağın yaxşı yerrərini bəylər tutuf sürüsünü otarmağa. Bu çovan da kasıv, yetim oluf. O da Qoja dağına⁵⁷ çıxıf, görüf dağda su yoxdu. Deef:

– Allah-taala, ağ qoçnan qara qoçu san, a qurvan kəsə-jəm, burdan su çıxartginən.

Savax qalxanda görüf guphagup bulağ axer. Sürü də içif, özü də içif. Əmbə qurvanı kəsmeyif. Çovan belə-belə pit-

⁵⁶ Covan dağı – Gədəbəydə Coban dağı

⁵⁷ Qoja dağı – Gədəbəydə Qoca dağı

dənəndə bir qara pit oloy, bir ağ pit. Öldüröy, deer ki, bu qara qoç, bu da ağ qoç. Onu elədiyinə görə bax olar da daşa döndü.

Çovan daşı Qaltaxdan⁵⁸ görünöy. Qaltax yaylağı bizim yaylaxdı. Daş çoxdu, qəyalıxdı, çolpanıxdı⁵⁹. Ona görə Qaltax deellər.

31.

İki dənə də çovan oloy. Biri deey:

– Allah, yağma, qırma qoyunnarı. Bir dənə ağ qoçu qurvan kəsəjəm.

Allah yaxşı gün açey, yaxşı bulağ da çıxey. Yoldaşına deey:

– Ayə, gəl, yaxşı bulağ çıxdı. Day bunnan sonra nə qurvan kəsəjəm?

Bir dənə qoynınnan bititapey, öldüröy ki, bu da sanı qurvan. Bunu o vaxdı rəhmətdih dədəm İsmayıl söylüyüf. Həə, Allah orda başdeey doluyu yağdırmağa. Çovanı da sürüsüynən daşa döndərey.

32. QEYB OLAN QIZ

Yekə bir daşdı, ortasınnan sınıf. Əsgərriyə gedəndə özüm gözümnən gördüm. Bir qız qaçıf da deef:

– Ya Allah-tala, bu zalım mənim başıma oyun açajax, məni öldür.

Həmən o daş yarılıf, qız da daşa qeyb oluf. Zalım da gəlif ki, əyə, daş yarılıf, amma burada heş kim yoxdu. Ara sakit olanda, o daşın arasınnan çıxıf çölə. Gürcülər həmişə orya gedif ziyarət eliyif gəlirdi.

⁵⁸ Qaltax – yaylaq

⁵⁹ Çolpanıx – daşı, qayası çox olan yer

33. MALIN KÖŞƏYİ⁶⁰

İrəvan xanığının danışeram. O zaman oralarda erməni çox seyrəyiydi. Hamısı bizimkiləriydi. Bir erməni qızını Əli xana ərə verer. Deer:

– Qızım, Əli xanın dəydi-xətdiynən bir məktub alarsan, ki, evinin içinnən hər tərəfə bir metrə yeri sənə hədiyyə verer.

Qız atası evinə qonax gedəndə bu erməni ona dana hədiyyə verer. Deer:

– Dananı yaxşıca soydur, dərisini manıa yolla.

Qız elə də eleer. Atası bilənnərə imza atdırer ki, mən qızıma bı nişanda dananı cehiz vermişəm.

Aradan bir müddət keçir. Atası deer ki, xan, qızımı çıxarderam, apareram. Cehiz danamı ver.

Xan deer:

– Dananı yimişih, naxırda nə qədər dana var, götür apar.

Erməni deer:

– Yox, mənim öz danam gərəhdi. Bax, bu, mənim sizə cehiz göndərdiyim danamın köşəyidi, onnan köşəh çəkəjiyih, nə qədər çıxajax, torpax verəjənı.

Beləcə ermənilər orda torpax alellər.

⁶⁰ Köşək – dəridən çarıq tikmək üçün kəsilib hazırlanan ip, material

NAĞILLAR

1. QARĞA İLƏ KEÇƏL

Bir keçəlnən nənəsi varıydı. Bunnar bir qarına aj, bir qarına tox güj-bəla dolanırdılar. Keçəl çox təmbəliydi. Nənəsi bir gün keçəli eşiyə qovuf, daldan qapını bağlıyır. Deer ki, çörəh gətirməsən₁, səni öyə buraxmıyajam. Keçəl ağıly-ağıly damlarının bir böyründə oturur. Bu vax göynən bir qarğa uçurdu. Qarğa baxır ki, keçəl ağılyır. Qarğa bir ağacın başına qonuf, qarıldamağa başdıyır:

– Qarr, qarr...

Keçəl başını qaldırır qarğıya baxer, deer:

– Zəhirmar, sən nəyə qarıldırırsan, qanımın bu qara vaxdında?

Deer:

– A keçəl, niyə ağılırsan₁?

– San₁a nə var, niyə ağılıram, sən man₁a nə köməh eliyəjən₁?

Deer:

– Ayə, a keçəl, bir dərdini de görüm, niyə ağılırsan₁, bəlkə, san₁a bir köməyim dəydi.

Keçəl başına gələn qarğıya söylüyür. Qarğa keçələ deer ki, mən göynən uçajam, sən də mənim kölgəmnən düz o dağın başına gələrsən₁. Qarğa göynən, keçəl yernən, gethaget, gethaget gəlir bir dağın başına çatıllar. Keçəl baxır ki, nəə, dünyada nə qədər qarğa desən, bu dağın başındadı. Sən demə, bu qarğa qarğaların padşahıymış. Qarğanın da bu gün oğlunun toyuymuş. Qarğa pütün qarğalara tafsırır ki, keçəlnən işiniz yoxdu. Qoy nə qədər isdiyir yiif-işsin, yazıq adamdı. Keçəl bir neçə gün burda yiif-içif kef çəkir. Bir gün nənəsi yadına düşür. Qarğıya deer ki, nənəmin yanına getməh isdiyirəm.

Qarğa deer:

– Ras ki, gedirsən₁, ala san₁a bir qazan verim. Amma onu heş kimə vermə, o yalı aşmıyınca “qayna, qazanım, qayna” demə.

Keçəl qarğaynan görüşüf yola tüşür. Yalın başına çatanda ürəyi durmur. Qazanı yerə qoyuf deer, görüm axı bu qazanda nə sirr var ki, qarğa qazanı mənə bərk-bərk tafşırır. Keçəl qazana baxıf deer:

– Qayna, qazanım, qayna.

Pah. Keçəl nə görsə yaxşısı. Baxır ki, dünyada nə ki nazı-nemət var, bu qazannan yerə tökülür. Keçəl söyüncünnən bilmir neynəsin. Tez yiməhlərdən bir-iki tikə ağzına alıf deer:

– A qazan, qurvanın₁, olum, taa bəsdı, qaynama.

Keçəl qazanı qoltuğuna vuruf söyünə-söyünə öylərinə gəlir. Qapıya çatanda nənəsinı səsdiyif deer:

– A nənə, san₁a qurvan olum, aş qapını, gör bir nə gətirmişəm.

Nənəsi aynadan baxıf görür ki, keçəlin qoltuğunda bir qazan var. Öz-özünə deer, kül başın₁a, a keçəl, gedif o boş qazanı hardan tapıf gətirifsən₁? Nənəsi qapını açır. Keçəl içəri girir, deer:

– A nənə, tez ol, süfrə aç, süfrənin üsdünə qav-qaşix, özünə də dirsəhlənməyə bir yasdıx gətir.

Nənə keçələ baxıf deer:

– Vay, öyüm yıxıldı, gədə dəli olufdu.

Amma baxır ki, keçəl əl çəhmir ki, nənə, süfrəni aç. Nənə çar-naçar yerə bir süfrə açır. Keçəl deer ki, nənə, özünə bir yasdıx da gətir. Nənə bir yasdıx da gətirir. Keçəl qazanı süfrənin üsdünə qoyuf deer:

– Ay qazan, qurvanın₁, olum, qayna.

Qazan dünyada nə ki yiməhlərdən nazı-nemət var, süfrənin üsdünə tökür. Nənə söyüncünnən bilmir neynəsin. Duruf keçəli duz kimi yalamağa başdıyır. Deer:

– Ay keçəl, sanı qurvan olum, bu nədi?

Keçəl başına gələnı nənəsınə danışır. Deer ki, ay nənə, di tez ol, qazanı gızdət. Heş kəsə də qazan haxda bir söz demə.

Keçəl bazara çıxır ki, görsün nə var, nə yox. Nənəsi baxır ki, süfrədə yıməhləri çoxdu. Keçəldən gızdın bir az yıməh götürüf qonşuya aparır ki, yazıxdılar, qoy onnara da bir az verim. Bir gün belə, üç gün belə, qonşu baxır ki, hər gün nənə bunnara bir boşqaf yıməh verir. Paxıl qonşu deer, axı qoy bunnarı güdüm görüm keçəlgil bu yıməyi hər gün hardan alırlar. Qonşu bajadan baxır ki, keçəl süfrəyə bir qazan qoydu. Bu qazana “qayna, qazanım, qayna” deyən kimi dünün nənə ki nazi-neməti var, süfrənin üsdünə töküldü. Qonşu tez padşaha xəvərə qaçır. Deer:

– Padşah sağ olsun, keçəl nə karədi ki, onda belə bir qazan olsun, amma sən padşah ola-ola, səndə bu qazannan olmasın.

Padşah deer ki, tez olun, keçəldən qazanı alıf mənım sarayıma gətirin. Nökərrər keçəlin qapısına çatıf keçəli eşiyə çağırılar. Keçəl eşiyə çıxanda baxır ki, padşahın pütүн nökərrəri qapıdadı. Nökərrər keçələ deellər ki, padşah qazanı isdiyir. Keçəl deer ki, nə qazan? Məndə qazan-zad yoxdu. Nökərrərdən biri qavağa gəlif deer ki, əgər sən qazanı verməsən, padşah səni dar ağacınnan asdırajax. Keçəl çar-naçar gətirif qazanı padşahın nökərrerınə verir. Nökərrər çıxıf gedənnən sonıra keçəl nənəsinnən soruşur ki, a nənə, padşah bu qazan haxda hardan eşitdi? Nənəsi deer ki, ay oğul, günahların hamsı mənədədi. Mən ölmüş sən gedənnən sonıra hər gün qarnı yanmış qonşuya yıməhlərdən bir az verirdim. Yəqin o bizi padşaha çuğulluyuf⁶¹. Nəysə, keçəl baxır ki, taa olan oluf, keçən keçif. Çox götür-qoydan sonıra yenə də üz tutur dağın başına – qarğanın yanına. Qarğa dağın başınnan baxır ki, keçəl əli ətəyinnən

⁶¹ Çuğulluyuf – xəbərçilik edib

uzun gəlir. İşin nə yerdə olduğunu bilir. Başa düşür ki, keçəl qazanı əldən verir. Keçəl qarğanın yanına gələndə qarğa deer:

– Keçəl, xeyir ola bu tezdihdə?

Keçəl deer ki, qarğa sağ olsun, verdiyin, qazanı padşahın nökörrəri gəlif əlimnən aldı.

Qarğa keçələ baxıf gülür. Deer:

– Zərəl yoxdu, bir-iki gün qal burda dincəl, bir şey fikir-rəşərih.

Keçəl bir-iki burda gün qalır, yiir-içir, tokqasının altını bərkidif qarğanın yanına gəlir ki, bəs məni yola sal, gedim. Qarğa keçələ bir eşşəh verir. Tafşırır ki, eşşəyi heş kəsə vermə. O yalı aşmamış “zır, eşşəyim, zır” demə. Keçəl qarğayan görüşüf yola düşür. Yola çatmamış ürəyi dözmüyüf deer:

– Zır, eşşəyim, zır.

Keçəl baxır ki, söz ağzınnan çıxmamış eşşəh daldan qızıl tökür. Keçəl tez eşşəyi qucaxlıyıf deer ki, eşşəh, qurvanın, olum, daa zır demirəm. Eşşəh qızıl tökməyini dayandırır. Nəy-sə, keçəl yerdəki qızılları da götürüf ora-burasına soxur, evlərinə yola düzəlir. Evə çatıf nənəsini eşiyə səsdiiyir. Nənəsi baxır ki, keçəl bu dəfə də eşşəhnən gəlir. Deer, a keçəl, eşşəyi niyə evə gətirirsən, töylüyə aparsan. Keçəl deer:

– Yox, a nənə, bu eşşəyi töylüyə bağlamax olmaz.

Nənə başa düşür ki, bu eşşəhdə də nəşə var. Tez qapını açır, keçəl eşşəyi evə keçirir, nənəsinə deer ki, eşşəyin altına tez bir palaz at. Keçəlin nənəsi eşşəyin altına bir palaz sərir. Keçəl deer:

– Hə, a nənə, indi sən qıraxdan dur, tamaşa elə.

Keçəl eşşəyə deer:

– Zır, eşşəyim, zır.

Nənə baxır ki, nəə, eşşəh daldan qızıl tökür. Nənəsi keçəli, eşşəyi qucaxlıyıf deer ki, ayə, a keçəl, eşşəyi san, kim verdi? Keçəl başına gələni nənəsinə söylüyür. Nənəsi qızılları

torvuya yığır, keçəlnən köməhləşif bir tərəfə qoyullar. Keçəl nənəsinə tafşırır ki, eşşəh hakda heş kəsə bir söz demə, yoxsa keçən səfərkinin gününə tüşərih. Nənəsi də deer ki, qurvanın olum, ay keçəl, daa heş kəsə heş nə demərəm.

Bunnar bir müddət kefnən yaşayıllar. Günnərin bir günü keçəl eşşəyi minif hamama getməh isdiyəndə nənəsi qoymur ki, a bala, indiyə kimi eşşəhnənmi hamama gedifsən₁, gəl insaf elə, eşşəyi evdə qoy, özün₁ təhcə çıx get. Nənə çox deer, keçəl az eşidir. Eşşəyi minif hamama gedir. Eşşəyi hamamın həyətində bir ağaca bağlıyır. İçəri girif hamamçıya deer:

– Mən hamama girif çiməjəm, sən mənim eşşəyimə göz ol. Amma eşşəyə “zır, eşşəyim”, demə.

Deer:

– Yaxşı.

Keçəl içəri girən kimi hamamçı deer, görüm axı bu nə işdi ki, keçəl eşşəyi mənə bərk-bərk tafşırdı. Hamamçı eşşəyə yaxınnaşif baxır ki, adi eşşəhdi. Yadına tüşür ki, axı keçəl buna eşşəyi tafşıranda “zır, eşşəyim, zır” sözü də demişdi. Deer, görüm bu noolan sözdü. Deer:

– Zır, eşşəyim, zır.

Eşşəh daldan qızıl töhməyə başdıyır. Hamamçı tez qızıl-ları ora-burasına dolduruf keçəlin eşşəyini evə aparır, yerinə öz eşşəyini gətirif bağlıyır. Deer, keçəl nə başa tüşəjəh, eşşəh eşşəhdi dana. Keçəl çimif çıxanda hamamçı keçələ deer ki, eşşəyin yerindədi, elə səhərdən ona göz olmuşam. Keçəl eşşəyi minif evə gəlir. Nənəsi deer ki, a keçəl, evdə qızıl kutarif, eşşəyə bir “zır, eşşəyim” de, gedim bazara, öydə heş bir şey yoxdu yiməyə. Keçəl eşşəyə “zır, eşşəyim” deyəndə görür ki, eşşəhdən qızıl tökülmür. Nənəsi deer:

– A keçəl, niyə mənim öyümü yıxdın₁, bə san₁a demədimmi ki, eşşəyi minif hamama getmə. İndi gördün₁mü, hamamçı eşşəyi dəyişif.

Keçəl başa tüşür ki, doğurdan da, hamamçı eşşəyi dəyişif. Keçəl eşşəyi götürüf hamamçının yanına gətirir, deer ki, bəs mənim eşşəyimi dəyişifsən, mənim eşşəyimi ver. Hamamçı yalannan elə səs-küy salır ki, yazıx keçəl qorxusunnan korpeşman evə qayıdır. Nənəsi baxır ki, keçəl ağıly-ağıly evə gəlir. Nənəsi də keçələ qoşuluf bir xeyli ağılyır. Keçəl baxır ki, belə getsə, ajınnan öləjəhlər. Yenə də üzünə üz tutuf qarğanın yanına gəlir. Bu səfər qarğanın keçələ bərk ajığı tutur. Deer:

– Ay əfəl, mənim san,ə yazığım gəldi, o cürünə şeylər verdim, sən də onun qədrini bilmədin. İndi mən san,ə nə verim?

Qarğa çox fikirrəşir, keçələ bir toxmax verir. Bu dəfə də tafşırır ki, yalı aşmıyınca “vur, toxmağım, vur” demə. Keçəl qarğaynan sağollaşif yola düzəlir. Yala çatmağa az qalmış deer:

– Vur, toxmağım, vur.

Gözünə döndüyüm toxmax keçəli bir kökə salır ki, gəl görəsən. Keçəl bir təhər deer ki, toxmax, taa vurma, yazığam. Toxmax dayanır. Keçəl toxmağı götürüf evə gəlir. Əhvalatı nənəsinə danışır. Deer ki, a nənə, indi mən padşahdan, hamamçıdan hayfımı çıxajam. Keçəl toxmağı da götürüf düz padşahın qapısına gəlir, elçi daşının üsdündə oturur. Nökərrər keçəldən soruşullar ki, a keçəl, nə var, nəyə gəlifsən,? Keçəl deer:

– Gedin, padşaha deyin, ki, mənim qazanımı versin.

Nökərrər keçəlin qolunnan tutuf eşiyə tullamax isdiyəndə keçəl toxmağı çıxarıf deer:

– Vur, toxmağım, vur.

Toxmax nökörrəri bir kökə salır ki, gəl görəsən. Padşah külafrəngiyə çıxır ki, görsün bu nə vur-vurdu. Keçəl baxır ki, budu, padşah gəlir, tez toxmağa deer:

– Gözün,ə dönüm, toxmax, padşahı ölüncə vur.

Toxmax padşahı bir hala salır ki, gəl görəsən. Onun dili tutmur ki, desin, ay evi yıxılmışdar, qazanı keçələ verin. Zor birtəhər əliynən işarə eliyir ki, qazanı keçələ versinnər. Tez

nökərrər qazanı keçələ verir. Keçəl qazanı evə götürüf gəlir. Nənəsinə deer ki, nənə, indi gedirəm hamamçıynan hak-hesavı çəkəm. Keçəl hamama çatıf hamamçını eşiyə çağırır, deer ki, mənim eşşəyimi ver. Elə hamamçı ağzını açır ki, səs-küy salsın, keçəl yavaşca toxmağı çıxarıf deer:

– Vur, toxmağım, vur.

Toxmax hamamçını o qədər vurur ki, hamamçı huşunu itirir. Keçəl toxmağı saxlıyır. Hamamçı özünə gəlir, qaça-qaça gedif keçəlin eşşəyini gətirif özünə verir. Keçəl eşşəyi götürüf evlərinə gəlir. Nənəsinən görüşüf öpüşür. Bunnan sonra onnar şad-xürrəm öz damlarının altında yaşayıllar. Sizi də şad, xürrəm olasınız.

2-3. NARDANXATIN

2.

Bir arvat varıydı. Bu arvadın yeddi oğlu varıydı, ancax qızı yoxuydu. Günnərin bir günü arvat boylu olur. Qardaşdar bir həfdəlil səfərə gedəndə analarına tafşırif deellər:

– Ana, əyər bu dəfə də oğlun, olsa, biz evdən çıxıf gedə jiyih.

Anası yalvarır, yaxarır. Ancax görür oğlannarı dediyinnən dönmür. Onda belə bir şərt qoyullar:

– Biz səfərdən gələndə gəlif qapının ağzına baxajıyox. Oğlun, olsa, qapıdan xançal asarsan, qızın, olsa, muncux asarsan.

Oğlannar gedillər. Bunnar gedən kimi arvat qonşularına qaçıf əhvalatı danışer. Arvat yater, gəlif bir qəşəh qızı olur. Arvat söyüncəh oluf boğazındakı muncuğu çıxarıf qapıdan aser. Paxıl qonşu görür kün, oğlannarın gələnxaxıydı. Gejə yarısı muncuğu çıxarıf xançalı aser. Səhər oğlannarı gələndə görüllər ki, qapıdan xançal asılıf. Kor-peşman dala qayıdellər. Arvat söyüncəh qalxer ki, büyün oğullarım gələnjəh. Eşiyə çı-

xanda görür kün, muncuğun yerinnən xançal asıflar. Arvat ağ-leer, kışqırer, ancax noolsun, olan oluf, keçən keçif.

Vax keçer, qız böyüyür. Bu qızın bir iti varıydı. Qız söz danışanda bu itin canına and içərdi. Bir gün qonşularının qız-darıynan oturuf coraf toxuyanda bir qızın yumağı iter. Biri qardaşının canına and içər ki, yumağı mən götürməmişəm, biri bacısının canına and içir. Bu qız da ala itinin canına and içər. Qonşuları bunu eşidif deer:

– Ay qız, sənin₁ ki yeddi qardaşın₁ var. Sən niyə qardaş-darın₁ qoyuf ala itin₁in canına and içərsən₁?

Qız məhətdəl qalif deer ki, nətəri mənim yeddi qardaşım var? Qonşu arvat deer:

– Sən mənə inanmırsan₁sa, get anan₁nan soruş.

Qız öyə gələr, anasının soruşur:

– Ana, mənim yeddi qardaşım var? Qızdar mənə deer ki, sənin₁ yeddi qardaşın₁ var.

Arvat ağlıyif deer:

– İndiyə kimi mən sənə heş nə demirdim. Əmbə indi hər şeyi açif söylüyəjəm.

Arvat pütүн əhvalatı olduğu kimi danışer. Qız deer:

– Onda, ana, mən gedirəm qardaşdarımı axdarmağa.

Anası deer:

– Qızım, dəli olufsan₁, nədi, sən hardan gedif onnarı ta-pajan₁?

Anası görür, qız əl çəhmer. Axırda qızın yoluna hazırıx görür. Qız anasının vidalaşif, ala itini götüruf yola tüşür. Az gedellər, üz gedellər, dərə-təpə düz gedellər. Gedif bir öyün qavağına çıxellər. Qız görür bu öy elə gözəldi, elə gözəldi, taa nə deyim. Görür yolnan bir kişi geder. Kişini çağırer, soruşur ku, bu kimin öyüdü? Kişi deer ki, bu yeddi qardaşın öyüdü. Ancax, qızım, bu öyə heş kim qorxusunnan yaxın gedə bil-məz. İndi bu dəyqə onnar ova gediflər, axşama yaxın qayıda-

jaxlar. Qız barmağını tişdiyif deer ki, həə, bu, mənim qardaşdarımın öyü olajax. Onu da deyim ki, qardaşdar elə bilellər ki, onnarın bajısı yoxdu. Ona görə bir dənə alma götürüllər. Hər dəfə bir yerə gedif gələndə o almanı bir-bir götürüf öpüllərmiş. Qız qapını açıf içəri keçer. Görür kün, öy elə pinti, elə pintidi ki, gəl görəsən₁. Qız başdeer öyü yığışdırmağa. Yiməyi də pişirer. Usdolun üsdünü düzəlder, çayı qoyuf qaynader. Samavarı usdolun üsdünə qoyur. Özü də çörəh yiir, itinə də çörəh verir. Görür kin, qardaşdarı gələr. Deer, Allah, mən hara gizdənim? Görür eşihdə bir ağaş var, içi də oyuluf. Qaçıf orda gizdənidir. Qardaşdar gəlir. İçəri girəndə gözdərinə inanmellar. Öy səhmana salınıf, usdolun üsdü düzəlif. Qardaşdar deer, görən bunnarı eliyən kimdi? Yenə həmin ki kimi almanı götürüf bir-bir öpüllər. Böyüh qardaş deer:

– Gərəh mən bunu güdəm, görüm bu, kimdi? Səhər mən siznən ova getmiyəjəm.

Səhər olur. Qardaşdar ova gedillər. Böyüh qardaş bir daldeyliğa gizdənif güdməyə başdeer. Axşam olur. Böyüh qardaşı yuxu tutuf yater. Qız ağacın oyuğunnan çıxer. Yenə nə ki iş var, hamısını görür. Son₁ra da itinə çörəh verir. Özü də yiif, yenə o oyuğun içinə girer. Böyüh qardaş yuxudan qalxanda görür ki, hər şey gül kimidi. Qardaşdar gələllər. Böyüh qardaşdan soruşullar ki, nooldu, nə gördün₁? Deer ki, belə-belə, yuxu tutdu, yatdım. İkinci qardaş deer ki, onda qoyun₁ büyüün də mən qalım. Bu da qaler. Bunu da axşam yuxu tutuf yater. Səhər qalxer. Görür kün, hər şey öz qaydasında. Bunnan da qardaşdarı gəlif soruşullar k₁, nooldu, nə gördün₁? Deer kin, belə-belə, məni də yuxu tutdu, qalxdım ki, hər şey yerri-yerindədi. Üçüncü qardaş deer kin, qoyun₁ büyüün də mən qalım. Bu da qaler. Gözdüyür, gözdüyür, axşam olanda bunu da yuxu tutor. Səhər qalxer görür kün, hər şey yerri-yerindədi. Qardaşdarı gəlif soruşullar ki, nooldu, nə gördün₁? Deer kin, məni yuxu tutdu, yatdım.

Dördüncü qardaş deer kin, onda büyün də mən qalım. Bu da qaler. Gözdüyür, gözdüyür, axşam olanda bunu yuxu tutuf yater. Səhər qalxer kin, hər şey qaydasındadı. Qardaşdar gəlif soruşollar ki, nooldu, nə gördün₁? Deer kin, mən də gözdədim, gözdədim, axırda məni yuxu tutdu, yatdım. Beşinci qardaş deer kin, büyün də mən qalajam. Bu da qaler. Yenə gözdüyür, gözdüyür. Axşam olanda bunu da yuxu tutuf yater. Səhər qalxer kin, hər şey yerri-yerindədi. Qardaşdar gələr soruşollar ki, nooldu, nə gördün₁? Deer, belə-belə, mən də gözdədim, gözdədim, axşama yaxın yuxu məni tutdu, yatdım. Altıncı qardaş deer ki, onda büyün də mən qalajam. Bu da qaler. Bunu da axşama yaxın yuxu tutuf yater. Səhər qalxanda görür kün, hər şey öz qaydasındadı. Qardaşdar gəlir soruşullar ki, nooldu, nə gördün₁? Deer ki, belə-belə, gözdədim, gözdədim, axşama yaxın yuxu məni tutdu, yatdım. Səhər qalxdım ki, hər şey öz qaydasındadı. Axırıncı, balaca qardaş deer ki, qoyun₁ büyün də mən qalım. Böyüh qardaş deer ki, sənnən böyüh qardaşdarın qaldı, heş nə görmədi. Bə sən nətəri görəjən₁? Kiçih qardaş yalvarer-yaxarer. Axırda razı olullar. Kiçih qardaş qaler. Gözdüyür, gözdüyür, axşam olanda görür kün, bunu yuxu tutur. Deer, nağayrem, yatmeyım. Tutuf xançalını çıxarder, çəçələ barmağının ujunnan kəser. Yerinə də ustot⁶² baser. Barmağının ağrısınnan yata bilmer. Görür kün, gejenin bir vaxdında qapı açıldı, içəri gözəl bir qız girdi. Qız başdıyıf öyü yığışdırer, yiməyi pişirer, usdolun üsdünü də düzəlder, itinə də çörəh verer, özü də yiməh yiiir. Pütүн işi yığışdırıf isdiyir kin, çıxsın eşiyə, oğlan tez duruf qızın qolunna tutur. Qız bunu görəndə yalvarır ki, məni burax. Oğlan buraxmer. Deer ki, sən neçə gündü buranı belə yığışdırer-san₁, özün₁ də bizdən qaçıf gizdənersən₁. Qız deer ki, belə-belə, siz mənim qardaşdarımsız. Oğlan deer:

⁶² Ustot – istiot

– Axı bizim bajımız yoxdu.

Qız deer kin, yox, mən sizin bajınızam. Qız pütün əhvalatı söylüyür. Kiçih qardaş bajısınnan görüşör, anasını soruşur.

Qız deer:

– Anam yaxşıdı, amma hər gün sizi yadına salıf ağleer.

Qardaşı deer:

– Mən qardaşdarıma dedim gəlin gedəh, amma razı olmadılar. Dedilər kin, axı biz söz vermişih, demişih, oğlun, olsa, gəlmijəjiyih. Ona görə də geri qayıtdıx. Onda sən genə gizdən. Onnar gələndə mən deyəjəm ki, məni də yuxu tutdu, görmədim.

Səhər açılar, qardaşdar gələr. Soruşullar ki, nooldu, nə gördün? Deer ki, məni də yuxu tutdu. Səhər qalxdım kin, hər şey yerri-yerindədi. Böyüh qardaş deer kin, onda bu yəqin cinin işidi. Hər nəyisə, qardaşdar genə almanı bir-bir öpüllər. Nöübə kiçih qardaşa çatanda almadan bir tişdək⁶³ aler. Qardaşdar o saat kışqirellar ki, dəlimi olufsanı, bajımızı niyə dişdədin? Kiçih qardaş deer:

– Ayə, adamın almadan bajısını olar?

Böyüh qardaş deer:

– Bə neyniyəh, bizim bajımız yoxdu.

Kiçih qardaş bajısını çağırır deer:

– Baji, çıx.

Bajısı çıxer. Qardaşdar dəli olullar ki, bu noolan işdi. Qız əhvalatı necə kiçih qardaşına danışmışdısa, o biri qardaşdarına da elə danışer. Qardaşdar bajısınnan görüşüllər. Qız deer ki, anam indi mənnən nigarandı. Gedəyin anamı da bura gətirəyin. Qardaşdar deer ki, yaxşı, gətirərih.

Bir gün qız pütün işi görüf kutarer, ancax yiməyi pişirməyə od tapmer. Deer, nağayrem, nejë eliyim, indijə qardaşdarım gələjəh, yiməh də hazır döyül. Çıxır eşiyə, görür uzax-

⁶³ Tişdək – dişləm

dan tüsdü görünür. Qız deer, qoy gedim, bəlkə, ordan od gətirə bildim. Xəkəndaznan maşanı götürüf geder. Az geder, çox geder, gəlif tərənin üsdünə çater. Görür burda bir gözəl qız var, bir gözəl qız var, taa nə deyim. Ancax qızın dizinin üsdündə bir döy⁶⁴ başını qoyuf yatıf. Qız bunu görən kimi deer:

– Ey qız, bura niyə gəlifsən? Buraya quş gəlsə, qanad salar, qatır gəlsə, dımax salar. İndi döy qalxsə, səni yiajəh.

Deer:

– Mən burya oda görə gəlmişəm, odumuz kutarıf.

Deer:

– Döy oddarı sayıf, ona görə də gərəh yavaş-yavaş oddarı qırıf götürəsən.

Qız oddarı qıra-qıra xəkəndazı dolduror. Qız o biri qıza “sağ ol” deef geder. Ancax qızın civində ip yumağı olur. Bunun civindəki ip bir kola ilişer. Bu qız getdihcə ip də bunun dalınca açıla-açıla geder.

Sizə kimnən deyim, döydən. Döy qalxer. Qalxanda qıza deer ki, burdan insan iysi gələr.

Qız deer:

– Sənin, qorxun, nan bura kim gələr?

Döy deer:

– Yox, burdan insan iysi gələr.

Döy başdeer pütün hər yeri axdarmağa. Damın dalına keçəndə kolun arasında ip görür. Bu ipi götürüf yumaxlıya-yumaxlıya ipin dalınca geder. Az geder, çox geder, gəlif axırda öyə çater. Döy bilir kin, bu yeddi qardaşın öyüdü. Örgəner kin, yeddi qardaşın bir bajısı burda olur. Döy deer, yaxşı, gör mən sənin, başına nə oyun açajam. Döy qayıdıf geder. Səhərin açılmasını gözdüyür. Səhər açılanda döy bir üzük götürüf geder. Gəlif həməən öyə çater. Qapını döyür. Qız haçarın deşi-

⁶⁴ Döy – div

yinnən baxanda görür kün, bu, o gün gördüyü döydü. Qız ya-man qorxur.

Döy deer:

– Ay qız, aç qapını. Qardaşingil sənə mənnən üzüh gön-dərif.

Qız qapını aşmer. Döy deer ki, qapını aşmersan, onda haçarın deşih yerinnən barmağın,ın birini çıxart, görəh üzüh barmağın, a olurmu. Qız döyə inanıf barmağını deşihdən o biri tərəfə çıxarder. Döy tez qızın barmağını ağzına alıf onun qa-nını sourmağa başdeer. O qədər sorur ki, axırda qız özünnən geder. Döy də qızı ölmüş bilif qayıdıf geder. Qardaşdar oydan qayıdellar. Gələndə görüllər kin, qapı bağıldı. Qardaşdar deer ki, görən bajımız harya gedif. Kiçih qardaş aynadan içəri tü-şür. Görür kün, bajısı yıxılıf yerə. Tez bajısını qucağına alıf krəvətin üsdünə qoyur. Son,ra da qapını açıf qardaşdarını ça-ğırer. Qardaşdarı gəlif içəri keçəndə görüllər bajıları özünnən gedif. Tez bajılarının üzünə su-zad vuruf ayıldellar. Qız başı-na gələn əhvalatı qardaşdarına söylüyür. Qardaşdarı deer ki, yaxşı, döy, gör indi biz sənə başına nə oyun açajıyix. Qardaş-dar belə fikirəşellər ki, döyü qonax çağırısınar. Döyü qonax çağirellar. Qardaşdar qapının ağzında dərin quyu qazdırellar. Üsdünə də xalı salellar. Döy gələr. İçəri keşməh isdiyəndə xa-lıynan baravar quyuya tüşür. Qardaşdar bajılarının intiqamını döydən allellar. Döyün üsdünə daş, torpax atellar. Döy ölür. Qardaşdarı bajısına tafşirellar ki, heçavax bu quyunun üsdünə su tökmə. Qız deer kin, yaxşı, heçavax tökmərəm.

Bir gün qız saçını yuuf suyunu quyunun üsdünə tökür. Bir gün qız görür kün, bu quyunun üsdünnən yeddi dənə gül çı-xer. Qız gülləri qopardıf içəri gətirer, gül qavına qoyur. Eşiyə çıxer ki, su gətirif güldana tökə. Eşiyə çıxıf içəri girəndə görür kün, güllərin yeddisi də yeddi qız oluf. Qardaşdarı qayıdanda görüllər ki, öylərində yeddi qız var. Bajılarının soruşullar ki,

bu noolan işdi? Qız deer ki, siz mənə dediniz quyunun üsdünə su tökmə. Mən də bilmədim, başımın suyunu tökdüm ora. Ordan da yeddi gül çıxdı. Mən də onnarı yığf güldana qoydum. Getdim su gətirif güldana töküm. Eşiyə çıxıf, içəri girəndə gördüm kü, bu yeddi gül yeddi qız oluf. Qardaşdarı bajılarını danrıyılar ki, axı biz sənə dedih ki, ora su tökmə.

Qız deer:

– Zərəl yoxdu. Bu yeddi qızın hərəniz birini alın.

Qardaşdarı bu qızdarı alellar. Bir gün bu qızdar qıza baxıf deellər ki, gəlin bu qıza ilan, qurvağa yidirdəh, qarnı şişsin, biz də deyəh kin, belə-belə, bajın,ız pis qızdı, boylu çıxıf. Bunnar qıza zornan ilan, qurvağa yidirdellər. Qızın qarnı şişer. Qardaşdar oydan qayıdanda görüllər kin, bajılarının qarnı şişif. Arvatdarının soruşollar ki, bu nədi? Arvatdarı yalannan deellər ki, belə-belə, bajınız pis çıxıf, boyludu. Böyüh qardaş deer kin, gərəh bajımızı öldürəh, o, bizim papağımızı yerə vurdu. O biri qardaşdar da deer ki, hə, bajımızı öldürəh. Kiçih qardaş deer:

– Onu mənə verin, qoyun, aparım meşədə öldürüm.

Qardaşdarı razı olullar. Kiçih qardaş bajısını götürüf meşiyə geder. Az gedellər, çox gedellər, gəlif meşiyə çatellar. Qardaşın bajısına yazıgı gələr. Bajısına deer ki, mən səni öldürmüyjəm. Ancax səni burda qoyub gedəjəm. Oğlan bajısının köynəyini alıf öz kürkünü çıxardıf ona verer. Bir dənə quş tutur. Quşun başını kəsif qanını bajısının köynəyinə buluyur. Bajısınnan vidalaşer. Köynəyi də götürüf geder. Kiçih qardaş gəlif öylərinə çater. Qardaşdarı soruşur ku, nooldu, neynədin, bajımızı öldürdün,mü? Kiçih qardaş yalannan deer kin, hə, öldürdüm, bu da onun qannı köynəyi. Qardaşdar inanellar. Qardaşdarının arvatdarı sevinillər kin, hə, qızı da öldürtdürdüh. Yoxsa biz nə iş görsəydih, qardaşdarına xəvərriyəjeydi. Qız üş gün, üş geje meşədə aj-susuz qaler. Həmən gün şahın oğlu atasının vəzirinən gəzməyə çıxer. Bunnar meşiyə gəlif çıxellar. Meşənin

yanınnan ötuf keçəndə şahın oğlu şam ağacının altında qaraltı görür. Vəzirə deer kin, orda qaraltı var, gəl gedəh, görəh o, noolan şeydi. Şahın oğlu vəzirənən bir şərt kəsir. Deer:

– Əgər o qaraltı qızıldan, gümüşdən olsa, sənin, adam olsa, mənim.

Bunnar razılaşellər. Gəlif şam ağacının yanına çatellər. Şahın oğlu görür kün, İlahi, burda elə gözəl qız var, elə gözəl qız var kin, taa nə deyim. Şahın oğlu bu qıza bir könüldən min könülə aşiq olur. Qızı götürüf öylərinə aparer. Qız qardaşı arvatdarının buna verdihləri ilan, qurvağanı söylüyür. Şahın oğlu ən yaxşı doxturu çağırdıf qızın qarnını təmizdəder. Qız yenə həmənkı kimi sağlam olur. Şahın oğlu qıznan öyləner. Qırx gün, qırx geje toy eliyif şaddanellər.

Bir ildən sonıra qızın ekiz oğlu olur. Qızın qardaşdarı həmişə bunnarın öylərinin qavağınnan oya gedirdilər. Bir gün qız oğlannarını öyrəder ki, burdan yeddi qardaş keçəjəh. Sizin hərən,izə bir çuvux verəjəm. Onnarı at əvəzinə minərsiz, əlinizə də bir balaja çuvux verəjəm. O da sizin qamçın,ız olar. Onnar sizin yanın,ızdan gəlif keçəndə siz o sahat kışqırif deyərsin,iz, can atım, su iç. Uşaxlar belə də eliyillər. Qardaşdar gəlif keçəndə uşaxlar kışqırif deellər, can atım, su iç. Qardaşdarın da uşaxlara qannarı qaynıyır, deellər:

– Əyə, qırışmal, ağaş da su içərmı?

Belə deyəndə böyüh qardaş atdan tüşüf uşaxların yanına gəlif soruşur:

– Siz kimin uşağısın,ız?

Deyəndə uşaxlar deellər:

– Yeddi dayı ərkəsıyəm, Nardanaxatın körpəsıyəm.

Uşaxlar dayılarına deellər ki, atamgil sizi qonax çağırer. Uşaxlar bunu deaf də gedellər. Qardaşdar səhərsı gün bunnara qonax gələllər. Yiif-içənnən sonıra yeddi qardaşın bacısı Nardanaxatın bijdihnən çayı bunnara özü gətirer. İçəri girəndə qardaş-

dar məhətdəl qalılar k1, bu noolan işdi. Nardanaxatın köyrəlif qardaşdarını öpüf deer kin, həyə, mən sizin bajın,ızam. Siz o vax mənə qulax asmadın,ız. Arvatdarın,ız mənə ilan, qurvağa yidirdilər. Mənim də qarnım şişdi. Son,ra da siz məni öldürəndə kiçih qardaşımın mənə yazığı gəlif, sizi allatdı k1, verin, aparım, özüm bunu meşədə öldürüm. O da məni öldürmədi. Köynəyimi çıxardıf bir quşun başını kəsif onun qanına buladı. Mənnən də görüşüf getdi. Son,ra da mən üş gün, üş geje orda aj-susuz qaldım. Şahın oğlu burdan gəlif keçəndə məni gördü. Son,ra da məni götürüf bura gətirdilər. Qarnımı da doxtura təmizlətdilər. Son,ra da məni şahın oğlu aldı. Onnan da mənim ekiz oğlum oldu. Dünən sizin qavağın,ızı kəsif qonax çağırən onnarıydı.

Qardaşdarın hamsı kiçih qardaşı öpüllər kin, çox sağ ol, yaxşı kin, sən tüşüncəli oluf bajımızı öldürmədin, Əgər biz olsax, öldürmüşdüh. Qardaşdar öz səflərini başa tüşüllər. Böyüh qardaş deer kin, ras k1, bu arvatdar bizi alladıf bajımızı öldürməh fikrindəymişdər, onda onnarı öldürməh lazımdı. Qardaşdarı gedif arvatdarının hərəsini bir xam atın quyruğuna bağlellər. Atdarı da buraxellar. Bu atdar yeddi arvadın yedisini də dağa, daşa elə çırper k1, heş bir tikə ətdəri də qalmer. Son,ra da qardaşdar gedif analarını gətirellər. Anası da oğullarına qəşəh qızdar tapıf öyləndirer. Qız da şahın oğlu ilə xoşbəxd olur.

3.

Biri varıymış, biri yoxuymuş, keşmiş vaxdı bir kişiyənən bir arvat varıymış. Buların üç oğlu varıymış. Anaları hamileymiş. Oğlannarı deer ki, biz qız isdeerih. Bir gün oğlannar har-yasa başqa bir şəhərə işdəməyə gedellər. Analarına deellər ki, əgər qızın olsa, qapıdan ələh asarsan, Yox, əgər oğlun, olsa, onda duvax asarsan,. Bu arvadın da paxıl bir qon,şusu varıymış. Günnərin bir günündə arvadın qızı olur. Qapıdan ələh aser. Paxıl qon,şu gələr ələyi götürör, yerinnən duvax aser. Arvadın oğlannarı gələr qırxandan baxer görüllər ki, qapılarındakı

ələh döy, duvaxdı. Üz çevirir geder, bir meşədə özdərinə bir koma tikellər. Üş qardaş üçü də gündüz gedif hərəsi bir diyarda işdiyirmiş, axşam da gəlif bu komada yiif-içif yatellarmış.

Anası qızının adını Nərdanaxatun qoyor. Bunnarın bir dənə ala danaları varıymış. Günnərin bir günündə qızın atası rəhmətə geder. Bir az sonra da anası rəhmətə geder. Qız bu ala daneynan təhcə qaler. Bir il keçer, beş il keçer, bir gün bu qızın ala danası xəsdələner ölör. Qız ağıliya-ağıliya aparif bir çayın qırağında bu dananın iççalatını yüürmüş. Ona kimi gələr bu qızın başının üsdünə bir qarğa qonor. Qarğa qarildeer, deer ki, ay Nərdanaxatun, niyə ağleersanı? Bu da deer ki, niyə ağlameem. Mənim həyatda bir anam, bir də ala danam varıydı, indi heş kimim yoxdu. Anam rəhmətə getmişdi, ala danıya meylimi salmışdım. İndi ala danam da ölüf, kimsiz-kimsənəsiz qalmışam. Deyəndə bu qarğa deer:

– Sən kimsiz-kimsənəsiz döysənı. Sənin üş qardaşını var.

Nərdanaxatun deer:

– Elə şey ola bilməz, mənim qardaşım yoxdu.

Bu deer ki, yox, var. Gəl sən bir torva dən götür, bağla mənim əyağıma. Mən göynən gedem, sən yernən. Mən aparif qardaşdarın,ın yerini göstərəjəm sanıa. Nərdanaxatun bir torva buğda dolduror, qarğanın əyağınnan aser. Qarğa göynən geder, Nərdanaxatun yernən geder. Az geder, üz geder, dərə-təpə düz geder. Geder bir meşənin içində, bir biyavannıxda bir dənə daxmıya rasd olor. Qarğa deer ki, bu səninı, qardaşdarın,ın öyüdü. Nərdanaxatun girer öyə görör ki, həqiqətən burda üş yatax var. Nərdanaxatun bu öyü-eşiyi siler-süpürör, yiməh pişirer, yiiir-içer, ojağı da isdi eleer, yiməyi-işməyi də hazır qoyor. Axşam qardaşdarınının gələn vaxdı qaçer gizdəner ki, bir müddət belə keçirem, göröm həqiqətən bular mənim qardaşdarımdımı. Qardaşdarı gələr görür kü, öy-eşih silinif-süpürülüf, yүүлüf, yığılıf, yiməh pişif. Bular yiiir, yatışellər. Deellər, görən bu nə sirdi. Bu

minvalnan bir müddət Nərdanaxatun belə keçinir. Bu qardaş-
darın da bir dənə pişiyi varıymış. Gərək kim ağzına nə alsa, bu
pişiyə də vereymiş. Bunu da Nərdanaxatun bilermiş. Bir gün
gənə qardaşları çıxıf işə gedənnən son,ra Nərdanaxatun girer,
öyü-eşiyi siler, süpürör. Qardaşdarının yerini yığanda bir dənə
kişmiş taper. Pişih görör bunu. Bu kişmişi götürör, ağzına tul-
loor, pişiyə vermer. Pişih geder peçin içinə girir də, çışşş eleer,
peçi keçirer. Nərdanaxatun indi qaler vay-naçar. Nə qədər ax-
darer, gəzer, köz tapa bilmer. Nərdanaxatun baxer görür kü,
uzaxdan bir öydən tüsdü gələr. Sən demə, bu da bir döyün
öyüymüş. Nərdanaxatun geder burdan köz gətirer. Gətirer, ojağı
qaleer. Sən demə, qızın civində sap olsun. Sap tüşüf orya, uju
keçif bir ağaca – divin ojağının qırağında. Tağalax⁶⁵ dığırnan-
dıxcax, bu gəldihcə sap çözdənsin⁶⁶, qalsın. Uje qardaşları qı-
zın burda olduğunu bilellər, bunu pusollar. Bu da açer söylüür.
Deer ki, mən Nərdanaxatunam, bajın,ızam. Döy bu sapı yığa-
yığa gələr. Bir gün qızın qardaşları işə gedənnən son,ra gələr
görür ki, qız öydə təhcədi. Qardaşları da həmeşə Nərdanaxa-
tuna tafşirermişdar ki, qapıyı bağla, biz gəlməmiş qapıyı açma.
Döy gələr, çağırer Nərdanaxatunu. Deer ki, barmağın,ın birini
qapının deşiyinnən çıxart, mən soyurum gedem. Çıxartmasan,
qardaşdarın, gələn kimi parça-parça eliyəjəm. Qızın ələci
kəsiler, döy qardaşdarına dəyməsin deyə barmağın,ını çıxarder,
döy bunun barmağın,ın qanını soyuror, soyuror, geder. Bir gün
belə, iki gün belə. Qardaşdarına demer ki, döy qardaşdarını yi-
məsin. Bir gün də div qızın barmağın,ın qanını o qədər soyuror
ki, qız yıxılar burda, özünən geder. Axşam qardaşları gələr.
Nə qərtə qapını itəleer, nə qədər çağirellar, görüllər Nərdana-
xatun yoxdu. Qapıyı qırif içəri girəndə görüllər ki, qız özünən

⁶⁵ Tağalax – burada: sapın dolandığı əşya, halqa

⁶⁶ Çözdənsin – açılısın

gedif. Bunu ayıldər eliyillər. Deellər ki, sanıa noldu? Qız açer söylüür ki, belə-belə. Qardaşdarı deer ki, indi sən qorxma. Biz ona tələ qurajeyıx. Bunun qardaşdarı qapının ağzında dərin bir quyu qazellar. Bunun üsdünə də nəzih bir şey atellar ki, qoy div gələn kimi quyuya tüşsün, quyuda divi öldürəh. Bular özdəri də öyün dörd bir yanında pusquda durollar. Döy gələr:

– Adam-badam iysi gələr, şakqıdı badam iysi gələr. Ay qız, tez barmağın,ı çıxart – deyə-deyə gələr.

Qapının ağzına çatanda birdən nəriltiyənən bu quyunun divinə tüşör. Bu qızın qardaşdarı çıxellar bu döyü öldürməyə. Döy deer ki, mənı öldürməyün. Mən hansın,ıza tüpürsəm, daş olajaxsın,ız, hansın,ıza nəfəsimi versəm, qoyun olajaxsın,ız. Obşim, isdiyillər ki, bunu öldürələr. Ona kimi bu döy bulara nəfəs verer, bu üş qardaşın üçü də qoyun olur. Döy də qaler bu quyunun divində, çıxa bilmer, burda ölör. Qız ağlıya-ağlıya bu qoyunnarı qavağına qater, hər gün aparıf otarermış. Bir gün də yolnan getdiyi yerdə əli çomaxlı ağsakqal bir kişiye rasd olur. Deer:

– Ay qızım, niyə ağleersanı?

Deer ki, belə-belə, bax mənım başıma belə bir iş gəlif. Mənım qardaşdarım döyü öldürördülər. Döy də qardaşdarıma tüpürdü, döyün nəfəsinnən qoyun oldular. İndi mənım bunnardan başqa heş kimim yoxdu, mən də başımı götürüf buları apareram bir başqa ölküye. Aparem bularnan günümü keçirem.

Allah-taala göndərifmiş bu adamı munun qavağına. Kişi Nərdanaxatuna deer ki, sən gözün,ü yum. Nərdanaxatun gözünü yumor. Bir dəfə əlindəki ağaşnan böyüh qardaşının beli uzunu çəker, ağaşnan möhkəm vuror. Vuranda bu dönör olur adam. Əmbə qıza deer ki, mən vuranda sən “of” demə. “Of” desən,ı, qardaşım, yarıdan aşağı daş olajax. İkisində gözünü yumor, baxmer, üçüncü qardaşında dözə bilmer, gözünün altınnan baxer. Munu çomaxnan vuranda bir dəfə “of” eleer. “Of” eliyən kimi qardaşı qurşaxdan aşağısı daş olur, uxarısı insan olur. Bu adam

da qeybdən gəlifmiş, qeyb olur. Bunnar bu daş qardaşlarını da götürür aparellar, ömrü boyu onu saxleellər. Göydən üç alma düşdü. Biri nağıl söylüyən, biri qulax asanın, biri də mənim.

4. QILLICA

Biri varıymış, a qızım, biri yoxuymuş. Bir arvat varıymış, bir kişi. Buların var-yox bircə qızı varıymış. Bu arvat ağzı yanmış, sən demə, paltarrarını tihdirdikcə qızın üsdündə tihdirər, yığarmış. Ölümünü bilermiş dana. Günnərin bir günündə bu arvat azarreer ölür. Bunun qırxı çıxannan son,ra kişi arvat almax isdiyir. Harya, hası məmləkətə gedersə, paltar heş kimin əyninə olmur. Qayıder gələr. Bir gün oturollarmış. Deer:

– A qızım, dur ananın paltarının bir dəsini geyin göröm, san,ə hancarı duror. Sən boyda qız alem.

Bu duror geyiner. Geyinəndə görör kün, pah, qızın üsdədi hamısı. Birəz kişi köpöyoğlu fikir eleer. O zamana belə zamanaymış. Deer kin, yaxşı, bu paltarda əməl yoxdusa, niyə qızın üsdündə tikdirif? Öz-özünə deer, arvat özü qızın üsdündə tikdirif kin, qızı alem. Təzdən bu kişi buna deer:

– A qızım, gə san,ə bir söz deem.

Deer:

– Ay dədə, de. Niyə demersən,?

Deer:

– A qızım, gederəm kəfinimizi⁶⁷ kəsdirəm.

Deer:

– Nə deersən, ay dədə?

Deer:

– A bala, mən səni alajam, daa keçif, paltar sənin, üsdün,dədi.

⁶⁷ Kəfın – kəbin

Onun paltarı da qənözüymüş⁶⁸, zər vaveymiş⁶⁹. Bu kişi munnan əl çəhmiyəndə qonşularında bir gənəşək⁷⁰ qarı varıymış. Qız yüyürür geder munun yanına. Deer:

– Ay nənə, belə-belə. Dədəm bax belə deer. Mənnən əl çəhmer, mən nağayrem?

Deəndə deer:

– A bala, get arpa əliyəni də, xəlviri də ötü də dədənə ver, özün də bir nəhrə qur. Başını ötü geni⁷¹. Camahatın içinə çıxammıyan, səni dədəni alajax. Get özün də bir nəhrə qur, de-nən, ay dədə, qarı deer kin, bu xəlvirdə su gəlsə, kəfin tüşör.

Köpöyoğlunun da axlı kəser. Kişi köpöyoğlu xəlviri yötürör bulağa tələser. Xəlvir dolarmı? Üş gün çalışır, dolmor. Qız gözündə döndüyüm təmiz nə ki al-şal var, hamısını üsdünə geyinər, üsdünnən də bir keçi dərisini geyinər, əlinə də bir hasa alər, haydı. Az geder, üz geder, oğul, üş gün geder, beş gün geder, bir rahat yer taper. Geder bir çayın küllüyündə yater qıllicada. Savax qaravaşdar kül töhməyə gələndə görör burda bir qıllica yater. Yüyürör geder xanıma deer:

– A xanım, belə-belə, burda bir qıllica yater küllühdə.

Deer:

– Nə danışersanı?

Deer:

– Allah hakqı, bir qıllica yater. Adamdı deer, əmə qıllı-cadı.

Bu qaravaşdara deer kin, gedin, sürüyün də itin yanına bağlıyın. Bular gələr munu çəker də itin yanına bağlellər. İt mırıldadıxcax bu geri çəkiler, it mırıldadıxcax bu geri çəkiler. Qaravaş yüyürör geder, deer:

⁶⁸ Qənöz – qanovuz, parça növü

⁶⁹ Zər vava – zərxara

⁷⁰ Gənəşək – məsləhət

⁷¹ Geni – uzaqlaş

– A xanım, vallah, elə yazığımız gələr ki, it mırıldadıxcax bu geri çəkiler.

Deer:

– Gedin, açın, buraxın, itin yanınnan, qoyun, qapıda-bajada hərrənsin. Artığın,ızdan-urtuğun,uzdan da aparın, verin, yazıxdı.

Bir gün belə, beş gün belə. Buların bir balaca damı varıymış. Geder geje orda yatarmış. Günüzü də duruf hərrənermiş. Bu qız da, deer, elə göyçəhdi, elə göyçəhdi, Aya deer, sən doğma, mənəm, Günə deer, sən çıxma, mənəm. Göyçəh uşaxdı, deer, yaraşxılı.

Bir gün bu qaravaşdar qaynar aser⁷². Bulara köməh eleer, yüür-eleer. Əynindəki də qılıcadı. Qorxusunnan əynindəki dəriyi çıxardammer. Deer kin, siz Allah, man,ə tavax da verin, savın da verin. Gadem çayda qaynar asem, paltarımı yüyüm, çimem, yazığam. Can-can, a yazıx. Bular xanıma deeller. Xanım deer ki, verin. Sən denən, pəçcahın oğlu getsin də bağda gızdənsin də, buna tamaşa eləsin. Pəçcahın oğlu yörör kün, ya yaradan Allah, qız qılıcıyı soyunuv orya tulluyanda dünyə-ələmə şux saldı. Bu qız yaxça paltarını yüyür, çimer, arıxlaner, duruxlaner, saçı kürəyinin arasınnan darıyer tökör. Pəçcahın oğlu muna vurulor. Gələr anasına deer kin, ay ana, aş pişir də, man,ə Qılıcadan yolla.

Deer:

– Bala, qılıca nədi? Qılıcanın əlinə şeymi verəllər?

Deer:

– Sa,ə deerəm, onnan yolla.

Bular axşam yiməyini pişirer. Xanım oğlunun yiməyini qaravaşdardan yolluyur. Anadı dana, ürəyi əlmer, deer, qara-

⁷² Qaynar aser – çayın qırağında qazan asıb paltar yuyur.

vaş nədi, mənim oğluma yiməh aparmax nədi. Oğlu yiməyi qaravaşın əlinnən aler da deer:

– Apar munu anamın başınnan tök. Man, a yiməyi Qıllıcadan yolla.

Arvadın ələci kəsiler də, oğul, muna yiməyi Qıllıcadan yolluyur. Xanım gətirer aşı verer, Qıllıcıya deer ki, apar ver şahzadiyə. Xanım əmə munnən şüphüyə tüşör. Deer:

– A bala, bu nə sirridi, qoyun görəh. Pusun, əmə görün, bu nağayrajax?

Qıllıca başında sini edəndə oğlan ciyəri yanmış oynuya oynuya gələr də siniyi qızın başınnan alıf yerə qoor. Deer:

– Dəriyi soyun. Dəri nədi geyinifsən?

Deer:

– Qorxumnan geyinmişəm.

Soyunduror, taxdın altda tulluyur. Oturollar, qızın işığına gülüşə-gülüşə çörəh yiillər. Başına ələni qız söylüyür. Oğlan deer:

– Hə, indi mən anama-atama deyəjəm, bizə toy eliyəjəylər ha, bax toynan aleram səni.

Deer ki, noolar. Qaravaşdar artıxlarını yığıflarmış, göz-düyüllər, Qıllıca əlmer. Bir də xanım deer ki, a bala, gedin, görün, bu kopaqqızı nijoldu? Xalxın uşağını öldürəllər birdən. Qaravaşdar gəlif göröllər pəçcahın oğlu bir göyçəh qıznan qavax-qavağa oturuf yiməh yiillər, Qıllıca da taxdın altda yater. Yüyürör geder deer:

– Ay xanım, öyün, yıxılmasın, Qıllıca taxdın altındadı, oğlun da bir qıznan çörəy yiir ki, dünyə-ələmə şux salıf.

Töküluf gələndə öröllər həqiqətan gerçəhdi. Təzdənnən qırx gün, qırx geje pəçcah oğluna toy çaldırer.

Ay, il keçənnən son, ra munun bir oğlu olur. Munun adını qoollar Məhəmmət.

Bu dədəsi köpöyoğlu gələndə örör, Allah, qız nəəzer⁷³, qaçıf. Əəğına dəmir çarix geyiner, əlinə dəmir hasa aler, elvə-el tüşör. Gəler, gələr buların qapısına çıxer. Qaravaşdar da eşihdə çörəh pişirermiş. Bu da samavarın qırağında çay qay-nadermiş. Köpöyoğlu qızı tanıyır. Deer:

– Məni qonağ eliyərsin,izmi?

Deellər:

– Qonağ Allah qonağıdı, niyə eləmirih? Ağız, orya isdol qoyun.

Oturollar, bu kişi çörəh-çay yiif-içənnən son,ra bu qız deer:

– O kişiyi qonağ eləmiyin.

Qız tanıyır. Deəndə pəçcah deer:

– A bala, qonağı qapıdan qualamax olarmı? Qonaxdan ziyan gəlməz.

Deer:

– Yox, onnan ziyan gələjəh.

Mümkün olmor. Qaler köpöyoğlu geje. Yatellar. Savağ olor. Uşax da beşihdədi. Qız geder hər şeyi arxeyinneer gələr, deer:

– Gözdəriyin qadasını alem, Məhəmmət, dursan.

Görör durmor. Gələr yorğanı qaldıranda görör, Məhəmmədin yeri qandı. Burdan da geje kişi duruf uşağı boğazdıyıf, qannı puçağı da qızının civinə qoyuf.

– Ay munu kim elədi?

Qız deer:

– Bax, o qonax kişi eliyif – demer ha dədəmdi – Sizə dedim ki, qonağ eləmiyin. Niyə qonağ elədin,iz?!

Bu köpöyoğlu deer:

⁷³ Nəəzer – nə gəzir

– Gəlin, civ gəzəh – gör, fəndə bax, – hər kimin civinnən qanı pıçax çıxsa, o öldürüb.

Civ gəzellər, anan, ölsün, qara geymişin civinnən pıçax çıxer. Aha.

– A bala, niyə öldürüfsən?

Ağleer, özünü öldürür, ant bu, Quran bu, mən eləməmişəm. Ağleer, saçını yolor. Pəçcah deer ki, olmaz, pıçax civindəydi. Ətirer də bir eşşəyin gözünü oyollar, gəlinin də gözünü oyollar, bir xurcun da azıx⁷⁴ qoyullar, çörəh, yuannıx⁷⁵ – hər şey dana. Munu eşşəyə mindirellər, çağıyı da qucağına verelər, deellər ki, haana edersən, get. Çıxardellar dana. Bu dənizin qırağınnan ağlıya-ağlıya gedhagetdə, elə dənizə baterdi kı, bilmer dana, gözü yörmör. Fida olom sanı, Allah, yeddi dənə məleykə çıxırer:

– Ay qız, gəlmə, gəldih. Ordaja dur, eşşəyin, i əylə.

Məleykələr gələndə başına ələni danışer. Deer ki, bə belə-belə oldu. Məleykələr bəyaxdan bir əlini çəkəllər oğlanın boğazına, onu sağaldellar, bir əlini çəkəllər, qızın gözü sağaler, bir əlini də çəkəllər, eşşəyin gözünü sağaldellar. Son,ra deer:

– A bala, bax bu dənizin qırağınnan bir cığır geder. Bu cığırnan get, bir meşiyə çıxajan. O meşənin içində naxırçı var. Ona rast gələjən. Onun da bircə anası var. Aparsa, getginən, indi görəh axırı noolor.

Qız razılığ eleer. Bu yazıx oturor, çörəh-zad yiiir. Eşşəyi də otduyur, gədə də oynuyur yanında. Göyənəyiymiş⁷⁶, oturormuş meşənin qulağında. Bir də baxer, oannan bir cavan oğlan çiyində çuvux bəri çıxdı.

– Salammələyküm.

– Ələykəsalam.

⁷⁴ Azıx – azuqə

⁷⁵ Yuannıx – yavanlıq

⁷⁶ Göyənəy – çəmənlik, göy otluq

Bunnan xavar aler kın, ağız, sən hara, bura hara, haralısanı, nə inni-cinnisənı? Bu da başına ələni söylüyür, ələci nədi. Oğlan götür-qoy eleer, deer:

– Mən səni alajam, öylənəh.

Qız razılaşer, ələci nədi. Təzdənnən oğlan munu aparer öylərinə. Munu aler. Bu pəçcaha xavar geder ki, öyün yıxılmasın, sənini, gəlinini, filan dağın başındadı. Pəçcah qəzəfləner:

– Nə danışersanı?

Xavarçı deer:

– Allah hakqı, oğlun, da yekələlif, mal hayleer. Gəlin də yaxça geder-gəler. Oğlanın da bircə anası varıydı, o da ölüfdü.

Qızın əri – pəçcahın oğlu başına beş-altı atdı yığər, az gələr, üz gələr, dərə-təpə düz gələr. Düz gələr buların qapısına çıxər. Qapıya çıxanda görör həməən gəlindi, həməən oğlandı. Əri də naxırdadı. Munnan danışer, deer ki, belə-belə gedərsənımi?

Qız deer:

– Qurvan da olaram.

Təzdənnən pəçcahın oğlu oğlunu da, munu da götürör də, haydı. Naxırçı gələndə görör heş nə yoxdu.

Gətirer təzdənnən qurvan kəser, burda yaxça yaşeellar. Bu belə.

5. SƏBİR DAŞI, QUM BIÇAĞI

Keşmiş zamanda bir ər-arvat varıymış. Bunnarın bir qızdarı varıymış. Bu qız həmişə eşiyə çıxmağa həsrətiymiş. Havax eşiyə çıxırmış dağların arxasınnan belə bir səs-səda gəlirmiş:

– Ay qız, yaxşı qızsanı, xub qızsanı, hayıf ki, bir ölüyə qismət olajanı.

Bir gün belə, iki gün belə. Axırda qız bu əhvalatı anasına söylüyür. Nəhayət, belə razılığa gəlillər ki, elə bir yerə köşsünnər ki, bu xatadan uzaxlaşsınlar. El-el, oba-oba gedif bir çöllü-biyabannığa çıxıllar. Görüllər burda bir öy var. Atası

gedif qapını itəliyin, qapı açılmır, anası da itəliyin, qapı açılmır. Axırda qız qapını itəliyəndə açılır. Qız içəri keçəndə qapı bağlanır. Nə qədər itəliyin, açılmır. Ana-atası çöldə, qız da içəridə ağlaşıllar. Atası deer ki, gör otaxda nə var? Qız otuz dokquz otağın qapısını açır görür ki, heş nə yoxdu. Qırxıncı otağı açanda görür ki, bir oğlan yataxda uzanıf. Oğlan o qədər gözəl oluf ki, yimə, işmə, xətti-xalina, gül camalina tamaşa elə. Qız görür ki, oğlanın baş tərəfində yazıflar ki, hər hansı bir qız qırx gün bu oğlanın çivinini qorusa, o aylıf həmin qızı alajax. Qız əhvalatı atasına danışır. Ata-anası ağlaya-ağlaya geri qayıdır. Onnar gedənnən son,ra qapı açılır.

Qız otuz dokquz gün oğlanın çivinini qoruyur. Otuz dokquzuncu günü qız fikirrəşir ki, başını-zadı yusun. Qapıya çıxır. Görür ki, yolnan köç gedir. Həmin köçdə bir qaraçı qız olur. Qıza yalvarır ki, mən başımı yuyana qədər bu oğlanın çivinini qoru. Qız başını yuuf gələnə kimi oğlan asqırıf ayılır. Oğlan görür ki, bunun çivinni qoruyan bir çirkin qaraçı qızıdı. Soruşur ki, sənmi qırx gün mənim çivinimi qoruyufsan?

Qız deer:

– Hə.

Oğlan həmin qızı alır. O biri qız gəlir görür ki, oğlan aylıf, qaraçı qızını alıf. Daha heş bir söz demir. Qaraçı qız bu qızı özünə qulluxçu götürür.

Bir gün oğlan başqa bir şəhərə gedir. Qaraçı qızı oğlana tafşırır ki, man,ə yaxşı paltarrar alarsan, Oğlan qulluxçunun yanına gəlif soruçur:

– Bə san,ə nə alım?

Qız deer:

– Man,ə savır daşı, qum puçağı.

Oğlan gedir arvadının dedihlərini alır. Son,ra da qulluxçusunun dediyini almağa gedir. Bunu alanda tükançı deer ki, sən bunu neynirsən,? Bunnarı kimə alırsan,sa, ona göz qoy. O,

özünü öldürə bilər. Oğlan şeyləri alıf öyə qayıdır. Qaraçı qızı nazdana-nazdana əri aldığı şeyləri alıf geyinif soyunur. Oğlanın fikri o biri qızın yanındaydı k1, görüm qız bunu neyniyir. Oğlan aldığı şeyləri qulluxçu qıza verif onu güdür. Qız puçağı götürüf başqa otağa keçir. Gədə də onu güdür. Görür ki, qız səvir daşınnan pıçağı götürüf, puçağı daşa sürtə-sürtə deer:

– Mən bir qızıydım, öyü-eşiyi yığif yığışdırannan son,ra qeyifdən bir səs eşidərdim. Yaxşı qızsan, xub qızsan, hayıf ki, bir ölüyə qismətsən. Anam, atam mənim dərdimnən eldən, obadan ayrı tüşdüh. Gəlif bu elə rast oldux. Atam, anam qapını nə qədər itələdilərsə, qapı açılmadı. Mən itəliyən kimi qapı açıldı. İçəri keşdim, o dəyqə də qapı örtüldü. Nə qədər elədimsə, qapı açılmadı. Ata-anam kor-peşman öz yerrərinə qayıtdılar. Mən bu öydə oğlanın meyidinə rast gəldim. Mən onun otuz dokquz gün nazını çəkdim. Qırxıncı gün başımı yüməyə getdim, qaraçı qızıynan rasdaşdım. Onu gətirif meyidin yanında qoydum. Oğlan ayılıf qaraçı qızını başının üsündə görüf onu aldı, elə bildi ki, qaraçı qızı onun çivinini qırx gün qoruyuf. Səvir daşı, qum puçağı – deef qız özünü öldürməh isdiyəndə oğlan içəri girif pıçağı onun əlinnən alır.

Qırx gün, qırx geje toy eliyif həmin qızla öylənir. Qaraçı qızını da qatırın quyruğuna bağlıyif öydən qoalıyır. Son,ra da qızın ata-anasını öz yanına gətirif şad-xürrəm yaşayıllar.

6. MƏLİKMƏHƏMMƏDLƏ MƏHƏMMƏD

Bir arvadın uşağı-zadı olmormuş. Arvat fikirrəşer. Bir dərviş gələr deer:

– Ay arvat, niyə belə qəmginsən,?

Deer:

– Belə-belə, uşağım olmor, ona görə.

Deer:

– San, a bir alma verəjəm, bir cüt uşağın, olajax, biri sənin, biri mənim. Razısanı?

Arvat deer ki, razıyam. Dərviş almanı verer, çıxer geder. Almanın parasın arvat, parasın da əri yii. Buların bir cüt uşağı olor. Arvat uşaxların birinin adını Məhəmmət, o birinin də adını Məlikməhəmmət qoyor.

Oğlannar iriləşer, yeddi yaşında məytəvə gedellər. Məytəvə gedən vaxdı dərviş gələr. Arvat görür ki, dərviş gələr. Yüyürür də iki dənə uzun daş götürür, cındaya⁷⁷ pükör də, gətirir yürgəyə⁷⁸ qoyur, yürgəliyə⁷⁹.

Dərviş gələr deer:

– Mənim uşağımı ver, mən aparım, səninki də səninki.

Arvat deer:

– Mənim uşağım olmadı, ode, o iki daşdı.

Deer:

– Ay arvat, dəlisən, nəsən, mən bilirəm də uşaxlar hardadı, gətir.

Arvat deer:

– Vallah, yoxdu.

Dərviş oxuyur, üfürür, əyağın yerə vurur, uşaxlar ikisi də məytəvdən yüyürmə yanına gələr çıxer.

Deer:

– Arvat.

Deer:

– Hə.

Deer:

– Arvat, indi mən bunun ikisini də aparajam. Sən deerdin, belə, səninki balan ode, yürgəhdədi.

⁷⁷ Cında – cındır, köhnə paltar

⁷⁸ Yürgəyə – beşiyə

⁷⁹ Yürgəliyə – beşiyi yelləyir

Dərviş bunun ikisini də götürür çıxər yola. Bir qədər aparandan son,ra dərviş deer:

– Ay uşaxlar, bir iş var, iki əməl.

Uşaxlar deer:

– Nədi?

Deer:

– Yazıxdı anan,ız, biriniz qayıdın, biriniz mənnən gedin.

Qavax olan uşax böyüh hesab olunur, son,ra olan kiçih hesab olunur. Axır ki, böyüh geder, kiçiyi qayıder. Məhəmmət geder, Məlikməhəmmət qayıder. Yiyəsizdihdə, biyavannıxdə bir dənə imarətə gələllər. İmarətin içinə qoyur dərviş bunu. Hər şeyi yanına qoyur, deer:

– Yi.

Dərviş apardığı uşaxları kökəldər, yiyərmiş. Gədə on səkgiz yaşına çater. Bir gün bu dərviş geder. Duror da deer:

– Bu otaxları gəzim.

Otaxların haçarrarının yerini bilermiş, haçarnan aç-aça, gəzə-gəzə geder, birində yəhər, birində aftafa, birində ülgüş, birində yaxşı geyim paltarı – hər şey dana, qırx otağın hərəsində bir şey. Axırınıya gedəndə görür ki, ayə, bir qatırdı, bir qara at, ikisi də yanaşı bağlanıf. Qatırın qavağında xurma, kişmişdi, qara atın qavağında sür-sümühdü. Duror qatırın qavağının xurma, kişmiş yığər, qara atın qavağına tökör, sür-sümüyü qara atın qavağının yığər, qatırın qavağına tökör. At dilə gələr, deer:

– Məhəmmət.

Deer:

– Hə.

– Bilərsən,mi nə var?

Deer:

– Nə var?

Deer:

– Dərvişin səni öldürməyinə ikijə-üçcə gün vax qaler.
İndi o yəhərrəri gördün,mu?

Deer:

– Hə.

Deer:

– O yəhərrərdən birini gətir mənim belimə vur. O paltarın bir dəsini geyin, al qaşqıyı⁸⁰ əlin,ə, xurcunu doldur, aftafanı, o ülgüşdən bir neçəsini götür, bu yanıya qoy, iynə götür. İndi biz qaçajıyıx, bax bu qatırı dərviş bizim dalımızca salajax. Qatır dalımızdan çatanda bizi tutuf öldürəjəh. Gördün, ki, dərviş dalımızdan çater, o zaman bilersən, nağayr, iynəni at. Elə at ki, iynənin dal tərəfi bizə tüşsün, uj tərəfi olara tüşsün. Qatırın əyağına batajax iynə, onu çıxardınca biz bir mənzil qaçajıyıx genə. Genə qaçajax, bu səfər ülgücü at, qatırın əyağını kəsəjəh ülgüş, onu çıxardınca biz genə uzaxlaşajıyıx. Axırda aftafıyı at, əmə elə at ki, aftafanın ağzı olara tüşsün, dal tərəfi bizə, dərya əmələ ələjəh, olar qalajax, tay biz arxayın gedəjıyih.

Deer:

– Yaxşı.

Bu qayda eleer. Eliyənnən sonra aftafanın ağzı tərsinə bulara tüşör, g...ü dərvişə tüşör. Dərya əmələ gələr.

Deer:

– Məhəmmət, o qamçıynan belimə elə çək ki, zolu çıx-sın, atılajam dəryıya, Allaha təvəkkül.

Atilər dəryadan keçer, taa dərviş keçə bilmer, qayıder geder. Bular gedir bir meşəliyə. Meşəlihdə qara at deer:

– Məhəmmət.

Deer:

– Hə.

Deer:

⁸⁰ Qaşqa – burada: qamçı

– Mənim tükümnən götür, harda çətinə tüşdün, tükümnən yandır, orda yanında hazır olajam, məni də burax bu meşədə, göy çəmənlihdə otduyajam.

Atı bırıxer göy çəmənliyə, geder. Meşədə gəzə-gəzə gedəndə görür ki, bir dənə çinar var. Çinarın başında quş yuvası, içində də quş balaları var. Bir ilan da ağaca dırmaşer, quşun da balaları orda çırpışer. Zümrüt quşu deellər o quşun adına. Qılcıncı sıyırer da, ilanın boynunu vurur, leşini də quşun balalarına verer. İlanın başını quşun balalarinnan biri saxleer. Anası gələndə görür ki, ə, ağacın dibində bir oğlan yatıf. Yeddi-səkgiz ilmiş ki, Zümrüt quşunun balalarını o ilan yirmiş. Deer:

– Ay Xudavəndi-aləm, nə yaxşı tafdım mənim balalarımın tüşmanını. Gedim bir dəyirman daşını qanadımın üsdünə qoyum, gətirim bunun başına salım, öldürəm.

Zümrüt quşu geri qayıdanda balaları bağrışer, deellər ki, bəri gəl. Gələr.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Bax bizi bu ilan öldürördü, bu oğlan ilanı öldürdü, ətini bizə verdi, indi tüşmanımız yoxdu. Bu, sənin balalarını saxlıyıf, harya gedirsən,?

Zümrüt quşu gələr, Məhəmmədin başının üsdə duror. Gün tüşörmüş üsdə, qanadın belə sərər, kölgə tüşör oğlanın üsdə. Oğlan oyananda görür ki, başının üsdə yekə bir dağ var. Duror ki, qaşmağa. Quş arxadan deer ki, ayə, a Məhəmmət, qaşma, bəri, yanıma əl. Gəlir.

Deer:

– Yeddi ildi mənim balalarımı bu ağacın başında öldürördülər, yiidilər. Elə bildim ki, sənsən,. İndi balalarım dedi, belədi. Bunun birini san,ə verəjəm. Bunun biri bir qoşunun qavağıdı, san,ə köməh eliyəjəh.

Quş balasının birin Məhəmmədə verir. Məhəmmət geder. Atın tükün yandırer, at gələr. Quşa deer ki, get atnan gəz, mən nə vax çağırısam, gəlin. Quş atnan geder, gəzellər. At otduyur, quş da ağacın başında yemnən-yümnən tapar, yilər.

Məhəmmət genə meşəynən geder gəzer. Görör ki, bir dənə aslan elə inildəner, elə inildəner, nətəri. Buna yazığı gələr. Baxer görör ki, bunun əyağının altına bir yekə çökür⁸¹ batıf, yaradı, irinniyif, şişif dayna, ona görə belə incider. Yavaş-yavaş yaxına geder də, beyqafil o tikanı çəkəndə yarası tökülüf axer. Məhəmmət qaçer ki, aslan bunu yiyəh. Qaçanda aslan deer ki, ayə, a Məhəmmət, qaşma, diyan, burə əl. Məhəmmət gələndə aslan deer ki, balamın birin san, a verəjəm, tafşırjam. Bir qoşunun qavağıdı, apar saxla yanında, san, a heş kim heş nə eliyə bilməz. Bunu da aparer atın yanına.

Məhəmmət geder çıxer bir padşahın torpağına. Padşahın torpağında o yana-bu yana baxer, deer:

– Ay Allah, mən neyniyim, nöker gedimmi, yoxsa nağayrım?

Padşahın bağmanı varmış. Gələr onun yanına, deer ki, ay bağman, məni oğulluğa götürərsən,mi?

Deer:

– Götürəm.

Bağmanın da uşağı-zadı yoxmuş, bunu götürər oğulluğa. Bağda bunnan baravar bu da işdeer. Bir az işdiyənnən sonra görör ki, ayə, bağın içində bir tikili var, ətrafına əppənəndə⁸² görör ki, ayə, bu, hamamdı, padşahın qızdarının çimməh yeridi. Öyrəner ki, hası günnən hası günə padşahın qızdarı gəlif burda çimer.

⁸¹ Çökür – tikan

⁸² Əppənəndə – hərlənəndə

Əyə, bir şey yadımnan çıxıf, qoy onu deyim. Qavaxca-
dan Məhəmmədi suya salmışdılar, ağ suya salmışdılar, olmuş-
du ağappağ, qırmızı sudan yanaxlarına vurmuşdular, qara
suynan da saşdarın yumuşdu, saşdarı elə parıldeşerdi ki, elə
gözəl bir oğlan olmuşdu ki, şoxu salerdı. Bağmanın yanında
da nökr duranda başına bir qoyun dərisi keçirmişdi. Elə bi-
lerdilər ki, bu, keçəldi. Hamı da buna keçəl deerdi.

Həə. Bu öyrəndi ki, kiçih qız hası hamamda çiməjəh, or-
tancıl qız da hasında, böyüh qız da hası otaxda çiməjəh. Bir az
da qavax geder, soyunor, girer kiçih qızın hamamına. Kiçih qız
gələndə görör ki, ayə, hamamın içi həm işıldaşer, həm qızarer,
həm də elə gözəldi, nətər. Gəlif baxanda görör ki, bağmanın
oğludu, hamamda çimer. Ay Allah, öldüm eleer, yıxıler. Diz-
dərinə döyəndə oğlan paltarın tez geyiner də, qaçer. Qızın bajı-
ları gələr, deellər ki, ay öyün, yıxılsın, nə var, noluf? Deer:

– Ay öyün,üz yıxılsın, nə olajax? Bir dənə oğlanıydı, ha-
mamda çimerdi. Hamam alışıf yanerdı, elə gözəl bir oğlanıdı,
onu gördüm, aşiq oldum.

Soruşullar ki, ay öyün, yıxılsın, bilersən,mi kimiydi? Deer:

– Hə, bilerəm.

Çimif çıxıf gedillər öyə. Son,ra padşah bağmana deer ki,
get üş dənə gül bəzə, birini böyüh qıza, birini ortancıl qıza, bi-
rini də kiçih qıza. Bu gəlif gülləri bəziyəndə bu oğlan deer ki,
ay bava, qoy o gülün birciyin mən bəziyim, o birilərin sən.

Deer:

– Oğul, mən neçə illərdi işdeerəm, gül bəzəməyi-filanı
bilirəm, sən bəziyə bilməzsən,

Oğlan deer:

– Yox, qoy birini mən bəzəyim.

Gədiyi çox isdiyirmiş. Deer:

– Bəzə.

Bəziyir. Əyə, apareller, bu bəzəh o biri bəzəhlərə oxşamer, bu bəzəh qəşəh bəzəh olur. Padşahın böyüh qızının gülünü verer, ortancıl qızın gülünü verer, həməən oğlanın da gülünü kiçih qıza verer. Bu qızdar üç dənə qarpız alellar. Pıçaxları da qızdar üsdə taxer, gülü də taxer, qarpızdarı xonçada göndərellər atalarına. Atası baxer ki, ayə, güldü, qarpızdı, pıçaxdı. Bu fikirşer ki, ayə, bu qarpızdarı kəsif yiməh lazımdısa, bir pıçax bəsdı, bu gül nədi, zad nədi. Vəziri çağırer, deer:

– Ayə, vəzir, burya əl.

Vəzir gələr, deer ki, nədi?

Deer:

– Buları yoz görüm, nədi?

Vəzir böyüh qızın da, ortancılınkını da, kiçih qızın da qarpızını kəser. Deer padşaha:

– Bu qarpızdara baxdım₁?

Deer:

– Hə, baxdım.

Deer:

– Böyüh qızın deer ki, ay ata, vaxdım keçif, məni ərə ver. Ortancıl qızın da deer ki, ay ata, yetirmişəm, vaxdım keçir, məni də ver. Kiçih qız deer, vaxdımdı, məni də ver.

Deer:

– Həə, bunu ağlım kəsdi.

Əlan verir pütүн ölkəyə, cavan oğlannarın hamısı gəlsin. O vaxdı qızdar ərə gedəndə alma verərmişdər əlinə, əlində oynadarmış, oğlannar qavağına keçəndə hası oğlan xoşuna gəlsə, almeyi şıppıltıynan onun belinə vurarmış. Böyüh vəzirin oğlu gəlif keçəndə böyüh qız onu almıynan vuror, ortancıl qız da kiçih vəzirinkini vuror. Bular gedər. Qaler kiçih qız. Elə almeyi oynada-oynada duror, heş kəsə vurmor. Padşah deer ki, ayə, ölkədə qalan oğlan varmı? Deellər ki, hə, bircə nəfər qalif.

Deer:

– Kimdi?

Deellər:

– Bağmanın oğulluğudu, o qalíf.

Oğlan axı başına qarın geyinərmiş, əyninə də cında paltar. Padşah deer ki, gedin₁ onu da gətirin₁. Gəlíf oğlan keçəndə alma çatdıyır boynunun kökünə. Boynunu belləyə-belləyə (*söyləyici əli ilə boynuna işarə edir – top.*) qaçer, qız da onun dalınca qaçer. Qız əl çəhmer, geder oğlannan. Kiçih qız gedənnən son₁ra padşah bu qızın dərinnən azara tüşör:

– Ayə, mənim qızım keçəl oğlana gedə, belə şey olar?

Padşah möhgəm xəsdə olur. Padşaha buyrollar ki, maral əti yesən₁, bəlkə sağalasan₁. Bu kürəkənnəri deellər ki, tufəh, qılış, qalxan götürəh, harda maral var, ovluyax gətirəh. Bu kiçih qız yalvarır ki, ayə, a Məhəmmət, amanın günüdü, sən də get.

Deer:

– Az, a bədbaxtın qızı, mən piyada hara gedim, nəynən gedim?

Qız deer ki, atamın axsax qatırı var, onu götürəjəm, xəlvəccə onu min get, qara tufəngin də birini götür, bilerəm ki, sən bajarajan₁. Bu geder axsax qatırı gətirer. Keçəl miner bu qatıra, paltarın da götürör xəlvəccə, qatırı belləyə-belləyə gedir. Hamı da buna baxıb, şəbeydi⁸³ gülöllər ki, ayə, hamı yalan, şor motalı gerçəh⁸⁴, keçəl gələr, keçəl tutajax maralı, gəlin. Buna şəbədə eliyə-eliyə gedellər. Bu geder də bir dərənin içinə girəndə qatırı yıxer, əyaxlarını bağleer da, orya qoyor. İbişqıyı çəker, tükü tutor, həməh vaxda aslan, qara at, Zümürüt quşu özünü yetirer. Ləzzətdicə paltarı geyiner, bəy balası kimi. Buların dalınnan atnan gedəndə, göröllər ki, ayə, sən öl, bir oğlan gələr, gəl görəsən₁ dünyaya şövq saler. Altında atı,

⁸³ Şəbeydi – şəbədə

⁸⁴ Hamı yalan, şor motalı gerçəh – deyim

qəşəh paltarı. Əyə, bu nədi, belə adam hardan çıxıf? Geder oğlan, həmən dərvişi taper. Deer:

– Dərviş.

Deer:

– Hə.

Deer:

– Oxu, pütün maralların hamısı burya gəlsin.

Maralların hamısını gətirər bir hasara dolduror, yanına- ca istoldan-zaddan qoyor, oturor. Bular hər yeri gəzellər, maral tapa bilməllər. Gələndə göröllər ki, bura doludu maralnan, balacası nədi, yəkəsi nədi. Keçəl də dərvişə deer ki, oxu ki, nə dadı, nə dərmanı var, hamısı maralın başına-əyağına gəlsin. Bu dad baş-əyaxda var ha, ordan qalif, baş-əyax daddıdı, qoyununmu, malınmı. Oxuyor, üfürör, oxuyor, üfürör... Bu qayda dadı baş-əyağa gələr. Bu oğlannar gələr. Deellər ki, ay oğlan, bu maralın birini bizə satarsan,mı?

Deer:

– Sataram, bu şərtə ki, sizin budun,üza damğa vurom. Razısın,ızsa, verim, razı deyilsinizsə, gedin.

Belə deyəndə böyüh bəjanax kiçiyin üzünə baxer, kiçih də böyüyün üzünə baxer, deer:

– Neyniyəh, boş-bekar getməhdənsə, peçatdı dayna, cəhənnəmə vursun.

Deellər ki, vur. Buların bud ətinə damğa vuror ki, bular Məhəmmədin quludu. Maralı verəndə kəsməyə, deer ki, əmbə baş-əyağı özümündü. Maralı kəsəllər, baş-əyağını Məhəmmət götürör, ətini də bular, qalan maralları da açer buraxer. Quşu da, aslanı da, atı da açer buraxer, paltarını da geyiner, o biri paltarını da atın tərkinə bağılyıf buraxer. Qatırı axsada-axsada gələr. Gəlif çater.

– Əyə, şor motalı gələr, keçəl gələr. Əyə, şor motalı, tafdın,mı? Maral tafdın,mı, ay şor motalı?

Deer ki, heş-zad da başarmadım, elə getdim hərrəndim, qayıtdım.

Geder öyə, deer:

– Ay arvat, ala bu baş-əyağı ləzzətli pişir.

Baş-əyağı ləzzətli pişirer. Qız tərpnər geder anasının yanına, deer:

– Ay ana, sənin₁ başın₁a dönüm, maral baş-əyağı gətirif keçəl, o maralın baş-əyağınnan bircə qırıx xəlvəccə gətirem, mənim atama ver.

Deer:

– Get gəti, a günün, ağ olmasın, sənin₁ dərdin₁ öldürör bunu.

Gedif bu bir cəm baş-əyaxdan dolduruf gətirer, buna verer. Padşah yən kimi yaxşılaşer. Tez deer ki, ay arvat, bunnan varmı?

Deer:

– Olar.

Tərpnər. Deer:

– Ağız, a günün, ağ olmasın, o gətirdiyin₁nən varmı?

Deer:

– Hə, var.

Deer:

– Onnan bir cəm doldur, gəti.

Bu qavı dolduror, xəlvəccə aparer padşaha. Padşah yir, oturor.

Bir gün bir ayrı padşah bu padşaha deer ki, qızdarı boşat, mənim oğlannarıma ver, mənim üç oğlum var, sənin₁ də üş qızın, yoxsa davadı. Bu gələr vəzir, vəkili çağirer, deer:

– Ayə, ay öyün₁üz yıxılmasın, belə şey var, nağayrax?

Deellər:

– Ayə, namıs, qeyrət yoxdumu ki, qızdarı boşadif verə-sən₁? Davadı, davadı də.

Bular bir gün gedellər davıya. O biri padşah qüvvəli olur, buların qoşunnu qırır. Səhər bu kiçih qız yalvarer ki, ayə, a keçəl, hamı geder, sən də gedif köməh eləsənə, qoşun gəlif.

Deer:

– Yaxşı.

Geder, genə axsax qatırı gətirer, o qara tüyəngi də – dayandoldurumu da verer, deer:

– Get.

Bu geder genə dərəninin birində ibışqıyı⁸⁵ çəker, tükü tutor, heyvannarın üçünü də dəsnən gətirer. Özünü yetirer, quşa da əmr eleer, aslana, ata da, özü də deer:

– Hələ öldürməyün₁, buları döyə-döyə, əzə-əzə, başdarına daşı tökə-tökə aparın₁, qaytarın₁.

Buları döyə-döyə aparellar, nağayrılar. Bu padşah heş bir şey qanmer. Deer ki, ayə, qoşunun hamısın qıraram, yazıx-san₁, çıx get.

Deer:

– Yox, dava eliyəjəm.

Savaxı əmr eleer heyvannara ki, qırın₁. At taa əlinə keçəni vuror, öldürör, quş da geder dəyirman daşdarını qanadının üsdünə yığıf gətirer, göydən samalyotnan tökən kimi üsdərinə tökör, qırır. At təpiynən, özü qılışnan buları itirellər. Buları itirənnən son₁ra Məhəmmət başınnan yaralaner. Padşahın bir qiymətti dəsmalı varmış, çıxarır bunun başını sarıyır, deer:

– Ay oğlan, kimsən₁, nəçisən₁, haralısan₁? Adresi ver, saña hörmət eliyəh, bizə çox köməh elədin₁.

Deer:

– Yox, mənim adresimi heş kim bilməz.

Atı miner, genə gəlif dəriyə çatanda atı, heyvannarı bu-raxer, qatırı minif axsada-axsada gələndə bajaranxları deer:

⁸⁵ İbışqa – rus dilindəki spiçka sözünün şivə variantıdır.

– Ə, şor motalı gələr. Ayə, a şor motalı, qoşunu qırdın, mı, ayə, nağayrdın?

Lağ eliyif gülüşə-gülüşə gələllər. Gejə yatellar. Səhər padşah əlan verir ki, hər kəs mənim dəsmalımın yerini bilif maña desə, ona nə qədər var-dövlət desə, verərəm, mən dəsmalımı itirmişəm. Bu keçəl də həməşə başına qarın geyinif yatermiş. Bu səfər qarının altınnan dəsmalın uju belə çıxanda qız görür ki, atasının dəsmalı burdadı. Tərpəner geder deer:

– Ay ana.

Deer:

– Hə.

Deer:

– Get atamı muşduluxla, dəsmalı tapbışam, di maña indi nə verəjəh, desin.

Anası deer ki, hardadı?

Qız deer:

– Keçəlin başında.

Tez adam göndərə ki, keçəli bura gətirin. Keçəli aparollar. Qarını başınnan çıxardanda göröllər ki, bu, həmən oğlandı. Alınnan öpör, deer:

– Ay bala, sən gerçəhdən, həmən qoşunu qıran adamsan?

Oğlan deer:

– Hə.

Padşah təzədən qırx gün, qırx gejə toy eliyif qızı verer oğlana. Padşahın öz yanında olor. Qız Məhəmmədə deer ki, bizim öyün dalınnan bir cüt ceyran gəlir, olmaya-bilmiyə, onların dalıyca gedəsən, o ceyrannarın dalıyca gedən gəlmer, gedər-gəlməzdi.

Deer:

– Nə vədə gəlir o?

Qız deer ki, filan vaxdı. Tez əynini geyiner, başını geyiner, gözdöör, hazır duror. Ceyrannar gələndə ceyrannarın da-

İna tüşör, ceyran qaçer, bu dallarınnan nə qədər eleer, elə da-
vanbasarax geder, ama tutammer. Bir dağ varmış, dağın o
üzünə aşan kimi görör, əyə, bir yerdi, dünya daşdı, adam hey-
kalı, nə bilim, at, filan, hamısı daşdı eləjə. Ama bir qarı otu-
ruf. Gedir qarının yanına. Deer:

– Ay qarı, salam.

Deer:

– Əleykəsalam.

Deer:

– Ay qarı, mənim ceyrannarım nijoldu?

Qarı buna deer ki, nərntaxta oynaya bilersən,?

Deer:

– Hə, oynoyorux.

Belə deyəndə Məhəmmət də, aslan da, quş da, at da daş
olor. Dördü də bir yerdə elə-belə qaler.

İndi sanı, hardan xəvər verim, Məhəmmədin o biri qar-
daşınnan, Məlikməhəmmətdən.

Məlikməhəmmət duror deer:

– Ay ana, qardaşım itdi getdi, vallah, mən dura bilmi-
rəm, mən gedəjəm, onu axdarajam.

Geder gəzə-gəzə, gəzə-gəzə dərvişi taper. Deer:

– A dərviş baba, bə mənim qardaşımı neynədin,?

Deer:

– Əyə, belə-belə. Qardaşın getdi, gəl səni o fason mindi-
rim, get, bəlkə qardaşın,ı eləlihnən tapasan,ı.

O suda bunu çimizdirer, başının tükünü, üzünü-gözünü
həmən formadaja qayırer, qara at da verer, paltarını da, qam-
çısını da, deer:

– Bax buruynan get filan meşiyə, Məhəmmədi filan me-
şədə itirmişəm, indi orda olar-olmaz, bilmərəm.

Geder, meşədə gəzdiyi yerdə birdən quş çağırer:

– Ayə, a Məhəmmət, a Məhəmmət, bəs mənim balamı neynədin?

Bu tez deer:

– Elə mən səni gəzirdim, sənin, balan quş, mən də adam, durmadı mənim yanımda, getdi.

Quş balasının birini buna verir. Məlikməhəmmət geder həməən padşahın torpağına çıxər. Axşama qaler, axşam soruşanda camahat deer ki, Məhəmmədin öyü odu. Gedəndə qız gələr özünü öldürör ki, bəs san, a demədim ceyranın dalınca getmə, o gedər-gəlməzdi. Məhəmmədin yoldaşı elə bilər ki, gələn oğlan Məhəmmətdi. Axşam olur. Axşam olanda Məlikməhəmmət qılıncı çıxardər ortaya qoyor, deer:

– Aaz, bu ant, bu Quran, qurdalanarsan, mənim üsdüməzadə, yorğunam, səni bu qılışnan tikə-tikə doğruyaram, ma, a yaxınlaşma.

Yatellar. Duror bu gözdöör, ceyrannar gələndə atı minər, tüşör ceyrannarın dalıyca. Gələr, qarıyı taper.

– Qarı, salaməleyküm.

Deer:

– Əleykəsalam.

– Qarı, mənim ceyrannarımı gördün, mü?

Qarı tez bunnan soruşor ki, nərd oynuya bilersən, mi? Məlikməhəmmət deer:

– Yox, oynuya bilmerəm.

Bu qarıda da bir xasiyət varmış. Kim onun sözün qaytarsa, o nə desə, onu eliyərmiş. Qarı Məlikməhəmmədə deer ki, o qamçını götür də, o daşdarı vur. Məlikməhəmmət də qamçını götürör, bir-bir daşdarı vurur. Daşdarın biri at olur, biri aslan olur, biri quş, biri də ki, qardaşı Məhəmmət. Bir də nə də daşı vuranda bu daş gözəl bir qız olur. Qızı da, qardaşını da götürör gəlir öylərinə. Olar yiir, içər, yerə keçər, siz də yiin, -için, döörə keçin. Sağ olun.

7. NƏRBALA

Bir şah olur. Günnərin bir günü bu şah çıxıf şəhəri səyahət eliyir vəzirən. Kasıf bir ayilənin gözəl bir qızı olur. Bu qızın atası da şahın dəvəsini saxlıyır. Şah məjbur eliyir ki, dəvəci qızını versin buna. Bu da kasıf ayilədi. Şah bunu alır. Bu şahın iki arvadı olur. Bu üçüncüdü – dəvəçinin qızı. Qızdan bir uşağı olur. Dəvəçinin qızınnan olan uşağı Nərbala çağirellər. Bu uşax böyüyür yavaş-yavaş. Həyatın quruluşudu. Böyüməhdə olsun, eşit bu qavaxki arvatdardan olan uşaxlardan. Anaları ayrıdı, ataları birdi – şahdı. Bu oğlannar bunu həmməşə ələ salır, incidir, hər oyunda bunu alladılar, filan. Nərbala taa böyüyür. Cavan oğlandı.

Bir gün bu qardaşdar atasınnan icazə alıf gəzməyə çıxıllar. Nərbalanı da götürüllər. Nərbala da gedir bularnan tor qurur. İki qardaş bunun başını əkif öldürməh isdiyillər. Bu Nərbalanı gətirillər quyunun başına, itəliyif salıllar quyuya. Nərbala tüşör quyuya. İndi eşit bu uşaxlardan. Uşaxlar qayıdır gəlir atalarına deer ki, belə-belə, Nərbala sözü müzə baxmadı, özünü quyuya atdı. Daa kim nağarasıydı. Tüşdü, tüşdü də quyuya.

Eşit Nərbaladan. Nərbala ordan tüşür qarannıx dünyaya, gəzə-gəzə birtəhər gedif çıxır. Baxır görür bir yerdən işıx gəlir. Bu işığa gedəndə görür ki, burda bir qarı var. Qarı deer ki, ay bala, sən xeyir ola, burda nə gəzirsən,?

Deer:

– Nənə, məni qardaşdarım saldı bura, xayış eliyirəm, köməh elə, çıxım burdan.

Deer:

– Köməyim san, a belə dəyər. Səhər-səhər saat beşdə-altıda iki qoç dalaşa-dalaşa gələjəh. Gözdə-qulaxda olarsan, biri ağ qoçdu, biri qara qoç. Çalış, sən ağ qoçun belinə hopban,

min. Əgər ağ qoçun belinə hoppanıf minsən, səni şıxlı⁸⁶ dünyüya atajax, kutarajxsan.

Nərbala baxır görür dediyi vax, saat altıda budu, iki qoç dalaşa-dalaşa, doğurdan da, gəlir. Bu, hopbanır ağ qoçun belinə mimməyə. Ağ qoç belə firranır, tüşür qara qoçun belinə. Bu, bunu götürür lap qarannıx dünyüya tulluyur. Bu qarannıx dünyada gəzə-gəzə görür ki, bir sərv ağacı var. Ağacın divində oturur. Baxır ki, ağacın başında quşdar kışqırır. Baxanda görür ki, bir əjdaha ilan sarına-sarına o quşdarın balalarını yiməyə çıxır. O halda bu, qılıncını çəkir də, ilanı dorğuyur da, tükür ağacın divinə. Bu, burda oturur, həmi yorğun, həmi birəz narahat. Burda yuxuya gedir. Yuxuya gedənnən sonra bu quşun anaları – Zümrüt quşu uça-uça gəlir. İldən-ilə bunun balalarını o ilan dadanıf yirmiş. Baxır görür ki, bu ağacın divində bir nəfər yatır. Elə bilir ki, bu ağacın divində yatan bunun balalarını öldürəndi. Gedir, caynağında bir dəyirman daşı götürüf gətirir ki, onun başına salsın. Ona kimi balaları kışqırır ki, yox, öldürmə onu, o, bizi xilas elədi, ilan bizi yirdi. Bu dəyirman daşını aparıf ayna⁸⁷ salıf, gəlif qənədini bunun üsdünə salır. Üsdünə salanda bu ayılır. Ayılanda Zümrüt quşu dilə gəlif deer:

– Qorxma, sən mənim balalarımı xilas eliyifsən, mən də sənə hörmət eliyirəm. Ona görə qənədimi salıram sənə, üsdünə.

Deer:

– Mənə hörmət eləməh isdiyirsən, sə, mənə bu qarannıx dünyadan işıxlı dünyüyə çıxart.

Deer:

– Bahooo! Nə belə uzax yoldu. Onda get – qarını göstərir – qarının yanna, onnan bir put ət al, qarı düzəldif verəjəh.

⁸⁶ Şıxlı – işıqlı

⁸⁷ Ayna – o yana

Bir on altı litir də su. Oları götür, mən “qa” dəəndə ətdən verərsən, “qu” dəəndə sudan verərsən.

Bu, elə də eliyir. Minir quşun belinə. Bu, əti də, suyu da götürür. Quş başdıyır uçmağa. Az qalır ki, şıxlı dünyaa çatsınar. Bu, “qa” dəəndə, baxır ki, ət kutarıf. Qılıncını çıxardır da öz budunnar belə bir tikə kəsif quşun ağzına verir. Quş o saatca dilinin altında saxlıyır bunu. Tamınnan bilir ki, bu, insan ətidir. Həə. Aparır şıxlı dünyüya tüşürür. Şıxlı dünyada bu taa rahatdanır. Bu quş deer ki, al mənim bu lələyimi, saxla, hası vax işin dara tüşsə, yandırarsan o lələyi, mən sənin, yanında hazır olajam.

Deer:

– Yaxşı.

Quş deer ki, mən uçuf gedəjəm, sən get görüm. Baxır ki, oğlan gedən vaxdı belə qılçasını çəkif axsıyır.

Deer:

– Qayıt bəri.

Qayıdır. Çıxardır dilinin altınnan əti, o yarasının üsdə qoyuf ağzının niqabınnan çəkif. Deer ki, həə, indi gedə bilərsən. Bular vidalaşır ayrılıllar.

Oğlan gəlhagəl, gəlif başqa vilayətdə bir şahın bağbanına nökar olur. Bu, burda gününü keçirif dolanır. Bu şahın üç qızı olur. Qızdar gəlillər ki, bayramdı, bu bayrama bizə gül yığır. Böyüh qızdarın ikisi də bağbana deer ki, sən hazırna bizim gülümüzü. Kiçik qız da bağbanın şagirdinə deer:

– Sən hazırna mənim gülümü.

Həə, bu da deer:

– Baş üsdə!

Oğlan çəkifir bağın bir tərəfində, yiasiz bir yerdə lələyi papağının arasınan çıxardır yandırır. Yandıranda Zümrüt quşu yanında hazır olur.

Deer:

– Belə-belə, şahın qızı manıa dedi, gül hazırıra! Manıa bağdan elə bir gül gətir ki, doğrudan da, bu torpaxda, bu vilayətdə olmasın.

Deer:

– Baş üsdə!

Gedif quş bir dəsdə gül gətirir. Bu gül elə bir güldü ki, bir ay solmurdu. Həə, deməli, bu oğlan gülü qıza təqdim eliyir. Qıza deer ki, bir ay bu gülün vaxdı var, bu xarişdən gəlmə güldü. Baxır qızdar ki, buların gülləri soldu, ama bu gül günü-günnən hələ də pardaxlanır, yaxşılanır.

Vax belə keçir ki, şah bu qızdardan birini vəzirin oğluna verir, birini vəkilin oğluna. Bu kiçih qıza deer:

– Sən kimə gedirsən?

Deer:

– Mən bu bağbanın şagirdinə, nökrinə gedəjəm.

Elə bilir, bağbanın oğludu. Həə. Şah nə qədər deersə, bu eşitmir. Deer ki, yox, mən bu oğlana gedəjəm. Şah ajıxnan yaxınnıxda bir uçux daxma varıymış, buranı ayırır, qızı verir oğlana. O berrərini də bu vəzirənən vəkilin oğluna verir. Toyunu eliyir, çıxıf gedillər.

Gün o gün olur ki, başqa vilayətdən elçi gəlif daşın üsdə oturuf şaha deer ki, şah belə tələb eliyir ki, ya bir belə pul verməlisən, ya biznən döyüşə çıxmalısan. Bu söhbəti eşidəndə şah xəsdələnir. Buna buyurullar ov əti. Bu iki kürəkənnəri yay-oxu götürür, çıxıllar ova. Ova çıxanda Nərbala arvadına deer ki, get atana denən, manıa da bir atdan, qatırdan-zaddan versin, mən də çıxım ova. Bu şah da buna baxıf güldür ki, ə, bu, nə ov eliyəjəh, filan. Xətrinə dəymir qızının. Bir topal qatır verir. Bu axsada-axsada qatırı dağın dalına keçən kimi tükü yandırır.

Quş hazır olur. Quşa deer ki, nə qədər ov var burda, hamsını bu dəriyə topla. Quş bir annıxda⁸⁸ uçur.

Deer:

– Bir dəs man, a paltar gətir.

Quş gedir, bir dənə ağ at, bir dəs ağ paltar, onnan son, ra pütün nə qədər ov ovlanası heyvan var, hamsını bura topluyur. Başının üsdündə quş, yanında aslan. Daa hamsını quş təşkil edir. Böyründə duruflar.

Bu kürəkənnəri nə qədər gedif gəzsələr də, heş nə tapammıllar. Gələndə görüllər, ayə, pütün ov hamısı bu dərədə d-oludu. Oxu hərriyillər atmağa, ona kimi ağ paltarı, üzü niqablı adam, onnan son, ra başının üsdündə Zümrüt quşu, əlində yay-oxu, aslan yanında, deer ki, əlin, izi tər pətmeyin, onun yiəsi var.

Bular deer:

– Şah xəsdədi. Buna görə şaha aparırıx.

Deer:

– Mən bilmirəm, şahı-mahı tanımıram. Deerəm, dəymişin.

– Bunnan bizə sat.

Deer:

– Pulnan döy.

Deer:

– Nəynəndi?

Deer:

– Hər birin, izin sağ buduna bir peçet⁸⁹ vurajam. Peçeti vurajam, hərən, izə də bir heyvan verəjəm. Kəsin, aparın.

Həə. Bular baxır ki, ələş yoxdu. Axşamüsdü tüşür, boş qayıtmağ olmaz. Hərəsi şalvarını aşağı eliyir – bağışdeyin, məni – sağ buduna bir peçet vurur. Deer:

⁸⁸ Annıxda – bir anda

⁸⁹ Peçet – peçat, möhür

– Özüm kəsməliyəm.

– Doyşan isdiyirsin,iz, yoxsa cüyür?

Deer:

– Cüyür ver.

Tutur cüyürü kəsir. Cüyürü kəsdihcə deer ki, dadı baş-əəğına, dadı baş-əəğına. Həə.

Burda da bunun əyaxlarını da, başını da kəsir, deer:

– Buları mən özüm götürəyəm. Oların ətini də siz götürün.

Bular sevinə-sevinə gəlillər.

Eşit indi sən Nərbaladan. Nərbala gəlir paltarı-filanı, hamısını verir quşa, onnan sonra gəlir, bu baş-əəği da gətirir. İndi yoldaşı soruşur:

– Bə hanı sənini, ovladığınızı?

Deer:

– Olar ov vurdular, mən vurammadım. Olar kəsdi, tulladı baş-əəği, mən də o baş-əəği götürdüm gətirdim.

Bu qız da bir az peşmannandır, bir az pis olur.

Oqlan deer:

– Onu gətir, pişir.

Pişirir. Qız görür ki, bunun iysi-tamı pütün məhləni götürür. Elə tamlı gəlir. Burdan kürəkənnəri gətirdihlərini pişirir, aparıllar. Şah yiirsə də, elə bil təzəh⁹⁰ dadır. Bir az yiyir də, əlini çəkir. Ona kimi bu kiçik qız gedir. Şah deer ki, sənini, ərin nə vuruf gətirif? Deer ki, olar vurduğu ovun baş-əəğini gətirif. Bir az da buna gülür-eliyir. Yalvar-yapış eliyir ki, ata, sən Allah, bir qaşix suyunnansa da al, gətirmişəm əziyətnən. Şah suyunnan bir qaşix ağzına alanda baxır, əə, bunun ağrıları-zad azaldı. Qavı təmiz içir. Kişi deer:

– Varmı genə? Get bunnan gətir. Məndə ağrı qalmadı.

⁹⁰ Təzəh – mal peyini, heyvan nəcisi

Qız gedif gətirir. Şah hamısını yir. Nərbala baxıf gülür. Şah qalxır. Taa heş bir yerində ağrı-filan yoxdu. İndi səhər müharibəə hazırşır. Nərbala arvadına deer ki, get, dədənə denən, qoy mən də gedim müharibəə.

Şah da deer:

– Əə, bu, nə gedif müharibə eliyəjəh?! Bu nə bajarır?!

Gətirir buna genə də bir axsax qatır verir. Nərbala qatırı götürür. Qoşun gedir, qoşunun dalınnan qatırı axsada-axsada gedif dağın daldeyinə, dəriyə tüşür də, tükü yandırır. Yandıran kimi quş yanında hazır olur. Deer:

– Bir dəs paltar, ağ atı gətirin.

Hamısını geyinir. Bir dəsdə Zümrüt quşu göydə uça-uça, hərəsinin caynağında bir dəyirman daşı gəlillər. Gəlif ağ geyimli, üzü niqablı baxır dağdan. Görür ki, qaynatasının qoşunu məğlub olur, qaçışılar, daa davam gətirə bilmirlər. Ona kimi bu yetirir özünü. Ağ atdı, başının üsdündə Zümrüt quşu, pələng böyründə. Yetirillər, qonşu padşahın qoşununu qıra-qıra qaytarır geri, qavağını alır. Şah çox sevinir, bu nəydi?! Qoşun gedənnən sonra aradan yoxa çıxır. Gələndə hərə bir tərəfdən şaha söylüyər ki, şah sağ olsun, qoşunu qırif əldən salırdılar, bir ağ atdı oğlan – başının üsdündə quş, yanında pələng yetirdi özünü, şahın qoşununu əldən saldı, qaytardı geri. Həə, şah çox fikir-rəşdi, bu, nə sirridi?! Allah-taalanımmı işidi, bu nəydi belə?

Bu qoşun gedənnən sonra oğlan gəlif qatırı bağladığı yerdən paltarı-filanı verir quşa. Qatırı minif yavaş-yavaş axsa-ya-axsaya, daldan-dala, arxadan-arxaa gəlir. Qız deer ki, bəs sən nağayrdın, nə iş tutdun?

Deer:

– Mən gedəndə taa qoşun dağılmışdı. Bu topal qatırman ancax getdim çıxdım. Çatmadım meydana.

Həə, bu da bir az pisikir⁹¹.

Sabahları üzünüə xeyirrixnan açılın. Sabahları bir də müharibə başdıyır, bir də başdıyıllar. Şah özü gedif baxır. Görür, əyə, bu, qoşunun qavağında diyanammır genə. Ayna-bayna baxır fikirrəşir, Allah, köməh gələrmı genə?! Ona kimi baxır ki, dağın başınnan yel kimi yetirdi özünü, qoşunun üsdünə tüşdü-yünnən, qırdı o qoşunu. Ona kimi ox atdılar, bu oğlan qolunnan yaralandı. Şah buna yaxınıydı – qaynatası. Dəsməlini çıxartdı da, bunun qoluna bağladı. Bu da heş nə demədi. Üzü niqablı, tanıyan yox, eliyən yox. Gəldi axşam qıza yalannan dedi:

– Yıxıldım, yaralandım.

Bu dəsmalı çıxartdı yüdü də, qapıda məfdilə atdı. Səhər-səhər şah qalxıf, güləfirəngidə oturuf baxırdı. Görən, ay Allah, bu kimdi, bu nəçidi, bizə belə köməh eliyir. Belə baxanda gördü ki, (qızının qapısı görünürdü) ayə, bunun dəsmalı burda səryəndə⁹². Adam göndərdi dedi ki, gedin qızı burya gətirin.

Dedi:

– Get, o dəsməli burya gəti!

Gətirəndə gördü ki, bunun öz dəsmalıdı. Qızına dedi:

– Bu dəsmalı hardan alıfsanı?

Dedi:

– Nərbalanın qolundaydu. Qolunnan aşdım, yaralanmışdı qolu.

Bu, bir az fikrə getdi ki, bu, topal qatırnan gedif, bəs bu ağ paltar, ağ at, bu quş hardan əmələ gəlif.

Həə, bu genə də yozammadı. Üçüncü gün də oğlan ağ paltarda, ağ atda gəldi. Pütün quş, pələng də yanında. O şahın qoşunu orda durur, bu şahın qoşunu burda durur. Ortada çıxıx eləməyə başdadı.

⁹¹ Pisikir – pis olur, inciyir, sıxılır

⁹² Səryəndə – yuyulmuş paltarların sərildiği yer

Dedi:

– Mən bu gün özümü təqdim eliyif, çıxış eləməliyəm.

Qaynatasına dedi:

– Şah sağ olsun, sən kürəkənnərin,i çıxart bəri, meydana.

Çıxdılar.

Dedi:

– Bular mənim qulumdu.

Bular ajıxlananda dedi:

– Ajıxlanmıyın. İkinizə bir qılış vuraram. Səf deerəmsə, deyin,. Buların şalvarını aşağı salın,. Sağ buduna baxın,. Sağ budunda mənim peçetim var.

Bular barmağını tişdədi, aya, bu, həmən ov verən adamdı.

Dedi:

– Şah sağ olsun, o ovu mən vermişdim bulara.

Üzünü tutdu o biri şaha, dedi:

– Şah sağ olsun, sənin, iki oğlun var. Oğullarını bəri çıxart. Sənin bir oğlun vardı, Nərbala. O Nərbalanın anası qırx ildi türmədə yatır. Nəyə görə salıfsan, onu zindana? Nəyə görə yatır o?

Dedi:

– Bu dəyqə o kadını burya gəti! Burya gətirməsən, bir nəfərini, içi sən qarışx qoymuyjam geri qayıtsın şəhərə.

Həə, adam göndərdilər, Nərbalanın anasını gətirdilər. Nərbala paltarını soyundu, başınnan niqabını aşdı. Anasının öpüşdü, görüşdü, dedi:

– Ana, mən sağam hələ.

Arvat belə baxdı, taa bu sevinc hara sığışasıdı.

Təzədənnən o oğlanları da dedi ki, şah sağ olsun, sənin, o oğulların məni bax belə quyuya itələdi saldı, filan elədi. Bu dəyqə onların qannı almalıyam, deef oxu götürdüyyənnən ikisini də oxnan vurdu. Kişi ağladı, sıtqadı ki, gəl gedəh.

Dedi:

– Yox, mən sənnən getməyəm. Mən gedirəm indi qayna-tamnan.

Həə, dəsdələdi o başındakı dəsdeyi-filanı gətirdi. Olar yidi, yerə keşdi, biz yidih, döörə keşdih.

8. İKİ QARDAŞ

Bir kasif kolqıran varmış. Gətirif kolu bazarda satıf çö-rəh pulu eliyirmiş. İki uşağı, bir də arvadı varmış. Bir gün ge-nə kol qırmağa gedəndə öz-özünə deer:

– Belə yaşamaxdansa, ölməh yaxşıdı. Gəl elə meşə uzu-nu get, qoy qurt-quş yesin səni.

Geder, geder, qavağına bir yumurta çıxer. Deer:

– Elə bu yumurta mənim qismətimdi. Elə bunu götürüm, aparım öyə, uşaxlar ajdı.

Yumurtanı götürör, aparer öyə. Öyə gedəndə yolda və-zirə ras gələr. Vəzir biler ki, bu yumurta nə yumurtadı. Yu-murtanı kişidən beş yüz manata aler. Kişi fikirrəşer ki, ayə, bu noolan şeydi. Gələr öyə. Səhər genə gedir meşiyə. Qavağına bir qalaça çıxer. Baxer ki, qalaçada bir quş var. Görür ki, elə həmin yumurtadan quşun altında ikisi var. Deer:

– Hə, elə bu həmin yumurtanı yumurtduyan quşdu.

Kişi qalaçıya girməh isdiyəndə quş dilə gəlif deer:

– Gəlmə, peşman olarsan,

Kişi quşun sözünə baxmer. Girer qalaçıya. Baxır ki, hər tərəf doludu yiməhnən. Kişi bu yiməhlərdən doyunca yir. Sonra da quşu da, yumurtaları da götürüf gələr öyə. Sən de-mə, bu quş elə bir quşuymuş ki, kim bunun başını yisə, paç-çah olarmış, kim ciyarın yisə, hər geşə başının altınnan bir qı-zıl taparmış. Kişi öyə gedəndə genə yolda vəzirə ras gələr. Vəzir buna min manat pul verer. Yumurtaların ikisini də aler. Kişi varrı bir adam olur. Özünə bir imarət tihdirir. Vəzir də

bir tərəfdən isdiyir ki, quşu ələ keçirə. Bir qarı tapıf öyrəder ki, get kolqıranın öyünə, onun arvadını yoldan çıxart. Denən ki, sən kolqırana layiq döyülsən, gəl səni vəzir alsın. Qarı çox gəlif geder. Axır ki, kolqıranın arvadını yoldan çıxardər. Kolqıranın arvadı öz ərini zəhərriyif öldürür.

Bir gün qarı gəlif arvada deer ki, vəzir dedi ki, savax ona qonax gələjəm, bir aş pişirsin, o quşu da kəssin, başını, ciyərini pişirif qoysun aşın üsdünə. Arvat eylə də eliyir. Səhər vəzir gəlməmiş uşaxlar məytəfdən gələllər öyə, özdəri də aj olullar. Gəlif görüllər ki, öydə usdolun üsdündə hazır yiməh var. Aşı yiillər, sonra da biri quşun başını, biri də ciyarını yir. Vəzir gəlif çıxır, arvada deer ki, bəs hanı quşun başı, ciyarı? Arvat deer ki, bəs belə-belə.

Vəzir deer:

– Get uşaxları öldür, gəti bura.

Uşaxlar da sən demə, eşidərmişdər. Qaçellər meşəyə. Arvat buları nə qədər axdarer, tapber. Kor-peşman geri qayıder. Uşaxlar meşədə qaçif gizdənellər. Axşam olur. Bular yattellar. Səhər qalxanda kiçih qardaşı ilan vuruf öldürör. Böyüh qardaş duruf görür ki, kiçih qardaş ölüf. Ağlıya-ağlıya çıxıf geder. Elə bu vax aravada bir qaraçı öz qızı ilə gedərmiş. Qız oğlanı görör. Deer:

– Ana, ora bax, gör nə gözəl oğlandı. Görəsən, o kimdi, orda niyə yatıf qalıf?

Gəlif göröllər ki, oğlan ölüf. Qarı baxer ki, oğlan hələ isdidi. Tez ilan vuran yeri bıçaxnan kəser. Zəhəri tökör yerə, çoxlu duzdu qatıx tökör, yaranı yuuf təmizdeer. Oğlanı sağalder.

Bu tərəfdən də böyüh qardaş yolnan gederdi. Gördü ki, budu, üç bədheybət dev öz aralarında dalaşellər. Oğlan buları göruf qorxdu, isdədi qaça. Divin biri o birilərinə dedi:

– Bəni-adəm ağıllı olur, gəlin gedəh onu tutuf gətirəh, bizim şərtimizi kəssin.

Oğlanı tutuf gətirdilər. Hər şeyi oğlana danışdılar. Buların bir surfası, bir əsası, bir də ceynamazları varıydı. Aralarında bölə bilmerdilər. Surfuya desəydin, ki, Həzrət Əli eşqinə, məni doyuzdur, qavağında hər cür yiməh-içməh olardı. Əsanı da Həzrət Əli eşqinə deef nəyə tutsoydun, o olardı başqa bir şey. Ceynamazın da üsdə oturuf desəydin, ki, Həzrət Əli eşqinə, məni filan yerə apar, aparardı. Oğlan bulara dedi ki, burda nə var ki, mən yay-oxumu ataram, kim onu birinci gətisə, ceynamaz onun olsun, əsa ikincinin olsun, surfa da üçüncü gələnin olsun. Devin biri qayıtdı ki, gördüz, mən dedim ki, bəni-insan ağıllı olar. Oğlan oxu atdı, devlər oxun dalınca qaçan kimi oğlan surfanı da, əsanı da götürüf mindi ceynamaza, dedi:

– Həzrət Əli eşqinə, məni filan yerə, filan mənzilə apar.

Oğlan ceynamazın üsdə göynən getdiyi yerdə gördü ki, bir şəhərdə bir imarət var. Bu imarətin qavağına o qədər adam toplaşır ki, sayı yox. Oğlan tüşüf gördü ki, bir gözəl xanımdı, pilləkənnəri yenif qalxer, hamı da buna baxmax isdeer. Baxmax isdiyən gərəh bir manat versin. Oğlan gözdədi. Gejə tüşəndə ceynamaznan getdi, tüşdü xanımın böyrünə. Xanımı da götdü mindi ceynamaza. Dedi:

– Həzrət Əli eşqinə, bizi bir adıya apar.

Ceynamaz buları bir adıya gətirif çıxartdı. Qız burda oğlanın orasını-burasını o qədər qaşdı ki, o qədər qılığına girdi ki, oğlanın sirrərini öyrəndi. Oğlan öydən çıxan kimi qız ceynamazı da, əsanı da, surfanı da götürüf qaşdı. Oğlan gəlif gördü ki, heş nə yoxdu. Ağılyıf yater. Ağılyanda görür ki, bir göyərçindi, ağacın başında yarpax dimdihliyir. Göyərçin buna deer ki, bu ağaşdan bir ceynamaz, bir surfa, bir də əsa yon, muradına çatarsan. Oğlan belə də eleer. Gələr xanımın yanına, öz ayın-oyununu alır, xanımı da bir qara qatıra döndərə, verer bir nəfərə. O adam da qatırı o qədər işdəder ki, belinin dərisi geder. Oğlanın buna yazığı gələr. Onu təzədən adam eleer.

Geder dünyanı gəzməyə. Görür ki, bir şəhərdə camahat toplaşır. Gəlif görür ki, bir əjdaha da suyun qavağını kəsif, hər gün bir adam alır yir, bir az su verer. İndi də növbə padşah qızına çater, o da əlində bir qavnan geder əjdahıya tərəf. Oğlan tez əsanı çıxardır əjdahıya tərəf tutor. Deer:

– Əsa, Həzrət Əli eşqinə, əjdahanı ortadan böl.

Əjdaha ortadan bölünür. Hay tüşör, camahat hamısı qatışer bir-birinə. Oğlan qaşmax isdiyəndə padşahın qızı tez əlini əjdahanın qanına batırır vuror oğlanın kürəyinə. Səhərisi oğlanı tapır gətirellər padşahın yanına. Padşah qojalmışmış. Toy eliyif qızını verer oğlana. Bir müddət keçer, bu padşah ölür. Camahat yığışır oğlanı özünə padşah seçer.

Bir gün oğlanın yadına kiçih qardaşı tüşör. Ceynamaz bunu gətirer qardaşının yanına. Görüşöllər. Kiçih qardaş başına gələnnəri böyüh qardaşa danışer. Gedif qaraçı arvadnan qızını tapellar. Böyüh qardaş toy eliyif qaraçının qızını kiçih qardaşına aler. Sonra ceynamaza oturuf gələllər böyüh qardaşın padşah olduğu şəhərə. Burda böyüh qardaş camahata deer ki, bəs öznüzə padşah seçin, mən gederəm öz şəhərimə. Camahat nə qədər eleer, oğlanı saxlıya bilmer. İki qardaş gəlillər öz şəhərrərinə. Görüllər ki, anaları hələ sağdı. Bir xam qatır tapır gətirillər. Arvadı bağıyılar qatırın quyruğuna, qatıra da bir iynə sancellar. Qatır arvadı dağa-daşa çırpır öldürör. Olar yidilər-işdilər, yerə keşdilər. Siz də yir,-için, döörə keçin.

9-10. BALIQ BİLMƏSƏ, XALIQ BİLƏR

9.

Bir şahın bir oğlu olur. Gün o gün olur ki, şahın gözdəri tutulur. Gözdəri tutulan müddətdə fikirreşir ki, ay dili-qafil, mən hamının şahı olam, bu qədər münəccimlər mənim gözdərimə bir əncam qılmasın?! Münəccimləri çağırır. Deer ki, bəs

siz mənə nəyə görə lazımsınız? Mənim gözdərim görmür, ama mən sizi təmin eliyirəm hər bir nemətnən. Mənə hökmən bir əncam qılmalısınız. Yatıllar. Gejə münəccimlərdən biri şahın yuxusuna girir. Münəccim deer ki, bəs bilirsən, nə var, Allah-taala buyuruf ki, dənizdə bir qızıl balıx var, əgər o qızıl balıx tutularsa, onu sən yiyərsən,sə, sənini, gözdərin, sağalar. Şah qırx nəfər balıx tutan çağırtdırır, deer ki, bəs filan dəryada qızıl balıx var, əgər onnan birini tutuf gətirsən,iz, yesəm, mənim gözdərim sağalar. Bu müddət ərzində qırx nəfər balıxçının ayiləsinin hamısını topalıyır, deer:

– Heç olmasa, biriniz dəryadan qızıl balıx tutuf gətirməsən,iz, hamınız məhv eliyəjəm.

Deellərmiş ki, otuz dokquz nəfər gedir, heş bir iş görə bilmir. Qırxıncı gedəndə hamısı Allaha yalvarır ki, ay Allah, bizim günahımız nədi ki, şahın gözdərinə kor eləmişən, onun gözdəri açılmır deyə bizim hamımızı məhv elətdirməh isdiyirsən. Bizə köməh elə. Bu vax şahın oğlu balıx tutana deer ki, mən də gedəjəm. Balıx tutan şahın oğlunu da götürür, yavaş-yavaş gedillər dəryaya sarı. Balıxçı toru atır, burda da otuz dokquz nəfər balıxçı və onların ayilələri Allaha yalvarıllar ki, Xudaya, noolar, bu axırıncıdı, əgər burda bir şey əmələ gəlməsə, deməli, biz hamımız məhv olajeyix. Yalvarırıx sənə, bizə köməh ol.

Şahın oğlu gedir balıxçıynan. Qırxıncı balıxçı toru atır dəryaya. Allah-taala qismət eliyir, tora elə bir gözəl balıx tüşür ki, balıxçı otuz, otuz beş ildi bu işnən məşğuldu, hələ onun toruna belə balıx tüşməmişdi. Baxır o yanına, bu yanına, balığın gözəlliyinə heyran qalır. Bu vax şahın oğlu deer ki, əmi, ver, mən də baxım. Balıx tutan əvvəlcə verməh isdəmir. Ürəyi yumşalır, balığı uşağa verir. Uşax da balığı əlinə alır, bunun o yanına baxır, bu yanına baxır, baxır görür ki, Xudaya, dünyanın gözəlliyi bu balıxdadı. Götürür balığı, atır dəryaya. Bu vax balıxçı deer:

– A bala, sən neynədin? Bəs bizim ayimiz var.

Dedi:

– Mən cavabdehəm, sizdik döyül.

Qayıdıl gəlillər. Balıxçı necə lazımdı, elə də reallıxnan danışır. Uşax da boynuna alır ki, bəli, mən qıymadım ki, o balıx ölsün. Oğlan şahın qəzəbinə gəlir, şah əmr eliyir ki, səhər oğlum dar ağacınnan asılsın. Vəzir, vəkil yığışır ki, padşah sağ olsun, pütün dünya padşahlarında hələ elə bir əmr verilmiyif ki, ata öz oğlunu dar ağacınnan asdırsın. Axır şahın qəzəbi bir balaca soyuyur, oğlunun sürgün edilməsi qərarına gəlir. Ana axşam oğlu üçün azuqə hazırıyır. Azuqəni hazırıya-hazırıya oğluna tövsiyə edir ki, ay bala, gedəsisən, yolnan, bir səhralığa çıxasısən, üç nəfərə rasdaşasısən. Birinci rasdaşdığın, adama xurcununnan çıxart bir çörəh ver, əgər çörəyin çox parasını sənə qaytarıf, az parasını özünə götürərsə, onnan yoldaş ol. Bir qədər gedənnən son,ra yenə birinə rasdaşasısən. Söhbət eliyəndə deyərsən, xayış eliyirəm məni gözdə, bir balaca işim var. Deyəjəh get gəl. Gələndə görsən, ki, dediyi yerdə diyanıf, onnan yoldaş ol. Son,ra gedif bir dəryaya rasdaşasısən. Dəryıya rasdaşanda, sən yalannan əlini at əyağın, a ki, guya əkqavın,ı, coravın,ı soyunursən. Bu müddət ərzində sənənnən qavax o soyunuf səni dəryanın bu üzünən o üzünə keçirərsə, onnan yoldaş olarsən.

Vax gəlif çatır, oğlanı yavaş-yavaş yola salıllar. Gedif meşənin bir qəliz yerində oğlanı buraxıllar və qayıdıllar geriye. Oğlan yavaş-yavaş gedəndə bir ağsakqal kişiye rasdaşır. Ağsakqal deer:

– A bala, harya gedirsən?

Deer:

– Ay bava, filan padşahın oğluyam, atam məni filan şeyə görə cəzalandırıf.

Hamısını danışır. Yadına tüşür ki, anası buna öyüd-nəsihət vermişdi ki, bu hərəkətdəri eliyərsən. Oğlanın yadına tüşür və çörəyin birini xurcunnən çıxardır, həmən qojuya bəxş eliyir.

Qoja çörəyi qırır və çox parasını oğlana qaytarır, azını özündə saxlıyır. Yadına tüşür kü, ay Allah, anam demişdi, bəs üç nəfərə rastaşajan. Birinci rasdaşdığın, a çörəyi çıxart ver, çox parasını qırır sənə qaytarsa, az parasını özündə saxlasa, onnan yoldaş ol. Deer, aha, birini tapmışam. Bir az gedənnən sonra deer:

– Məni bağışda, mənim bir yüngülvari işim var.

Deer:

– A bala, nə dəxli var, get, qayıt gəl.

Oğlan gedir. Qayıdır gələndə görür ki, həmin ağsakqal yerində diyanıf. Deer, anam üç nəfər demişdi, ama mən iki nəfərin xasiyyətini bir nəfərdə tapdım. Bir qədər gedəndə dəryıya rasdaşılar. Oğlan əlini atır coravını soyunmağa, əkqavısını çıxartmağa. Həmin ağsakqal oğlanı dəryanın bu tərəfinə o tərəfinə keçirir. Deer, Allah, sənə qurvan olum, anam üç nəfər demişdi, ama üç xasiyyəti bir adamda tapdım. Ağsakqal deer ki, bala, bax bizim xeyməmiz⁹³ buradı, yaşadığımız yer bura olajax. Sən filan şahın oğluydun, indi biz dəryanın bu tərəfində, filan şahın sahəsindəyə. Bu sahədə sənə nə lazım olursa, mənə deyərsən, mən ona əməl eliyərəm.

Bir müddət keçir. Oğlan eşidir ki, həmən vilayətdə şahın qızının dili tutuluf. Şah qərar verir ki, kim mənim qızımın dilinin qədəyini⁹⁴ aşsa, qızımı ona ərə verəjəm. Oğlan qaça-qaça getmək isdiyir ki, qızın dilini aşsın. Ağsakqal baxır ki, uşax qaça-qaça gedir.

Deer:

– Qayıt geriye.

Oğlan qayıdır geriye.

Deer:

– Hara gedirsən?

⁹³ Xeymə – yaşayış yeri

⁹⁴ Dilin qədəyi – dilin alt çənəyə bitişik olması

Deer:

– Bəs mən eşitmişəm ki, şahın qızının dilinin qədəyini aşmaq lazımdı.

Deer:

– Bəs mən sənə demişdim axı, bu başqa şahın vilayəti, nə lazım olsa, mənə deyərsən. O mənnihdi.

Qoja gedir şahın elçi daşının üsdə əyləşir. Şaha xəvər çatır ki, şah sağ olsun, bəs bir qoja kişi şahın elçi daşının üsdündə oturuf. Soruşmuşux nə üçün gəlif. Deer ki, bəs verdiyiniz elana görə gəlmişəm. Şahın arvadı deer ki, şah sağ olsun, fərz eliyək ki, birdən qızın dilinin qədəyini aşdı. Bəs qızın dilinin qədəyini açannan sonra qoja kişiyəmi verəjeyih cavan qızı.

Deer:

– Tələsmə, kaş mənim qızımın dilinin qədəyi açılınsın, yerdə qalanı bizdihdi.

Çağırılar qojanı. Qoja deer ki, şah sağ olsun, mən gəlmişəm sizin verdiyiniz elana görə.

Şah deer:

– A qoja, get işin, nə məşğul ol, sən görürsən, mi ordakı başdarı, nə qədər münəccimlər gəlif, hamısının boynunu vurdurmuşam, sən də onların tayısan.

Deer:

– Şah sağ olsun, siz əmr vermisiniz ki, qızımın dilinin qədəyini kim aşsa, qızı ona verəjəm. İndi gəlmişəm, olmuyajax, mən də onların bir tayı olajam də. Noolasıdı ki, olmuyajax, mənim də boynumu vurdurajaxsan.

Şah icazə verir. Bir pərdə çəkilir, qız o üzündə qalır pərdənin. Bu üzə isə qoja xayış eliyir ki, bir xalça, bir dənə də əsa gətirin. Gətirillər, xalçanı da sərillər, əsanı da verillər qojuya. Qoja əsanı vurur xalçıya, deer:

– Xalça, fərz eliyək ki, bir molla, bir dərzi, bir dülğər yola tüşdülər bir meşiyə. Getdilər, deer, meşiyə. Deer, birdən elə

olur ki, molları da yuxu aparır, dərzi də. Dülğər meşənin içində qalır yuxusuz. Hər bir ona lazım olan ləvazimat əlindədi. Fikirrəşir, əə, mən neyniyim, boşduxdu, hamı yatır. Dülğər ağaşdan bir adam heykəli düzəldir. Bunu yuxu aparır, dərzi yuxudan oyanır. Baxır ki, adam heykəli var. Həmin heykələ bir qəşəh paltar tikir. Dərziyi yuxu aparır. Molla ayılır. Baxır görür ki, gözəl bir qız heykəli var, gözəl də paltar tikilif. Yalvarır, ay Allah, san, a qurvan olum, noolar ki, – hərdən də əsanı döyür xalçaya – bəs biz yatanda belə bir şey yoxuydu. Yalvarıram san, a, and verirəm sən, birriyinə, buna bir səs ver, danışa bilsin. Deer, bu vax Allah-taladan səda gəlir və qız başdıyır danışmağa.

İndi ağsakqal sual verir, deer:

– Xalça, – əsanı döyör xalçıya, – san, a bir sualım var. De görüm bu qız hasına qismət olmalıdı – molluya, dülğərə, dərziyə?

Qız o tərəfdən deer ki, əlbətdə molluya, çünki ona dil verən molla olufdu.

Şaha səda gəlir çatır ki, bəs qız danışdı. Qızın anası deer ki, şah, sən görürsən, mi neynədin,? Sən qızı bu qoja kişiyyə ərə verəmməzsən, Şah çağırır qojanı, deer:

– Qoja, sözüümüz sözdü.

Qoja deer ki, şah sağ olsun, mənə bir-iki saat icazə ver, gedim gəlirəm. Gedir oğlana deer:

– Geyin-kejin, gəl eey.

Oğlanı geyindirir-kejindirir, yavaş-yavaş gəlillər şahın hüzuruna. Şaha deellər:

– Şah sağ olsun, bir qoja, yanında da bir cavan oğlan sən, hüzurunda hazırıdı.

Deer ki, həə, arvat, görürsən, Allah-taalanın qisməti var. Qoja deer ki, şah sağ olsun, o qızı man, a yox, mənim oğluma toy eliyəh verəh.

Toy eliyillər qırx gün, qırx gejë.

Bir zaman oğlan yatanda yuxusunda anasını görür. Görür anasının gözdəri də kordu. Yalvarır ki, ay oğlum, hardasanı, bəs səni gözdəməhdən, ağlamaxdan gözdərim kor oldu. Oğlan dözə bilmir, deer:

– A qoja bava, sağ ol, mənən öteri hər şey elədin. Bax gördün, şah öz libasını soyundu verdi manıa, bu vilayətin şahı oldum. Noolar bu dəfə qaynatama get de mən kiməm, nəçiyəm. Sənin, oğlun, yox, mən filan şahın oğluyam. Anamın gözdəri kor oluf, gedim bir atamı, anamı ziyarət eliyim, qayıdım gəlim.

Gəlir qoja bunun qaynatasına – şaha deer:

– Şah sağ olsun, bəs deyərsən,mi, bu oğlan kimdi? Bu oğlan da dəryanın o üzündə olan filan şahın oğludu. Sadəcə mən buna köməh naminə demişdim ki, nə lazım olsa, öz oğlum kimi köməh eliyəjəm. Ata-anasının gözdəri kor oluf, getsin ziyarət eləsin, qayıtsın gəlsin.

Deer:

– Getsin görüşsün.

Qoja, oğlan və qız yola tüşüllər. Evlənən vaxdı qoja demişdi ki, sizin aranız qılış qoyajam. Mən nə vax qılıcı götürəjəm, onda siz evlənmiş hesab olunajaxsınız. Gəllilər dəryanı keçillər. Qoja deer ki, ay qızım, ay oğlum, bax görürsün,üzümü, orda iqamətgah var. O iqamətgah sənin, atanın – şahın iqamətgahıdı. Gedəndə bu almanı verərsən, atanıa, bu almanı da verərsən ananıa, hər ikisinin gözü sağalajax. Bir müddət gedənnən sonra deer ki, dəyanın, beş dəyqa. Qılınıcı qınnınan çıxardır, cumur qızın üsdünə. Qızın ağzınnan bir ilan tüşür. İlan ağzınnan tüşən kimi ilanı öldürür.

Deer:

– Bala, bu ilan bu qızı sevirdi. Könlü isdiyəndə qızın dilinin qədəyini gəlif tuturdu, qıza imkan vermirdi danışmağa. Evlənən müddətdə bunnan əgər siz yatsanız, səni dilinən çalajaxdı bu ilan. Ona görə mən sizə icazə vermədim, qılış

qoydum aranıza ki, yaşamıyasınız. Artıx sizin tüşməninizi məhv elədim və yaxşı baxın, iqamətgaha yaxınnaşırıx. Yadı-
nızda saxlıyın, almanın hasını kimə verəcəhsiniz.

Oğlan geri baxır ki, kişi yoxdu. Bunlar nəsə nigaran ge-
dillər. Şaha xəvər çatır ki, bəs deməzsənmi, oğlun, gəlir. Şah
bir az narazı vəziyyətdə olur. Ona görə ki, atasının gözünün
sağalmasına razılıx vermədi, qızıl balığı dəryaya atdı. Ana-
sıynan öpüşüllər, görüşüllər. Atasına ayid olan almanı atasına
verir, anasına ayid olan almanı anasına verir. Atasının da gö-
zü sağalır, anasının da.

Burda da qırx gün, qırx gejë toy eliyillər. Oğlan buna
baxmayarax narahat olur ki, ya Rəbbim, sanı qurvan olum,
mən çətinə tüşənnən məni asan məqamlara qədər gətirif çatdı-
ran bu qoja nijoldu? Oğlan gejë yatanda qoja yuxusuna girir.

Deer:

– Eey gözəl oğlan, sən fikir eləmə. Sənin, yadın, gəlir-
mi, balıxçı tor atdı, qızıl balıx tüşdü tora. O qızıl balıx məniy-
dim. Sən mənə qıymadın, atanın gözdərinə qıydın. Mənim
məhv olmağıma qıymadın. Anam məni yanına çağırdı, dedi
ki, sanı yarım il vax verirəm, yarım il düzələndə qayıdıf ya-
nıma gəlırsən, gəlif oğlana nə köməh eliyifsən, sə, hamısını
mənə çatdırmalısan. Oğlan çox çətinlihlərdə olajax, onun pü-
tün çətinlihlərini sən yox eləməlisən. Mən səninlə axıra qə-
dər gedə bilərdim. Həmin saniyələrdə anamın mənə verdiyi
vax tamam oldu. Getdim anama xəvər verdim ki, oğlanın hər
bir sifarişini yerinə yetirdim.

O vaxdan da belə bir məsəl qalır: “Balığı at dəryaya, ba-
lıx bilməsə də, Xalıx bilər”. Siz yüz il yaşayın, mən iki əlli,
hası çoxdu, özünüzə götürərsiniz.

10.

Bir paççahın gözü tutuluppuş. Görmörmüş. Dünyada o cərrah, o həkim qalmayıpmış ki, muna müraciyyət elləməmiş olalar. Bir həkim deer ki, ə, munun dərđini mən toçnu bile-rəm, amma ələ tüşəsi bir şey döy.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Dəryada bir ağ balıx var, onun qanı bu kişinin gözünə dərmandı. O da insan kimi dil bilər. Özünü tora salmeyjax, heş vaxdı salmeyjax. Onu çıxardıf, onun qanının ala bilsə-niz, bu paççah sağalar, gözü işığa gələr.

Bunun dilinnən kağız alellar. O gün dəryıya milyonnar-nan adam tor ater ki, bəlkə baxdım tüşdü, padşah maña bir şey verdi, balığı mən tutom aparem. Balıx görör kü, Xudaya, daa imkan yoxdu, dəryadakı balıxlar da məhv oluf geder. Bu nə qədər gizdənəjəh. Gələr də özü könüllü tora tüşör. Çəker çıxardellar. Baxanda öröllər deyilən balıx budu, gözünün altı xallı, kəhlih kimi, dümappağ, adamın üzünə gülör. Balığı bu torçu əlinə alanda balıx gülör. Deer, həə, deyilən balıx budu. Munu gətirer. Yığışellar bir elə torçu, ölkənin yarsı da burdadı.

– Bunu nağayrax? Kim aparsın?

Paççahın bircə oğlu varıymış vəhər-qəhər, Məhəmmət addı.

Deellər:

– Munu öz oğluna verək. Qoyun, öz oğlu aparsın. Paç-çah da o balıx çıxardana bir töhvə verər, verər, verməz də, heç. Oğlunnan gözəl bunu kim isdeer, kim elleyə bilər? Oğlu munu yaxşı saxlıyıf apara bilər dana. Bəlkə, birini heç paççah isdəmer, götürüf oana tulloyjax. Ya suya tulloyjax, ya nağay-rajax, neyleyjək, qoyun, oğlu aparsın.

Ağsakqallar belə məsləhət ellellər.

– Ya Məhəmmət, gə burya.

Gələr.

Deer:

– Bu balığı bircə san, a etivar elleerih. Paççahın öz oğlusan, Götü apar, atanın gözdəri sağalsın. Torçuya da nə verər, verər, öz işidi. Şükür, balıx tapıldı.

Camahat söyünör, əl çaler ki, paççahmızın gözü açıljax. Məhəmmət balığı bir qavda beləjə götürör aparer ki, oana buana tərpeəmməsin. Dənizdən aralananda Məhəmmət görör kü, balıx munun üzünə baxer, eləjə gülör. Deer, Xudaya, bu nə sirdi? Ə, deer, atam qojaleyif, vaxdı da keçif, bəlkə də, İlahidən gözü tutuluf. Balıx da bilməsə, Xalıx bilər – elleer də, munu suya tullour. Balıx bir xeylax Məhəmmədin dört böyründə üzör, çırpıner, bir də gülör. Məhəmmət muna tamaşa elleer. Elə beləjə qaler ki, bu nə sirdi? Balıx bir kuruq vuror, bir də ortalıxda dəyaner, gülör. Üçüncü səfərdən sonra Məhəmmət yoluna tüşör. Muştuluxçu geder ki, deməzsən, balıx tapıldı.

– Kimdədi, kim gətirer?

Paççah hazırşaf ki, gözü kutarejax, işıxlı dünyöyü göröjh. Bu deer, Məhəmmət gətirer, o deer, Məhəmmət gətirer. Məhəmmət tapılmer. Axır taper gətirellər Məhəmmədi.

– A Məhəmmət, balıx hanı?

Başını aşağı salleeer.

– A Məhəmmət, balıx hanı?

Başını aşağı saler. Daa demer ki, balıx oycumda güldü, mənim də irəhmim gəldi, suya tulladım.

– A Məhəmmət, balıx hanı?

Bu da yalan danışan oğlan döymüş. Deer:

– Ay dədə, balığı suya tulladım.

Deer:

– A bala, niyə? Deməli, sən balığı mənən çox isdeermişsən, Olmaz axı. Sənin, ata məhəbbətin, budu? Bunun boynunu fərmana. Cəllatdar aparsın bunun boynunu vursun,!

Görən, bilən deer:

– Əə, öyü yıxılmışın oğlu, özün,ün gözün, belə, şikəst, vəhər-qəhər bircə oğlun, var. Bu yaşın,da sən oğlun,un boynunu vurdursan, san,a irəhmət tüşörmü? Munu burax, qoy çıx-sın, varsın, getsin.

Paççah gədə, – deer – bu axşamnan bu şəhərdən, çıxersan, Elə gedersən, yerini bilən olmasın. Sən mənim evladım döysən, get.

Məhəmmət çox fikirrəşer. Deer, bunu hamı mənim başıma töhmət eliyjəh ki, atasının gözünə olan dərmanı bu məhv elleef, bu oğuldumu? Gəl elə sən bu ölkədən çıx get. Özünə bir belə məsləhət verer. Dənizin deer, qırağınan gedermiş, bekef halda, aj-susuz. Görör, deer, bir səs gələr:

– Oğlan, oğlan, oğlan.

Bu əyağımı saxleer. Bir az da geder, görör bir səs gələr:

– Oğlan, oğlan, əyləş, oğlan, əyləş.

Baxer, heş kim yoxdu. Bir az da geder. Üçüncü kərəm də deer:

– Oğlan, san,a demerəmmi əyləş. Kimsən, nəçisən, nə karəsən, bu biyavannan sən haana edersən, nəyşə gedersən,? Bir məni eşit. Yaxın gəl göröm, nə deersən,?

Yaxın gələr, deer:

– Vallah, söyləməyə dilim gəlmer. Belə bir səf elləmişəm. Bəlkə də, düz elləmişəm. Balıx qucağımda, oycumda güldü, balığı suya tulladım, atam da man,a bu cəzıyı verdi. Mən bu ölkədən çıxmalıyam.

Deer:

– Bə bəyaxdan belə denən dana. Məni yoldaş elleərsən,mi?

Deer:

– Vallah, yoldaş Allah yoldaşdı. Məsləhətsə, gedəh mənən.

Deer:

– Adın₁ nədi?

Deer:

– Məhəmmət.

Deer:

– Bə sən₁ adın₁ nədi?

Deer:

– Mənim adım Əvəzəxeyirdi.

Bu munun dalınnan gələn oğlan deer. Əvəzəxeyir qamışdıxdan çıxıf gəlmişdi.

Deer:

– Məhəmmət, gəl burda sənnən bir şərt kəsəh.

Deer:

– Nə şərt?

Deer:

– Ya sən böyüh ol, ya mən böyüh olom. Qazanca edirik, yaşamağa edirik. Bir kəlmə, sən böyüh olsan₁, mən dillənmeyjəm. Mən böyüh olsam, bir kəlmə sən₁, dillənməyə ixdiyarın₁ yoxdu. Mən öz bildiyimnən gedəjəm.

Məhəmmət muna belə baxer deer:

– A qardaşım, sən mənnən həmi bir az hündürsən₁, həmi də deyəsən₁, zehinnisən₁. Sən böyüh ol, mən sən₁, kiçiyin₁ olom. Nə desən₁, mən ona qabulam. Daa sən₁ bir kəlmən₁ iki olmoyjax.

Deer:

– Getdih.

Gedəllər, gedəllər, gedəllər, bir kəndin qulağına⁹⁵ çatallar. Burda iki dənə dijurnı buları saxlıyar.

– A bala, kimsin₁iz, nəçisin₁iz, nə karasın₁iz?

Əvəzəxeyir deyər ki, həkimik.

Deer:

⁹⁵ Kəndin qulağı – kəndin girişi

– Allah öynü yıxsın, həkim nədi? Ə, dilin,i saxla.

Deyəndə deer:

– Nədi, niyə saxleeram dilimi?

Deer:

– Həkim sözünü işdətmə. Paççah otuz dokquz həkimin başını vurduruf, minara yapmağa təh bircə kəllə qalır, başın,ızdən orda minara yapılejax.

– Nədi?

Deer:

– Paççahın bir qızı var, anadangəlmə laldı. Dili danışmer. Otuz dokquz həkimin boynunu vurduruf paççah. Kim həkiməm deef, aparır, onu sağalda bilmeyif, boynunu vurduruf. Sən qırxıncısən, Sən geri qayıt, yazıxsən, özün də cavan.

Deer:

– Mən danammaram, mən həkiməm.

Deer:

– Yaxşı, günahın, öz boynun,a.

Çapar geder ki, təzə bir həkim gəlir. Ha deyənətən paççahın hüzuruna çatdırellar həkimi. Məhəmmət də munun yanında dimməz-söyləmz, qara bulut kimi geder. Deer, onsuz da mənimki ölümdü, atama da atkaz elləmişəm, elə çöllühdə ölüjəm. Harda baxdıma nə gətirər, gətirər. Gələllər paççahın yanına.

– Salamməleyküm.

– Əleykəssalam.

– A bala, kimsin,iz, nəçisin,iz, nə karasın,iz, hası şəhərdənsin,iz, hası oblastansın,iz, müsəlmənsin,iz, nə millətisin,iz?

Bu deer:

– Həkiməm.

Deer:

– Çox gözəl, ay oğul. Gə sənən belə bir müqavilə bağlıyax. Bir qızım var, xəsdədi, laldı. Onun dilini açə bildin,

dünya malınnan səni qane elleerəm, açammadın, kəllədən mi-nara yafdırmışam, sən də fərmandasan, Razısan,mi?

Deer:

– Mən razı.

Məhəmmət quruyur qaler ki, daa ölümüüz elə burdadı.

Deer:

– Qızın, hardadı?

Deer:

– Qızım bax orda, o otaxda.

Deer:

– Mənnən onu görüşdürərsən,mi?

Deer:

– Görüşdürürəm.

Əvəzəxeyir deer:

– Otağı boşaldın, heş kim bu həndəvərrərdə olmasın.

– A Məhəmmət, otu orda.

Məhəmmət oturor burda. Qıza salam verer. Qız başın-nanca belə elleer (*Söyləyici baş tərpadib səssizcə salam alma-ğə işarə edir – top.*). Dili yoxdu axı.

Deer:

– Mənim qəşəh bajım, ağıllı bajım, sən dünya maralı-san, səndə nə var ki? Heççənə yoxdu. Vallah, səndə xəsdəlih-zad yoxdu. Sənnən, a qızım, a bajım, bir söz xavar alejam. Sən Allah, fikirreş, onu düz de.

Bu başınnan belə-belə elleer ki, (*Söyləyici baş tərpadib nəyisə təsdiqləməyə işarə edir – top.*) bəli, deyərəm. İndi Əvə-zəxeyir qıza nağıl elleer. Deer:

– İki qardaşımışdar. Birinin təh bircə qızı olur, o biri qardaşın üç oğlu olur. O qızı olan kişi o qəddər kasıvıymış, o qəddər imkansızıymış ki. Qardaşı oğlanları orya etdihcən ürəyinnən şahadətdih verermiş ki, bulara mən nə bağışdeem ki, buların konlu xoş olsun.

– Oğul, heş nəyimiz yoxdu. Vallah, bu qızımı san, a verejəm.

Bu yazer blaqnotuna, civinə qoyor ku, əmim filan ayın, filan tarixində qızını man, a verdi. Bu geder. O biri gələr. Nağıl çox uzundu. Bu ünvanın bir qızı üş qardaşı oğlunun üçünə də behleer. Kişi səf tüşör. Daa demer ki, bunun savağı da var də. Üçünə də söz verer ki, qızını san, a verejəm. Bir gün bu varrı qardaş oğlannarına öz tay-tuşunu yolloor ki, a bala, vax keçer, öylənin.

Deer:

– Atam məsləhət biler, yaxşı.

Böyüh oğlunna xavar aler:

– Kimin qızını seversən, ?

O deer:

– Vallah, utaneram deməyə, əmim o vaxdı man, a belə bir söz verif, bax bu da kağızı, qızını man, a verif.

İkinci oğlunu çağırtdırer. Bu da deer ki, ay ata, mən utaneram deməyə, vallah, Quran hakqı, əmim man, a da o sözü deef, filan ayın, filan tarixində buları yazmışam, bu da qızın şikli. Onu da bu tərəfə keçirer. Üçüncüsünü çağıranda üçüncüsü də həməən sözü deer. Deməli, əmisi bir qızını üş qardaşı oğluna aylə qurmağa təhlif elleyef ki, san, a verejəm. Bu da yoxsulluxdan əmələ gəlif, nəvlem, boşduxdan əmələ gəlif, dilxoşduxdan əmələ gəlif, nəşə, belə alınıf. Bu uşaxlar da qaler naçar, kişi də qaler naçar, anası da qaler naçar.

Deer:

– Bunu nağayrax? Bə başqa bir ələç yoxdumu?

Üçü də deer ki, əmimqızını mən alejam. Muna başqa söz yoxdu, mən ona vurulmuşam o vaxdan. Bu eşqi heş kim söndürəmməz.

Deer:

– Yaxşı, madam beləsə, onda bir məsləhəççi çağırax.

Məsləhəççi çağirellər ki, buları bir yona gətirməh⁹⁶ lazımdı də. Bu işi birtəhər eləməh lazımdı ki, sakitdih olsun. Deer:

– Ağsakqal, buları neyleyim?

Deer:

– Gəl buları yolloyax qazanca. Hası çoxlu qazaşnan gəlsə, qız onun olsun, daa o berrər əl çəhsin.

Bulara deyəndə buların üçü də bayavoy hazırtaşer, deer:

– Gedəh. Kim çoxlu qazaşnan gələr, qız da onun olar. Elimiz-ovamız, ağsakqalımız düz deer. Daa dalaşif bir-birmizi qırmağın yeri nə?

Bular yola rəvan olar. Gedellər, gedellər. Gedəndə öröllər üç yol ayrıcı var. Bir yol üç yerə ayrılır. Biri belə eder, biri belə eder, biri də belə. Burda da bir daş var. Deellər ki, hərəmiz burya bir nişan qoyax. Hərə qayıdanda öz nişanı götürsün. Bilək ki, daldan qayıdın o kəndə gedif. Qayıtmıyanda ki, qayıtmeyjax. Üç ayın müddətinə, artıx uzatmıyax, burdan qayıtmalıyix. Bular məsləhətdəşellər. Bir də daşı belə hərə-nəndə göröllər ki, birinə yazılıf ki, gedər, çoxlu qazaşnan gələr, birinə yazılıf ki, gedər-qayıtmaz, birinə də yazılıf ki, gedər-gələr. Fikirrəşer, kiçih qardaş deer:

– Ə, bu gedər-gəlməz yolnan mən gedəjəm. Mən sizdən jivoyam, qoçağam. O birisiləri də siz bölün.

Böyüh qardaş deer ki, mən bu gedər, çoxlu qazaşnan gələnə edəjəm. O biri də gedər-gələr yolnan gedəsi olar. Bu kiçih də gedər-gəlməz yola tüşör. Hər kəş öz yoluna davam elleer. Gedellər, gedellər. Böyüh qardaş, a qızım, başqa bir ölkədə bir doxdura rasd olar. Deer, daa burda alimlər, doxdurrar eleymiş ki, qoyduqları diyaqnoz düz olormuş. Geder, deer, bu doxdura ürcah olar. Bunnan oturur, söhpət elleer. Buların ayləsində qalar. Oğlan doxdura məseleyi danışer. Doxdur bu oğlana deer:

⁹⁶ Yona gətirməh – yönə gətirmək, yoluna qoymaq

– Ay oğlan, sən mənim əlimə göydən tüşüfəsən.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Vəhər-qəhər bircə qızım var, onu san, a verejəm. Dox-durruğu, elmi da san, a örgədejəm. Özünün də toynu mən eley-jəm. Ninersən sən bir də ata vətənnə qayıdıf? Bunnan yaxşı şərayiti sən hardan tapejaxsan,? Qardaşdarın, da özü bilər, nol-lar, olar.

Kişi həkimliyi bu oğlana tam örgəder. Son,ra qızınnan muna toy elləməli olor, a bala.

– A bajım, yaxşı qulax asersan,mı?

Lal qız belə-belə başını əyer ki, hə. Deer, vax gələr çater. Bunun o biri qardaşı da geder bir kişiye irasd olor, fala baxannıx örgəner ki, iki dünyədə nə hadisə var. Bu da belə, bu da işini tam quror. Bu kişi də həməən şəkildə deer:

– Sən kənara çıxmeyjaxsan,. Mənim hamayam⁹⁷ altıda olojaxsan,. Tasını qurojjaxsan, harda nolajax, onu biz bileji-yih. San, a kəndə qayıtdı yol yoxdu.

O biri qardaşının başına nələr gələr? Bu bulardan aralanannan son,ra iki-üç ay əziyət çəker. Qavağına üç dənə div çıx-xer. Görör kü, bular biri-birini vuror, dağıder, çınqıleer⁹⁸, par-çaleer. Biri deer:

– Orda bəni-insan var deyəsən, gedəh ona məsləhat eli-yəh.

Deer:

– Gedəh elleyəh.

Gələllər bu kiçih oğlana deəllər ki, səni yimerih, öldür-mörüh. Biz dalaşerix, sən bizi sülh ellə.

⁹⁷ Hamayam – himayəm

⁹⁸ Çınqıleer – dağıdır

Deer:

– Neylem sizi?

Deer:

– Sülöyman peyğəmbərin sürfəsi, əmmaması, xalçası bizdədi. Mən deerəm, yekəqarın şeyəm, dünyanın parasını yirəm, sürfə mənim olsun, o deer, sürfə mənim olsun. Üçümüz də sürfənin üsdə dalaşerix. İndi sən munu bizə böl. Qoy biz sülh olax, bir-birimizi qırmıyax, sanıa da dəymerih.

Həə. Oğlan deer:

– De göröm, bunun əmması nədi?

Deer:

– Xalçanın üsdünə minersən₁, gözünü açıf yumanda filan yerdə olom, orda olorsan₁. Sürfuyu açersən₁, dünyanın nazı-neməti ordadı, nə yirirsən₁, yi. Əmmameyi başın₁a qoyorsan₁, heş kimin gözünə görükmörsən₁. Bunun əmması budu. Bax munun üsdə bir-birmizi qırerix.

Oğlan deer:

– Çox gözəl. Məndə bir yay-ox var. O dağa bir ox atəjam, o dağa bir ox, bu dağa da bir ox. Bir, iki, üç. Oxları atdım. Yeri manışır⁹⁹. Kim tez gətirsə, sürfə onundu. Bunnan geş gələnə əmmama, onnan geş gələnə xalça.

Bular parpışa-parpışa¹⁰⁰ gedellər. Bu da ajınnan ölmüş. Deer, ya Sülöyman peyğəmbərin sürfəsi, ə, bir açıl göröm, içində nə var, ajınnan ölmörəmmi? Açanda görör dünyanın nazı-neməti bu sürfənin içində. Xudaya, nə yoxdu. Tələsihli-tələsihli bunnan bir-iki tikə aler. Gözü işıxlananda üsdündə oturur bunun:

– Ya Sülöyman peyğəmbərin xalçası, gözümü açıf yumanda öröm mən böyüh qardaşımın yanındaşam.

⁹⁹ Manışır – bəlli

¹⁰⁰ Parpışa-parpışa – dalaşa-dalaşa

Gözünü açıf yumanda örör kü, qardaşı əlində iki dənə vedrə su aparer bulaxdan. Bu baxanda görör munun qardaşı həkimdi. Öpüşör, görüşöllər.

– Ə, əyləş.

Əyləşer.

– Xoş gördüh, ə.

Deer:

– Nağayrdın, neynədin?

– Ə, – deer, – mən qalası oldum, a qardaş, sən get, əmim qızı sənin, halalın olsun. Mən burda qalası oldum.

Belədi, belədi, hamsını mən san, a söhbət ellədiyim kimi bu kiçih qardaşa söhbət elleer.

Kiçih qardaş deer:

– Vejinə də qoyma, düzələjəh hər şey. Mən səni qürbət-də qoymaram. Suyu apar ver. Gəzməh bəhanəsinnən əynin, ə paltarın, ı-zadı da götü, gəl burya.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Mən gedəjəm, səni də aparejam.

Deer:

– Mən getmeyjəm.

Deer:

– Niyə?

Deer:

– Daa qalejam burda. Bizim piçetdi kağızımız var, pas-portdanmışam, daa mən bu familyeyi götürmüşəm.

Deer:

– Yaxşı, oldu, get, gəl, görüşəh.

Bu geder, gələr, əynini-başını təmizdeer. Bu sürfuyu açer, deer:

– Bir çörəh yiyəh bir yerdə, axır ayrılıxdı. Sən qalərsən₁, mən gederəm.

Sülöymən peyğəmbərin nazı-nemətinnən yiillər. Deer:

– A qardaşım.

Deer:

– Ha, nədi?

Deer:

– Nə gözəl xalçadı. Gəlsən₁, a, bir munun üsdündə oturasan₁.

Bu da ələr munun üsdündə oturanda bu deer:

– Ya Sülöymən peyğəmbərin xalçası, biz gözümüzü açif yumanda örəh ortancıl qardaşımızın yanında yıx.

Bir də gözdərini açanda öröllər ki, ortancıl qardaşı burda qavağında deer, şey dıncıldader, baxer, nağarər.

– Ə, qardaş, bu nə sufatdı?

Deer:

– Deməzsən₁, mi, mən fala baxanam. Dünyənin harasında nə var, burdan mən görörəm.

Deer:

– Çox gözəl. Bə fikrin nədi?

Deəndə deer ki, daa mən qalejam burda.

Deer:

– Çox gözəl. Yaxşı, otur burda, bir-iki kəlmə söhbət elleyəh. Ajsən₁, mı?

Deer:

– Yox, yimişəm.

Kiçih qardaş onda deer:

– Gəl bu xalçanın üsdündə oturax üçümüz də. Axır ayrılıxdı, daa bu qardaşım da qalər, sən də qalərsən₁, kəndə təhcə mən getməliyəm. Atan₁, ıza, anan₁, ıza sözü₁, üz nədi, onu deyin₁.

– A qızım, eşidersən₁, mi, a bajım, eşidersən₁, mi?

Lal qız başınnan belə-belə elleer ki, eşiderəm.

Deer:

– Yaxşı.

Burda oturollar. Kiçih qardaş gənə deer:

– Ya Sülöymən peyğəmbərin xalçası, gözümüzü açıf yumanda örəh həməən qoyduğumuz daşın, o yol ayrılan daşın divindeyih.

Gözdərini açıf yumanda öröllər ki, həməən daşın divindədilər. Hər kəş özünün nişanəsini götürör. Deer:

– A qardaşım, sən yaxşı tasa, fala baxansan_ı. Bir falını vur görəh, kəndimizdə nə var, nə yox, atam, anam nətəərdir?

Bu gətirer falı ortalığa qoyur da, başdeer zırhazır ağlamağa.

– Ədə, niyelleersən_ı, öyün yıxsın, noldu san_a?

Deer:

– Əmim qızını yüətə çıxardıflar¹⁰¹. Öluf, rəhmətə gedif.

Bax ona ağleeram.

Bunun o biri qardaşı deer:

– Aaxxx, Xudavəndi-aləmin altda o qız yüətdən çıxanatan məni orya çatdıralar, bu sikunt mən orda olum. Vallah, mən ona elə bir dərman verərəm ki, çatan kimi o qızı ayılda billəm.

Deer:

– Gəlin, sizi mən aparem. Oturun burda.

Xalçanın üsdündə oturollar. Deer:

– Ya Sülöyman peyğəmbərin xalçası, biz gözümüzü açıf yumanda örəh əmimizin həyətindəyix.

A mənim bajım, hamı görör kü, oğlannar gəlif. Hamı ağlaşer, buları qucaxleer ki, qız öldü. Həkim camaatı belə yarer, deer ki, geri durun_ı. Dərmanı gətirer çıxarder. Qızın burnuna iləder. Qız axsırer, qalxer, g...üsdə oturur. Özünü yığışdırer, deer ki, noluf, nəyə yığışıfsın_ıız? Millət görör kü, qız ayıldı. Qızı bu oğlan dirilder.

¹⁰¹ Yüətə çıxardıflar – yumağa çıxardıblar.

A qızım, a bajım, indi sənnən bir söx xavar alem, sən Allah, xətrinə-zada dəyiş elləməsən. Bu qız bu oğlanın hasına tüşör indi? Bax biri üç aylıx yolu gətirif, biri dərmanın sağaldıf, biri də tasa baxıf, bilif. Bu qız munun hasına tüşör?

Qız elə-belə qalxer deer:

– Mənim qardaşım, həkim həkim hakqını alejax, tasa baxan hakqını alejax. O qız o üç aylıx yolu gətirif ona çatdıran oğlana tüşör.

Pəhəh. Şapalax, əl çalmax, pütүн dünyə bir-birinə dəyer ki, qız dillənif. Paççahın özü qulağınnan eşider ki, qızı danışdı, dedi ki, üç aylıx yolu gətirən oğlana tüşör.

Əvəzəxeyir bir acca qımışdı, Məhəmmədin qırışığı açıldı, şənnəndilər. Əvəzəxeyir paççaha işarə ellədi, dedi:

– Yox, qızın hələ tam sağalmeyif.

Dedi:

– İndi nə var?

Dedi:

– İndi də bir problem var. A qızım, bu nağılım, bu sualımlap yunulcadı¹⁰².

Bir bəziryanın deer, yanında üç nəfər varıydı, biri dərziydi, biri dülyəriydi, biri molloydu. Gejə əldilər deer, çöldə, biyavanda qaldılar, gejelədilər. Nöübə çəhməh dülyərə tüşdü. Dülyər gördü yuxusu gələr, deer, rəndəsini, pısqısını¹⁰³-zadı töhdü. Beş dəyqiyyə ağaşdan bir zənən yaratdı, qoydu orya. Dərziyi dürtmələdi ki, nöübə sənindi, qalx. Nöübə deer, dərziyə tüşdü. Dərzi deer, oana-buana böühdü¹⁰⁴, görür ə, bir nəfər artırılar. Baxdı, oana-buana qurdaladı, gördü kü, bu, dülyərin işidi. Yuxusu gəlməməyçün munu elleef. Bu da gətirdi də deer,

¹⁰² Yunulca – yüngülca

¹⁰³ Pısqı – mişar

¹⁰⁴ Böühdü – döyükdü, çaş-baş qaldı

yuxusu gəlməməyçün muna bir yaxşı alxaradan¹⁰⁵ paltar tihdi, muna geyindiridi, mənim bajım. Sonıra molluyu dürtmələdilər ki, dur, nöübə sənindi, indi də sən nöübə çəhməlisən. Molla deer, baxanda ördü bir qadın oturor. Bildi ki, bu dülyərnən dərzinin işidi. Sübh namazına durdu, yönnü Hakqa çöyürdü. Dedi:

– Xudaya, sənnən muna can dileerəm. Bular belə elleef, sən də mənim diləyimi eşit, namazın üsdəyəm.

Muna Allah-taaladan can gəldi. Qız axırdı da durdu, bir göyçəh qız ortalığa çıxdı. A mənim bajım, bu qız munun hasına tüşör?

İndi qız dilləner:

– A qardaşım, dülyər dülyər hakqını alejax, dərzi də dərzi hakqını alejax. O qız molluya tüşör.

Şapalax çalındı, öppəh, qurvan kəsməh, biri-birinə qarışdı. Paççah yeridi gəldi, dedi ki, oğlan, hər şey kutardı, qaydasına tüşdü, daa qız danışer əməlli-başdı.

Dedi:

– Oğlan, indi də siz məni eşidin. Siz hardansın,ız?

Bu da dedi:

– Mən Şınıxdanam.

Həə, belə-belə, söybət ellədilər. Dedi:

– Mənim də bir arzum var. Mən Allahdan diləmişdim ki, bu qızı kim kutarsa, bu qızı muna verejəm. İndi a həkim, bu qız sizindi. İsdeersin,iz, burda toyun,uzu elleem, isdeersin,iz kəndin,izə aparın, orda toy ellən. Həncəri¹⁰⁶ elleersin,iz, ellən, qız sizinkidi, götürüf aparejaxsın,ız, daa bu mənim qəti sözümdü.

Əvəzəxeyir dedi:

– A Məhəmmət, dur.

¹⁰⁵ Alxara – parça növü

¹⁰⁶ Həncəri – necə, nə təhər

Burda qızın atası yaxşı toy ellədi, kəcavalar düzəltdi, ce-hiz tutdu, məkanna üz tutdu – Məhəmmədin atasıgilə doğru. Məhəmmət fikirrəşdi ki, Xudaya, mən atamın üzünə nətəər gedem? Əmmə dillənməyə ixdiyarı yoxuydu, Əvəzəxeyirə ta-beydi. Gəldilər, gəldilər o yerə ki, orda tapışmışdılar. Burya çatanda Əvəzəxeyir dedi:

– A balam, a qardaşım, sən burdan gəlifsən₁, mən bur-dan. Bura bizim ayrılığımızdı. Məni düz başa tüş.

Deer:

– Nə deerəm?

Deer:

– İndi biz yoldaşım, hər şeyə yarıyım, bu qızın qolunnan tut, bir yanı sənindi, bir yanı mənim.

Məhəmmət deer, yönnü belə çöyürdü, ağladı. Qız o qəd-
dər qənirsiz göyçəyiymiş, Məhəmmət muna vuruluppuş. Əvə-
zəxeyir deer:

– Qolunnan tut.

Deer:

– Nağayrejaxsan₁?

Deer:

– Buna qılını elə salleyjam, elə çapejam ki, tən yarım olajax, yarsı sənini, yarsı mənim, yarsı sənini əlində gedējəh, yarsı da mənim.

Qız da deer, beləjə donuf qalif.

– Ə, tut.

Bu da Əvəzəxeyirin sözünnən çıxma bilməz. Yönnü bua-na çöürör də, qızın qolunnan tutor ku, nağayrım, hökümdü, mən buna tabıyam. Qızın belinnən tutor, ya Əli elleer. Qılını belə uxarı qaldırer.

– Hıı.

Qız qorxor, “ööh” elliyəndə ağzınnən deer, bir əjdaha tüşör. Əjdahanın başını kəser.

– Ə, niyə belə ellədin, a Məhəmmət, ə, yekə kişisən, ə, qızın qolunnan tut, munu mən yarı bölməliyəm.

Bu qaydeynan qızın ağzınnan üç əjdaha çıxer, qarnınnan, mədəsinnən gələr. Həə. Başını kəser. Deer:

– A Məhəmmət.

Deer:

– Bəli.

Deer:

– Bu qızı danışmağa qoymuyan bax bularıydı. Mən də munu sənnən yarı bölməliydim. Bizim qazancımız bircə budu, qazancımız yarı olmalıydı. İndi bilersən, nə var?

Deyəndə deer:

– Nə var?

Deer ki, indi bu sanı,amı tüşör, maı,amı tüşör? Bax munu sənnən isdeerəm.

Gənə deer, dilləmmər.

Deer:

– A Məhəmmət, mən böyüh olduğuma görə mən şərti şumda kəserəm. Bilersən, nə var? Bu səfər qızı elə böləjəm ki, nə sanı, a gedəjəh, nə maı, a. Tut qolunnan.

Məhəmmət gənə yönnü belə çöyürür. Bu qılıncı qaldıranda qız deer ki, a qardaşım, sağaldım, vallah, daa dirildim, qüsürüm qalmadı, çappa məni.

Deer:

– Yaxşı, a bajım, çappadım.

– Ayə, a Məhəmmət?

– Ha.

– İndi sən öyə həncəri gedəjəhsənı?

Deer:

– Nəvlem, a Əvəzəxeyir, gederəm.

– A Məhəmmət, o qəflə-qatırın yanında bir putulka var, böyründə asılıf. Yeri onu burya əti.

Məhəmmət geder putulkoyu gətirir.

Deer:

– A Məhəmmət, munu əlində belə tut.

Əvəzəxeyir öz barmağını pıçaxnan belə çırter də, deer:

– Putulkoyu bəri tut.

Öz qanının putulkoyu dolduror. Deer:

– A Məhəmmət, munu möhgəm-möhgəm sarı pambıxnan, qoy dövəə, gedəndə munu atan₁ın gözünə çəkərsən₁.

Deyəndə Məhəmmədi ağlamax tutor. Deer:

– Sən nə danışərsən₁, sən mənən gedəjəhsən₁.

Dənizin deer, qırağındaymış. Deer:

– Gədəjəm, o nə söhbətdi, ayıf döymü, səni buraxarammı? Hələ bir gör o gələn kimdi? – elliyəndə deer, Əvəzəxeyir balıq olur da, suya tullaner. Ordan deer, gülə-gülə Məhəmmədə əl elleer, deer:

– Bu qanı aparar atan₁ın gözünə çəkərsən₁. Deer, mənim adım Əvəzəxeyirdi, yəni əvəzini verdim. Balığı tulluyarsan, suya, balıx bilməsə, Xalıx bilər.

Məhəmmət təzdən ürəhləner. Küllü miqdarda cehiz gətiribmiş, yoluna rəvan olur. Məhəmmət gəldi təmtərağeynan. Elçi göndərdi ki, atama denən məni qəbul elləsin, gözünün dərməni gətmişəm. Atası onu qəbul ellədi. Qavaxcadan kacavadan gəlin tüşməmiş, cehiz tüşməmiş Məhəmmət getdi, qanı atasının gözünə damızdırdı. Atasının gözü sağaldı. Toy toya qarışdı.

Qızım, bəxdi gələn qızdardan ol. Mənim dalımnan gedifsən₁, əziyətimi çəkifsən₁. Qoy munnan, bax bu nağıllardan san₁a bir bəxşiş olsun, sən₁in₁ ruzun₁ bol olsun, canın₁ sağ olsun. Allah san₁a ağ günnər versin.

11. PADŞAH QIZI VƏ KASIB OĞLAN

Bir zalım padşah varıydı. Bunun da fırlıdaxçı bir vəziri varıydı. Bu padşahın bir öyladı yoxuydu ku, ölənnən son,ra varına-halına yiyə dursun. Bir günnəri padşah eyvanda oturuf qəm dəryasına qərq olmuşdu. Bunu görən vəzir gəlir ki, padşah sağ olsun, sənə nooldu ku, qəmlisənı?

Deer:

– Ay vəzir, fikirrəşirəm, görəsənı, mən ölənnən son,ra mənım varıma-halıma kim sahib çıxaxajax?

Deer:

– Padşah sağ olsun, elə bu?

Deer:

– Məyər bu azdı kı, belə deersənı?

Deer:

– Günü elə indi gəl sənə bir arvat alax, onnan son,ra uşağını, olar, varın,ıa-halın,ıa yiyəlih eliyər.

Deer:

– Mən razı.

Şaddıx məclisi düzəlir, toy olur, padşaha üçüncü arvat gəlir. Pütүн hamıya xavar çatır kı, padşaha arvat gəlir. Padşah əmr eliyir ki, kasıflara şirinniy paylıyın.

Günnər keçir, dokquz ay tamam olur, padşahın dünyaya bir qızı gəlir ki, Aya deer, sən çıxma, mən çıxajam, Günə deer, sən çıxma, mən çıxajam. Qız böyüyür, o gün olur ku, on beş yaşına çatır. Qız elə bir qız olur ku, eldən-ovadan bu qıza nə qədər elçi tüşür. Qız heş birinə razı olmur. Bir gün bir qarnı ac, bir qarnı tox olan bir oğlan yatır yuxuda görür, əyə, padşah öz qızını bu oğlana ərə verir. Oğlan yuxudan ayılır kı, ana, bu dəyqə get, padşahın qızını man,ıa elçi elə.

Anası deer:

– A bala, kiri, bunu padşah eşitməsin, yoxsa ikimizi də öldürtdürər.

Savax açılar. Oğlan əl çəhmir ki, ana, sən bu dəyqə get elçiliyə. Anası çarəsiz qalır, durur. Çircirdir¹⁰⁷ şahın sarayının qavağına, bir daşın üsdündə oturur. Padşaha xavar gedir ki, bir dilənçi sizi görməh isdiyir.

Padşah deer:

– Buraxın içəri.

Arvadı içəri buraxıllar. Arvat padşahın qavağında diz çökür, yalvarır. Axır k1, sözünü açır k1, padşah sağ olsun, mənim oğlum yuxuda görüf kü, sən qızın1 ona ərə verirsən1. Padşah deer ki, oğlun1 nəçidi?

Deer:

– Padşah sağ olsun, naxıra gedir.

Deer:

– Bə varı?

Deer:

– Bir cırıx-söküh komamız, bir qırıx taxdımız var.

Padşah deer ki, get oğlun1u mənim yanına göndər. Arvat söyüncəh qaçır evə. Görür kü, oğlu yolda anasının yolunu gözdüyür. Qaçır qavağına:

– Ana, nə dedi?

– A bala, səni görməh isdiyir.

Elə ağzınnan söz çıxmamış qaçır padşahın sarayının qavağına. Padşaha xavar gedir ki, bir dilənçi oğlan gəlif yanın1a, səni görməh isdiyir. Oğlanı içəri buraxıllar.

Padşah deer:

– Mənim qızıma sən aşıq olufsan1?

Deer:

– Hə, padşah sağ olsun.

¹⁰⁷ Çircirdir – qaçaraq gedir

Deer:

– Onda get mənə heş vax solmuyan gül var, onu tap gətir.

Oğlan deer:

– Baş üsdə.

Padşah öz-özünə deer, ora getsə, qayıda bilməyəcəh, qurda-quşa yem olajax, mənim də canım kutarajax. Oğlan dan qarannığı anasını durğuzur ku, ana, mənim yoluma yiməh hazırıra, padşah razıdı, mənə deer ki, solmuyan gül var, onu tap mənə gətir, qızı apar. Səhər tezdən durur quşdan qənəd, qatırdan dırnax alır. Gəlif gülün məskəninə çıxır. Görür bir qala var, dörd bir yanı hasarrı. Ağzında bir div oturuf. İndi gəl sən keş burdan, gül qopart. Oğlan görür kü, div yuxuya getdi, durur hasardan keçir o biri tərəfə. Görür kü, burda bir qızı saçınnan asıflar.

Oğlan soruşur:

– Ay qız, sənin, günahın, nədi ki, bu günə tüşüfsən?

Qız deer:

– Div yuxudan ayılana kimi tez elə burdan get.

Oğlan deer:

– Mən bura gül dalınca gəlmişəm, o gülün yerini mənə deginən.

Qız deer ki, qavağa get kölgəliyə, sən deyən gül ordadı, qopart, tez qayıt, divin ayılan vaxdıdı. Oğlan irəli gedir, görür kü, gül ordadı, gülün şöləsi ətrafa yayılıf. Ordan gülü qopardır, qayıdır qızın yanına k1, sən mənə belə yaxşılıx elədin, mənnən isdəyin, nədi? Qız deer ki, heş nə, tez ol, çıx burdan, div ayılsa, ikimizi də öldürəcəh. Oğlan burda qızdan ayrılıf sağollaşır. Gəlir qalanın ağzına, burdan da keçir qayıdır geri, dərələr keçir, çaylar keçir, dərələr-dağlar aşır gəlir çıxır diyarına. Gəlif görür kü, anası yolda oturuf ağlıyır, oğlunun yolunu gözdüyür. Ana oğlunu görəni kimi atılır oğlunun boynunnan qucaxlıyır, yalvarır.

Oğlan deer:

– Ana, atımızı saxla, gedim gülün şehi, ətri getməmiş padşaha verim.

Sübh çağı padşaha xavar gedir ki, bir dilənçi oğlan sizi görməh isdiyir. Padşah barmağını tişdiyir ki, bu, həmin oğlan olajax, buraxın içəri. Oğlanı içəri buraxıllar. Padşahın hüzurunda baş əyir:

– Padşah sağ olsun, al gülləri.

Padşah alır, qoyur qırağa, öz-özünə deer, mən indi bunu harya göndərim ki, gələ bilməsin.

Səhərsi oğlan anasını bir də padşahın yanına göndərir ki, ana, gör toy eləməyə razılıx verirmi? Anası eyni qaydaynan bir də gedir.

Padşah deer:

– Oğlanı bir də yanıma göndər.

Oğlan gəlir padşahın hüzuruna, baş əyir ki, padşah sağ olsun, mənə görə nə qullux?

Padşah deer:

– İndi də get mənə ilan südü gətir.

Oğlan baş əyif saraydan çıxır, gəlif anasıynan görüşüf, evdən, obadan, mahaldan çıxır. Qırx gün, qırx gejë yol gedir, gəlif çıxır ilannarın diyarına. Bir az dincəlif ucadan ah çəkir ki, Allah, sən məni nişannımnan qovuşdur – deef girir ilannarın oylağına. Bir az irəlilədihdən sonra görür kü, burda bir sal daş var, bunun parılıtı o dağdan bu dağa tüşür. Bir də görür kü, daşın üsdündə bir ilan yatıf, özünü günə verir. Bu ilan ilannar padşahıymış, baxır kı, bu yaralıdı, bunun yanında dünya gözəli bir qız var, ilanın yarasına yelliyir. Qız deer:

– Ay oğlan, kimsən, buralara nejë gəlif çıxıfsanı?

Oğlan deer:

– Ay qız, mənim bura gəlməyimin səbəbi sevgilimə qovuşmaxdı. Qızın atası mənən ilan südü tələb eliyir ki, mənə ilan südü tap gətir, qızı verim.

Bu vax səsə ilan yuxudan ayılır:

– Burada kimsə var.

Qız oğlana deer:

– Qaç get buradan.

Oğlan qaşmır. İlanlar padşahının qavağında diz çökür. İlan yaralı olduğundan isdiyir duruf bunu öldürsün. Qız yalvarır k1, bu oğlan bura süd dalınca gəlif. İlanlar padşahı deer ki, mənim yaramı durna teli ilə yellə. Oğlan çıxır uca dağ başına. Görür kü, durnalar baş alif gedir. Ucadan ah çəkir. Durnadan bir dənə tel ayrılıf tüşür oğlanın qavağına. Oğlan teli gətirif çıxır ilanlar padşahının yanına. Teli qıza verir. Qız üfləyir, yara sağalır. İlan qalxır k1, ay oğlan, mən oxuyajam, sən get irəli, o tikin başına çıx. Oğlan gedir.

İlan deer:

– Yeddi addım irəli, yeddi addam geri, yeddi dəfə yuxarı, yeddi dəfə aşağı.

Bunu deyəndə yer aralanır.

Oğlan görür kü, yerin altında bir qav var. Yer açıldı, göyə işıx saçır. İlanlar padşahı qıza əmr edir ki, get o igidə bir nimçə süd ver. Qız gəlib götürür südü, oğlana verir. Oğlan qayıdır ki, ey böyüh padşah, sən mənə, mən də sənə halal eliyəh. Burda xudafisdəşib ilanlar məskəninən baş götürüf qayıdır obasına, elinə. Yoruluf yolda tüşür, bir bulax başında oturuf dincəlir. Bir də görür bir yolçu gəlir.

Oğlan deer:

– Yolçu qardaş, gəl bir otur, dincələh.

Yolçu oturur.

– Obada, eldə nə var, nə yox?

Yolçu deer ki, başın,ə dönüm, bu gün padşahın qızının toyudu. Oğlan bunu eşitcək tez duruf atdanır, gəlir evlərinə. Görür kü, anasının gözdəri ağlamaxdan kor oluf.

Deer:

– Ana, aş gözlərin,i, gör kim gəlif, oğlun,am.

Ana oğlunu qolları arasına alır.

– Ana, nə xəvər-ətər var?

Ana heş nə demir ki, demir. Oğlan gedir görür ki, bir şaddıx məclisi düzəlif, gəl görəsən,i. Oğlan qulluxçunun birinə deer ki, tez padşaha xəvər ver ki, ilanın südünü gətirmişəm. Qulluxçu gedir padşaha deer. Padşah bunu eşitcəh halı pis olur. Vəzir, vəkil, qulluxçu gəlir ki, padşah, sizə nə oldu?

Deer:

– İndi onu mən hara göndərim, getsin, gəlməsin.

Bu yannan qıza xəvər gedir ki, oğlan gəlif çıxıf. Deer:

– Ata, ma,na qırx gün möhlət ver, son,ra mənı köçürərsən,i.

Bu yannan da padşah oğlanı vəzirə tafşırır ki, bunu elə bir yerə göndər, bir də qayıtmasın. Vəzir deer:

– Padşah sağ olsun, gedər-gəlməzdə bir alma var, onu hər kim yesə, qocalmaz.

Oğlana deellər bu xəvəri. Sübh çağı oğlan quşdan qanad, qatırdan dırnax alır. Gəlif çıxır alma olan yerə. Görür ki, bura qarannıx bir mağaradı. Burda iki dənə incəbelli qız var. Qızdar bunu görcək deer ki, sən kimsən,i, burya gəlifsən,i? Tez çıx get burdan, yoxsa div səni parça-parça eliyər.

Oğlan deer:

– Mən bura alma dalın,ca gəlmişəm.

Qızdarın buna yazığı gəlir. Deer:

– Yeddi ağaşdıx get, ordan dediyin,i almanı qopart, tez qayıt, div bilsə, üçümüzü də parçalıyar.

Oğlan yeddi ağaşdıx gedir ki, əyə, bura cənnətdi, quşdar ötür, güllərin ətri hər yanı bürüyüf. Ordan almanı qopardıf qayıdır, qızdarnan görüşüf çıxır. Baxır ki, bu yolu çıxıf gedənə kimi qızın toyu olajax. Ata minif qamçı çalır. Otuz dokquzuncu günü gəlif çıxır elinə, ovasına. Padşaha vəzir xəvər verir ki, almanı oğlan gətirif, indi nə tədbir tökək, padşah sağ olsun. Pad-

şah görür kü, yox, bu oğlan yaxşı oğlandı. Bilir ki, bu işdə paxıl vəzirin hiyləsi var. Cəllatdara əmr eliyir ki, bu vəziri bir dəli qatırın quyruğuna bağlayın, bir qamçı vurun. Elə də eliyillər. Sonra padşah təzədən qırx gün, qırx geję toy eliyir. Qızını həmin bu oğlana verir. Onnar yiif-içif kef eliyillər, siz də firavan yaşayın.

12. SƏXAVƏTLİ QIZ

Bir padşah olur. Padşah vəziri yanna çağırır, deer:

– Vəzir, mən gündə bir dənə adam çağıreram, ona yiməh-işməh vererəm, bir dənə də qızıl vererəm.

Deer:

– Ay padşah, ay canın, sağ olsun, məsələ, Şəmxor kimi yerdə bir dənə padşah var. Gündə əlli adam da getsə, əlli adamı yidirer-içirer, bir dənə də qızıl verer, çıxıf geder.

Deer:

– Ə, dağ-daş qızıl olarsa da, genə muna dözməz. Hancarı ola ki, bu əlli adam getsin, qırx adam getsin, otuz adam getsin, yidirtsinnər, içirtsinnər, hərəsinə də bir qızıl versinnər.

Deer:

– Padşah, vallah belədi.

Deer:

– Boynun, u vurdurajam, əgər düzünü danışmasan.

Deer:

– Yaxşı.

Deer:

– Gedəjiyih, əgər ki, həqiqətdən də o padşax o qayda elleysə də, biləjeyih.

Bular şərtdəşəllər, eleəllər də, gedəllər Şəmxora çıxəllər.

– Salammələöykü.

– Ələykümsalam.

– Padşah hardadı?

Deer:

– Bax ordadı.

Deer:

– O yolnan getsən₁iz, adamları gəlif sizi aparajax.

Yolnan gedəndə adamlar qavağını kəser.

– Gəl gedəh, yiin₁-için₁.

Deer:

– Ə kişi, yiif-işməh bizə lazım döyül, biz çıxıf yolnan gederih.

Deer:

– Elə şey yoxdu, bizim padşahımız bizi işdən çıxardar o sahat. Gəlin₁, çörəh yiin₁, onnan son₁ra çıxın₁ gedin₁.

– Yaxşı, yaxşı.

Bular da bunnan ötrü gəlmişdilər da. Gətirdilər, götürdülər. Bular da başdadılar yidilər. Bular çıxanda hərəsinə bir qızıl verdilər. Getdilər hərrəndilər, elədilər, o gejesi yatdılar. Səhərisi bir də gəldilər. Genə yidirdilər. Yiən vaxdında dedilər:

– Biz çörəh yimiyəjjiyih.

– Nəyə görə yimeysin₁iz?

Dedilər:

– Biz bu padşahı görməh isdeerih.

Dedi:

– Padşah sağ olsun, iki nəfər dəvriş gəlif. Deer ki, biz padşahı görməsəh, çörəh yimiyəjjiyih.

– Yaxşı, buraxın₁ gəlsin₁.

Gələllər.

– Salammələy kü.

– Əleykümsalam.

Padşahnan görüşöllər, eleellər.

Deer:

– Sənin₁ bu sirrini nədi? Buna dağ-daş da qızıl olsa, dözməz, gündə buları hardan alersan₁?

Deer:

– Siz o sırrı bilməhçün gedəjəhsən,iz Gənciyə. Gəncə şəhərində bir oğlan var. O oğlanın sırrını örgənif gəlif man, a dəəndə, mən sizə sırrımı dəəjəm.

Deellər:

– Baş üsdə.

Bular durollar yol getməyə başdeellar. Gedif Gənciyə çıxellar.

– Ə, deellər, belə bir oğlan var, qapısında bir çinar var, özü də padşahlıxda işdeer. Oğlan çinarın başına çıxanda gülə-gülə çıxər, enəndə ağlə-ağlə ener. Bax bunun sırrı nədədi? Biz onu axdärerix.

Deer:

– Bax odu, ordadı.

Gedellər ora, göröllər bir yaxşı, gözəl-göyçəh oğlandı.

– Salammələykü.

– Əlöykəsalam.

– Ay oğlan, biz sənın sırrını öyrənməyə gəlmişih. Nəyə görə bu çinara çıxanda sən gülə-gülə çıxersan, enəndə ağleersan?

Deer:

– Ay qardaş, ağlın,iz kəssə, gəlin, bu sırrı mənən öyrənmeyin. Əgər bu sırrı öyrənməh isdeersin,izsə, gedin, Yevlaxda bir pinəçi var, o pinəçinin sırrını örgənif gəlif man, a de-sən,iz, mən onda sırrımı sizə dəərəm.

Deellər:

– Yaxşı.

Bular yol başdeellar gedellər. Yevlax şəhərinə çıxellar.

– Salammələykü.

– Əlöykəsalam.

– Ə, deellər, burda bir pinəçi var, o pinəçi çox yaxşı pinəçidi, amma bizi bir dizinə batırər, bir dilinə batırər, bir də əkqavı tiker.

Deer:

– Ay qardaş, bax odu, ordadı.

Gələllər ki, bunun dilinnən qan tökülər.

Deellər:

– A kişi, de görəh sənin, dərdin, nədi ki, dilin, nən qan tökülər?

Deer ki, mən o sırrımı heş kəsə deməmişəm, ancax sizə dəəjəm.

Deellər:

– Yaxşı. De da.

Deer ki, mən pinəçiyəm, görörsünüz. Hər gün köhnə əkqavıları tikerdim, bir abbası alərdim, nəvlem, iki abbası alərdim, üç abbası da alan günüm olordu. Onu da yuannığa-çörəyə, filana, ətə-zada verif aparərdim. Bu, mənim dolanışığımıdı. Üzüümü Xudavənd-aləmə tutdum. Xudaya, Xudavənd-aləm, san, a agahdı axı, mən bax havaxatan belə dolanajam axı?! Mənim gündəlih çörəyimnən başqa bir manat gəlirim yoxdu, mən nağayrem?

Xudavənd-aləm hamının işini on,artsın¹⁰⁸. Allah-taala eşider, mənim baxdımı-taleyimi göndərə. Səhər ertə işə gəldim. Həə. Gəldim deer, əkqavı tihməyə. Əkqavını tihməyə başdeərdim ki, bir kişi iki çüt əkqavı gətirdi:

– Buların böyürrərini yama.

Bir yamax bir əkqavıya, bir yamax da o biri əkqavıya saldım. Götürüf çıxartdı man, a beş manat verdi.

– Ay yoldaş, a başın, a dönöm, bu, bir abbası elleer. Sən niyə beş manat verərsən?

Deer ki, ay kişi beş manatın,ı al, verdim dana san, a, nə isdeərsən,?!

¹⁰⁸ Onartsın – avand eləsin

Beş manatı alif civimə qoydum. Axşam oldu, söyünə-söyünə gedif yaxşı bazarrıx-zad elədim, varıf getdim öyümə. Dedim, arvat, hal-qəzyə belə. Bir kişi gəldi, iki çüt əkqavı gətirmişdi, hərəsinin böyrünə bir yamax saldım, hərəsi bir abbası ellerdi, beş manat verdi manıa.

Deer:

– Ay kişi, Allaha şükür, indi bəlkə də bəxdin,ə-taleyin,ə bu çıxıf. Gə otur, çayn,ı-çörəyin,i ye.

Çayımı-çörəyimi yidim. Axşam yatdım. Səhər üzün,üzə xeyirrihnən açılısın, səhər açıldı. Genə də çay-çörəh yiif tükənə gələn kimi gördüm həməən kişi genə gəldi. İndi bir çüt əkqavı gətirdi.

– Bunun böyrünə, burasına bir yamax sal.

Saldım, elədim, deer, çıxartdı manıa on manat verdi.

– A kişi, sən dünən də beş manat verifsən, axı, niyə verərsən, bu pulu?

Deer:

– Ə kişi, vererəm ki, sən də dolan dana.

Dedim:

– Yaxşı.

Bir gün belə, beş gün belə, axıratan bu kişi beş manat, on manat, otuz manat, əlli manat verer. Qəşəh varrandım. Arvada dedim:

– Arvat, padşahın xəzinəsini yarıflar. And olsun Allaha, bu kişi xəzineyi yarıf. O kişi gətirif o pulu manıa verer, səhərisi günü gəlif manıa dəəjhəhlər ki, padşahın xəzinəsinin yarsını sən oğurroofsən. Mən gedif padşaha deməliyəm bunu.

– A kişi, etmə-eləmə, ə, baxdın,ə çıxıf, Allahına şükür elə.

Nə qədər ellədi arvat, bunun sözünə baxmadım. Getdim padşahın yanına.

– Salammələy kü.

– Əlöykəsalam.

– Padşah sağ olsun, sənin, xəzinən,i yaran adamı tapbışam.

– A kişi, nətəri tapıfsan,?!

– A kişi, bir çüt əkqavı yameyram, əlli manat verer man,a. Bir dəfə beş manat verdi, bir dəfə on manat verdi, bir dəfə iyirmi manat verdi, bir dəfə otuz verdi, bir dəfə qırx verdi, axırda da əlli manat verdi. Bax belə-belə, man,a nə qədir pul verif bu adam. Xəzinən,i yaran adam odu.

Deer:

– Onda heş-dat demə, getginən kiritmiş səhər ertə, sən orda işin,də olginən. Gətirif pulu verəndə mənimkilər orda pu-sajaxlar. Onda onu tutajaxlar. Yaxşımı?

– Yaxşı.

Deer, çıxdım gəldim. Genə səhər ertə başdadım tihməyə. Bir də ördüm həməni kişi genə gəldi, ördüm bir çüt əkqavı gətirif genə.

– Bunun burasını da tih, burasını da.

Bu dəfə də çıxartdı da, yüz manat verdi.

– A kişi, belə şey olmaz, bu nədi beləsinə?!

Dedi:

– A kişi, vererəm, götür apar, xəşdə, ye dana, a bədbaxd oğlu. Nə isdeersən,?!

Onatan patşahın adamları başdeer bunu tutmağa:

– A kişi, sən bu pulu hardan alersən,?

Deer:

– Bax, mən ordan almışam.

Bular belə baxanda göröllər kişi yoxdu.

– Ayə, bu nətəri şeydi? Ə, bu kişi nijoldu?!

Özüm də məhəttəl qaldım. Bu, çıxdı getdi. Ancax getməmişdən qavax man,a deer ki, mən, öyün, yıxsın, sənini, taleyin,iydin, baxdın,iydin. O baxdın,i ki, Allaha yalvardın,i, o verdi. İndi yiaersən,.

Burdan da padşahın adamları məhətdəl qaldılar ki, bu adam nijoldu, hara qeyb oldu. Bular deer, çıxdılar getdilər. Padşaha da dedilər ki, a kişi, belə-belə, gətirdi, yüz manat da verdi, son,ra da bizə dedi, ordan almışam. Bizə belə baxın, dedi də, onnan son,ra da qanrılıf baxanda gördüh ki, yoxdu. An-cax ona bir söz dedi ki, mən sənın baxdın,am.

Padşah dedi:

– Həə. O adamın baxdıymış, gətirif o adama verermiş.

İndi mən getdim öyə, gördüm gətirdiyim pulun bir ma-natı da yoxdu.

– Öyün, yıxılsın, sən nağayrdın, ki, gətirdiyin, pulların bircə manatı tapılmer? Ayə, sən nağayrdın,?

Deer:

– Arvat, bu dilim qurusun, bu əəxlarım, qılçalarım qırılısın.

Ona görə də oturanda birinci dizimə batıram ki, a di-zim, səni qırılginən, niyə ora gederdin,? İkinci dilimə batıre-ram ki, a dilim, lal ol səni, niyə gedif padşaha bu sözü deer-din,. Ona görə də bu dizimnən də qan tökülör, bu dilimnən də qan tökülör. Mən bu gündöyüm, mənım sırrım budu.

Ordan qayıdellar gələllər həməən oğlanın yanına. Onun sırrı budu, budu, budu. Nijə ki, mən söylədim, bu formuda da oğlana söylööllər.

Oğlan deer:

– Mən padşahlıxda işdeerdim, atam da o vaxdın taciriy-di. Çox varımız-halımız varıydı. Məni padşahlıxda piser¹⁰⁹ qoydu. Bir gün gördüm ki, bir dünya gözəli qız qapıdan belə keçer. Buna vuruldum.

– Ana, mən öldüm, o qızı gör man,ıa ala bilersən,mi?

Dedi:

¹⁰⁹ Piser – katib, mirzə

– Ay bala, görəh gələrmı, eleermı? Bəlkə, o gözəllıhdə qız san,ə gəlmıyējəh.

Dedım:

– Bilmerəm, taa nağayreysan qayı, mən xəsdələndım taa.

Səhər üzünüzə xeyırrıyə açılısın – genə səhər ertə qız gəlıf belə keçəndə arvat gəlıf qavağını kəsdi:

– A qızım, səni and vererəm Allaha, mənım oğlum sənən öteri xəsdələnıf. Bir onun yanına get. Göröm ona gedərsın, getməzsın, bir bax.

Gəldı qız içəri gırdı, gördü bir gözəl-göyçəh oğlandı.

– Gedərəm, ancax bu şərtə gedərəm. Man,ə nə söymüyējənı, nə pis söz demıyējən. Mən nə tutsam, onu mənən soruşmuyjan. Əgər onu mənən soruşuf örgənəsi olsan, mən səndə elə bil yoxam. Yaxşımı?

– Yaxşı.

Şərtdəşdıh, elədıh. Bu qız man,ə gəldı. Toy-fılan elədılər. Bir oğlumuz oldu. Anam bu qıza gündə bir çörəyın dörd-dən birını verer. Bu qız yıir, doymor, eləmer. Bir də görördün, dilənçi gələr. Deer ki, sən Allah, o mənım çörəyımın bir hissəsi qalıf, onu o dilənçıyə ver, noolar. Dilənçıyə verer, dilənçi alxış oxuya-oxuya geder.

Bir gün iki dilənçi gələr. Görör, ikısınin də əəğı yalındı. Hava da sööxdü.

Deer:

– Ay xala, səni and vererım Allaha, o dilənçılərin əəxları yalındı. Hərəsınə bir çüt çarıx vergınən, varımız-varyatımız həddinnən artıxdı. Havax kışı san,ə o çarıxlardan öteri bir söz desə, mən onu yola gətirəjəm.

Arvat getdı də buryu-oryu eşələdı, köhnə, altı cırıx çarıxları orəə yığmışdı. Gətırdı də, bunnan hərəsınə bir çüt cırıx çarıx verdi, hərəsınə də bir beləsınə çörəh verdi.

– Ay xala, dedim təzə çarix ver, sən nağayrdın, niyə belə elədin?

Dedi:

– A bala, mən hər gələn dilənçiyə çarix versəm, məndə çarix qalmaz.

Ağzına gələn qıza dedi. Qız da kirmiş durdu. Beş gün belə, on gün belə. Dedim:

– Ağız, sən niyə yaxşılanmeysin, sən günü-günnən geri gedersən.

Daa demer ki, anan, man, a belə elədi, fehman elədi, belə çörəh verdi, nağayrdı.

Arvat bir gün xəsdələndi. Ay qonu-qon, şu dedi, ayə, arvat ölör. Qız gördü ki, Azreyil bunu kəsir. Öyü qan götürür. Arvadın bir əlində çarıxlar, bir əlində çörəhlər. Gəlin elə gülör, elə gülör ki, nətəri! Gördü ki, Azreyil bunun nəfəsini kəsdi. Qız tez sıçradı da, palazın üsdünə çıxdı. Hamsı yığılıflar burəə. Camahat mətəl qaldı, ə, bu niyə güldü də, sıçradı orəə çıxdı. Heş-dad demədim. Şərt qoof axı, heş-dad demiyjəhsin, iz man, a.

Dedim:

– Onda başın, iza dönöm, gəlin, anamı aparax basırax. Qoy bu da burda qalsın.

Aparıf arvadı basırdıx. Qayıdıf gəldih.

Axşam oldu. Dedim:

– Arvat, indi düzünü de göröm man, a, sən niyə güldün, mənim anamın ölümünə, onnan son, ra da o yükün üsdünə çıxdın?

Dedi:

– Mən san, a dedim ki, mənnən heş-dad soruşmagınan, əgər mənnən bir də soruşsan, mən bu sırrı san, a söyləsəm, sən nə mənim, nə də oğlun, un üzünü görmüyjən.

Dedim:

– Ola bilməz. Oların man, a hamsını subut elə.

Dedi:

– Gəl gedəh qavırsanığa.

Getdik qavırsanığa. Qız namaz qıldı. Üzünü Allaha tutdu – bu, sən demə, məleykələrdəndi, dedi:

– Allah-taala, sənə da ağahdı. Aç bu qavır!

Qavırı aşdı. Gördüm ki, həmən çarıxlar anamın bir əlindədi, çörəhlər də bir əlində.

Dedi:

– Bax ona gülördüm. Təzə çarıxları vermədi, köhnə, altı cırıx çarıxları verdi o dilənçilərə. Mən ona güldüm, çörəyə bax, əlindəki cırıx çarıxlara bax. Ananın o dünyada günüsaadı bax budu. İndi day razı qaldın,mı?

– Qaldım.

– Di, gəl gedəh öyə.

Gəldih öyə. Savax açıldı, üzünüzə xeyirrixnan açılısın.

Dedi:

– Sən sağ, mən də salamat. Mən kutardım taa sənnən.

Elə dedi də, oğlunu da götürdü, ikisi də göyərçin oldular, pırr elədilər də, çınarın başına uşdular. İndi peşman oldum, oğlum da getdi, arvadım da. Gördüm, çınarın başındadılar. Gülə-gülə çınarın başına çıxdım, əlimi isdədim atam, bu-lardan birini tutam, oğlumu tutam, ya arvadımı. Gördüm, pırr elədilər, uşdular da getdilər. Qayıtdım ağləə-ağləə tüşdüm yerə. Olar gələllər hər səhər ertə o çınarın başına tüşöllər, mən çıxeram gülə-gülə, tuta bilmerəm, qayıdıf ağləə-ağləə tüşörəm. Mənim də dərdim budu.

Dedi:

– Çox sağ ol. Sənnən də bunu örgəndih.

Gəldilər Şamxorun padşahının yanna.

– Salammələy kü.

– Ələykəsalam.

Dedi:

– Bax bu sırrı biz öyrəndih də gəldik.

Bu sırrarı nijə ki mən söyləmişəm, bular da bu padşaha söylööllər.

Dedi:

– Onda mən sırrımı söylööm sizə. Cavan bir qızıydım. Mən Xudaya, Xudavənd-aləmə üzümü tutdum. Xudaya, Xudavənd-aləm, camahat yaxşı dolaner, biz pis dolanerix, kasıvix. Xudaya, Xudavənd-aləm, bizə də bir urzu yetir. Onatan gördüm, dərviş libasında bir kişi gəldi, dedi:

– A bala, ala bu dərməni, getginən padşahlıx aşginən orda, bu dərməni də o daşdara beləsinə töhdühcə hamsı qızıl olajax. O qızılı əritdir də, camahatın hamısını varrandır. Mən də gəldim, səfdim, elədim. Bax indi gəlin, o dağın, minarənin dalı dağlıxdı, hamısı da qızıldı. İndi başqasının gözünə görünmör, ancax mənim gözümə görünör. Xudavənd-aləmə üz tutaram, sizin, də gözün,üzə görünər.

Xudavənd-aləmə üz tutdu, bulara da göründü ki, bunun hamsı qızıldı, burdan əridellər, burdan da camahatın hamsına verellər.

Dedi:

– Mənim də sırrım bax budu. Ona görə də mən o dağındaşın hamısını qızıl eləmişəm ki, bu camahatı varrandirem, camahatı dolandirem. İndi bax ona görə bu camahatın hamısı məni çox isdeer.

Dedi:

– Sən ərə gedifsən,mi?

Dedi:

– Yox. Mən o adama gedəjəm ki, o adamın qəlbi Allahnan düz olsun.

Dedi:

– Mənim də qəlbim sənin, kimi Allahnan düzdü, filan yerin də padşahıyam. Gəl evlənəh.

Dedi:

– Evlənəh.

Orda toylarını elədilər. Vəziri də göndərdi öz yerinə padşah. Hər ikisi xoş, xurram, ədalətdi, vijdanni camahatı dolandırdılar, özdəri də dolandılar.

13. TƏNBƏL ƏHMƏD

Bir şah olur. Şahın gözünün ağı-qarası bir qızı olur. Bu qızı hədsiz çox isdiyir. Qız həddi-buluğa çatıf, on səkgiz-on dokquz yaşındadı, daa ər vaxdıdı. Şah qızın yanında vəzir-nən-vəkilnən söhbət eliyir, sual verir ki, evi kişi tikir, yoxsa kadın tikir? Bular hamısı şaha yaltaxlanıf deer:

– Evi kişi tikir.

Qız ordan qalxıf deer:

– Yox, evi kadın tikir.

Şahın acığı tutur, deer:

– Bunu aparın, boynunu vurun.

Vəzir-vəkil məslahat eliyir ki, əyə, bunu biz öldürsəh, şahın indi ajiği tutuf, ajiği soyuyannan son,ra bu bizim hamımızı qırajax. Vəzir-vəkil məslahat eliyillər. Deellər:

– Şah sağ olsun, bu şəhərin kənarında bir Tənbəl Əhməd var. Bunu Tənbəl Əhmədə aparax verəh, öldürməhdən belə yaxşıdı. Qoy öz bəlasını özü çəhsin. Zulum çəhsin, onda qanajax.

Belə də eliyillər. Bu söhbəti eşidən kimi bu qız xəlvəçə civinə xəzinədən beş-altı xışma qızıl tulluyur. Taa indi aparıl-lar bunu uzaşdırmağa¹¹⁰. Buna vəzir-vəkil də heş nə demir. Gətirillər. Gəlir görür ki, bir uçux daxmadı, daxmanın içəri-sində bir qarıdı. Qarıdan da an,arıda bir oğlan yatır palazda,

¹¹⁰ Uzaşdırmaq – uzaqlaşdırmaq

Allah görkəzməsin, illərnən yatıf, uşax vaxdınnan yığılan kir-pas bu palazdadı, iydən durulası döyül. Qav-qacax yoxdu, çömçələrini ağaşdan-zaddan düzəldif birtəhər günnərini keçirillər. Bu qız əlini civinə saldı, qızıldan qarıya verdi ki, get burya qav-istəkan, nəlvəki-boşqaf al gəti. Qarı getdi, elə də elədi. Gözü açılıf qarının, yiməh-filan aldı gətirdi.

– Ay Allah, nə yaxşı bunu yetirdin, bizə.

Apardı pişirdiyi pişmişdən yatdığı yerdə Təmbəl Əhməd-din qavağına qoydu. Yataxdan tüşmür Təmbəl Əhməd. Bu kratatda başdadı yiməyə. Qız bu dəfə də qarıya pul verdi, dedi:

– Get bura mələfə al, palaz al, filan al, bazarrıx elə, gətir.

Bu getdi üç-dört dəst palaz-filan aldı gətirdi. Həə, bunu tüşürdülər kratatdan. Tüşürdülər, əyağına çəkələt-filan verdilər. Bu, əyağ üsdə durdu. Yavaş-yavaş stolda oturdu, yiməyi bunnarnan baravar yidi. Qız qoluna girdi, eşiyə çıxartdı bunu, eşihdə hərrədi. Beş-on gün belə buna qulluğ elədi. Bu başdadı çıxıf hərrənməyə. Daa baxdılar ki, bu işə-zada qarışır.

Qarıynan karvan keçirdi. Baxdı karvanbaşı bu qızı tanıdı. Dedi:

– Ağız, sən şahın qızı döyülsən,mi?

Dedi:

– Həə.

– Burda nəəzirsən,?

Dedi:

– Bax buna gəlmişəm, bu Təmbəl Əhmədə.

Dedi:

– Bunu ver manıa, aparım özümən, gələndə də hakqını verim.

– Əhməd, gedirsən,mi?

Dedi:

– Həə.

Bunu qoşdu bulara, dedi:

– Nə badə Əhmədin başınnan bir tüh əysih ola, yerini yurd eliyərəm.

Bular getməhdə olsun. Getdilər, getdilər, bir qumlu səhra düzə yetdilər. Yol kutarmır ki, kutarmır. Buların suyu kutardı. Karvanın həmi heyvannarı susuz qaldı, həmi özdəri. Bir quyunun başına çatdılar. Quyunun başında dedilər, bu quyuya bir nəfəri sallıyax, bizə su çıxartsın. Həmi heyvannar işsin, həmi də özümüz. Kimi salladıllarsa, bir az gedənnən son,ra kışqırdı:

– Allah, yandım, Allah, yandım!

Bir az gedənnən son,ra qayıtdılar çəhdilər. Axır bir nəfəri elə yandım deyə-deyə salladılar. Bu getdi tüşdü yerə. Baxdı ki, quyunun içinnən bir qapı var. Bu qapıyı aşdı, içəri girdi, salam verdi.

Dedi:

– Əlöykəsalam.

Baxdı ki, burda bir dev oturuf. Qənirsiz gözəl bir qız saçınnan göydən asılıf. Dev də əlində bir yekə qurvağeyi belə-belə sığallıyır (*Söyləyici əllə sığal çəkməyə işarə edir – top.*). Bu, içəri girən buna baxdı.

Dedi:

– Ə, nə çox baxırsan,?

Dedi:

– Heş nə, baxıram dana.

Dedi:

– San, a bir sual verəjəm. Əyər bildin, san, a su da verəjəm, diri də yola salajam. Bilmədin, səni bircə dəfə duvara vurajam.

Bu nələc qalíf də, məjburdu. Dedi:

– Ver sualını.

Dedi:

– Denən görüm, gözəl gözəl olur, yoxsa göz tutan gözəl olur?

Bu bir az fikirrəşdi, fikirrəşdi, dedi:

– Əlbətdə ki, gözəl gözəldi də, İlahi buna verif, gözəldi.

Qalxdı bunun yaxasınan tutdu da, duvara nətəri yapışdırdısa, elə duvarda qaldı şəkili. Dev qayıtdı yerində oturdu, yenə qurvağeyi sığallamağa başladı. Bu vaxt Əhməd dedilər ki, Əhməd, gəl səni göndərəh, görəh bu niyə gəlmədi. Bir belə vaxda bu, gəlməliyi axı. Əhmədi salladılar. Əhməd gəldi, əyağı yerə dəydi. Baxdı ki, burda bir qapı var. Qapıyı açıf içəri girəndə gördü ki, bir qız saçınan asılıdı. Qənirsiz gözəl qızdı. Bir dev də oturf, əlində bir qurvağa var, bu qurvağeyi sığalleyir belə-belə.

Dedi:

– Sən də gəldin,?

Dedi:

– Həə.

Dedi:

– San,ə bir sualım var. Tafdın, sənnən qardaş olajam, tafmadın, səni də o divara yapışanın yanına yapışdırajam.

Dedi:

– De də.

Dedi:

– De görüm – qurvağeyi sığalleyir belə-belə – gözəl gözəl olur, yoxsa göz tutan gözəl olur?

Dedi:

– Burda qarannıx bir iş yoxdu. Mənim adım Təmbəl Əhməddi. Əgər gözəl gözəl olsa, o saçınan asılanı sığallarsın, sən əlində bir qurvağeyi tutuf sığallamazsın. Deməli, sənin, gözün, o qurvağeyi tutuf, onu sığallıyorsan, o san,ə onnan gözəldi.

Dedi:

– Afərin. Sən düz tafdın. İndi san,ə mən qardaş deerəm, qardaş olajam sənnən.

Dev su verdi bulara. Kəndiri qurdaladılar, Əhmədi çəhdilər. Əhməd gedən vaxdı bu dev saçınnan kəsdi verdi Əhmədə ki, harda işin dara tüşdü, yandır. Ala, bu altı dənə narı bağışdıyırım sanıa. Apar, evə də yolla – yoldaşınıa, özün, də yəərsənı, xarşdəərsənı.

Bu narrarı da götürdü, çıxdı. Bular getdilər. Burdan geri qayıdan üç-dörd nəfər oldu. Bularnan bu narın üçünü Əhməd evə – arvadına yolladı.

– Bu üç narı aparıf ona verərsin,iz, – dedi.

Bildilər də hardan götürüflər bunu. Təmbəl Əhməd getdi bularnan. Bu adamlar da geri qayıtdı, gəlif bunun evinin yanında arvadını çağırıb dedilər ki, bu narrarı Əhməd sanıa göndərif. Bu da bir az şad oldu. Həə. Gətirdi bu narı kəsməyə, narı kəsəndə gördü, ayə, bu adi nar döyül, bu ləl-cavahirdi içində. Bunun bir dənəsinnən şahın pütün xəzinəsini almaq olar. Qız usta çağırtdı, materyal töhdürdü, filan elədi. Şahın evinnən artıx ev tihdirdi burda.

İndi güləfirəngidə oturuf qız yola baxırdı, göröm Təmbəl Əhməd havax gələr. Baxdı ki, karvan gəldi, Təmbəl Əhməd gəldi burda tüşdü də, karvannan ayrıldı. Belə ayna-bayna baxır. Qızın əlinin altda qulu-filanı varıydı. Adam göndərdi qullarinnan. Qulu göndərdi, dedi:

– Gedinı, Əhmədi gətirinı!

Getdilər, tutdular Əhmədi, dedilər:

– Bu səninı, öyünıdü, arvadını, tihdirif.

Belə baxdı ki, arvadı güləfrəngidə duruf buna baxır.

Əlinnən çağırtdı, gəldi.

Dedi:

– Bunu nəynən tihdirdinı?

Dedi:

– Sən göndərdiyin narın birini xarşdamışam, ikisi durur hələ.

Bu üç dənə narı da civinnən çıxardı, dedi:

– Hələ burda üçü də var.

Dedi:

– Allah öyün,ü tihsin, şahın xəzinəsini, yerini-yurdunu hamısını alarsan, sən bu narrarnan.

Həə, gün o gün oldu ki, şah – qızın atası çıxdı şəhəri gəzməyə. Burda axşamladı. Özünə ləyax bu tikilişi tapdı. Gəldi adam göndərdi ki, bir axşamlığına şah deer, məni qonax eləsin.

Qız dedi:

– Qonağa da qurvan olom, Allaha da. Gəlsin, Allah qonağıdı.

Buları gətirdi oturdu, üzünə niqab salıf, heş kəs bir-birni tanımır. Amma Təmbəl Əhməd panama, qalstuk – şahdan da bahalı geynif. Şah baxır. Dedi:

– Pərvərdiyarə, görən bu qız kimdi, nəçidi?

Belə söhbət əsnasında qız dedi ki, şah sağ olsun, – üzü niqablıdı – bir sualım var sizə. Dedi:

– Evi kadın tikir, yoxsa kişi tikir?

Dedi:

– Vallah, o sualın üsdündə gözümün ağı-qarası bir qızım varıydı, ona həsrət qaldım. Bilmədim nijoldu, nijolmadı?

Dedi:

– Şah sağ olsun, o qızın, mənəm.

Başınnan belə niqabı götürdü. Şah elə özünən getdi yerində. Su-zad atdılar, qalxdı. Təzədənən görüşməh-öpüşməh.

Dedi:

– Şah sağ olsun, indi gör ki, evi kadın tikir, kişi tihmir.

Sağ olun, var olun. Olar yidi, yerə keşdi, biz yidih, döörə keşdih.

14. DÖRD BACI

Bir kişi olur, bir arvat. Munun arvadı ölör. Dört qızı qal-
ler. Bu kişi köpöyoğlu geder bir it xasiyyət arvat gətirer. Ar-
vat bir həfdədən sonra davannın üsdünə qalxer. Deer:

– Bilmerəm, qızdarnan nağayrajanı qayır. Mən səndə
durmoram.

Kişi deer:

– Ağız, Allahı yadına sal, qızdar nağayrer sanıa?

Kopaqqızı əğgını diriyr:

– Ya qızdarın, ya mən.

Kişinin ələci kəsiler, uşağın dördünü də azıtmağa¹¹¹ apa-
rer. Xurcuna çörəh-mörəh qoor da deer:

– A bala, gə gedəy, fisdıx yığax. Siz fisdığı yığın, mən
də duax¹¹² qayırem.

Gedellər. Deməli, duzdu suda əyləşer. Qızdar da fişqırax
çala-çala fisdıx yığellar. Nə bilellər, dədələri buları genider¹¹³.
Qızdar fisdığı o qədər yığellar, başdarını qaldırer göröllər, ax-
şam tüşüfdü. Kişi nədi, zad nədi. Qarannıx tüşör. Qız deer:

– Dədəm duax qayırır, taqqıldader, otana.

Yel vurduxcax taqqıldıyır dana. Biri deer, dədəm orda-
dı, biri deer, ordadı. Göz-gözü görənətən bular fisdığı yığel-
lar. Gələndə göröllər dörd duaxdı. Köpöyoğlu qayırır göydən
asır, ojax da qalıyır. Bular ağlaşellar, ojağın başına yığılel-
lar. Bu ağacın divində birtəri savağatan durollar. Savax açılar,
duror bir də fisdığa hərəkətdiyillər. Göröllər, heş kim yoxdu.
Meşiyi pütün gəzellər. Bular günorta çörəynən fisdıxdan yii-
lər, axşama çörəyləri də kutarer. Gələr ağacın divində ojax
qalıyır, dörd bəji dördü də qoyun-qoyuna ağacın divində du-

¹¹¹ Azıtmağa – azdırmağa

¹¹² Duax – duvaq

¹¹³ Genider – azdırır, uzaqlaşdırır

ror. Təzədən savax açılar. Durollar meşiyi təmiz gəzəllər, göröllər heş kim yoxdu. Ənərən-cinərən¹¹⁴, meşədə nə var. Gələr burdan bu böyüh qız deer kin, gəlin, bir söz deem:

– Gəlin oturax, kiçih avdesdimizi¹¹⁵ eliyəh, hər kiminki uzun axsa, onu öldürəh, yiyəh.

Ortancıl qızın avdesdi uzun gələr. Munu öldüröllər, bir həfdə, yarım ay meşədə yiillər. O kutarannan sonra durollar yola tüşöllər. Az gələllər, üz gələllər, dərə-təpə düz gələllər. Gələndə göröllər bir çayın qırağında bir toyla var. Deəllər, Allah, san,ə şükür! Elə burdaja yaşiyax. Axşam olor. Bular gizdənellər, ətraf da meşəliyimiş, göyəli¹¹⁶-möyəli varıymış. Görör kü, iki dənə kişi gəldi, hərəsi də çiyində iki mişoy¹¹⁷ gətirdi, atdara tökdü, qapıyı-zadı qayırdı, çıxdı yetdi. Kiçih qız bajadan tüşör, bu atdara töhdükləri kişmişdən az çıxarder, çox çıxarder, bunu yiillər. Bir həfdə, yarım ay belə dolanellər burda. Bir gün pəçcah deer ki, a bala, filan atı gəti, səfərə çıxajam. Gətirəndə görör at çuvuğa dönüfdü. Deer:

– A bala, muna verdiyin,iz kişmiş nijoluf?

Deəndə bular and içer, ağı yalıyır, deəllər:

– Ay pəçcah, vallah, gətdiyimizi töküf çıxıf gederih.

Orda kim var kı?

Olmur. Pəçcah buların üsdə dirəner, deer:

– Beyjə burya dadananı tapajaxsın,ız.

Bu oğlannarın ikisi də – biri o başdan, biri bu başdan axırın içinə girer, gizdəner. Qız gəlif tüşüf kişmiş yığanda deer:

– Öldürdüm, tərpeəmmə!

Qız deer:

– A qardaş, harya tərpeənerəm?! Ajınnan ölörəm.

¹¹⁴ Ənərən-cinərən – gözə görünən, həniri gələn

¹¹⁵ Avdesdimizi – abdəstimizi

¹¹⁶ Göyəli – gavalı

¹¹⁷ Mişoy – rus dilindəki meşok sözünün şivə variantıdır.

Deer:

– Kimsən₁?

Deer:

– Təhcə döyəm, biz üç bajıyıx. Bajılarım flən yerdə məni gözdüyür.

Bajılarını da tapellar, buları qavaxlarına qatıf aparellar düz pəçcahın yanına. Bu qızdar elə göyçəyiymiş, dünya maralı. Bu qızdar pəçcaha söylüyür:

– Başımıza bir belə iş gəlif. Öyöy anamıza görə dədəmiz bizi gen, idif. Ajımızdan ölördüh deyın, bir bajımız kəsdih yidiy. Əmə son, radan sənin, atının, kişmişinnən dolanerix.

Pəçcah bu qızdarın birini vəzirə aler, birini vəkilə aler, böyüh qızı da özü aler. Allaha qurvan olom, bir yannan analıği elə eliyəndə, bir yannan da Allah belə eliyir. Kefnən, nayanın toy eliyillər, burda yaxça dolanellar.

Bir gün bu kiçih qız deer:

– Atam öyünə gedəjəm.

– A qara qız, atanı öyü hanı?

Bu əl çəhmer. Oğlanın ələci kəsiler deer:

– Gə gedəh.

Gəlillər o kəndi keçellər, bu kəndi keçellər, heş kimi tapmellar. Oların kəndindəki adam deer ki, bular köçüf gedif, yoxdu. O vaxdan gediflər. Qayıder gələllər. Burda yaxça, a qızım, yiif-içif dolanellar.

15. ŞAHZADƏ VƏ ALIN YAZISI

Bir cavan şahzadə olur. Bir dəfə bu şahzadə başqa bir yerə səfər eliyəndə körpünün üsdünnən keçir. Görür ki, körpünün üsdündə bir qoja kişi var. Görür ki, kişi nəsə yazıf pozur. Deer ki, neynirsən₁ burda?

Deer:

– Mən burda alın yazısı yazıf pozuram.

Deer:

– Bəs sən mənim də alın yazımı yaza bilərsən,mi? Mənim kismətim görəsən, kimdi?

O da deer:

– Əlbətdə, yazaram.

Bir az diyanır qoja kişinin yanında.

Deer:

– Mən uzax bir məmləkətdə kasıf ayilənin bir qızını sənin, bəxdinə yazmışam.

Bu da məhətdəl qalır:

– Mən şahzadəyəm, nəyə görə mənim həyatıma belə bir insan yazmışan,?

Götürür kişini qılışnan vurmax isdiyir. Vurmax isdiyəndə kişi yoxa çıxır. Sonra şahzadənin yadında qalır ki, belə qız bunun həyatına gələjəh. Dərviş paltarında öz vəzirinnən bu qızı axdarışa çıxır. Gəlir bir məmləkətə. Gejə düşör. Baxır ki, uçux bir daxma var. Gəlir, baxır görür ki, həmin kişinin tərifi elədiyi kimi bir yerdə. Baxır ki, qapını kişi aşdı.

Bu deer:

– Allah qonağı qəbul eliyərsizmi?

Deer:

– Əlbətdə, qonax Allah qonağıdı, gözümüz üsdə yeri var.

Nəsə, vəzirinnən şahı içəri qəbul eliyir. Gəlir oturullar. Bu kişi həddinnən artıq kasıf olur. Deer:

– Mənim yiməyə, işməyə heş nəyim yoxdu da. Siz məni bağışdıyasız gərəh. Mən gedim, görüm nə tapıram, sizi yola verim.

Bullar da oturullar burda. Baxıllar ki, çarpayı var, çarpayının üsdündə bir dənə palandı. Palanın altında nəsə zarılı gəlir. Həmin alın yazısı yazan kişi o vax demişdi ki, sənin, bəxdinə düşən həmin qız xəsdədi, bu dəyqə canıynan əlləşir. Am-

ma sən onu alajan. Bu da baxır ki, bir qız orda canıynan əlləşir. Gəlif baxanda görür ki, kişinin tərif elədiyi kimi qızdı. Çox pis vəziyyətdədi. Deer ki, atası da onsuz da yoxdu. Mən bunu öldürüm, çıxım gedim də. Heş mənim bəxdimə də yazılmasın. Götürür qıza bir dənə xançal batırır. Al-qana bürünür qız. Baxır ki, zarıltı da kəsifdi. Xançalı vuran vax qızın üsdünə də bir kisə qızıl tökür. Son,ra vəzirini də götürür çıxır gedir. Kişi qayıdıf gəlir. Gələndə görür ki, qız al qana qarışıf. Üzərində də bir kisə qızıl. Məhətdəl qalır. Deer ki, bu noolan şeydi? Bilmir də onun şahzadə olduğunu. Tez gedir yaxınnıxda olan təbibi çağırır. Təbib gəlif baxır qıza. Sən demə, qızın böyür tərəfində yara varıymış. Həmin şahzadə də xançalı ora sancıfdı, irin pütün dağılıfdı. Qız da rahatdaşıfdı. Tez təbib onu bitgilərnən malicə eliyir. Bir müddət keçir. Kişi deer:

– Qızım, biz bu qızılınan əgər var-döylət artırsax, gözə gələrih. Ya da deyəllər ki, bular hardan alıflar bu pulu.

Nəysə, kişi öz ayləsini də, qızını da götürür bu şah olan məmləkətə gəlir bilmədən. Baxır ki, bura yaxşı yerdı. Burda böyüh bir imarət tihdirir. Evi tihdirənnən son,ra qəşəh güllü-baxçalı bir yer salır. Qız da hər gün bu baxçada güllərə su verir. Qız çox gözəl qız imiş də.

Günnərin bir günü şahzadə buların qapısının ağzınnan keçəndə görür ki, burda çox gözəl, su sonası kimi bir qız var. Nəsə, bu qıza bir könüldən min könülə vurulur. Son,ra araşdırır ki, atasının imkanı pis deyil. Nəysə, elçi göndərir, bu qızı alır. Bir ildən son,ra da buların öyladı olur.

Günnərin bir günü bu öz xanıımıynan həmin körpüdən keçəndə baxır ki, həmin kişi yenə orda alın yazısı yazıf pozur. Gəlir kişinin yanına, deer:

– Bax gördün, mən sənini, yazdığın, yazını pozdum.

Deer:

– Yox, poza bilməzsən,. Alın yazısı heş vax pozulmaz.

Deer:

– Mən sənini, yazdığın, yazını pozdum, sənini, dediyin, qızı öldürdüm, əvəzində bu gözəl xanımı aldım, üsdəgəl mənim bir dənə də oğlum var.

Deer:

– Həmən o qız bu xanımdı.

Şahzadə buna inanmır. Gəlir qızın atasının yanına. Soruşur ki, siz bura necə gəlmisiz? Qızın atası pütүн əhvalatı başdan danışır. Şahzadə deer ki, həqiqətən də, yazıya pozu yoxdu.

16. YAZIYA POZU YOXDUR

Bir paççahın uşağı olmur. Məkkə, Mədinə qalmer, hər yerə ziyarata geder, nağayrer, neyniyir, uşağı olmur. Arvadını maaliceyə də aparer. Bunun uşağı olmuyanda deer ki, İlahi, mən nə iş görəm ki, mənim bir uşağım ola. Allah-taladan hökm olur ku, pütүн saqır-suqurun, yetim-yesirin qarnını doydur. Bu yetim-yesirin qarnını doyduror. Allah-taladan hökm olur. Bunun yoldaşı gəlir hamilə olur. Gəlir də, bu uşax doğulan vaxdı Canab Əli yolnan gedermiş. Görör, bir qapıda səsküy var, oynaşellar, gülüşöllər, şapalax çalellər. Bir də içəri girəndə görör kü, uşax doğuluf, hələ kövəh kəsilmiyif. İçəri girəndə görör kü, Azrayil ananın boynunun dalında duruf, kürəyinin arasında. Gəlir görür yazer orda. Deer ki, nə yazersanı? Deer ki, bunun doğulduğu günü yazeram, bir də öldüyü günü.

Deer:

– Nə vax öləjəh bu?

Deer:

– Muna yaxşı musuqu çalınajax, toy qurulajax, başqa bir kətdən bir qız alajaxlar buna. Bu qız atdanan vaxdı bu oğlanı da sel aparmalıdı.

Deer:

– Olarmı onu pozasanı?

Deer:

– Yox, yazıya pozu yoxdu.

Bu sığır yır da bu kişinin yanına sarı gələr. Gələr ki, bu-
nu pozdura. Gələndə bu qeyb olur, gözə görülmür taa, çıxər
geder. Canab Əli də kişiyə təfşirər ki, bax bu uşağının toyu
olanda məni sağdış tutarsanı. Yadınnan çıxarmı?

Deer:

– Yox.

Oğlan boya-başa çäter. On səkgiz, on dokqüz, iyirmi yaşa
çatanda geder də İlahidən Mutudərədən¹¹⁸ bir qız bəyənellər də,
orda bunnan alısını, bəlisini eliyillər. Canab Əliyə bu söz de-
mişdi axı. Toy mamenti kişi Canab Əliyi çağırər. Canab Əli gə-
lir də, oğlana deer ki, sən mənim atıma minərsən. Canab Əlinin
atı da Düldülüymüş. Göynən uçan at olur. Oğlan bunun atını
miner. Pah, bir də göröllər, göy xartdadı, yağış yağər, gəlin də
atdanıf gələr, qavaxnan da oğlan. Görör bah, sel gəldi. Sel gə-
ləndə Düldülə Canab Əli deer ki, biraz yuxarı qalx, seldən biraz
yuxarıynən get. Olmor taa, görör kü, Düldül qalxdıxcanı, sel də
lap qalxer. Ordan hökm olur. Canab Əli görör gənə burlağan,
gənə sel bura-bura qalxdı göyə. Atı burlağannıyır ki, selə soxa.
Onda kişi yüyürör əlinnən-əğinnən yapışer ki, sanıa qurvan
olom, bir oğuldan ötəri pütün kənt getdi, burax, qoy getsin.
Oğlanı sel aparer geder. Onda deeflər ki, yazıya pozu yoxdu.

17. ƏZRAYIL VƏ TACİR OĞLU

Bir tacir oloy. Bu tacirin yaxşı pulu, varı oloy. Özünün də
züryəti bircə oğlu oloy. Vax gələr keçər. Tacir də uzax yerdən
evlənifmiş. Bir gün tacir dünyadan köçöy. Qaley yoldaşınnan

¹¹⁸ Mutudərə – Gədəbəy rayonunda kənd

oğlu. Oğlu bir az gələcəh tüşünən adam olmoy. O, yavaş-yavaş başdeey atasının pulunu xərşdəməyə. Anası bir gün deey:

– Ay bala, bu san, a yaraşmaz. Bir gündə bircə manat sənini, xeyrin yoxdu, bir gündə sən iki yüz, iki yüz əlli, üç yüz manat pul xaşdeersan. Bə bizim gələcəyimiz yoxdumu?

– Bə noolsun gələcəyim var, indi tay-tuşdarımmnan yiif-içif, gəzerim. Bir vaxdı da mən də olarda yiif gəzəjəm.

Deey:

– Oğul, mən bilerim, sən qırx lotuya uyufsan. Qırx lotudan adama xeyir gəlməz. Ged özün, iş tap. Tacir oğlusan, sən də tacir oğlunun birinnən dosd ol, onnan hərrən.

Deey:

– Ana, sən bilmesin, mən özüm yaxşı bilerim.

Bir gün belə, beş gün belə. Bir gün də arvat əlini çaley ki, sandıxda pul lap azalıf. Deey:

– Oğul, belə olmaz, bizə pul qalmey, pul kutarey, qoy dolanax.

Oğlu deey:

– Sənin, işin, yoxdu, sən neynesin, mən sənini, pulun, u verəjəm.

Deey:

– Yaxşı.

Bir az da vax keçey. Nolajeydı, pulu xərşdəmağa nə var, əmbə qazanmax çətindi. Yerində qalanı da aparey. Anası baxey ki, daa sandıxdan pul təmiz kutardı.

Bir savax oğlan anasına deey:

– Man, a pul ver.

Anası deey:

– Oğul, mənim məjəlim yoxdu, dur get özün, gətir.

Gedey sandığın ağzını açey, deey ki, ana, pul yoxdu sandıxda. Anası deey:

– Oğul, yoxdu, yoxdu, mən nağayrem, daa pulumuz yoxdu.

Əmbə bu tacirin bir yaxşı qaynı varıymış. Bunda bunun amanat pulu oloy, verey ki, saxla, bəlkə, dar günüm oldu, vereysən₁. Deef:

– Yaxşı.

Qarının oğlu duroy gedey. Qırx lotu da gəley, bular hərrənellər. Deey:

– Gəlsən gedəh çörəh yiyəh.

Deey:

– Gedək yiyəh, əmbə mənim pulum yoxdu.

Deellər:

– Əşi, zərəl yoxdu.

Bular bir az bazarı-zadı hərrənellər. Bular yayney, bu qaley. Bular xəlvəçcə gedey də, stalavoyda oturollar, yaxşı yiməh-işməh, vurhavur... Bu da hərrəney, göröy əə, dosdarının heç hası bazarda yoxdu. Hərrəney gedey, stalovadan başını içəri salanda göröy qan-yağ¹¹⁹ qardaşdıxları oturuf yiif-içəllər. Daa bulara heş-zat demey. Deey:

– Əə, nuş olsun.

Deellər:

– Sağ ol.

Bu qayıdey geri, fikirrəşey, vay-haay, mən hancarı anamın sözünə baxmadım. Büyüncüyəz¹²⁰ məni özdərinə yoldaş götürmədilər, mən nağayrajam, ma₁a ölüm lazımdı. Əə, bunu əzəldən fikirrəş. Qayıdey gəley. Öyə gələndə arvatdara nə var, hər şeyi tez başa tüşəndi. Anası göröy ki, bu oğlu elə gəldi ki, daa ayrı təəməh. Bir yerinə pıtıx¹²¹ vursan, yüz yerinnən qanı damar.

– Oğul, nədi, niyelleysin₁, sa₁a nooluf?

Deey:

¹¹⁹ Qan-yağ – yəni bu vəziyyətdənsə, göydən qan yağsa yaxşıdır. Təəccüb bildirir.

¹²⁰ Büyüncüyəz – bu gün

¹²¹ Pıtıx – çirtma

– Ana, heş nə.
– Dərdin₁ de, oğul, dəlisən₁mi? Sözü₁ü de, niyelleysin₁,
ağrıyesin₁mi?

Deey:

– Yox əyşi, gedif yatajam.

Gedey yatalğasına, ağzı aşağı uzaney, fikirrəşey. Anası
da gedəndə göröy uzanır, kırımışcə fikirrəşey.

Deey:

– Ə, nədi dərdin₁?

Deey ki, ana, başıma bir belə hadisə gəldi.

Deey:

– Ax, lap yaxşı eliyiflər, düz eliyiflər. San₁a o vaxdı de-
dimmi bu pulu dağıtma. Niyə bizi quru yurtda qoyosun₁? İndi
biz nağayrax? Dəəsi adamımız yox, gətirəsi adamımız yox. Di
indi gə dolan. Görosün₁mü?

Görür yox, oğlunun heç halı yoxdu. Deey:

– Gəl bir qırax çөрəhdən-zaddan yi. San₁a bir məsləhat
eləyjəm, onun dalınnan getsən₁, pulun olajax.

Gəley bir az çөрəhdən-zaddan aley. Pis işi andır¹²² qal-
sın, işdah oloymu çөрəh yiməyə? Gəley oturoy, deey:

– Bilesin₁mi, oğul, nə var?

Deey:

– Nə var?

Deey:

– Sənin₁ uzax yerdə dayın₁ var. Dayın₁da bizim amanat
pulumuz var. Axşam çөрəh qayırajam, zavax çөрəh götürər də,
gedərsin₁. Yolda irast olan yoldaş dəyjəh, mən də sənnən ge-
dem, denən gedəh. Oturan kimi tez surfanın ağzını aç, başda
çөрəh yiməyə yoldaşın₁nan. Əgər kutaracax vaxdında çөрəhdən

¹²² Andır – yiyəsi ölmüş

əlinə alıb desə, dur gedək, onnan yoldaş olma. Axıratan sənə silah oluf mağıl¹²³ çörəh yesə, onnan yoldaş oluf gedərsən₁.

Deey:

– Yaxşı.

Axşam qarı yaxşı fəsəli, qattama, uzax yola bir xurcun yaxşı çörəh qayırey. Savax açiley. Savax açılan kimi duroy, xurcunu götüröy, yola tüşöy. Get ki, gedəsən₁, pulu itirməyə nə var, oğuldu, qazanasan₁. Bir xeyli gedey. Kətdən çıxannan sonra göröy yolun qırağında özü ağıldasının biri də var.

Deey:

– Harəə gedəysin₁?

Deey:

– Filan şəhərə gedəjəm mən. Orda birəz işim var, gedif orəə dəyif qayıdajam.

Dedi:

– Elə mən də oana gedəjəm, yoldaş olax.

Dedi:

– Neynəh, yoldaş olax, gedəh.

Bular yoldaş olollar. Bir mərnə¹²⁴ gedellər, gedellər, görölər bir ağacın divində yaxşı bulax var. Bu bulağa yetirəndə deey:

– Gəlsən₁ burda bir yaxşı nahar eləəh, gedəh?

Dedi:

– Noolar, eləəh.

Oturollar burda, yaxşı yillər. Axıra bir loxma qalanda qardaşdığı bunu püköy də əlinə aley. Deey:

– Ajıxsan₁, xurcunun₁da yenə yiməyin₁ var, yəərsən₁, mənim yoxdu, qoy bunu mən yim.

Deey:

¹²³ Mağıl – qaydasında

¹²⁴ Mərnə – xeyli müddət, uzun yol

– Onda gedərsin₁, sənin₁ uğrun₁a xeyir, mən yorulmuşam, dincələjəm, get sən. Mənnən san₁a yoldaş olmaz, get sən.

Bu çörəyi yəə-yəə yola tüşöy. Bu da qalxey, yola tüşüf bir az gedən kimi buna biri də rastdaşey.

– Əə, nədi, haana belə?

Deey:

– Belə-belə, filan şəhərə gederim, orda mənim dayımgil var, onnan görüşüf qayıdajam.

Deey:

– Neynəh, gedəh, mən də o tərəfə gederim, yoldaş olax, gedəh. Yolunku yoldaşdı, yuaş-yuaş¹²⁵, nağıl eləə-eləə gedəh.

Yola tüşöllər gedellər, nə qədər gedellər, son₁ra oturollar bir bulağın üsdə genə. Burda yiillər, qalxanda bu da genə o biri kimi çörəyin yerində qalanını püköy əlinə aley, deey:

– Dur gedəh.

Bu yenə deey:

– Yorulmuşam, birəz oturuf gedəjəm.

Deey:

– Neynəh, sən otur, mən gedem yavaş-yavaş, tələsiyerim.

Bu gedey. Bu da qalxey fikirrəşə-fikirrəşə deey, Allah, görün bu nə işdi mənim başıma gəley. Anam nə bileydi ki, belə işdər olajax. Yaqın anam o qədər çöldə oluf ki, hər şeyi başı çəkif, anam mənə hax dedi. Düzdü, gərəh böyüyün sözünə baxasan₁, mən baxmadım, bu günə tüşdüm. Xüləs, qalxey birəz gedey, əəğını saxleyıf geri gəldiyi yola baxanda göröy bir ağ donnu, ağ atdı elə gəley, toz dumana qarışıf. Bir xeylax gözdöy. Gəley bu da buna çatey.

Deey:

– Salamməleyki, ay qardaş.

Deey:

¹²⁵ Yuaş-yuaş – yavaş-yavaş

– Əleykümsalam.

Deey:

– Uğur olsun, harəə?

Deey:

– Filan şəhərə ederim, orda dayımgil var.

Deey:

– Neynəh, yoldaş olax gedəh ikimiz də, yol yoldaşı yaxşı şeydi.

Deey:

– Sənnən mənimki tutarmı? Sən atdı, mən piyada.

Deey:

– Könül bir olsa, yoldaş olmaq hasantdı. Mən atın başını çəkirim, sən bir az davanın_ı qaldırırsan_ı, yavaş-yavaş, söhbət eləə-eləə gedərih.

Bular söhbət eləə-eləə gedellər. Bir xeylax gedellər, daha axşamlaşey.

Deey:

– Bilesin_ı nə var?

Deey:

– Nə var?

Deey:

– Təhsən_ı, bax o kəndin o küçəsinnən başsağı enərsin, üç öy ötərsin, dördüncüdə qapıya dönərsin. Döysələr də, çıxma, həmən öydə qonax qal.

Deey, olar, yoldaşın da sözüne baxmaq yaxşı şeydi. Öydə də anamın sözüne baxmadım, belə günə tüşdüm.

– Mən də kəndin o başındakı o öydə qalajam. Savax tezdən yola çıxanda kəndin qulağında mən tez gəlsəm, mən səni gözdüyüm, sən tez gəlsən, sən məni gözdə. Kəndin qulağında birikləşəh¹²⁶, genə yoldaş olax da gedəh.

¹²⁶ Birikləşək – birləşək

Bular gedey bir-birinnən aralaney. Bu kişi gedey həməən öyə, qapının ağızına çatanda göröy bir qadın xaylağıdı, oturuf inək sağey yavaş-yavaş, qımqımıynan¹²⁷, xoş gəlifsini, maralim, ceyranım dəə-dəə.

Deey:

– Ay xala, bərəkətədi olsun.

Başını qaldırey deey:

– Sağ ol, oğul, xoş gəldin.

Birəz baxey deey:

– Ay bala, sən bu kəndin uşağına oxşamesin.

Deey:

– Mən özgə yerriyim, bir axşamlığına mənə Allah qonağı eleyin.

Deey:

– Ay bala, Allaha da qurvan olom, qonağına da qurvan olom, noolar, qonax Allah qonağıdı, ged öyə, mən də heyvanı rahatdeef gəlerim.

Bu gəley yavaş-yavaş qapıyı açey, içəriyə baxey, əəğinin birini qapıdan içəriyə qoyoy, biri çöldə qaley. Baxanda göröy, irax öyümüzdən-eşiyimizdən, bir xəsdə yatey.

Deey:

– Ay bava, salamməleyküm.

Xəsdə bir aah eley də deey:

– Əleykümsalam.

Buna tərəf baxey deey:

– A bala, sən bu kəndin uşağına oxşamesin, sən hardansın?

Deey:

– Mən uzax yerdənəm, burəə Allah qonağı gəlmişim.

Deey:

¹²⁷ Qımqımıynan – zümzüməylə

– Əə, üç ildi yan yerə verif Allaha yalvarerım, niyə maña bir nicat vermey? Nə öldürməy, nə nicat vermey. Eşiyə çıx.

Qonax qapının böyrünə tərəf sifçiney¹²⁸, burdaja duroy, bu da başını yasdığa qoyoy. Nağayrasıdı, qalxası döy, bunun qənə-dinnən tutuf eşiyə tulluyası döy. Həə, bu burda bir xeylax duroy.

– Əə, a bala, burda nə durosunı, keçif o taxdın üsdə-zad-da bir yerdə otursanı.

Dedi:

– Vallah, bu kişi maña belə-belə dedi.

Dedi:

– Oğul, o kişi xəsdədi, üç ildi yan yerə verif yatey, daha ağıl da yunuluyuf, onun sözünə qulağ asma. Allah da var, qonağı da var, bəndəsi də var. Keç otur orda.

Bu keçey, orda oturoy birəz. Allah verənnən öy yiyəsin-nən yillər, içillər, örtüyə dolollar. Bu tutduğı işdərinə görə fikirrəşey, gözünə yuxu gəlmey, nə qədər oax¹²⁹ qaley. Ev yəəsi də tökülüf, hamısı arxayın yatışellar. Bir də baxey ki, əə, kiliddi qarı yavaşcalıxnan açıldı. Bu nə işdi, noolan şeydi. Baxey ki, əə, bu adam nəçidi, nə karədi, gəldi də kişinin əyax ujunnan nəydisə qurdaladı bu kişiyi, qurdaləanda bu kişi aah elədi də o üzünə çöyrüldü. O biri üzünə çöyrüləndə bu bunun baş ujunna keşdi də, birəz durdu da, sıyırdı kişinin başını kəsdi. Qan öynən bir oldu. Bu, qorxusunnan fikirrəşdi ki, mən axşam arvada belə dedim, arvat qalxıf bu qanı görsə, mənənim başımı kəsdirəjəh. Bu kimiydi gəldi bunun başını kəsdi. İndi elə məqamda Azreyil hamını kəsey, bizə görünməy nə qanı, nə heş nəyi. Duroy şələ-bərxanasını¹³⁰ yığey da, qapıdan çıxey, qaç ki, qaçasan. Oxarı doqqaza çıxey, göröy çığırtı, vay-şüən qopuf. Deey, qan-yağ burda, məni tafsalar, öldürəjəhlər. Əynini-başını geyiney də,

¹²⁸ Sifçiney – qısılır, sıxılır

¹²⁹ Oax – oyaq

¹³⁰ Şələ-bərxanasını – əşyalarını

bir xeylax gedey. Yolnan bir az gedey, sonra göröy daa xoruzdar banlaşey. Savaha yaxın fikirrəşdi ki, daa gələn olmadı, indi yavaş-yavaş mən gedem. Gedey kəndin qulağına yaxınnaşanda Allahın savağına qurvan olom, artıx işıxlaşey. Dedi, savah açılıf, camahat oana-buana gedif-gəley, məni burda görəllər, qaytarıf aparallar. Gəl elə yol uzununu sən yuaş-yuaş get. Yola çıxey, bir xeylax gedey, kətdən aralaşey.

Bu ağ atdı, ağ donnu atını miney, dediyi yerə gəley. Gələndə göröy yoxdu burda qardaşdığı. Deey, yaqın nəysə yola tüşüf. Nə nəysəsi olajax, bunun niyə getdiyi özünə agahdı. Deey, gedem də, gedif dalınnan çatarım. Atını süröy gəley, gələndə göröy elə yavaş-yavaş yol gedey. Yaxınnaşanda, geri yanına çöyrüləndə göröy qardaşı gəley.

Deey:

– Salamməleykim.

Deey:

– Əleykimsalam.

Deey:

– Ə, bə mən sənnən nə danışdım, adam belə etivarsızdix eləermi, əə? Adam bir-birinin dediyinə baxar. Niyə belə məni qoyof gedestin,?

Deey:

– Nəvlem, vallah.

– Zərəl yoxdu, gedəh.

Xüləs, xeylax varıymış yolları. Gedəllər gənə bir yerdə bunun çörəyinnən çörəh yiillər. Birəz qalanda deey:

– Çörəyin, i ye, yol uzundu, gedəh.

Deey:

– Sən də yi də.

Deey:

– Yox, maña nə var, məni at aparajax, sən yi, ajıxarsın, yolda, yorularsın.

Çörəyinin qalanını da yəər, durar, yola tüşəllər. Gedər yenə bir bulağın üsdə oturallar, çörəh-zad yəəllər. Qalxallar, yenə yolnan gedəllər, bir az gedənnən sonra yenə axşamleyillar.

Deey:

– Qardaş.

Deey:

– Ha.

Deey:

– Gənə keçən dəfəki kimi eləmə. Get gənə o küçədən aşağı en, indi dördüncü yox, beşinci öydə qal. Mən də gedəjəm, kəndin qulağındakı bir öydə pənahlanıf, Allah qonağı oluf yola çıxajam, əmbə kəndin bir qulağında bir-birimizi gözdəəh. Tez irəliləmə.

Deey:

– Yaxşı.

Genə gedey. Gedəndə göröy bir qarı genə “anam, ay inək, sonam, ay inək”, dəə-dəə inək sağey.

Deey:

– Ay xala, bərəkətədi olsun.

Deey:

– Sağ ol, ay bala.

Üzünə baxey, deey:

– Ay bala, sən bu kəndin uşağına oxşamesın, heç, hardansın,?

Deey:

– Mən uzax yerriyim, uzax yerə gedəjəm. Mənim qonaxçı yerim olmadığına görə gəlmişim, bir axşamlığına mənə Allah qonağı elən, Savax duruf gedəjəm.

Deey:

– Allaha da qurvan olom, qonağına da, ayə, qonax gözəl şeydi. Qonaxnan oturuf çörəh yiməsən, heş qarnın, çörəyə doymaz. Ged öyə.

Gedey qapıdan başını içəri salanda göröy əyə, qan-yağ, burda da bir xəsdə yatey. Öz-özünə fikirrəşey, deey, əə, mənim başıma gələnə bax. Deey:

– Salamməleykim, əmi, yastığın, da yüngül olsun.

Deey:

– Çox sağ ol, oğul. Oğul, həcəri bu kəndin adamlarına oxşamesin, sən dəən başqa yerrisin.

Deey:

– Həə, ana vətənim filan yerdə, bağışdeyin, məni, qalajax yerim olmadı, gəldim, əmbə filan yerdə dayım var, orəə gedəjəm.

Deey:

– Noolar, ged, oğul. Elə mən də səni kimi bir adam isdeydim ki, söhpət eləəh bir qırıx, yaxşı nağıl eləəh. Mən də üç ildi yan yerə verif yaterım, elə səni kimi uzax yerri adam axdareydim ki, oranın vəziyyətinən də məni tanış eləsin, buranın vəziyyətinən də sən tanış ol, söhpət eləərih yatanatan.

Axşam oloy, ayınnan-üyünnən yiillər, nağıldan-gapdan eleyillər, yatışillar. Genə bu hələ yatmeyıfbiş, öy yələri yatıfıfbiş. Baxey ki, ayə, gənə qapı açıldı, içəri bir adam girdi. Əmbə həməən anarıkkı adamın yanına gələndi. Deey, Allah mənim öyümü tikdi, indi burda da manə yuxu yoxdu. İndi bu dəfə bu kişinin baş ujununda durdu, əlini yuvaşcalıxnan kişinin başına vurdu. Bu getdi əyax ujunnan da bu kişiyi qurdaladı da, heş dad eləmədi, durdu çıxdı getdi. Bir az fikirrəşər, bunu yuxu tutar, yatar. O vax baxar ki, kişi qalxıf azarri. Həyat yoldaşını səşdey ki, dur, qonax uzax yerə gedəjəh, dur, çaydan-çörəhdən qayır. Mən də yaman işdahlanmışım, qonağın əəğının səəsi¹³¹ tüşüf, Allah hakqı, elə ajmışım, dur çaydan-çörəhdən qayır. Həə, yoldaşı qalxar, yaxşı ayınnan-üyünnən hazırrəər, yəər.

¹³¹ Əəğının səəsi – ayağının uğuru

Deey:

– Aaz, gətir o pendirdən, yumşax çörəyimizdən bu kişinin yoluna qoyun.

Deey:

– Yox, yiməyim var.

Deey:

– Eey, ay bala, bir az götür, bəlkə, sənnən savayı da yoldaşın, oldu.

Bunun xurcununa birəz pendir, birəz də çörəh qoyallar. Bu çiyinə aley, tüşöy yola. Xeylax gedey, kəndin qulağına çatanda əylənəy, xeylax oturoy. Baxey ki, budu, qardaşdığı gəldi. Həə.

– Salamməleyki.

– Əleykisalam. Vəziyyətin nətəəri oldu?

Deey:

– Canın, a sağlıx, yaxşılıxdı.

Deey:

– Di dur, gedəh.

Duroy, yola tüşöllər. Bir xeylax gedellər.

Deey:

– Sən filankəsin öyünə gedəsin, eləmi?

Deey:

– Hə.

– O adam bu saat qapıda atını yəhərrey. Qon, şu kətdə onun işi var, atı minif orəə gedəjəh. Əmbə o çoyğuna tüşəjəh, yolda ölməliidi, ölsə, pulun batajax. Gedən kimi əl çəhmə, pulunu al, gənə denən neçə gün desən, qalerım. Qal, əmbə pulunu al, neçə gün də onnan son, ra qalsan, öz işindi.

Gedey xavar aley ki, buların öyü hasıdı. Deellər, oday, odu. Qapıya çatey:

– Salamməleyki.

– Əleykəsalam.

Baxey ki, at yəhərri-yüənni qarıda duroy. Onatan bunun dayısı deey:

– Ə, filankəsin oğlusanı?

– Həə.

Öpüşməh-görüşməh... Deey:

– Sən çay-çörəh yi. Mən atı minif o kəntdə işim var, dəyif bu saat qayıdiram.

Deey:

– Yox, getmə, mənim pulumu ver, onnan sonıra get.

Deey:

– Gətir bunun pulunu ver, amanatı ver, qoy götürsün.

Bu amanatı götüröy, civinə qoyoy. Deey:

– Oğul, havax gedərsinı, özün bilərsinı, mənim də məsləhatım budu ki, getmə, bir-iki gün qal, özgə öyü döy ha, öz dayınım öyüdü.

Pulu götüröy civinə qoyoy. Bu da atı miney, at bir az gedən kimi at cövlana qalxey, kişiyi aşirey, kişinin üsdə də özü aşey. At üsdünə aşan kimi kişi o dünyalix oloy, canını tafşirey. Başına yığılıllar, ay belə, ay belə, öydən-əşihdən irəğ olsun, kişiyi gətirellər, bu da ağleey, yeddisinətən qaley. Yeddinənən sonıra savahı duroy yola tüşöy. Yol basey, gəlhagəl, gəlhagəl, bir xeylax gələnnən sonıra baxey ki, əyə, bunun dalınnan həməən ağ atdı, ağ donnu gəley. Gəley buna çatey:

– Salamməleyki.

– Əleykissalam.

Deey:

– Əə, nətəri oldu, pulunıu ala bildin,mi?

Deey:

– Aldım.

Deey:

– Onun tarixi dörd il bunnan qavağıydı. Həmən amanata görə onu saxleyıflar. Halxın pulu batmasın deyin. Yaxşı oldu ku, gəldin, pulunıu aldın.

Bir xeylax gedellər. Deey:

– Əə, qardaş.

Deey:

– Ha.

– Əə, məni tanıdın,mı?

Deey:

– Əə, nətəəri tanımerım? Bir belə yoldaş oldux, çörəh kəsdih. Özün bu, atın bu, şanın bu. Nətəəri səni tanımerım?

Deey:

– Yox, məni elə tanıma, məni düzgün tanı haa, gör mən kimim.

Deey:

– Sən Allah, nə sözdü bu, sən man, a sual veresin,?

Deey:

– Əə, qardaş, daa indi söz gizdətməh lazım döyül. Mən can verif can alanım. Mən Azreyiləm. Sənin, o dayın,dakı pulunu o vaxdan öldürər, batırdım. Ama öldürmədim, saxladım san, a görə.

Deey:

– Həə.

İndi yolnan gedellər, bu da fikirrəşey. Deey, ey Allah-taala, bunnan xavar alem göröm, mənım tarixim havax tamamdı. Gedellər, bir bulağa rasd olollar, bulağın başında xur-cunu açey, çörəh çıxardey. Bu, əlini sürfəə uzatmax isdəəndə deey:

– San, a bir söz dəyjəm, əmə man, a düz cavaf ver.

Deey:

– Nətəəri biz yoldaş olax, qardaş olax. Sənnən söz da-n,arammı?

Deey:
– Bu çörəyə and işginən ki, nə soruşsan, düzünü dəyjəm.
Əlini üş dəfə çörəyə vuroy ki, bu çörəh hakqı, nə soruş-
san, düzünü dəyjəm.

Deey:
– Yaxşı.

Deey:
– İndi de göröm, hələ çörəyi yiməmiş, mənim canımı
havax alajaxsın,?

Deey:
– Əə, adam belə yerdə adama belə sual verərdimi?

Dedi:
– Biz qardaşix, qadanı, alem, innən belə olmuşux qardaş.

Dedi:
– Bilesin, sənin, canın,ı havax alajam? Sən toy mağarı
qurajaxsın, gəlin gətirəjəhsin. Camahat dağılıf gedənnən
son,ra gedəjəhsin, ki, gəlin otağına, əcəl boynun,un kökündə
hazırdı, qoymarıx ki, əl-əyax eliyəsən, orda öldürəjəm səni.

Bu fikirrəşey birəz. Deey:

– Niyə fikirrəşesin, çörəyin,ı ye. Qorxma, çörəyin,ı ye
arxeyin.

Bular oturollar, yavaş-yavaş başdeef çörəyi yiillər. Qal-
xıllar, bir xeylax gələndə deey:

– Əə, ay qardaş, dünyə nəaman¹³² belə bir cürdü. Əə,
gözün,ü yum.

Gözünü yumoy. Açanda göröy qardaşdığı yoxdu, nəə-
zey, nə ağ at var, nə ağ donnu kişi. Bu gəley kəndə çıxey,
yaxşı pullu gəley. İndi bu dəfə daa ged al, gəti. Bu iş də mən
gederim, qıymatı budu. Pulunu ver. Deey:

– Həə, qadan alem, indi ağıllanıfsın, görösün,mü.

¹³² Nəaman – nə yaman

Deey:

– Qardaşın, da ki, belə oldu, belə oldu, getdi.

Deey:

– Allah rəhmət eləsin. Yaranan bir gün öləjəh. Bizim anamız bu torpaxdı, bu torpağa da qarışmalıyıx, ay bala.

Daa noolajax, bir gün keçey, iki gün keçey. Bunun tay-tuşdarı deey, əə, öylənsən₁, pulun₁ var, malın₁ var, yaxşı yaşayışın₁ var. Öylən.

Deey:

– Yox, qadan, alem, mən öylənəmmərim.

– Ayə, dəlisən₁mi, nə töyrü¹³³, niyə?

Bir il keçey, üç il keçey, beş il keçey. Bunun bir yaxşı siğə qardaşdığı varıymış, deey:

– Əə, niyə öylənmesin₁? Sənin₁ tay-tuşdarın₁ın uşağı gedif çöldə mal otarıf gətirey. Bə sən niyə öylənmesin₁?

Deey:

– Əə, heş kəs eşitməsin, hak-hesab belədi. Mən özüm Azreyılnan danışmışam, deef ki, havax öylənsən₁, onda səni öldürəjəm. Mən niyə özümü ölümə vererim?

Oan-buan, deey:

– Əə, vallah, yolda yoldaş olufsun₁, nəvlem haana getdi. O tapıların₁ əə, sən nə danışesin?

Axırısı bunu yentəkleey¹³⁴, deey:

– Əə, bax filankəsin qızı yaxşıdı, gedəh elçi tüşəh, onu gətirəh.

Deey:

– Deysin₁, deysin₁, nağayrem, əl çəkməysin₁, öldürəjəh də, öldürəjəh.

– Ayə, qorxma.

¹³³ Nə töyrü – necə

¹³⁴ Yentəkleey – yanlayır

Bular başdeey toy tədarükünü göröllər. Şan¹³⁵ qoyollar, axırısı toyu eleyillər, başa çatdırıllar. Axşam oloy, hamı dağiley. Bu gəley qapıdan əağını içəri qoyanda deey:

– Qardaş.

Qanrılarda göröy qan-yağ, qılış əlində bunun boynunun kökündədi. Deey:

– Əə, qardaş, bilesin, nə var?

Deey ki, nə var?

– Səni and verirəm Allaha, o kəsdiyimiz çörəyə, iki rükət namaz qılajam. O iki rükət namaz kutaranatan maña dəymə.

Deey:

– Baş üsdə, icazə vererim sanıa.

Bu, birinci rükət namazı yarıya qədər qılannan sonra yarımçıx qoyoy da, oana gedey. Bir xeylax gözdöy, gəlmey. Çıxey deey:

– Əə, nağayresin, gəlsən.

Deey:

– Nəyşə gəlem? Gəlmerim.

– Əə, həncəri, namazın,ı qıl.

Deey:

– Sənnən mən söz danışmışam, üç ildən sonra da o qalanını qılajam.

Deey:

– Həə, zərəl yoxdu, noolar ki. Onda sanıa dəymerim. Dünyada dilini büdrətmə haa. Əmbə dediyin vaxdı genə boynunun kökündə hazırım.

Deey:

– Yox, ona qalanda bir az da anıarı çəkəjəm.

¹³⁵ Şan – nişan

Bu fikirrəşdi ki, Allah-taalanın yanında mən yalançı olorum. Gedem Allah-talaa deyim ki, bəndən mənim başıma bir belə oyun açıb, nə kəsey ağlım.

Xudavəndi-aləm, hamının günü xoş keşsin, günnəri gəldihcə yaxşı olsun. Gedey Allah-taalanın yanına, deey:

– Ey Allah-taala, sənini, bəndən, məni allatdı.

Deey:

– Gərəh sən allanmeydın, allandın, allandın, indi nağayrax ki?

Deey:

– Maña belə deey. Dedi, bir yarımını da bir vaxdan son,ra qılajam.

– Ayə, eləmi?

Deey:

– Həə.

Deey:

– Onda qayıt get də denən yaşını, arxeyın yaşa. İndiyətən nə yaşeyıfşın, halalındı. İnnən son,ra da san,ə yüz yaş ömür vererim. Yüz yaşdan son,ra san,ə ölüm gələr.

Həə, onnan son,ra başdeyillar yaşamağa, yaxşı gün keçirellər. Hamı yaxşı gün keçirsin, hamıya Allah yaxşı dolanajax versin.

18. ƏZRAYIL VƏ ÇOBAN

Qoldan qüvvətədi, yaraşılı bir çovan olur. Bir gün dağda qoyun otardığı yerdə bir qonax gəlir bunun yanına. Deer ki, mən Allah qonağıyam, gəlmişəm.

Deer:

– Allaha da qurvan olum, qonağına da.

Çovan gətirir buna xurcununda nə varsa, onnan tökür, qoyur ortalığa. Deer ki, yiginən. Bunnar yiillər, içillər. Qonağın qarnı doyannan son,ra qalxır əyağa. Deer:

– Bilirsən₁mi mən kiməm?

Çovan deer ki, bilirəm ki, Allah bəndəsisən₁.

Deer:

– Mən Azreyiləm. Gəlmişəm ki, san₁a əvvəldən xəbardar-
rım eliyim ki, sən₁in₁ toyun₁ günü mən gəlif sən₁in₁ canın₁ı alajam.

Çovan bir az buna baxır, son₁ra deer ki, nətər isdiyirsən₁,
elə də eliyərsən₁. Qonax bunnan razı qalır, çıxır gedir. Vax-
vədə çatır. Bu çovan evlənəsi olur. Munun toyu günü Azreyil
gəlir, kəsir bunun yanını. Deer:

– Həəə, çovan qardaş, mən san₁a demişdim ki, gələjəm.
İndi də gəlmişəm. Gəlmişəm ki, sən₁in₁ canın₁ı alam.

Çovan buna baxır deer ki, hələ mən murazıma yetmə-
mişəm, eləməmişəm. Nə qədər çalışır ki, görsün munun başı-
nı qata bilirmi, görür yox. Onda and verir. Deer:

– Səni ant verirəm kəsdiyimiz o duz-çörəyə, gəl bu işi
hələ təxirə sal, son₁ra məni apararsan₁.

Azreyil bir o yana baxır, bir bu yana baxır. Deer:

– Əşi, day bunnan duz-çörəh kəsmişih. O duz-çörəyə də
and içir. Zərəl yoxdu, bu işi son₁ruya saxlıyım.

19. ÜÇ AĞILLI SÖZ

Bir ayilə yaşayırmış. Bu ər-arvat kasıvıymış. Kişiyə nə
qədər deer: “Get işdə, pul gəti. Ayə, camahatın kişiləri gedif
pul qazaner, biz kasıflığımızdan öllüh dana, get iki manat da
sən qazan” – kişi öydən eşiyə çıxmer, pul-zad qazammer. Elə
hey deer:

– O pul bizim baxdımızda, kismatımızda olsa, özü gəlif
bizi tapajax.

Bir gün arvadı sahədə ot yığmış, birdən dırmığı vur-
duğu yerdə dırmığın altından üç dənə küpə çıxer. Arvat baxer
görür kün, üçünün də içində qızıl var. Gələr deer:

– A kişi, sən deerdin, kismatımız olsa, özü gəlif çıxajax.
Bax indi çıxıf dana, dur gedəh o küpələri gətirəh.

Kişi deer:

– Arvat, o qızıl bizim kismatımızda döy, bizim kismatımızdadısa, özü gəlif bajamızdan aşağı töküləjəh.

Kişi getmer. Burdan da arvat öydə dalaşer deer:

– Ayə, götürüf aparajaxlar, dur gedəh onu çıxardax.

Nə qədər eliyir, kişi getmer. Birdən qon,şu eşider ki, ayə, bular öydə qızıl deef də dalaşellar. Gələr soruşor:

– Qon,şu, nooluf, niyə dalaşersanı?

Arvat deer:

– Belə-belə, üç küpə qızıl tapbışam, bu kişi, üsdünə ıldırım ələnmış, getmer gətiməyə.

Deer, nağayrax, nağayrmıyax, gedəy ikimiz də çıxardıf gətirəy də, yarı böləy. Nəsə, bullar vax kəsəllər, vədələşəllər. Bu qon,şu köpöoğlu da arvadı allader da, başqa bir qon,şusunnan danışer da, qızılı çıxarder. Arvat da vədələşdihləri yerdə oturuf gözdüyür kün, qon,şusu gələjəh. Gedəllər, çıxardar gətirəllər. Gətirif öydə açanda göröllər nəə, içinnən bir ilan, qurvağa çıxdı. Tez ağzını örtöllər qorxulu-qorxulu. Deer:

– Arvat məni alladıf, bunu aparıf bajalarinnan başsağı tökəjəm, qoy bu ilan, qurvağa buları yisin, öldürsün.

Bu ikisi gətirif küpələri qon,şularının bajasinnan başsağı tökəndə bu ilan, qurvağa olor qızıl. Kişi tez dilləner:

– Sanı dedimmi, arvat, o bizim kismatımızda olsa, özü gəlif bajamızdan başsağı töküləjəh.

Bunu tökənnər də fikirəşer ki, indi biz bulara bu ilan-qurvağıyı töhdüh, əgər bular burdan sağ çıxsa, bizi öldürəjəhlər. Qorxusunnan ikisi də kətdən çıxer, geniyir gedəllər. Danışellar ki, iyirmi bir il ölkədən çıxax gedəh, həm pul qazanax, həm də bu ər-arvadın qəzəbinnən kutarax. Bular geder, iki yol ayrıcında ayrıləllər. Deəllər:

– Gə ayrılax, hərəmiz bir yerə gedəh. İyirmi bir il son,ra burda görüşəh.

Bular burda vədələşər, ayrılollar. Deellər ki, gəlif burda görüşüf gedərih. Biri geder don,uz otaran olor, o biri də geder əli tutor, qəşəh bəy kimi olor. Bu don,uz otaran deer:

– Allah, bircə noolor olsun, iyirmi bir il vaxdım gəlsin keşsin, dala, öz ayləmin içinə qayıdem.

Bu hər yeddi ildən bir don,uzdarın yiasinnən soruşor kun, bə yeddi ildi san,a don,uz otareram, bə mənim əməh hakqım neylədi?

Don,uz yiası deer:

– Sənin, yeddi illih əməh hakqın, bir-iki kəlmə söz.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Harda qarannıxladın, orda qal.

Gənə bu buna yeddi il don,uz otarər. Hakqını isdiyəndə don,uz yiası genə deer:

– Sənin, yeddi illih əməh hakqın bir-iki kəlmə söz.

Kişi ələşsiz gənə deer:

– Nədi o söz? De görəh.

Deer:

– Dəvə gördün,mü, heş qığın da görmədim.

Nəsə, bu kişi gənə yeddi il don,uz otarıf əməh hakqını isdiyəndə gənə don,uz yiası deer:

– Noolor olsun, həməşə səbr elə.

Nəsə, bu kişi don,uz yiasinnən halallaşər, gələr iyirmi bir il qavax vədələşdiyi dosdunnan görüşməyə. Görör pah, bunun dosdunun əəğindəki tulum çəhməyə, başındakı papağa bax. Əmə bunun əyni-baş təmiz urvatdan tüşüf. Burda dosduna yalvarer kı, mən öyümə bu sufatda gedəmmərəm, gə gedəh ma,na da bir dəs əyin-baş al, arvadım görəndə mənə söyməsin, bu

sumkan,ın birini düz öyünətən mən aparajam. Dosdu razılaşer, buna urvatdı paltar aler geyindirer. Bular yola tüşöllər. Gələllər, yolda qarannıx tüşör. Bu da getməh isdəmer. Yadına tüşör kü, bunun yeddi illih zəhmət hakqının əvəzi bir sözüdü, o da oydu ku, “harda qarannıxladın, orda qal”. Bu dosduna deer:

– Gə gejiyi burda qalax, gejönin biri bir ildi. Savax tezdən durar gedərih, gejiynən yol getmiyəh.

Dosdu razılaşmer, bu əmə orda qaler. Geder bu kişi bir qapıyı döyör. Deer:

– Öy yiası, bir gejəlih məni öyün,ə qonağ elə də. Yol adamıyam, yolda qalmışam.

Öy yiası munu qonağ elleer. Öyə girəndə görör kü, qapının dalında bir it var, özü nə yisə, bu itə də onnan verer. Həmi də itnən söhpət-zad elliyr. Bu da ha isdiyir soruşsun ku, bu nə hak-hesafdı. Onatan yeddi illih zəhmət hakqı olan “dəvə gördün,mü, heş qığını da görmədim” sözü yadına tüşör. Taa bunnan heş-zad soruşmor. Savax açlanda bu qapıdan çıxer kı, yoluna davam elləsin, öy yiası çağırer ki, qayıt bəri göröm.

– Mən ki, – deer – bir belə sənin, yanın,da bu itə yidiyimnən verdim, onnan söypət ellədim, sən bircə dəfə də olsun mənnən bu nə hak-hesafdı deyin soruşmadın, da. Niyə soruşmadın,?

Kişi deer:

– Qadan, alem, man,ə başa salıflar kı, sənnən soruşan olsa, dəvə gördün,mü, denən ki, heş qığını da görmədim.

Öy yiası bunu aparer bir otağa, otağın qapısını açanda görör, ayə, otax doludu adam kəlləsinnən, meyitnən. Matı-qtu quruyuf qalır. Öy yiası kişidən soruşor:

– Bunu gördün,mü?

Kişi yazıx qorxa-qorxa deer:

– Yox, qadan, alem, heş qığını da görmədim.

Öy yiası deer:

– Bax bir belə insanı ona öərə öldürmüşəm ki, olar mənən bu itin hak-hesavını soruşuf. Sən soruşmadın, əyər sən soruşsaydın, səni də öldüruf orya atajıydım.

Buna bir kisə qızıl dolduruf verer də, başına gələnnəri söylüyür. Deer:

– O mənim arvadımdı, – deer – biz bir-birimiznən itnən-pişih kimin yola ederdih deyın onu itə döndərif qapının, dalına bağlamışam. Ona öərə də onu mənən kim soruşorsa, mənim xətrimə dəyer, mən də o adamları öldüruf burya tullamışam.

Nəsə, bu kişiyi yola saler. Yolda öz-özünə fikirrəşer ki, nəəxşı¹³⁶ mən yeddi illih zəhmət hakqıma inanıf da, ona əməl ellədim, əvəzində də başım hələ üsdümdədi. Gələr görör kü, pah, bunun dosdunu ölkənin girəcəyində öldüruf tulluyuf, baş bir tərəfdə, leş bir tərəfdə. Bunu görör deer:

– Yaxşı kı, yeddi illih zəhmət hakqıma qulağ asdım da, harda qarannıxladım, orda qaldım.

Sumka da, paltar da, bir kisə qızıl – bir belə şey, hamısı buna qaler. Bir az da geder, geder, axırı gələr öz daxmalarına çater. Bajadan baxer kın, ayə, arvadının qucağında gözəl-göyçəh, yaraşıklı bir oğlan uzanıf. İsdıyır gəlsin tez buların ikisini də öldürsün, yadına tüşör kü, yeddi illih zəhmət hakqı olarax “səbr elə” sözünü öryənıfı. Təzdən əl saxlıyıf deer ki, bir az gözdüyüm. Bir az gözdüyür, görör kü, cavan oğlan deer:

– Ay ciji, bə lələm havax gələjəh.

Kişi başa tüşör kü, öz oğludu. Təzdən Allaha dua elleer, ki, nəəxşı mən əl saxladım, səbr ellədim. Yaxşı ki, iyirmi bir il donuz otardım da, bu hikmətdi sözdəri öryəndim, əvəzində mənim qızılıım da oldu, urvatım da, özümün də başım üsdümdədi.

¹³⁶ Nəəxşı – nə yaxşı

20. KÖSÖVÜN GÖYƏRMƏSİ

Belə bir söhpət var ki, bir nəfər insannara qənim olur. Otuz dokquz nəfəri deməh olar ki, yer üzünnən yox eliyir. Bir gün fikirreşir, deer, ay dili-qafil, mən neynəmişəm, mən kiməm ki, Allahın yaratdığı insannara qənim yaranmışam. Mən töübə deməliyəm.

Deyəllərmiş ki, Məhəmmət peyğəmbərlə rasdaşır, deer:

– Ya Məhəmmət, san, a qurvan olum, noolar, imkandısa, Allah-taalaynan danışanda mənim belə bir sifarişim var. Xayış eliyirəm, ya özünüz, ya Allah-taaladan man, a bir xəta yeridin, ya da man, a bir gözəl yol göstərin. Mən isdiyirəm ki, töübə deyib bu yoldan geri qayıdam, insannara qənim olmuşam, çünki mən də insanam, necə mən öldürdülərimi Allah yaradan kimi, məni də Allah yaradıf. Mən niyə insannarı öldürməliyəm, mən kiməm ki?

Deyəllərmiş Məhəmmət peyğəmbər – qurvan olum Allaha – Allah-taalanı görür və Allah-taala Məhəmmət peyğəmbərə deer ki, bu oğlana bir sözüüm var. Ona denən ki, Allah-taala dedi ki, böyüh bir yol qırağında, hansı ki, insan hərəkətinin tamamilə çox olan yerində, yolun qırağında bir sahə götürsün, ora su çəhdirsın, mer-meyvə, tərəvəz əksin. Sağdan da gələnin, soldan da gələnin bir il müddətində əkdidi meyvə-tərəvəzlə peşvazında durmalıdı, heş bir maddi cəhətdən xeyir görməməh şərtilə. Və yolun giriş yerinnən bir əlli metrə də uzaxda əkənəyin¹³⁷ ortasında bir kösöy basırsın. (Kösöy hər tərəfi yanmış bir ağac parçasıdı). Havax kösöy göyörsə, onun da arzusu baş tutar.

Gəlir Məhəmmət peyğəmbər deer, ya bəni-insan, qurvan olum Allaha, dedi ki, belə bir məsələ var, getsin bu işdəri eləsin. Bu, Məhəmmət peyğəmbərə cavaf qaytarmır.

¹³⁷ Əkənək – əkin yeri

Gəlir yolun qırağında bir az fikirrəşir, ürəyinnən keçirir ki, Xudaya, ya Rəbbi, sağa qurvan olum, bu nə deyilən şeydi, kəsöy də göyərərmi?

Ürəyinnən keçirə-keçirə gəlir yolun bir yaxşı yerində bir dənə bulax tapır. Və bulağın yanında əkənək götürür, mer-meyvə, ağaclar, tərəvəz yetişdirir. Sağdan da gələnə qəbul eliyir, soldan da gələnə. Atnan gələnə yüyənnən tutuf deer:

– Buyur, əyləş zəhmət olmasa, sağa qullux eliyim, kölgədə otur, isdidə yol gəlmisən.

Bunnara hədiyyə də verir ki, öyladdarına aparsın. Deyəllər ki, bir ilə yaxın bu adam insannarın peşvazında durur. Hərdən də o kəsöyə baxır ki, görüm kəsöy göyərif, yoxsa yox, bunun arzusu çin oluf, yoxsa yox. Çünki bu otuz dokquz nəfərdən sonra töübə deyib, insan qanına əlini batırmax isdəmiyif, düz yola, Allahın yoluna qayıtmax isdiyir, qurvan olum Allaha. Diyəllərmiş ki, bir müddət keçir. Bir müddətdən sonra atın üsdündə bir nəfər gəlir. Yayın da isdi günü, gəlir, atın yüyənnən tutur, deer:

– Qardaşım, zəhmət olmasa, buyur, sizin peşvazınıızda durum.

Deer:

– Əə, çəkil mənəm yanımnan.

Deer:

– Qardaşım, mən sənnən xayış elədim. Çox xayış eliyirəm, atın belinnən tüşün, torpağın üsdə, mən sizin peşvazınıızda durum.

Deer:

– Əə, sağa deerəm çəkil yanımnan.

Bu adam bir ilə, iki ilə yaxındı əziyyət çəkif. Dözüf hər bir əzab-əziyyətə, insannarın peşvazında duruf heş nəsiz, təmənnəsiz. Çünki nədi-nədi, qurvan olduğum Allahın yoluna qayıtsın. Bir də deer ki, qardaşım, axı, mən sizdən xayış eli-

yirəm, tüşün, bir balaca istirahət eliyin₁. Bu elə bir cavaf verir ki, buna, hər bir şey yadınnan çıxır, bunu atn belinnən çəkir yerə, yerə salan kimi bunun boğazını kəsir. Anı olaraq fikir-rəşir, deer, ayy, mənim iki illik zəhmətim hara getdi. Mən niyə belə hərəkət elədim, mən söz vermişdim ki, Allahın yoluna qayıdajam. Otuz dokquz nəfər öldürmüşəm, daa qırxıncı, qırx birinci, qırx ikinciyə qədəm basmıyajam. Necə oldu ki, bu qə-dər əzab-əziyyətdən son₁ra mən aqlımı itirdim, adam öldür-düm. Bu vax Allah-taaladan səda gəldi. Dedi:

– Eey, bəni-insan, sən gözəl bir məxluqsan₁. Bir çevril kösöyə bax.

Çevrildi kösöyə baxdı ki, əə, kösöy göyərif.

Dedi:

– Gördün₁ kösöyün göyərməsini, bəni-insan. Sən fikir eləmə, sən mənim yolumdasan₁. Bu sən öldürdüyün₁ adam yüz adam öldürmüşdü, yenə də mənim yoluma qayıtmırdı. O, ar-tıx səni də öldürməh isdiyirdi. Sənnən son₁ra eeyy, gedəcəydi nə qədər. Sağ ol səni ki, mənim yoluma qayıtdın₁, saysız-he-savsız insannarın ölümnən cannarını kutardın₁. San₁a halal ol-sun, sən düz eləmişən₁, onu xəta yolunna geri qaytarmısan₁.

Oğlan gedir baxır tut ağacının divinə, görür, sən ölmü-yəsən₁, bunun qanının bu ağacın kötüyündə qannar var. De-məli, bu qan sıçrıyıf ora gedif ki, o kösöy göyərif.

21. ALLAHIN ƏDALƏTİ

Musa peyğəmbər Allah-talanın yanna geder. Deer:

– Sənin ədalətdiyin₁i görmədim, ya Allah. Həqı nahak-qa düzgün yazmeysin₁, düzgün eləmeysin₁.

Dedi:

– Ya Musa, get filan bulağın başında bir ağac var, onun başına çıx da, mənim ədalətdiyimi görəjn₁.

Musa peyğəmbər getdi, bu dediyi ağacın başına çıxdı, orda qaylan çəkeydi. Gördü bir atdı çaparax gəldi. Əyildi su işdi. Bu əylif su içəndə civinnən pul sürüşüf tüşdü. Bu Musa peyğəmbər də ağacın başınnan baxer gedişata¹³⁸. Bunun dalıncax bir dənə çovan gəldi, qoyunu suyə töhdü. Gördü bir dəsdə pul var. Bu pulu civinə qoydu. Musa peyğəmbər də oxardan baxey. Çovan da qoyunu suladı, pulu da ötürdü, çıxdı getdi. Bunun dalıncax qoja kişi gəldi oğlannarınnan. Dedi:

– Oğul, siz gedin, yavaş-yavaş, mən də birəz bulağın üs-dündə dincəlif, sonra gələjəm.

Oğlannarı getdi. Qoja kişi burda surfa aşdı, çörəh yidi. Bu atdı yolun yarısında baxdı gördü ki, pulu yoxdu civində, başdadı qayıtmağa. Qayıtdı gəldi, dedi:

– Ə, kişi, mən burda su işmişdim, pulum bura tüşmüşdü, ver.

Dedi:

– Oğul, vallah, bura pul tüşmööf, görməmişəm.

– A kişi, vallah nədi, sənnən başqa bu dağın başında kim var?! Təh sənsən, pulu ver.

Dəəndə dedi:

– Vallah, yox, bu çörəh hakqı yox, a bala.

– Ə, nə yox, a kopoğlunun kişisi.

Bunun üsdünü-başını gəzdi də, bu kişinin başını siyirdi, kəsdi də qaşdı. Atı mindi, çıxdı getdi. Pulu da çovan aparıf.

Oğlannarı da gördü kişi gəlmədi, geri qayıtdılar bulağın yanına. Gəlif çatanda ördülər kişinin başı kəsilif.

– Ə, bunu kim kəsdi? Ay qardaş, kişiyi kəsiflər!

Biri oana baxdı, biri bu tərəf-o tərəf baxdı. Gördülər, heş kim yoxdu, bir də baxdılar ki, bir kişi ağacın başındadı.

– A kişi, aşağı tüş, kişinin başını kəsifsən.

¹³⁸ Gedişat – hadisələrin gedişi

– Əyə, a bala, Vallah, mənim xavarım yoxdu, mən kəsmədim.

Dedi:

– Ə, bir aşağı tüş göröm.

Bunu endirdilər aşağı, xup dəənə çırpdılar, əmbə öldürmədilər, çıxıf getdilər.

Bu, o qədər döyüluf ki, əsim-əsim əser. Əsə-əsə gəldi Allah-taalanın yanna. Dedi:

– Ya Allah, Xudavəndi-aləm, sənini, heş mən ədalətdiyini görmədim.

Dedi:

– Genə görmədin?

Dedi:

– Yox. Hanı? Atdının pulunu çovan apardı. O qoja kişinin də başını atdı gəldi, ordaja kəsdi, vardı getdi. Taa burda sənini, ədalətdiyini,mi qaldı?

Dedi:

– Ya Musa, o vaxdı atdının dədəsinin başını o qojanın dədəsi kəsmişdi. Bax onun qızasını onnan aldırdım.

Dedi:

– Bə pulu niyə çovana verdirdin?

Dedi:

– Onun dədəsi onu o vaxdı muzdur işdədif hakqını verməmişdi, o pulu da ona qismət elədim, getdi.

Onnan sonra Musa peyğəmbər dedi:

– Ya Allah, sən bilən yaxşıdı.

22. QOCALARIN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Bu nağıl lap çoxdanın, neçə min il bunnan əvvəlin nağılıymış. O vaxdarın kın, insannar qojalırımış, ölmürmüş. İnsannar o qədər qojaler kı, lap belə uşax halına tüşör. Səvətdə əri-

yellər. Patşah əmr verir ki, nə qədər qoja varsa, qırın. Nəsə bir oğlan dədəsini səvətə qoyor, əlinə aler aparer meşiyə tulla-
mağa. Patşahın əmridi axı. Oğlan aparer səvəti ağacın divinə
qoyor da, geri qayıdanda dədəsi gülör.

Deer:

– Ay dədə, niyə güldün,?

Deer:

– Bir gün olajax kı, sənin, oğlun da səni gətirif burya
tulluyajax. Ona gülörəm, a bala.

Təzdənnən bu deer ki, cəhənnəmə, patşah məni öldürsə
də, dədəmi burda qoyammaram, bunu götürüf, geri qaytarıf,
öydə gizdin saxlıyajam. Elə olor ku, Dağ Yunusun vaxdı olor,
bunun çoxlu qızılı olor. Bunun yerini bilən olmor.

Patşah deer:

– Görən, elə bir adam qalıpbı kı, onun yerini bilə?

Bu qoja kişinin oğlu gündə şəhərdeymiş, hərrənemiş.
Patşahın bu söypətini eşider, gələr dədəsinə deer:

– Ay dədə, belə-belə, patşahın əmri var kı, görən elə bir
qoja varmı kı, Dağ Yunusun qızılının yerini bilə?

Dədəsi deer:

– A bala, qorxma mən bilerəm yerini. Get patşaha denən
ki, mən sənin, qızılının yerini bilerəm. Ancax mən dədəmi öl-
dürməmişəm, bircə söz ver ki, qoy o ölməsin, sağ qalsın.

Geder canını tişinə tutor da, patşaha deer. Patşah razıla-
şer. Oğlan öyə qayıder, dədəsinə deer ki, patşah razılaşdı.

Deer:

– Get patşaha de ki, qırx dövə yükü çaxır versin, qırx
dövə yükü də mal-qara əti olsun. Filan dağın divini qazdırsın,
çaxırı quyuya tökdürsün, əti də qırağa qoysun.

Onda da hamı quş dilini bilermiş.

– Bunu eliyənnən son,ra da quşdarın söypətinə yaxşı qu-
lağ as.

Oğlan gələr bunu patşaha deer. Patşah da oğlanın dedihlərinin hamısını eleer. Bu qarğa-quzğunnar gələr, o qədər qojadılar k1, heş tühləri də yoxdu. Bular çaxırı içər, ətdən yiir, oynaşellar. Yorulanda bir-birinnən söhpətdəşəndə oğlan görör kü, quş deer ki, biz bu kefi bir də Dağ Yunusun vaxdında görmüşüh. Burdan karvan keçəndə çoğun, çığ¹³⁹ qırdı. Bax həməndə onda görmüşüh bu kefi. O biri də deer, Dağ Yunusun qızilları bax bu dağın altındakı mağaradadı. Bu quş soruşor ku, bə o mağaranın qapısı-bajası yoxdumu?

Deer:

– Bax o sal qəya bu mağaranın qapısıdı.

Oğlan bulara qulağ asermiş. Dağ da o qədər yekə dağıymış k1, oğlan buryu manışırıyır¹⁴⁰, quzğunnar da kefini sürör də, gedellər. Oğlan geder, qızilları yerini patşaha gösdərer. Padşah pəhlavannar gətirder, qapıyı aşdırer. Sonra da qayıder əmr eleer ki, ta qojaları öldürmüyün.

23. İNSANIN TAMAHI

Padşahın qəzəbi keçir birinə. Vəzirə deer ki, bu dünyada nə mındar olar, onu manıa de. Vəzir deyə bilmir.

Vəzirə deer:

– Saña beş gün möhlət verdim, tafdın₁, gətdin₁, gətdin₁. Gətirmədin₁, boynun₁u vurdurajam.

Bu fikirənə-fikirənə gedermiş. Görör ki, padşahın çovanı bir yalın başına qoyunu yığıf, düdüy çalır. Bunun yanına gəlir.

Çovan deer:

– Vəzir, salamməleykum. Nədi, xeyir ola?

Deer:

– Bəs belə-belə, padşah belə deef.

¹³⁹ Çığ – burada: boran, tufan

¹⁴⁰ Manışırıyır – yerini isarələyir

Deer:

– O nəmənədi, onu mən taparam, deyərəm. Hələ otu çörəh ye, öyrədərəm, get de, canını kutar.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Ode, o daşı görürsən,mi? Dıvır¹⁴¹ üsdə çıxıf. Onun altında bir küpə qızıl var. Çörəh ye də, köməh elə o daşın altını eşəy, daşı aşağı salax, apar o qızılı ver də canıyı kutar. Əmbə mən nə desəm, onu tutajan¹⁴².

Çörəh yiənnən son,ra çovan deer ki, mən nə desəm, onu tut, onnan son,ra. Deer:

– Get o daşın dalında, ayıf olsa da, orda otu da, öz nəcisinnən ağzına, burnuna bula. Onnan son,ra gəl, görkəzəjəm, eş, götü qızılı.

Gedir orda oturur, nəcisinnən də ağzına, burnuna buluyur, gəlir.

Deer:

– Ay öyün, yıxılsın, o daşın altında qızıl olsa, bir günə qazardım, day bu qoyuna gedərdimmi? Get padşaha deynən ki, nəfsdən mındar şey yoxdu.

Qayıdır gəlir. Padşaha xəvər gedir ki, vəzir gəlir. Deer ki, tafdın,mı?

Deer:

– Vallah, bir şey tapmışam, indi özün bax.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Nəfsdən mındar şey yoxdu.

¹⁴¹ Dıvır – birillik keçi

¹⁴² Tutajan – edəcəksən

Deyəndə deer:

– Munu san, a kim öyrətdi, onu de man, a.

Deer:

– Bəs çovan öyrətdi.

Birinə deer ki, sən get qoyunun yanına, qoy çovan gəlsin bura. Çovan gəlir:

– Salamməleykum.

– Əleykusalam.

– Padşah, mənim üçün qullux nədi?

Deer:

– Qullux sahibi olasan, Nə bildin tamahın mındar olduğunu.

Deer:

– Ölüm əyağında bu vəzirin, öz tamahınnan öz p...nu yidi.

Deer:

– Çovan, sən mənim vəzirimsən, Vəzir, sən də çomağın, götür də, get qoyuna.

Bu dünyada tamahdan mındar şey olmaz. İnsanın başına nə iş gəlsə, tamah gətirər, öldürər, asar, kəsər, tamah nə desən, eliyər.

24. PADŞAH VƏ ÇOBAN

Bir gün bir hökmdar cavan bir vəzirinə belə buyurdu, dedi:

– Ayə, bu xannıxlarda kimin varı-döyləti, daşı-qaşı çox olar?

Dedi:

– Mən nəvlem ki, hökmdar?

Dedi:

– San, a qırx gün vax vererəm, qırx gündə gedersən, kimin varı, döyləti, səltənəti, qızılı, filanı çoxdusa, öryənif, gəlif man, a xavar verersən.

Neynəsin cavan oğlan? Getdi orya, getdi o birinə, bu birinə o birinə. Baxanda ördü qırx günün otuz günü tamamdı. O vaxdı da maşın yoxuydu, atnanıdı, filannandı. Bu yazıx da atsız, piyada yola tüşüf getdi. Günorta bir çovanın yatağının yanınan keşməh isdədi. Gördü çox boylu-puxunnu, qoldan qüvvətədi bir çovandı. Salam verdi, əleykiməsalam götürdü. Çovan baxdı gördü bu elə mərifətnən görüşör kü. Amma boyunu-başını toz basıf, kir basıf, halı-hərəkəti yoxdu.

– Ayə, a bala, günorta mənim qonağım olajan. Qoyunarı gətimişəm isdirahətə.

Dedi:

– Ay əmi, vaxdım azdı, vəziyətim çətindi, heş cür diyanmağa, sanıa qonağ olmağa imkanım yoxdu.

– A kişi, mənim əlimnən heş kim kutara bilməz. Sən kimsən, ki, mən səni qonax eliyəm, sən də qavil eləmiyəsen?! Nə dərdin, var? Dərdin,ə, bəlkə, mən şərik olajam. De.

Yiməyi gətirdi, yaxşı-yaxşı yidilər. Yiənnən sonıra çovan dedi:

– Başın,ə gələni manıa danış.

Dedi:

– Mənim hökmdarım deer ki, bu Azərbaycan xannıxlarında kimin varı-döyləti mənimkinnən çoxdusa, gəl, manıa de.

Çovan soruşdu:

– Manıa de göröm, onun boyu mənimkinnən balajadı, yekədi?

Dedi:

– Ayə, sənini, çənənin, altınandı. Onun boyu balajadı, sən əzmənsən,¹⁴³ yekəsən.

– Ayə, de göröm, varını-döylətini özümü qazanıf, yoxsa dədəsinnən, bavasınanmı qalıf?

¹⁴³ Əzmən – azman

Dedi:

– İrsən qalif, bavadan oğula qalif, oğuldan da ona qalif.
Atasınnan qalif.

– Mənə bir söz də deyə bilərsən₁mi? Öləndə adamların yanında xəznə də basirellərimi?

Dedi:

– Yox, var-döylətinnən, xəznədən, qızıldan, brilyantdan nəyi varsa, onu ölənün yanına qoymollar.

Çovan dedi:

– Nağayrellər bə? Boyuna örə bezmi piçəllər?

Vəzir dedi:

– Hə, elə eliyillər.

Dedi:

– İndi kimin var-döylətinin çox olduğunu mən bilərəm.

– Bilərsən₁?

Dedi:

– Hə, bilərəm.

Durdu çovan əynini dəyişdi. Yaxşı çərkəzi yapıncısı varıydı, formadan həmi yüngül, həmi yaraşılı, onu da çiyinə götürdü. Tavət¹⁴⁴ bunun bir dənə xəncəri varıydı k1, qılınşdan gödəh, əmə qılınşdan kəsəriydi. Xəncəri belinə bağladı, yapıncıyı üsdən geyindi, çomağını da, dəyənəyini də əlinə götdü.

Vəzir dedi:

– Bə bu dəyənəh nəyə lazımды?

Dedi:

– O ağlın sahibi olduğun₁a görə bu günə qalıfsan. Xəncərimin boyu çox olsa, iki metriyi vurur, bu çomağımnan dörd metrədə gələni bəəxdan uzadaram yerə. Yeri.

Getdilər. Hökmdar baxdı gördü kü, vəzir gələr, yanında da bir çovan. Çovan deer:

¹⁴⁴ Tavət – həm də

– Salam.
Hökmdar heş dilləmmer.
Dedi:
– Hökmdar olufsan, böyüh şey ha olmuyuf? Kişisən, adamsən, mərfətin, qanacağın, olsun! Qapın,dayam, salamımı niyə almırsən,?

Hökmdar dedi:
– Turalım, əleykiməsalam.
Dedi:
– Bu vəzirni niyə bu çöllərə salırsən?! Deefsən, ki, bu məmləkətdə, bu ölkədə kimin varı-döyləti çoxsa, gəl, mənə söylə, görüm mənə kim kimi çoxdu, onunkumu? Deefsən,mi?
– Hə, demişəm.
Dedi:
– Sənin, boyun, yekədi, mənə kim?
Deer:
– Sənin.
Çovan dedi:
– Hökmdar, mən bircə sualnan sənin, cavabın,ı kutare-ram. Sənin, varın,ı-döylətin,ı kim verif? Hardan gətirif səni? Özün,mü qazanırsən,? Bavan,nanmı qalif, atan,nanmı qalif, kimnən qalif o var-döylət?
Dedi:
– Bavamın döyləti atama qalif, atamın da varı mənə qalif.
– İndi bavan,ın boyu da mənə boyum qədər varıydımı?
Dedi:
– Yox, atamın da, bavamın da boyu mənə boyumnan az fərqli olardı.
– Yaxşı, oları nəynən basırdın,ız? Neçə arşın ağ verdin,ız?
Dedi:
– Məsələ, on beş arşın.
– Onnan başqa onun yanına nə qoydun,ız?

Dedi:

– Biz musurmanıx, bizdə ancax ağnan ölümüzü torpağa tafşırmax ədətdi.

– Bə bir belə vardan, döylətdən onların yanına heş qoy-madılar?

Dedi:

– Ədət döy.

Çovan dedi:

– Sənnən mən varrıyam. Ona örə ki, mən öləndə özüm-nən iyirmi iki arşın ağ aparajam, sən də öləndə çox aparsanı, on beş arşın ağ aparajan. İndi axlın,ca hasımız varrı olarıx? Dünyənin varı dünyədə qalajax. Bircə sənini, bu dünyədə əməllərin, qalajax. Vəzirə bu cür işi buyuruf yazıği bu günə saldığın,ı özün,nən o qavra aparajaxsanı.

Çovan bunnarı dedi, vəziri də orda azad elətdi, yazığın canı kutardı.

25. PADŞAH VƏ ÇOXBİLƏN

Bir gün bir paçcah sarayın çoxbiləninən, hiyləgərinən soruşur:

– Söydəgərrəri çox vaxdı analarının hiyləgər oğulları addandırılar. Bu doğrudumu?

Çoxbilən də qayıdır ki, bəli, hökmdar. Onnar həkqətən də, hiyləgərdilər. Paçcah da çoxbilənə deer ki, subut elə. Çoxbilən bazara xəvər göndərir ki, sarayda mərci almax isdiyillər. Dört söydəgər mallarınnan bir az götürüf saraya gəlillər. Gətirdihləri mal mərci olur. Paçcah sual verir:

– Ağalar! Gətirdiyniz malın adı nədi?

Tacirrər bir-birinin üzünə baxıllar. Fikirrəşillər ki, nə desələr, paçcaha xoş gedər. Bu dənin adı hamıya bəllidi. Paçcah da boş yerə onun adını soruşmur. Burda yəqin bir sirr var. Tacirrər çox tüşünüllər. Paçcahın səbri tükədir.

– Həə, nooldun,uz? Gətirdiyin,iz malın adı nədi?
 Tacirrərdən biri tez dillənir:
 – Paççah sağ olsun. Man,ə elə gəlir ki, bu, çöl noxududu.
 İkinci tacir:
 – Şah sağ olsun, noxud olmağına sözüüm yoxdu. Ancax noxuddan xırdadı. Necə addanır, yadıma sala bilmirəm.
 O biri tacir deer:
 – Man,ə elə gəlir ki, bu istotdu. Ama rəngi açıxdı.
 Qəti cavab almıyan paççah əsəbi-əsəbi kışqırır:
 – Man,ə elə gəlir ki, sizin də başın,iz yoxdu. Bu nə noxuddu, nə istotdu. Bu adicə mərcidi. Mərçi! Bildin,iz?
 Tacirrər dördü də bir ağızdan, deer:
 – Elədi ki, var, paççah sağ olsun.
 Paççah bir də soruşur:
 – Niyə dənin adını demirsin,iz?
 – Şah sağ olsun, adı elə indi özün,üz dedin,iz.
 Paççah bir də soruşur. Tacirrər deer:
 – Adı yadımızdan çıxdı.
 Paççah bir də deer:
 – Adı mərcidi.
 Tacirrər deer:
 – Bəli, şah sağ olsun, özüdü kü, var.
 Paççah bərk əsəbləşir, tacirrəri qoalıyır. Çoxbilənə deer:
 – Subut elədin. Subut elədin ki, bu söydəgər tayfası hiyləgər olurmuş.

26. HEFİ İLƏ SEFİ

Bir ər-arvat varıymış. Arvadın adı Hefiymiş, kişinin adı Sefi. Bunnarın da öylat sarıdan var-yox bir qızdarı oluf. Qızı yaxşı bir oğlana ərə veriflormiş. Bir günnəri Hefi Sefiyə deer ki, ay Sefi, gəlsənə bir qızımızın yanına gedəh. Gör ey, nə

vaxdı qızımızı görmürüh. Sefi də deer ki, hə, düz deersənı, ay Hefi, gedəh. Nəysə, onnar yığışif qızdarının yanına gedillər. Qızı, kürəkənnəri bunnara yaxşı hörmət eliyillər. Gejə qızı bunnara bir otaxdan, özdərinə də başqa bir otaxdan yer salır. Gejənin bir vədəsi Hefi baxır ki, eşihdən qazdarın yaman səsi gəlir. Sefini qaldırır deer:

– A Sefi, bir qulax as, gör qazdar neyə çığırşır. Yazıqlar səhərdən dincəlmillər. Yəqin çoxdandı qızım onnarı çimizdir-mir. Gəlsənə bir qazan su qoyuf qazdarı çimizdirəh?

Deer:

– Yaxşı.

Onnar duruf bir qazan su qoyullar. Su qaynarşanda qazdarı bir-bir qaynar suya salır çıxarıllar. İşdərini kutarannan sonra elə yorğan-döşəhlərini də gətirir qazdarın yanınan yer salır yatışillər. Səhər qız duruf baxır ki, nə dədəsi var, nə də anası. Tez eşiyə yüyürür ki, görsün bunnar hardadılar. Baxır ki, qaz damınan hənirti gəlir. Yaxınnaşanda görür nəə, qazdar leş-leşə bir-birinin yanına döşənif, ölüflər. Bir anasına baxır, bir dədəsinə, deer:

– A öyünüz yıxılsın, niyə bunnarı bu kökə salıfsın,ız?

Hefi qavağa durur ki, bə gejə qazdar yaman çığırşır. Duruf baxır ki, hamsı pittənif. Yazığımız gəldi. Dedim, a Sefi, sən Allah, su qoy, bunnarı çimizdirəh. Yəqin qızımızın vaxdı yoxdu, bu tifilləri çimizdirdin. İndi bax çimənnən sonra gör neyə dincəlilər, yazıqların bir az olar səsi kəsifdi.

Gejə tüşəndə qızı öz-özünə fikirəşir ki, bunnarın yerini öydən salsam, yenə də bir iş qayırajaxlar. Odu ki, onnarın yerini bu dəfə mal pəyəsinde salır. Hefi baxır ki, inəh göyşüyür. Deer:

– A Sefi, sən canın, dur inəhdən bir az sakqız al, qoy mən də çiyneyim, yaman tamahım tüşdü inəyin sakqız çiyneməyinə.

Sefi inəyə yaxınnaşır deer:

– A inəh, mənim arvadıma da bir az sakqız ver.

Baxır ki, heş inəh bunu saymır, elə sakqızını çiyneyir. Fikirrəşir ki, yəqin inəyin qulağı ağır eşidir, bir az yeyinnən kışqırım. Kışqırım:

– A inəh, kar döysən ha, bir az da o sakqızdan arvadıma ver, qoy çiyənəsin.

Görür heş bu dəfə də inəh bunu vejinə almır, sakqızını çiyneyir. Deer:

– Yaxşı, mən bu dəyqə sənini, başına bir oyun açım, sən də bax.

Duruf pıçağı götürüf inəyin başını kəsir. Səhər qız durur ki, görüm dədəmnən anam neynillər. Pəyəni açanda görür, inəyin başını kəsif, hərəsi bir tərəfdə oturuf. Deer ki, a dədə, a ana, niyə inəyin başını kəsifsin,iz? Bu nə oyundu açırısn,iz mənim başıma?

Sefi deer:

– Hıı, yaxşı elədim. Axşam deerəm ki, arvada da sakqız ver, çiyənəsin, vermir. Hələ mənə ajıx verir. Mən də tutdum başını kəsdim.

Qız baxır ki, hələ bunnar burda bir-iki gün də artıx qal-salar, çox işdər törədəjəhlər. Tez yol tedarükü görüf anasıgili evlərinə yola salır. Yola salanda onnarın yoluna yağ, bal, neçə metrə də parça qoyur. Hefiynən Sefi yolun yarsında baxıllar ki, torpax çat-çatdı. Hefi deer:

– A Sefi, gəlsənə, yağı bu yazığın əl-əyağına çəkək. Gör yazığın canı nejə çat-çat olufdu.

Bunnar başdıyıllar qızın qoyduğu yağı torpağa sürtməyə. Bir-iki addım da gedillər, görüllər ki, dağın döşünnən bulax axır, amma bulağın suyu az gəlir. Hefi deer ki, Sefi, gəl balı bulağın suyuna qatax ki, bulağın suyu gurraşsın. Bir az da gedillər. Görüllər ki, küləh əsir, taxıllar yellənir. Hefi deer ki, a Sefi, gör küləh nejə bərk əsir ki, taxıllar söyuxdan titrəşir. Gəlsənə taxılı parçıya bürüləyəh ki, taxıllar üşüməsin. Deer:

– Yaxşı.

Qızın qoyduğu parçanı götürüf taxılı bu başdan taa o başa kimi püküllər. İşdərini kutarıf bir az dincəlməh isdiyillər. Oturdular yerdə birdən Sefi baxır ki, Hefinin başına çivin¹⁴⁵ qonuf. Tez əyilif yerdən bir daş götürüf deer:

– Hefi, Hefi, sən sakit otur, mən başın, a qonan çivini öldürüm.

Hefi yazıx da sakitcə oturur. Gözünə döndüyüm Sefi daşı Hefinin kəlləsinə çırpır. Hefinin canı oturduğu yerdəyə çıxır. Bu vax yoldan bir kişi keçirmiş, deer:

– A Sefi, arvadı niyə öldürdün?

Deer:

– Zərəl yoxdu. Biri onnardan öldü, biri bizdən.

Sefi öyə çataçatda görür ki, yolun qırağında göl var. Gölün üzü də qurvağa çağamı¹⁴⁶ olur. Sefi öz-özünə deer ki, elə yaxşı oldu, qoy elə burdaca çimim, öyə təmiz gedim. Girir gölə çimməyə. Birdən bunun başına qurvağa çağamı yapışır. Taa huşu kəsmir ki, əlini atıf çağamı başınnan təmizdəsin. Belə eləməh əvəzinə göldən çıxıf başını o daşa, bu daşa o qədər düşüyür ki, elə ordaja canı çıxır.

27. BAL YEDİM, BƏLAYA DÜŞDÜM

Bir Quru bəy varıydı. Ona Quru bəy ona görə deerdilər ki, vur-tut bir xoruzu varıydı. Quru bəy kətdə bir qıza vurulmuşdu. Ancax qızın ata-anası bu işə razı döyüldülər. Həmin kətdə bir cindar varıydı. Bir gün Quru bəy o cindarın yanına gəlir, yalvarır ki, man, a elə bir dua yaz ki, o qız man, a ərə gəlsin. Cindar baxıf görür kü, bunun qoltuğunda iri bir xoruz

¹⁴⁵ Çivin – milçək

¹⁴⁶ Qurbağa çağamı – axar və ya durğun suların sahilə yaxın yerlərində əmələ gələn tünd şabalıdı rəngli kütlə

var. Deer ki, əllərin,i aç. Cindar adamlarına tafşırır ki, o əllərini yana açanda xoruz yerə tüşəjəh, xoruz yerə tüşən kimi tez xoruzu tutuf gızdədin. Onun adamları cindar dediyi kimi eliyillər. Quru bəy cindardan soruşur:

– Xoruz nooldu?

Cindar deer:

– Xoruz qeybə çəkildi. Bu iş sənin, xeyrin,ədi. İndi get bir banka bal və bir az da zırnıx¹⁴⁷ suyu gətir.

Quru bəy cindarın dedihlərini gətirir. Cindar zırnığın suyunu bala qatır, tafşırır ki, qızı güd, gördün, o nə vax bulax başına gəlir, bankanı bulağın başına qoy. Elə elə ki, o baldan yesin, həm də evdəkilərə aparıf yidirtsin.

Quru bəy cindar dediyi kimi eləyir. Qız bulağın başına çatmamış balı aparıf bulağın başına qoyur. Qız bulağa gələndə görür ki, bulağın başında bir banka var. Baxanda görür ki, bankadakı balı. Həmin baldan bir barmax götürüf yir. Yəni kimi qızın dili başdıyır topux çalmağa. O, bankanı da götürüf evlərinə gəlir. Anası bunu gözdüyülmüş, xamır qatajıymış. Ona görə də qızını suya göndərfimmiş. Qız da geş gəldiyinə görə başdıyır qızı döyməyə ki, niyə geş gəlifsən, Qız isdiyir ki, anasına cavaf versin, ancax dili topux çalır. Başdıyır gigildəməyə¹⁴⁸:

– A-a-n-a, bıp bal y-y-e-dim, bıp b-b-ə-ələya tüş-düm.

Anası baxıf görür kü, bu qız gigildəyir, həmin bankadakı baldan bir barmax alıf bu da yir, başdıyır bunun da dili topux çalmağa.

– A-a qı-ız-ım, buu nə-əydi, bıp bal yidim, bıp bəə-la-ya düüş-düm.

¹⁴⁷ Zırnıx – zirinc

¹⁴⁸ Gigildəmək – kəkələmək

Ana bankanı isdolun üsdünə qoyur. Evdə balaca bir uşax da olur. Uşax da baldan bir barmax yalır, başdıyr o da gigildəməyə:

– A-a-n-a, bıp baal yidiim, bıp ba-alı-ya düüşdüm.

Bir az keşmiş evin kişisi də gəlir. Gələndə görür ki, nə yiməh var, nə çörəh. Başdıyr kışqırmağa ki, evdə niyə yiməh yoxdu. Arvat kikildəyə-kikildəyə kişini başa salmağa çalışır ki, amanın bir günüdü, o baldan yimə, o bal bizi bu günə qoyuf. Kişi tez arvadı toxacnan vuruf¹⁴⁹ anıarı yıxır, baldan bu da bir barmax yalır. Başdıyr bu da kikildəməyə:

– A-a-rvad, sə-ən düüz de-yir-miş-səən, bıp baal yidiim, bıp bəə-la-aya düüş-düm.

Kişi arvadı, qızını, balaca uşağı götürüf həmin cindarın yanına gedir. Deer, bəlkə, cindar buna bir əlac tapa. Cindar da bu işi özü quraşdırdığına görə hər şeyi bilirdi, ancax özünü elə göstərirdi ki, guya heş nədən xəvəri yoxdu. Kişiyə deer ki, sizin, diliniz o vax açılar ki, sən qızını,ın Quru bəyə ərə getməyinə razılıx verəsən. Kişi də cindarı birtəhər başa salır ki, hər şeyə razıyam, bircə bizə bir əlac elə, dilimiz açılınsın. Cindar da bilir ki, bu bir-iki günnühdü. Deer ki, qoy Quru bəyi çağırax, bir dənə də molla, kəfinnərini kəssin, diliniz açılınsın. Elə də eliyillər. Quru bəy öz sevgilisinə qovuşur.

Göydən üç alma tüşür, biri mənim, biri nağıl söylüyəninin, biri də dinliyəninin.

28. AĞILLI QARDAŞLA DƏLİ QARDAŞ

İki qardaş vardı. Bunnarın biri dəli, o birisi ağıllıydı. Onnarın bir qoja anaları vardı. Qardaşdar qoyun saxlıyırmiş-dar, nööbəylə bir gün biri, o birsi gün o biri qardaş qoyunnarı otarmağa aparırmış. Qardaşdardan biri də evdə qalır o qoja

¹⁴⁹ Toxacnan vurmaq – əl ilə sərt şəkildə itələmək

analarına qullux eliyərmiş. Bir gün ağıllı qardaş qoyun nöübəsində olanda dəli qardaş evdə anasına quymax pişirir, quymağı qaynar-qaynar anasına zornan yidizdirir, anası onnan ölür. Ağıllı qardaş qoyun nöübəsinnən gələndə görür ki, anası ölüf. Dəli qardaşa deer ki, ayə, anamıza neynədin, ki, o öldü? Deer:

– Quymax yidizdirirdim, yiməh isdəmirdi, mən də zornan quymağı ağzına töhdüm.

Səhər açılır. Ağıllı qardaş qoyun nöübəsinə dəli qardaşı göndərməh isdiyir ki, anasını aparıf basdırsın. Dəli qardaş onnan razılaşmır. Deer:

– Anamı mən özüm basdırajam. Sən çıx get qoyun nöübəsinə.

Dəli qardaş anasını dalına alıf aparır qəvirsannığa. Qəvirsannığa çatanda görür kü, anası yoxdu dalında. Deer, yəqin yolda tüşüf. Qaçıf geri qayıdır. Görür bir qoja qarı əlində hasa gedir. Elə bilir, anasıdı. Hasanı əlinnən alıf arvadın başına vuruf öldürür. Deer:

– Deməli, qaşmax isdiyirsən,?

Aparıf arvadı qəvirsannıxdə basdırır. Axşam ağıllı qardaş evə qayıdanda soruşur ki, nooldu, anamızı basdırdın,mı?

Deer:

– Hə, basdırdım. Yolda tüşüf qaşmışdı, təzdən vuruf öldürdüm, aparıf basdırdım.

Ağıllı qardaş bilir ki, o başqa adamı basdırıf. Gedif anasının meyidini yolda tapır da, aparıf özü basdırır.

Səhər açılır. Evdə anaları olmadığına görə ikisi də qoyun otarmağa gedillər. Onnar qoyun otaran zaman bir küpə qızıl tapıllar. Axşam küpəni evə gətirillər. Ağıllı qardaş deer:

– Get qonşunun tərəzisini al gətir, qızılları çəkəh, amma demə ki, qızıl çəkirih.

Deer:

– Yaxşı.

Gedir qonşuya. Deer:

– Tərəzinizi bizə verin, qızıl çəkirih.

Qon,şu bu gedənnən son,ra öz adamlarınnan birini göndərir. Deer:

– Get güd, gör həqqimi bunnar qızıl çəkillər.

Dəli qardaş içəridən baxanda görür kü, çöldən kimsə aynadan bunnarı güdür. Tez çölə çıxıf həmin adamı vuruf öldürür. Ağıllı qardaş fikirrəşir, munun bir xatası çıxajax, bunnarı tutajaxlar. Qapılarında bir dərin quyu olur. Bir keçiyi öldüruf həmin ölən adamı da keçiyənən bir yerdə o quyuya tulluyur. Qon,şu görür göndərđiyi adam gəlif çıxmadı. Duruf qardaşdarın evinə gedir. Gəlib soruşur ki, mən bura bir adam göndərmişdim, o nooldu, gəlif çıxmadı.

Dəli qardaş deer:

– Vurdum öldürdüm, bizi güdüdü.

Ağıllı qardaş deer:

– Yalan deer, bunun dediyinə inanmeyin, bu, dəlidi.

Dəli qardaş deer:

– Öldürmüşəm, son,ra da tulladıx quyuya.

Qon,şu deer ki, tüş, quyudan çıxart. Dəli qardaş kəndirənən sallıyıllar quyuya. Ordan deer:

– Sənin, adamın, buynuzduydu, buynuzsuz, dörd qılçalıydı, iki qılçalı?

Ağıllı qardaş deer ki, görürsən,mi, ay qon,şu, onun ağılı yoxdu. Ağılına gələnı danışır quyuda. Təzdən ordan dəli qardaş bir də deer:

– Ayə, sənin, adamın, quyruxluydu, quyruxsuz, qıllıydı, qılsız?

Qon,şu baxıf görür ki, bu, doğurdan da, ağılına gələnı danışır. Çıxıf gedir. Burda nağıl başa çatır.

29. SARIMSAĞIN QIYMƏTİ

Bir kişi qorxusunnan bayıra çıxmer. Bir gün, iki gün, bir ay, beş ay, on il. Arvat kişi evdən çölə çıxanda darvazeyi bağleyir. Arvat deer:

– On beş ildi səni saxlamışam, indi get nağayrersan, qayır.

Deyir:

– Onda səni and vererəm Allaha, eşşəyi palanna, onu çölə burax.

Palannıyır, bayıra buraxır. Kişi fikirrəşir. İkidən-birdən bayıra çıxmamış adamdı dana. Çox fikirrəşir-fikirrəşir, ay Allah, neynəsin, nağayrsın. Axırı gedir rasdaşır sarımsax olan yerə. Deer, elə iki meşox sarımsax vuram eşşəyin belinə, Allah, Məhəmmət, Ya Əli! Qorxmaxdan keçif daa, qorxsam da, budu, qorxmasam da, budu.

Həə, hoşa-hoş, hoşa-hoş, gedir çıxır bir vilayətə. Bu da heş hareyi gəzmiyif, bilmer hara haradı. Görör əə, sən ölmüyəsən, bir gözəl vilayətdi. Burda bir oturacax yeri var. Geder oturur həmən oturacaxda. Sən demə, bura şahın gözdəmə yeri oluf. Kim gedif oturanda şah çağırtdırer ki, gedin₁ onu gətirin₁ göröm, nəyə gəlif, nə isdeer. Deellər:

– Şah sağ olsun, bəs bir nəfər oturuf, eşşəh də yanındadı. Ama nəsə meşoxlarda şey var.

Deer:

– Gətirin₁ onu mənim yanıma.

Bunu aparıllar şahın yanına. Şah deer ki, hardan gəlifsən?

Bu da bilmer axı bu şahdı. Deer:

– Vallah, bizim şahımızın adı filankəsdi. Bəs filan torpaxdan gəlmişəm.

Deer:

– Əə, bədbaxd oğlu, neçə gün, neçə geję yol gəlifsən, bəs mən filan şaham, filan torpağa keçifsən. De göröm indi nə gətirmisən,? Nə isdiyirsən, mənnən?

Əhvalatı söylöyür ki, bəs arvat məni belə elədi, elə elədi.

Deer:

– Nə gətirmisən,?

Deer:

– Sarımsax.

Şah deer ki, o nədi elə, get gətir baxax dana. Gedir gətirir. Şah baxıf görür ki, bunnan həyatı boyu bu torpaxda görmüyüf. Şah soruşur, öyrənir. Kişi deer ki, bu, ən çox insannarın sağlamlığına xeyirdi. Hay-haray, əə, bunu nətəəri əkillər, nətəəri bejərilər. Əə, tez bunu qapazdıyın, çəkin, neçə kilodusa, o qədər kilo buna qızıl verin. Deməli, bu vilayətdə artıx bu, qızıldan qiymətədi bir şey olur. Yoxdu axı o vilayətdə.

Daa indi otuz kilo gəlir, qırx kilo gəlir, buna qızıl çəkir verillər. Bu xırda-xırda, hoşa-hoş geјənin bir vaxdı gəlif çıxır evə. Qapını döyür. Arvat deer:

– A kişi, vəziyət nətəəridi?

Kişi deer:

– Vəziyət əladı, qapıyı aç.

Arvat baxıf görür, əə, bu kişinin əlində balaca bir bağlama var, nə bilim otuz kilodu, qırx kilodu.

– Bunu Allah qismət eliyif, al, ama heş kəsə demə haa, qızıldı, otuz kilodu, xırda-xırda xərşdiyəh.

Ayə, bir gün, beş gün, on gün, bir ay, beş ay, qonşular görür ayə, Həsənağa girdi bağa. Gördülər sən ölmüyəsən, yavaş-yavaş arvat tumanını dəyişdi, donu dəyişdi, əkqavını dəyişdi. Gördülər, ayə, partapart maşınnar gələr, daş boşaldılar, sement boşaldılar.

Arvatdar bir-birinə tez küy buraxıllar. Göröllər ki, əə, bu imarət tihdirdi yavaş-yavaş. Arvatdar deer, aaz, bu gündə

giley eliyirdi kişidən, deerdi, kişi tülküdən qorxandı, bir yana çıxmır, nətəri oldu bu. Arvat deer:

– Aaz, bədbaxd qızı, bədbaxd, mən ərimin başına belə bir hadisə gətirmişəm. Dedim, saxladığım daa bəsdı, qarıdan içəri buraxmadım. Dedi, sən Allah, eşşəyi palanna, çölə burax. Getdi, bir il keşdi, yarım il keşdi, bə deməzsənmi, gedif filan şahın tifahına¹⁵⁰ çıxıf, oturuf orda. Sən demə, orda soğan, sarımsax deyilən şey yoxuymuş.

Arvatları bilmersən₁mi, hər təfsilatını danışıf olara. Kilo kilo nə qədər qızıl veriflər, hamısını danışıf.

– Öyün yıxılısın₁, a kişi, niyə oturufsan₁? Filankəsin kişisi gedif filan vilayətə, qızıl gətirif.

Qon₁şu arvat kişini öyə buraxmer. Axırı oyana-buyana geder bədbaxd oğlu. Fikirrəşir ki, əşi, mən də iki tay soğan vurum, yaqın ki, soğan da yoxdu o vilayətdə. Ha odu-budu gedir çıxır ora. Oturur elçi daşının üsdündə. Şah deer ki, əə, gətirin görəh bu kimdi. Şah deer ki, a bala, hardansan₁?

Deer:

– Filan vilayətdən.

– Nədi, nə gətirifsən₁?

Deer:

– Soğan.

Sən demə, burda da soğan yoxuymuş. Kişi deer:

– Bunu belə əkirsən₁, belə becərirsen₁.

Şah deer:

– Əla. Əə, gətirin ona iki tay sarımsax bağışdıyın₁.

Nəsə, orda qızıldan baha sarımsax olur, təzə-təzə yetişer axı, əvvəllər yoxuymuş axı. Kişi kor-peşman geri qayıdır. Allah-taala özü bilən yaxşıdı.

¹⁵⁰ Tifah – ərazi, olduğu yer

30. DAD XANPƏRİNİN ƏLİNDƏN

Bir Azreyil arvat olur. Arvat kişiyi bezdirer ki, get bir ram al, fala bax. Kişi deer:

– A kopahqızı, o falın oxusu var, zadı var, mən bu yaşımnda oları hardan alajam?

Yazıx kişi təntiyer, geder də bir ram aler, civinə qoyor, öyə gələr.

Deer:

– Kişi, aldın,mı?

Deer:

– Aldım.

Allah on,andına¹⁵¹ salan kimi geje patşahın qızılını dağıdellar. Patşah pütün o zonada nə qədər falçı, baxıcı var, hamısını çağırer, bir şey hasil olmor. Axır bir çuğul deer:

– Patşah sağ olsun, dünən bazardan bir qoja kişi ram alıv aparıf. Bəlkə, o qoja kişi onu tapa.

Patşah bəyaxdan əmr eliyir ki, onu yanıma gətirin,. Gejeynən gəlif kişinin qapısını döyöllər.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Patşah səni çağırer. Patşahın xəznəsini oğurruyufklar, tapbalısanı.

Deer:

– Allah öyün,ü yıxsın, arvat, mən nağayrem? Nə qaneram faldan, gedem nə deem.

Duror patşahın yanına geder. Patşah deer:

– O dar ağacını görörsən,mı?

Deer:

¹⁵¹ On,andına – avandına

– Görörəm.

Deer:

– Xəzneyi tapbasan, ordan sallanajaxsan,

Təntiyer də deer:

– Patşah sağ olsun, maña qırx gün möhlət ver.

Fikirrəşer ki, qırxca gün yaşasa, bəsidir. Onsuz da patşah daa onu öldürəjəy. Patşah bir kisə də kişiyə qızıl verer. Kişi o qədir besavad olor ku, saya da bilmemiş. Geder bazardan qırx dənə qarpız aler k1, gündə birini kəsəjəy, qarpız kutarsa, qırx gün də pitdi. Patşah da bunu öldürəjəy. Sən demə, bu xəzineyi qırx lotular oğurruyubpuş. Bular da gündə biri gəlif şəhərdə səs-küy varmı deyın yoxluyullarmış. Bu qırx lotuların gündə biri gələr bu kişinin qapısınnan keçer. Kişi qarpızın birini kəser, deer:

– Arvat, qırxın biri gəldi, getdi.

Qapıdan keçən lotu da elə biler onu deer. Belə-belə, otuz dokqz gün gələr keçer. Qırxıncı gün lotubaşı özü keçəndə deer:

– Arvat.

Deer:

– Ha.

Deer:

– Böyün qırxıncı gəldi keşdi.

Deəndə lotubaşı gələr girer içəri, deer:

– Kişi.

Deer:

– Ha.

Deer:

– Səni ant vererəm Allaha, xəzniyi biz dağıtmışix, saña özün ağırırıda yox, iki özün ağırırıda qızıl verəjiiy. Bu sirri açıv eləmə.

– Ayə, Allah öyün,üzü yıxsın. Bə qırx gündü sizi gözdə-merdimmi? Hardaydın,ız?

Deer:

– Filan dağın altda.

Deer:

– Yaxşı, çıxın, gedin, demərəm.

Gejiynən buna iki özü ağırırıda qızıl gətirellər. Savaxnan patşahın adamı qapıyı döyör. Deer:

– Patşah çağırer.

Kişi fişkırıx çala-çala geder, biler axı xəznənin yerini.

Deer:

– Patşah sağ olsun, qızılın filan dağın altdadı.

Geder baxanda göröllər patşahın pütün qızılları burdadı. Təzdənnən qırx lotuların qırxını da qırellar, kişiye də çoxlu qızıl verellər. Ancax kişinin arvadı qıldırımqıyıymış¹⁵². Pütün qızılları beş gündə xarşdıyır kutarer.

Bir gün patşah seyrə çıxer. Deer:

– Kişiyi də gətirin.

Bular geder gəzməyə. Bir gölə ras gələllər. Patşah soruşor ku, bu göldən nə çıxajax? Kişi təntiyir deer:

– Patşah sağ olsun, iki sağsağan balası.

Patşah deer:

– Ayə, suyun içində də sağsağan balasımı olar?

Kişi deer:

– Patşah sağ olsun, ram elə görkəzer. Mən nağayrem?

Elə bunu demişdi ki, Allahın işi kimi sudan iki sağsağan balası çıxdı. Burda kişiye çoxlu ənam verellər. Hələ patşah deer:

– Səni özümə vəzir qoyajam. Sən bilici adamsan, hər şeyi bilersən.

Təzdənnən qayıdellar. Gələndə arvat deer:

– A kişi, nooldu səfərin,iz?

Deer:

¹⁵² Qıldırımqıp – burada: bədxərc

– Arvat, noolasıdı? Patşah soruşdu, göldən nə çıxajax? Dedim, iki sağsağan balası. Allahdan iki sağsağan balası da çıxdı.

Arvat deer:

– A kişi, sən bilmersən,mi, mənim ürəyimnən sağsağan balası keçərdi.

Kişi deer:

– A kopahqızı, sağsağan əti də yiilərmə?

Nəsə, bu da heş.

Bir gün zərgər patşahın qızının üzüyünün qaşını düzəl-dərməş. Çəkişi belə vuranda üzüyü sıçrıyar da itər. Otağın da işığı-zadı yoxdu. Nə qədər oysunçu-zad çağirellər, üzüyü tapa bilməllər. Axırı kişiyi çağırallar. Kişi yazıx təntiyer deer:

– Patşah sağ olsun, kravatın üsdə qoy qızın uzansın, bir düyü aşı pişirərsən,iz, onu qıza qaşix-qaşix verərsən,iz. Üzüy öz-özünə gəlif çıxajax.

Belə də eliyillər. Qız dalüsdə uzanif aşı yiondə görör kü, pərdinin arasında üzüy var. Sən demə, zərgər üzüyü vura-da üzüyü sıçrıyif da pərdinin arasında qalıfmiş. Qız deer:

– Üzüyümü tafdım.

Atası kişiyə gənə çoxlu qızıl verər.

Bir gün gənə bu kişi arvadın əlinnən bezer. Deer, nağay-rem, neylem? Qızıl-zad da kutarer. Deer:

– Arvat.

Deer:

– Ha.

Deer:

– Filan xarabalıxda qırx metr dərinliyində quyuy var. Gedək, rəşmiyi¹⁵³ mənim belimə bağla, salla məni quyunun divinə. İki küpə sənnən qızıl oğurruyuf orda gizdətmişdim. Gəl onu çıxardıf birtəhər dolanax.

¹⁵³ Rəşmi – uzun, nazik kəndir

Arvat deer:

– Bay, ağrım ürəyin,ə, özüm tüşə bilmerəmmi?

– Arvat, sən tüşəmməzsən,.

Bu kişi belə eləməynən arvadı başınnan eləməy isdiyir. Arvat da o qədər tamahgırıymış kı, kişinin niyyətini başa tüşmör, özünü saler quyuya. Kişi rəşmiyi buraxıf gələr. Aradan bir həfdə keçer. Deer, gedem göröm arvat ölüpbü? Birdən qaçar. Rəşmiyi gəlif quyunun divinnən çıxardanda görör kəndir ağır gələr. Darter görör bir ilan gəldi kəndirdə. Kişi isdiyir ilanı buraxa quyunun divinə. İlan yalvarar kı, ant vererəm Allaha, məni Xanpərinin əlinnən kutar, səni dünya malınnan qanı eliyəjəm. Kişi darter, ilanı çıxarder. İlan deer:

– Kişi.

Deer:

– Ha.

Deer:

– Mən gedif patşahın qızının boynuna dolanajam. San,ə bir dua verəjəm, bunu oxuyarsan, mən qızın boynunnan açılajam. Ancax son,ra gəlmə ha, gəlsən, səni tas-tas eliyəjəm.

Deer:

– Yaxşı.

İlan geder, patşahın qızının boynuna dolaner. Nə qədər oysunçu çağirellar, ilan tüşmör. Kişi gələr ki, mən tüşürörəm onu, nə verəjən,?

Deer:

– Qızım ağırırğında qızıl verəjəm.

Duayı oxuyanda ilan durar qaçar. İlan burdan qaçar bir başqa vilayətdə bir tacirin qızının boynuna dolanar. Tacir nə qədər eliyər, qızının boynunnan ilan tüşmör. Axır deellər, filan ölkədə patşahın qızının boynuna ilan dolanıpbış, onu bir kişi tüşürüf. Tacir gələr kişiyə minnətçi tüşör. Deer:

– Qızım ağırırıda qızıl verəjəm san,ə.

Kişi duror gələr tacirin qızının yanına.

İlan deer:

– Kişi, sanı demədimmi gəlmə. Gəlsən, səni tas-tas eliyəm.

Kişi deer:

– Öyün, yıxsın, mən ona gəlməmişəm. Mən gəlmişəm deyəm ki, Xanpəri gəldi, qaç.

İlan bəyaxdan qızın boynunna açılıf qaçer. Kişi də qızılını alıf qayıder.

31. SAMANLIQ TOYU

Bir pinəcinin arvadı yaman paxılıymış. Görör zurnaçı yaxşı dolaner, bu da dolanammer. Arvat pinəçiyə deer:

– Allah öyünü yıxsın, get sən də zurnaçı ol!

Deer:

– Öyün, yıxsın, mənim yetmiş yaşım var, innən belə mən zurnanı çala bilərəm? Mənimki odu pinəçiliy eliyəm, pul qazanam, uşağı dolandıraram.

Arvat da Azreyilin biriymiş. Əl çəhmer, kişinin ələci kəsiler, duror geder bazardan bir zurna aler da, tez qoynuna soxor kun, birdən biri görər. Gələr öyə.

Arvat deer:

– A kişi, aldınımı?

Deer:

– Hə.

Deer:

– Hanı?

Deer:

– Putana,¹⁵⁴ qoynumda.

¹⁵⁴ Putana – budur

Arvat deer:

– Öyün₁ yıxsın₁, kəndə çıx, gör kim toy elleer, kimə zurnaçı lazımdı, bəlkə dolanax.

Təzdənnən yazıx kişi an₁rı çıxanda bir qavalçı görör. Söyünör, deer, bu qavalçıyı görməyim yaxşı oldu. Elə bunu apar-ram toya, bu qavalı möhgəm-möhgəm vurur, zurnanın səsinə batırar, mənim zurna çalammadıgımı heş kəs bilməz. Sən demə, bu öyü yıxılmış qavalçı bunnan da naşımış. Heş nə qammermiş. İkisi də bir-birinə qoşulor da, gələr bir köhnə samannıxda geşəliyillər. Sən demə, bu kəndin iki böyüylərinin qızınnan oğlu sevişermiş. Bu oğlan da qızı samannığa verer ki, bir az söhbət eləsinlər. Bular da qaçır pəyənin arasına gizdənellər.

Qavalçı deer:

– Bə havax toy eliyəjjiyih?

Pinəçi deer:

– Gə elə indi eliyəh.

Qavalçı qavalı vuror, o biri də zurnuyu püflüyəndə qız qorxuf kışkırer. Deer:

– Burda cin-şəyətin yığını var.

Olar qaçanda da bular izdiyir görör kü, biri o qapıya getdi, biri də o biri qapıya. Qayıder gələr, yerinə girer, yatellər. Savax gedəndə qapıyı döyör də deellər:

– Toyun hakqını ver. Axşam sizə toy çalmışix.

Qız barmağını tişdiyif deer, elə axşamkılar bularıymış. Qız yalvarer kın, sən Allah, atama-anama demə. Bilsələr, dərimi boğazımmnan üzəjhələr. Toyun hakqı nə qədərdir?

Deer:

– Yüz tımən.

Qızın ələci kəsiler, gətirer verer pulu. Bular burdan gedellər də oğlanın qapısını döyöllər. Deellər:

– Hakqımızı ver, axşam sizə toy çalmışix. Əyər verməsən₁, pütün kəndə yayajıyix sizi samannıxda gördüyümüzü.

Oğlanın ələci kəsiler, yüz tüzüməni verer. Bular qayıdıl öylərinə gələllər. Zurnaçı pinəçinin öyə qayıtdığını gərəndə gələr bunu lağa qoymağa. Deer:

– Ay qon,şu, xoş gəlifsən,

Deer:

– Sağ ol.

Deer:

– Ayə, bir şey qazana bilifsən,mi?

Deer:

– Canın, üçün yüz tüzümən almışix.

Deer:

– Ə, dəli döysən, mən yüz ilin zurnaçısıyam, heş mən toyda beş tüzümənnən artıx ala bilməmişəm. Bə nətəər sən getdin, birdən-birə yüz tüzümən aldın,

Pinəçi deer:

– Putana bax, pul civimdədi.

Deer də, pulu görkəzer.

Zurnaçı deer:

– Bu nətəər toydu?

Pinəçi deer:

– Eeee, ay qon,şu, muna samannıx toyu deəllər.

Son,ra bu məsəl kimi qaler.

32. QARTAL VƏ QIZILQUŞ

Bir gün havada qızılquşnan qartal döyrə vuruf hərənerdi. Qızılquş qartalə baxdı gördü kü, çox yekədi. Qızılquş dedi:

– Siz nə yiirsiniz ki, o qədər yekə olorsun,uz?

Dedi:

– Bah, biz yekə-yekə kəlləri, öküzdəri, dəvələri... – be-ləjə heyvannarı buna saydı.

Saydı.

Dedi:

– Nə qədər yaşayırsın,ız?

Qartal dedi:

– Üş yüz il.

Dedi:

– Bə siz nə qədər yaşayırsın,ız?

Qızılquş dedi:

– Biz əllijə il yaşayırix.

– Yiməyiniz nədi?

– Təzə-təzə turaç, kəhlih, meşəxoruzu, bildirçin – beləjə içinin ən yaxşı yiməli quşdarını buna saydı.

Qızılquş getdi xeylax fikirrəşdi ki, üş yüz il nə zarafatdı?! Ayə, gör üş yüz ildə qartal nə cür yaşiyar?! Bir gün havada firranerdı. Gördü kü, həməən o gördüyü qartal atılmış nəhəng bir dəvənin cəmdəyinin üsdündə dimdih vuror. Ordan qıy vurdu:

– Hıı, nə hallısan,? Deən vəziyətin, yaxşıdı?!

Qartal dilinnən qıy vurdu dedi:

– Qonağım olarsan,.

Qızılquş döyrə vura-vura gəldi də, yanına tüşəndə üfünət o qədər təsir ellədi ki, tez havıya qalxdı.

Dedi:

– Bəyənmədin,? Qonağım olmadın,?

Dedi:

– Yavaş, qoy, bir az yuxarı qalxem, sözüümün dalını deyəjəm.

Dedi:

– A bədbaxd oğlu, üş yüz il, leş darta-darta üfünətnən qıdalana-qıdalana yaşamaxdansa, təzə-təzə, ən gözəl, yiməli ətdəri yiif, əllijə il yaşamax yüz qat əsvəldi¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Əsvəldi – yaxşıdır

LƏTİFƏLƏR

MOLLA NƏSRƏDDİN LƏTİFƏLƏRİ

1. KEF MƏNİM DEYİL?

Molla birinə pul borşduymuş. Bir gün gəley, beş gün gəley, on gün gəley. Nəysə, vədə verifbiş ki, pul yəəsinə, filan vaxdı gəl, pulunı verem. Deey:

– Arvat, öyü yıxılmış yenə gəlējəh, pulumuz da yoxdu, eşşəyi palanna, meşəəsa da qaçax.

Bir sırxılı¹⁵⁶ cırığını da eşşəyin belinə tulloyur, palanneey, arvatnan yola tüşöllər. Molla geri yanına baxanda görüy, əə, pul yəəsi artıx buna çataçatdı. Tez eşşəyin belinnən sırxılıyı aley, iki qollarına keçirey də, eşşəyin dalınnan yavacca-yavacca iməkləməyə başdeey.

Gəley pul yəəsi, deey:

– Ay bajı, harəə gedersin,iz?

Deey ki, oduna.

– Bə bu eşşəyin dalındakı nədi?

Dəəndə deey ki, o da eşşəyin xoduğudu¹⁵⁷.

Belə baxey, deey:

– Ay bajı, bu eşşək erkəhdi axı, bə bu xoduğu hardan alıf?

Dəəndə Molla Nəsrəddin özünə sığışdırıf dura bilmey.

Deey:

– Əə, başın özünə ağırırax eləməsin, gəlifsin, qayıt geri get. Kef mənim döyül? İndiyətən anamnan gəzmişim, indi də dədəmnən gederim.

¹⁵⁶ Sırxılı – astarına pambıq qoyulub sırınmış qış geyimi

¹⁵⁷ Xodux – qoduq, eşşəyin balası

2. SƏN MƏNDƏN QEYRƏTLİSƏN

Deey, bir toy məclisiymiş. Cavannar yığışf, yiif-içif. Deeylər ki, əə, gəlin₁ mollanı zor-xoş gətirəh bu məclisə, gö-rəh yüzçə qram içirdə bilirihi?

Bu da molladı axı. Molla Nəsrəddini gətirellər.

– Molla, xoş gəldin₁, beş gəldin₁.

Yiif-içən lotular bunu gətirey, eşşəyi çöldə bir dirəyə bağleyif oturullar. Arax süzölöy.

Deey:

– Molla, bu mən ölöm, səni burəə onçun çağırdıx, sən-nən sənin, sağlığına yüzçə qram içəjeyih.

“Mən ölöm”ə Molla yüz qram tulluyur. Bir də süzöllər:

– Molla, bu mən ölöm, bunu da oğlun₁un sağlığına tulla getsin.

Yüz də süzöllər:

– Pütün damavoyunun¹⁵⁸ sağlığına bunu da iç.

Mollanı içirdellər. Fikirrəşellər ki, əə, onsuz eşşəh qarıya öyrənif. Bunu tutuf da kəndirnən eşşəyin belinə sarıyıllar. Molla Nəsrəddin piyan... Eşşəh geder bir balaca arxa ras gəley, sız-qıdan¹⁵⁹ keçə bilmey. O baş-bu baş hərrəney, suyun mehİN¹⁶⁰ bu ayıley. Dartıney göröy kü, əə, bunu eşşəyin belinə sarıyıflar. Deey, vay-hay, mənİ “mən ölöm” yıxıf da, bu eşşəyin belinə sarıyıf. Sarığımı açey da, eşşəyin boynunnan tutoy, deey:

– Eşşəh, mən ölöm, yüzçə qram bu sudan mənİm sağlığıma iç.

Eşşəh “puf” eleey, geri qayıdey.

– Eşşəh, bu mən ölöm, oğlumun sağlığına yüzçə qram.

Eşşəh “puf” eliyif geri duroy.

¹⁵⁸ Damavoyunun – külfətinin, ailəsinin

¹⁵⁹ Sızqı – bataqlığa bənzər palçıqlı yer

¹⁶⁰ Suyun mehi – su kənarının sərinliyi, yüngül külək

– Əə, mənim ayıləmin sağlığına yüzçə qram.

Eşşəh “puf” eliyif geri qayıdey.

Deey:

– Eşşəh, atamın, anamın goru hakqı, sən mənən qeyrət-di kişisən. “Mən ölöm” məni yıxıf belinə sarıtdırer, əmə sən “mən ölöm”ü heş vejın,ə də almadın.

3. MƏNİM QIZIMA YARAŞIR

Molla kışqırer:

– Ay camahat, qızdarın,ıza ağıl verin, gödəh geyinellər, avır-haya gözdəməllər.

Adamlardan biri deer:

– A molla, sənin, də qızın, elə gödəh geyiner.

Molla deer:

– Başımızın üsdə Allah var, mənim qızıma yaraşer da.

4. ONDAN BƏRK QAÇAR

Molla Nəsrəddinin iki dənə danası oloy. Birini bağleef, örühdədi, biri buraxmadı. Molla gedif o buraxmeyi tutuf gətirməyə. Nə qədər teyleyif¹⁶¹, onu tuta bilmeyif. Gəlif ağacı çəkif o mıxdakını döyüf.

Deeflər:

– A molla, niyə döyöysün, bax o mıxdadı?

Deef:

– Siz onu bilin ki, bu açıxda olsa, onnan bərh qaçar.

5. MOLLA NƏSRƏDDİN VƏ QƏSSAB

Molla Nəsrəddinlə bir qəssaf qonşuymuş. Bir gün qəssaf Mollaya ət verer ki, apar bunu ver bizə. Qəbirstannıx yaxı-

¹⁶¹ Teyləmək – qovmaq

nıymış. Molla Nəsrəddin əti gətirər də, yeri qazər, əti qoyur ora, daş gətirər üsdünə qoyur, əti basdırər. Qəssaf gələr arva-da deer ki, ma₁na yiməh gəti.

Arvat deer:

– A kişi, ət yoxdu axı?

Deer:

– Nətəri yoxdu? Molla Nəsrəddinnən yollamışam axı.

Molla Nəsrəddini çağırər:

– A molla, san₁na ət verdimmi?

Deer:

– Verdin₁.

Deer:

– Bə dedim axı, apar mənim evimə ver.

Deer:

– Bu and, bu Quran, apardım verdim sənin₁ evin₁ə.

Deer:

– Axı bizim evə vermiyifsən.

Deer:

– A kül başın₁na olsun, bu dünyada gəzdiyimiz hax döyül ha, hax öyümüz torpaxdı, gəl gedəh gösdərim.

Gedəndə görür ki, Molla Nəsrəddin əti başdaşının yanına qoyuf, üsdünü basdırıf. İndi bu dünyada biz izdaniya qururux, hamısı müvəqqəti.

AYRIM LƏTİFƏLƏRİ

6. İNDİCƏ ÖLDÜRMƏDİMMİ?

Bir gün ayrımın biri tilvizerdə görör kü, munun zəhləsi gedən bir kişi tilvizerdə danışər. Tüəngi əlinə alər da, tilvizerdə buna tuşduyur da, vuror. Elə biler ki, tilvizerdəki kişiyi öldürdü. Qan-tər içində qonışuya geder ki, bə belə-belə, tilvizerdə zəhləmgetmiş kişi danışərdı, vurdum onu, öldürdüm. Bir-

dən görür kü, həmin öldürdüyü kişi buların tilvizerində də danışer. Deer:

– Ayə, mən indijə bunu vuruf öldürmədimmi?!

7. QARPIZ AĞACI NƏ BOYDA İMİŞ?

Bir gün bir ayırım gələr fısdıx ağacının altında oturur da, yiməh yiirmiş. Bunun yiməyinin içində qarpız da varıymış. Bu yiməyini yir, üsdünnən də qarpızını yiif uzaner k1, bir az dincini alsın. Birdən gözü fısdığa sataşer. Deer kin, ayə, gör bu boyda fısdığ ağacının belə balaja bir meyvası olur. İndi bu qarpızın ağacı gör nə boyda olormuş.

8. AYRIM VƏ RUS

Bir gün bir ayırım Bakıda qartof satdığı yerdə bir urus gələr munnan qartof almağa.

Deer:

– Paçyom kartoşka?

O da qayıder:

– Paçamı da yi, kıçamı da.

Bu da qayıder soruşor:

– Zaçem tak qavariş?

Deer:

– Ağzına da s...m, üzünə də.

9. ADİN ARI VIZ, DRUQOY ARI DIZ

Bir ayırım olur. Bu arı saxleer. İndi buna yeşih lazımdı. Deer, gedim göröm yeşiyi nağayırım, hardan alım?

Bir rus sənətkar oluf, onun yanına gəlif. İndi başa sala bilmer ki, mənim arım var, ona yeşih düzəltirdiməh isdiyirəm. Deer, indi nətəər deyim. Ha başa saler, görür, rus başa başa tüşmör.

Deer:

– Adin yeşih, dıva deşih. Adin arı vız, druqoy arı dız.

Yanı rusu başa salır ki, maña bir yeşih lazımdı, yeşiyin iki deşiyi olsun, arı birinnən çıxsın, birinə də girsin.

10. HÜNƏRİN VAR, ÇƏK

Bir ayrım olur. Bunun diş bərk ağrıyır. Geder həkimə. Həkim buna baxer, deer ki, a qardaş, dişin çürühdü, çəhməh lazımdı. Ayrım başladıyır qorxusunnan tir-tir əsməyə. Həkim deer kin, ala, bir qırığ arax verim iç, bəlkə hünərrənəsən, cəsarətə gələsən, Ayrım içər.

Həkim deer:

– Nooldu, indi çəkimmi?

Deer:

– Yox, ay doxtor, qorxoram.

Deer:

– Ayə, qorxma.

Nəsə, belə-belə həkim bir-iki dəfə də arax verer buna. Bu xəsdə başladıyır keflənməyə. Keflənəndə həkim deer kin, hə, indi çəkə bilərəmmi dişin,i?

Deer:

– Hə, çəkə bilərsən, nədi? Hünərin, var, əlini mənim dişimin birinə toxundur.

11. BƏS UŞAQLAR NƏDİR?

İki ayrım söhbət eleer. Biri o birisinnən soruşor:

– Ə, arvatdan ayrılıfsan, öydə ona heş bir şey qoymuyufsan?

– Nə danışərsan, qadan ələm, bə uşaxlar nədi?

GƏDƏBƏYİN BAMƏZƏ ADAMLARI

12. SƏNİNKİ PULSUZDUR

Rəhmətlih Muxtar kişi Gəncədə gedey üzünü qırxdırmağa. Saləndu, burda şəyirtlər də var. Göröy ki, əə, çıxan bir manat tulluyur. Bu rəhmətliyin də üzünü savınnıyif üzünün bir tərəfini qırxanda qalxey, ağnan üzünü siley, deey:

– Ağrın alem, mənim əllijə qəpiyim var, al bu əlli qəpiyi, bu yarısını da gedif Gədəbəydə qırxdırajam.

Bu, qarıdan çıxanda bunu baş usda göröy. Deey:

– Əə, öyün, yıxılsın, indi də bumu qalif dünyəə yayıla. Əə, qaytar, kişinin üzünü qırx.

Kişiyə yalvarey, oturtdurur. Üzünün qalan tərəfini də qırxey, atqalonnuyur, əlli qəpiyi də qaytarıf özünə verey. Deey:

– Kişi, səninki pulsuZdu.

Hamı danışeydi ki, Muxtar kişi Gəncə kimi şəhərdə üzünü pulsuZ qırxdırdı getdi.

13. XALASTOYA SALMIŞAM

Muxtar kişinin bir qara eşşəyi varıydu. Ajdıx iliydi. Muxtar kişi eşşəyinnən gəlif Polatdının aşırımını sallananda rayıspalkom gəlir ordan keçey, yanında da Bakıdan gəlmiş nümayəndə varmış. Deey ki, bu kişinin o qədər baməzə söhbətdəri var, maşını saxlıyax, bu kişiyə bir söz atax. Maşını bu kişinin yanında saxlıyıllar. Rayıspalkomun sədri deey:

– Salam, ay Muxtar əmi.

– Əleykümsalam, ağrın, alem, məni nəyə saxlatdırdın,ız? Nə lazımdı?

Dəəndə deey ki, a Muxtar əmi, maşının benzini kutardı, bizə bircə litr benzin ələc elə. Qavağındakı da eşşəhdi. Eşşəyin deey, quyruğunu qaldırdı, gözünü belə qıydı, dedi:

– Görürsün,üz, bu da noldadı, xalastoya salmışam. Görüm Saratofquya¹⁶² birtəəri çata bilerəmmi.

14. UN, ÜSTƏLİK DƏ QOÇ ƏTİ

Əli kişi varıydı Əlismayıldan. Pekarıda müdürüydü Saratofkada. Kəççiləri Muxtar kişi gəley orəə çıxey. Gələndə deey:

– A Muxtar, iki muşox un verəjəm, oları apar, birini öz uşağın, a, birini də mənim uşağıma.

Deey:

– Baş üsdə.

Atı uklöyüllər. Muxtar kişi atı aparey gedey, qapıya çatanda ikisini də öz qapısına çüşüröy, Əli kişiyə vermey. Əli kişi bir həftə oana-buana gedey. Bir həfdədən sonra öyə gələndə arvat deey:

– Allah öyün,ü tiksın, sən gələndə gördün,mü un yoxdu, niyə un yollamadın,?

– Aaz, nə danışesın, Muxtar kişiyənən iki muşox un yollamışım, birini özünə, birini də bizə.

Deey:

– Bir kilo da un vermeyif.

Deey:

– Yaxşı, zərəl yoxdu. Görün qoç hardadı?

Muxtar kişinin bir yaxşı qoçu varıymış. Həmişə döşdə-rə¹⁶³ örüklööymüşdər. Uşağa deey:

– Əə, gör qoç hardadı, qoçu tapın, da, burəə gətirin.

Qoçu gətirellər, qapıya gələn kimi qoçun başını kəsey. Dorğoooy, tavəə dolduroy, pişif hazır olan vaxdı deey:

– Əə, Muxtar kişiyi çağırın, burəə gəlsin.

Muxtar kişi gəley.

¹⁶² Saratofka – Gədəbəydə Novo Saratovka kəndi

¹⁶³ Döş – dağın yamacı

- Ay Muxtar kişi, xoş gəldin₁, gəl otur.
 Oturoy.
 – Aaz, Muxtar kişiyyə ət gətir.
 Cəmi dolduroy gətirellər, Muxtar kişinin qavağına qoyollar. Bir tikə aley, iki tikə aley, deey:
 – Əə, ölmüş oğlan, olməə, bu ağ qoçun ətidi?
 Deey:
 – Əə, bə elə olajax dana. San₁a mən un verdim ki, bir muşoxunu özünə apar, bir muşoxunu man₁a gətir, niyə mənim uşağımanı aj qoydun₁?
 Deey:
 – Əə, kəsifsin₁, kəsifsin₁, səni and vererim Allaha, bircə budunu da man₁a ver.
 Muxtar kişi yalvara-yalvara bir budunu aley da, gedey.

15. SƏRİYYƏ HAMAMA GEDİR

- Gədəbəydə Səriyyə addı bir arvat olor. Bunnar rayona kətdən təzə köçüf gəliflərmış. Bir gün qon₁şusu Səriyyə arvada deer:
 – Ay Səriyyə arvat, hazırtaş, gedəh hamama.
 Səriyyə də deer ki, ay baji, yaxşı. Səriyyə arvat tez su qoyur, başını, gözünü yuur, təmizdeer. Qon₁şuya deer:
 – Hə, mən hazıram. Di gəl gedəh.
 Qonsu soruşor ki, bə niyə gej çıxdım? Səriyyə də deer:
 – Ay baji neyniyim? Başım, gözüm kiriydi. Gətirif bir vedrə su qoydum, çimdim. Ona görə gejihdim.

16. QALOŞLARI EŞİKDƏ ÇIXARTMIŞAM

- Yenə bir gün qon₁şu arvat deer:
 – Ay Səriyyə, bu gün hamama gedəh.
 Razılaşellar, hamama gedellər. Bunnar hamamın göz-dəmə yerində oturuf nömrələrini gözdüyüllər. Qon₁şu söhbət

vaxdı baxır ki, Səriyənin əyaxları yalındı, əəğında qaloşdarı yoxdu. Tez soruşur ki, sən hamama qaloşsuz gəlifsən?

Deer:

– Yox, içəri girəndə qaloşdarı eşihdə çıxartmışam.

17. QONAĞIN VAR?

Səriyə arvadın kətdən rayona təzə gələn günnərinnən biriymiş. O, qonışuya keçir. Deer:

– Ay baji, darıxdım, gəldim sizə.

Qonışu da bunu çox gülər üzənən, mehrivançılıxnan qarşılıyır. İçəri dəvət eliyir. Səriyə arvat iki otağın qapısı arasında oturur. O biri otaxda da divarda güzgü olur. Səriyə arvat qonışusunnan soruşur:

– Ay baji, qonağın var?

Qonışu da deer kin, sənənən başqa heş kim yoxdu. Elə qonağım sənsən. Səriyə arvat bir az duruxur, bir də soruşur:

– Ay baji, bə maña o tərəfdən baxan arvat kimdi? O qonax döyülmü?

Qonışu o biri otağa yollanıf baxır kin, bu divara vurulan güzgüdə özünü görür, elə bilir qonaxdı. Səriyəyə başa salır ki, a baji, bu sən özün,sən, o divardakı da güzgüdü. Sənin, şəklin, orya tüşür. Sən də orda özünü görürsən.

O vaxdan kimsə kimin evinə gedəndə zarafatnan soruşur kun, aaz, qonağın var?

18. CİNLİ SƏRİYYƏ

Səriyə arvadın əri ölümüş. Birtəhərnən uşaxlarını böyüdür. Vaxd olur uşaxları ona baxası olur. Oğlu abasına¹⁶⁴ deer kin, yeri-zadı daa sən belləmə. Adam tutajam, qoy gəlif yeri

¹⁶⁴ Abasına – anasına

belləsin, sonra da kartovu əhdirəjəm. Arvat da razılaşır. Bir neçə günnən sonra qapıya bir kişi gəlir. Səriyə arvada deer kin, bə oğlun, deyən adam mənəm, gəlmişəm. Arvat da deer ki, bə bel ordadı, get götür, bellə. Kişi də arvada təcübənən baxır ki, nə bel, nə şum? Səriyə arvat soruşur ki, bə niyə gəlifsən? O da deer kin, oğlun dedi ki, mənim bir dul anam var, gəl onu san, a verim. Üsdündə də san, a pul verəjəm. Arvat havalanır. Beli əlinə alıf kişinin dalınan tüşür. Kişi qaça-qaça Səriyəyə deer ki, ağız, indi bildim oğlun, yalvarıf səni man, a niyə verirmiş, hələ üsdündə də pul. Ağız, sən demə, cinniysən, miş. Cinni Səriyə.

İndi söz tüşəndə zarafatnan adamlar bir-birənə Cinni Səriyə deellər.

MÜXTƏLİF MÖVZULU LƏTİFƏLƏR

19. OLSA, YAXŞIDIR

Bir gün bir kişi arvat gəzey. Ora-bura özünü vuroy, arvat vermellər. Gedif bir uzax yerdən arvat isdeey. Baxıf göröllər ab-razavonnu kişidi. Arvadı isdəəndə deer ki, ay kişi, indi sən mənəni apareysın. Nəyin, var sənin, nəyin, yoxdu, mən san, a gedem?

Deer:

– Nəyim olsa yaxşıdı: bir inəyim, bir camışım, bir danam, qoyunum, nəvlim, kilim-milim, gəvə-güvə – hər şeyi iki-iki qoşalaşdırey – iki göz də öyüm.

Arvat da yanna tüşöy, gedey. Ora da gedəndə göröy, ayə, bir cırıx damdı, heş-zad yoxdu. Arvat deer:

– A kişi, mənəni bura nəyə ətdin? Bə sən man, a dediyin, hanı?

Deer:

– Arvat, üsdünə daş yağsın, demədim ha var. Dedim, olsa, yaxşıdı. İndi qazanajeyix, olajax, burda da həyat sürüf, devran sürüf yaşəyjıyix.

20. HƏSƏN ÇARIĞINI TAPDI

Qartof aparif saterix. Rəhmətdih Abbasdı, Xalışdı, mə-nəm. Mən qartovu Savunçuda¹⁶⁵ sateram, Abbasnan Xalış Təzə bazarda satış eleellər. Sən demə, sirk var. Bular duror sirkə ge-der axşam. Göröllər, sirkdə də əlli iki oyun çıxardellar. Kəndir-də-filanda yeriwillər. Ayılar gələr, oynoor. Ayıların da əğında taxdadan çıxıx var axı, görüfsün,üzümü? Əğına keçirer, oynoor da, onnan son,ra geder. Gedəndə əkqavısının biri qaler. Bir də göröllər ayı qayıtdı, taxdaları əlinə aldı da, getdi. Xalış deer:

– Abbas, Abbas, bavanı, Hasan çıxarlarını tafdı.

Hasan – Bəşir məllimin bavası geder Krasnoselskidə¹⁶⁶ malağana qonax olur. Malağan bir köhnə yer verer, Hasan or-da yater. Gejə malağan yatannan son,ra duror malağanın da-mınnan on iki qoyun çıxarder. Qoyunu çıxardanda əğınnan çıxıx iter p...n içində. O vaxdı da çıxıx indinin iyirmi şirvan-nıx əkqavısına baravarıydı. Bir çıxıx bir camışıydı. O vaxdı da el Rəhim ağa deyilən yerdə yaylaxdeymiş. Gətirer gejə hə-mən binədə qoyunnarı da qoyor, qayıder geder də, öz yerində yater gənə.

Savax duror. Malağan da qoyunu örüşə hayleer. Mala-ğana deer ki, ver töyləni, pulunnan kürüyüm. Munu ona örə eleer ki, çarığını tapsın. Malağan da deer ki, Hasan, bu sən yiəsi p..x döy. Hasan əl çəhmer, razılaşer töylüyü kürüməyə. Kürəyi götürör də töylüyə girer, o tərəf-bu tərəfi axdarer da, çarığı taper, əğına geyiner də, çıxer. Deer ki, malağan, düz deersən, mən yiən p..x döy. İndi burda da Xalış kişi “Hasan çarığını tapdı” ifadəsini bunnan təsirlənif dedi. Bu əhvalatdan son,ra bu nəslə “çarığı damda qalan” deyə çağırellarmış.

¹⁶⁵ Savunçu – Sabunçu rayonundakı bazar nəzərdə tutulur.

¹⁶⁶ Krasnoselski – Göyçə mahalında yaşayış məntəqəsi

21. QANMAZ QIZI QANMAZ

Bir gün bir kişi evinə gələndə görür ki, arvat nə yiməh pişirər, nə evi yığışdırar, nə peçi qalır. İkinci gün yenə gələndə görür ki, arvat yiməh pişirmiyif, evi yığışdırmıyif, peçi qalamıyif. Arvatnan başdıyır dalaşmağa. Hər gün belə-belə, arvatnan qırillar bir-birini.

Arvat bir gün eşidir ki, kəndə bir molla gəlif. Deer, gedim o mollanın yanına, bir dua yazdırım, işdərim xod getsin. Gəlir mollanın yanına, olannarı söylüyür. Deer ki, bizə bir dua yaz, biz dalaşmıyax. Molla buna bir dua yazır və başa salır ki, get evin,i yığışdır, yiməyin,i pişir, peçin,i yandır və bu duanı peçin altına qoy, işin yaxşı olajax. Arvat gedir molla dediyinin hamısını eliyir. Əri evə gələndə görür ki, ev tərtemiz, yiməh pişif, peç qalanıf, ev qəşəh isdi.

Deer:

– Arvat, bu nə işdi?

Deer:

– A kişi, mollanın yanına getmişdim, məni başa saldı, bu duanı da yazdı verdi maña. Əvəzində bir xoruz apardım ona.

Kişi deer ki, arvat, gətir duanı, görüm molla nə yazıf. Arvat duanı peçin altınan götürüf gətirir, ərinə verir. Əri oxuyanda görür ki, bu sözdər yazılıf:

Odunu qoy beş-beş,

Şişlə gözünü, eş.

Odunu qoyarsan az,

Odun yanmaz.

A qammaz qızı, qammaz

Evini yığışdır, yiməyini pişir,

Ərinə et naz, a qammaz.

22. UCUZ ƏTİN ŞORBASI OLMAZ

Gəlin gələndə bəy deer ki, tutun₁, gəlin yıxılajax. Bəyin atası deer ki, ayə, olmasın bir toğlumuz, çəpişimiz, gəlin yıxılajax, gedif bir çəpiş də verif təzəsini gətirəjiyih. Gəlin qaynatasının dediyini ürəyində saxlıyır. Bunu gərdəyə salıllar, ancax gəlin gözdən oğurranıf qaçır düz dədəsinin öyünə. Öydə soruşullar ki, a qızım, niyə gəlmisən₁? Deer ki, belə-belə. Qaynatam dedi ki, olmasın bir çəpiş. Verif təzə gəlin alajam. Məni çəpişə niyə satdın₁,ız? Di min manat pul gətisin, yoxsa getmiyəjəm.

Bu qaynata təzədən nə qədər qohum-əqrəbadan borc pul alır, yığır, aparır verir gəlinin atasına. Təzədən gəlini ata mindirif gətirir evinə. Evə çataçatda atası oğluna deer ki, ayə, atın ipini möhgəm tutun₁, gəlin yıxılar, dünyam gəlif. Çox böyüh hörmətnən gəlini gətirillər evə. Qaynata deer:

– Ayə, gəlinə yaxşı baxın₁, əyağına isdi coraf geyindirin₁.

Gəlin deer ki, ay ata, bə məni niyə bir çəpişə satırdın₁? Bilmirdin₁,mi ki, ucuz ətin şorbası olmaz?

23. BİZƏ DƏ XƏBƏR VERƏRDİN

Müharibədən son₁ra qavaxtəpəli¹⁶⁷ Stalinin yanına gedey. Stalin bunu qəbul eleey. Qavaxtəpəli deey:

– Hancarı beş ildi maharibə eleysin₁, bizə də xavar eləmeysin₁. Heş bizim xavarımız olmuyuf maharibədən.

24. HEÇ QAYITMA

Bir gün bir kişinin arvadı qarşı kəndə, dədəsinin öyünə getməli olur. Yola tüşəndə arvat ərinə deer:

– A kişi, dədəmin öyündə çoxmu qalım, yoxsa az?

¹⁶⁷ Qavaxtəpə – Daşkəsən rayonunda kənd

Kişi deer:

– A köpəyin qızı, üzünə yaxşı baxsalar, heş qayıtma.

25. APPANI YE, OPPA GEDƏK

Bir gün Əzrayıl bir qoja kişigilə gəlif deer ki, hazırırş, vaxdındı. Qoja yalvar-yaxar eliyir ki, qadanı alem, bir az vax ver, nəvəmin toyunu eliyim, sonra gəl. Əzrayıl razılaşır ki, toydan sonra gəlsin.

Aylar keçir. Qojanın bir gün yadına tüşür ki, Əzrayıl gələjəh. Qaçıf uşax baxçasına girir, uşaxlarla bir sdolun başında oturuf çörəh yiir. Əzrayıl bilir ki, qoja uşax baxçasındadı. Gələr keçer içəri, qojadan soruşur ki, burda nə iş görürsən, uşaxların içində?

Qoja deer:

– Appa yiməyə gəlmişəm.

Əzrayıl deer:

– Appanı yi, oppa gedəh.

26. QIRX İLDİR BAXIRAM

Güzgü təzə çıxey, gətirellər şaha. Birinci şahda olmalıdı də güzgü. Şah bu güzgünü qavağına qoyoy, öz vidinə-fasonuna baxey da, deey:

– Allah, sən özün, saxla, mən nə gündəymişəm.

Başdeey oturuf ağlamağa. Ona kimi nöker – Allah öyünü yıxsın, nöker nədi, bekar nədi – yüyüröy gəley ki, əə, mənim şahım niyə ağlasın. Deey:

– Şah sağ olsun.

Deey:

– Ə, rədd ol.

Nöker deey:

– Ayırı söhbət yoxdu, neçə ildi xidmətin₁də olmuşam, de görüm niyə ağleesin₁?

– Ala bu güzgünü götür, özün_ə bax. Oğul, güzgüyə baxdım, öz şəklimi gördüm, özüm özümən diksindim. Ağleeyrim ki, niyə mənim belə iyrənc sifətim var.

Nökər oturoy şahın oturduğu yerdə, bu da hönkür-hönkür ağleey.

Şah deey:

– Əə, mən bu vidimə-fasonuma baxdım ağladım, sən niyə ağleeysin₁?

Deey:

– Şah, sən indi güzgüdə sifətin_ə baxıf ağleeysin₁, mən qırx ildi sən_{in}, sifətin_ə baxeyrim, ölənətək ağlıyam.

27. İKİ QARDAŞLA BİR KÜRD

İki qardaş vardı. Bunnar çox kasıviydılar. Bunnarın qonşuluğunda bir kürd yaşayırdı. O kürdün bir inəyi vardı. Bu qardaşlar bir gün bərk ajıllar. Yiməyə evlərində heş nə yoxudu. Çöldə bərk qar yağırdı. Qardaşdar belə qərara gəlillər ki, gedif kürdün inəyini oğurruyuf, kəsif yisinnər. Çöldə də qar yağdığına görə fikirreşillər ki, bunnarın izini qar örtər. Kürt də bilməz ki, onun inəyini bunnar oğurruyuf. Ancax sən saydığın₁ say, gör fələk nə sayır. Bunnar inəyi oğurruyuf kəsillər, ətinnən pişirif yiillər. Çöldə qarın yağmağı diyanır. Kürt evdən çıxıf töyləyə gedir ki, inəyi alaflasın¹⁶⁸. Gedəndə görür ki, inək töylədə yoxdu. Eşiyə çıxıf görür kü, töylədən qardaşdarın evinə qədər iz var. Həmin iznən iki qardaşın evinə gəlir. Gələndə görür ki, qardaşdar inəyi kəsif, ətinnən də yiiflər. Kürt çıxırbağır salır, səhərsi gün qazının yanına şikayətə gedir. Qaziya

¹⁶⁸ Alaflasın – ot versin

qardaşlardan şikayət eliyir ki, onun inəyini qardaşdar kəsif yiiflər. Qazı qardaşdarı yanına çağırır. Qardaşdar əvvəldən fikirrəşillər ki, oğurruğu birimiz boynumuza alax, o birimiz də ona köməh eləsin. Ataları o vax bunnara yüz manat pul vermişdi ki, bu pulu dara tüşəndə xərşdiyini. Həmin pulu qardaşdardan biri götürüf qoynuna qoyuf qazının yanına gəlir. Qazı bunnan soruşur ki, kürdün inəyini niyə oğurruyuf kəsifsin,iz? Qoynunda pul olan qardaş başdıyır əhvalatı danışmağa:

Qarıydı, boranıydı,
Halımız yamanıydı,
Çörəyimiz yavanıydı.
Getdik inəyi gətirdik biz,
Dedih, yağar qar, itər iz,
Yağmadı qar, itmədi iz.
Sən mənim bu qoynumdakı yüz
Kürdün əlini mənnən üz.

Qazı görür ki, qardaş buna pul təklif eliyir. Qazı da başdıyır belə deməyə:

Qarıydı, boranıydı,
Halın,iz yamanıydı,
Çörəyin,iz yavanıydı.
Getdin,iz inəyi gətirdin,iz siz,
Dediz, yağar qar, itər iz,
Yağmadı qar, itmədi iz.
Sən o qoynun,dakı yüz
Keç, içəridə stolun üsdünə düz,
Dal qapıdan vız.

Qardaş da qazının dediyini başa tüşür. Keçif içəridə pulu sdolun üsdünə qoyuf dal qapıdan qaçır. Kürd gözdüyür, görür bu qardaş qayıdıf gəlmədi. Qazıya üzünü tutuf soruşur:

– Onu harya buraxdın, mənim inəyim neyə olajax?

Qazı deer:

– Rəhmətliyin oğlu, görmürsən, and-aman elədi ki, eşih-də söyuğuydu, biz inəh-zad oğurramamışx.

Kürd başa tüşür ki, burda nəşə fırlıdax var, üzünü qaziya tutuf deer:

– Gördüm siz dız-vızdan danışdııız, bildim ki, mənim də inəyim cız-bız oldu getdi.

Kürd əlini hər şeydən üzüf evinə gedir.

28. SƏNƏ XƏBƏR ELƏMƏDİMMİ?

Biri Qışnan dosd olur. Deer:

– Gələndə man,ə xavar elə.

Qış da deer ki, yaxşı, xavar eliyərəm. Qar bir geje dağ-lara yağır. On gün son,ra kəndin girəcəyinə kimi yağır. Bu adam da tərənəm. On günnən son,ra düz evin içinə kimi yağır. Kişi Qışa deer ki, ə, san,ə demədimmi, gələndə xavar elə. Bu da deer:

– Bəs san,ə xavar eləmədimmi? Birinci yağdım dağlara, son,ra yağdım kəndin girəcəyinə, axırda da həyətin,ə.

29. NƏ QƏDƏR İSTƏYİRSƏN, İÇ

Bir qıza elçi gələr. Kişi gələr deer:

– A qızım, a qızım, man,ə bir isdəkan su ver.

Qız da duror quruşquyu kişiyə verer də, deer:

– Ala, bax bu quruşqa, o da su. Qarnın,ın miqdarını bilersən. Nə qədər isdiyirsən, ged iç.

Qız öz mərifətini görkəzer, elçi də gəldiyi kimi kirmişçə geri qayıder.

30. SAMAN DÜŞDÜ, ZAMAN ÖLDÜ

O vaxdı arvatdar hər məlumatı verərmiş. Şah əmr verer də, arvatdarı içəri doldurdor, başdarına qaroulçu qoyur ki, görəh arvatdar büyün olannarı biləjəhmi? Aradan bir az keşmiş küləh əsif də, bajadan bir saman çöpü gətirif salır içəri. Salan kimi arvadın biri o birinə deer ki:

– Saman tüşdü.

O biri deer:

– Nə zaman tüşdü?

Onatan o biri deer:

– Buy, Zamanmı öldü?

Onatan qoruxçu qaçif deer ki, şah, arvatdar deer ki, Zaman xan öldü. Şah tez adam göndərəh öyrəner ki, Zaman xan ölüf. Tez əmr eliyir ki, arvatdarı buraxın. Olara taa ölüm yoxdu. Arvatdar dəən söz yalan döy. İndi o bir məsəl qalif: “saman tüşdü, Zaman öldü”.

AŞIQLAR

1-2. AŞIQ ƏLƏSGƏR VƏ ŞƏMKİRLİ AŞIQ HÜSEYN

1.

Aşix Ələsgərnən Şəmkirri Aşix Söyünnən danışajam. Şəmkirri Aşix Söyün eşidif ki, Göyçədə bir Ələsgər peydah olub. Deer, ya mənim adım danışılmalıdı, ya Ələsgərin. İki qoçun başı bir qazanda qaynamaz. Arvadına deer ki, mənim heyvəmə çörəyimi, şorumu, pendirimi qoy, mən Göyçəə edəjəm. O vaxdı məytuf, kağız eldən-elə, yaylaxlara köçən elata verilərmiş. Bu, çörəyini, yiməyini xurcunna qoyur. Gü-nü bir mənzil Şəmkirdən çıxər gələr. Bir gün Gədəbəydə qalır. Səhər orda bir dostunun evində çayını-çörəyini yir, aşer Göyçüyə. Gedir bir gün Göyçənin bir kəndində qaler. Soruşor ki, Aşix Ələsgəri axdarıram, hardadı?

Deer:

– Ələsgər Ağkilsə kəndindədi.

Şəmkirri Aşix Söyün gedif Ağkilsə kəndini taper. Əm-mə munu san, a bəri başdan deyim ki, Şəmkirri Aşix Söyün burdan çıxmamış, yuxusunda Ələsgərə ayan olur ki, Şəmkirri Aşix Söyün sənnən görüşməyə gələr. Haqq aşığıdı axı. Bu Şəmkirri Aşix Söyün yolunu davam eləməhdə olsun.

Uşaxlar heyvanı heyvana qatıf, heyvan da yaylağa köçör. Ələsgər gedir qardaşdarına, oğlu Bəşirə deer:

– Ay uşax, a bala, heyvanın birini damda saxlıyın. Şəmkirri Aşix Söyün üş gündü yol eliir, büyün burda olajax. Heyvanın birini damda saxleen, sonra gedif o dağda, bu dərədə heyvan axdarmeyin.

Bular deer ki, elə sən gördüyün, gerçəhmi olajax, a kişi? Gələndə gedif taparix.

– Ayə, saxla.

Axırı məjbür eleer, heyvanın birini damda saxlader. Ələsgər də evindeymiş. Soruşa-soruşa gələr. (*Deer, Göyçədə o vaxdı bağ-bağat az oluf, düzdü, yaxşı saf suyu oluf, yaxşı havası oluf, safalı yerrəri oluf. Son vaxdı hər kətdə bağ da, bağça da, tikinti də inkişaf eləmişdi. Allah bu erməni gavırrarın öyünü yıxsın! Amin! Yaxşıja dolanırdı camahat. Camahatı oynatdı, didərgin saldı hər yerdən. İndi hərəsi bir yerdə*).

Şəmkirri Aşix Söyün şoruşur ki, Ələsgərin evi hasıdı? Deellər:

– Bax bu küçəynən get, tapajan.

Geder. Görür ki, Ələsgər kişi qapıda nəysə məşğuldu, işdiyir. Gələr deer:

– Salamməleyküm, aşix.

Aşix Ələsgər dönüf baxer ki, yuxusunda gördüyü həməən Şəmkirri Aşix Söyündü. Deer:

– Əleykəssalam, ay Şəmkirri Aşix Söyün, xoş gəlifsən.

Deer, ə, da mən muna nə təcnis, nə qıfılənt, nə bağla-ma deyim? Mən üş gündü gələrəm soruşa-soruşa. Dedim, a aşix, salamməleyküm. Dedim, bəlkə o olmaz, oğlu olar, qardaşı olar. Bu geri döndü man, a dedi ki, Şəmkirri Aşix Söyün, xoş gəlifsən! Deməh, bu deyilən həqiqətədi, var bu adamda. İsdeer geri dönə.

Deer:

– Kişi, getmə! Bu heyvanı damda saxlamışam sənnən ötəri.

Kəsəllər, yiillər, içəllər. Orda Aşix Ələsgəri çox tərifli-yir. Çox şeyirrəri vardı həməən o Şəmkirri Aşix Söyünün.

2.

Bir gün Aşix Ələsgər yuxuda gördü ki, Aşix Hüseyn buna qonax gələjəh. Səhər duranda dedi ki, a Bəşir, a bala, o er-

kəyi əylə¹⁶⁹, Aşix Hüseyn qonağımız olajax. Yaz başıydı, Aşix Hüseyn soraxnan getdi çıxdı Ələsgərin kəndinə – Ağkilsə kəndinə. Orda soruşdu ki, Ələsgərin evi hasıdı? Buna göstərdilər ki, o evdi, o əlində kürək qar təmizdiyən kişi də elə Ələsgərdi. Aşix Hüseyn getdi dedi:

– Salaməleykim, ay Ələsgər əmi.

Dedi:

– Əleykəsalam, ay Aşix Hüseyn.

Dedi:

– Sən hardan bildin, mənim Hüseyn olduğumu?

Aşix Ələsgər dedi:

– Gejə yuxuda manı, a Ağam dedi ki, savax Aşix Hüseyn sanı, a qonax olajax. Qurvanın, var, saxlamışam, gəl otu.

Aşix Hüseyn məhətdəl qaldı ki, ayə bu nətəhər olan şeydi. Bir az eninə baxdı, bir az uzununa baxdı, keşdilər içəri. Aşix Ələsgər oğluna dedi ki, a bala, gəti, o qurvanı kəs, qoy Hüseyn əmin, içəri keşsin. Keşdilər içəri. Yiməy-ışməydən sonra söhbət elədilər.

Aşix Hüseyn dedi:

– Yerrərin, iz yaman səfalı yerdi, amma qarı-boranı çoxdu, bir az qar-boran mənə incitdi.

Belə deyəndə Ələsgər orda iki-üş bənd şeyir dedi. Qalanı yadımnan çıxıf, biri yadımdadı:

Dedim, könül, işmə eşqin cəmini,

Gen, dünya başın, a dar olajaxdı.

Ya dosd olma, ya da dosdan incimə,

Dosd yolunda boran, qar olajaxdı.

Aşix Ələsgər belə deyəndə Aşix Hüseyn fikir rəşdi ki, ayə, mən nə səf iş gördüm ki? Bu Ələsgər, deyəsən, yerin

¹⁶⁹ Əylə – saxla

altını da, üsdünü də bilir, bunun qavağında nə deməy olar. Bir az fikirrəşdi, orda Aşix Hüseyin götürdü “Mərd” şeyirini dedi:

Yeddi gündə xəlq eylədi, əlanı-sübhanı mərd

Yernən göyə qərər qoydu.

Tutuf saxlar mehmanı mərd.

Mərdnən gəzən axır bir gün mərd olar.

Namərdnən gəzən çöl-biyavan gərd olar.

Namərd iki mehman görsə, iki gözü dörd olar.

Gedəni yoldan qaytarar, tutuf saxlar mehmanı mərd.

Mən mərd Aşix Hüseyin, namərd bədnişan olar.

Hası məclisdə mərd əyləşsə, o məclis gülşən olar.

Hər yerdə xanə yapar, gəşt elər dünyanı mərd.

Bu “Mərd” şeyirini deyəndə Aşix Ələsgər dedi:

– Ay Hüseyin, dünyanın vəfası, mərddik hər adama qismət dəyil. Doğrudan da, mərdsən₁, Ağam səni yuxuda man₁a yaxşı göstərif.

3. AŞIQ ƏLƏSGƏRİN NAXÇIVAN SƏFƏRİ

Ələsgər şayir Nağıynan bir məclisə gediflər. O vaxdı da bəyliş, xannıx dövrü oluf. Bəylər Ələsgərə deellər:

– Aşix Ələsgər, bu yanındakı kimdi?

Deey:

– Bu mənim şeyirdim şayir Nağıdı.

Dəəndə bu göröy, Nağı burda dəərrəner¹⁷⁰ ki, man₁a şeyird dedi. Məclisi yola verif, Göyçə mahalına qayıdıl gələn kimi Nağı deey ki, Ələsgər kişi, çörəyin₁i man₁a halal elə, mən sənnən işdəmiyjem.

– Ayə, a Nağı, dəryadan bir damcı götürməyüfsən₁, dəli olmuuyfsan₁, san₁a nooldu?

¹⁷⁰ Dəərrəner – inciyr

– Sən bəylərin yanında manıa niyə şəyird dedin₁?

Deey:

– Ay oğul, usdada usdad dəəllər, şəyirdə şəyird dəəllər. Hələ heş sən yarımçıx aşix da döyülsən₁.

Deey:

– Yox, mən gedəjəm.

Aşix Ələsgərin arvadı Anaxanım da yalvarey ki, ay Nağ₁, Ələsgərin ətəyini buraxma, vallah, düzdə qalajaxsan₁.

Deey:

– Yox, mən getdim.

Gedey. O vaxdı da Göyçə mahalında toy nədi, pul nədi? Hamı bəri zonada – Gədəbəydə, Gəncədə, Şəmkirdə, Toyuzda, Qazaxda, Naxçıvanda aşixlixi eliyif pul aparellarmış. O kasıflıx ilində, ajdıx ilində Göyçə mahalında xeyir iş eliyənmi varıydı?

Nağ₁ fikirşey ki, əə, uşax ajınnan qıriley. Fikirşey ki, Ələsgərin Naxçıvanda Məhəmmət bəy adında bir dosdu var. Sazını köynəyinə qoyoy da, yön çöyüröy Naxçıvana. Nağ₁ çox fiquralı, göyçəh adam oluf. Məhəmmət bəyin gəlini buna yaxşı çay-çörəh hazırreey. Məhəmmət bəy gəley:

– Ay aşix, xoş-beş, on beş. Bə nəəxş₁ gəlifsın₁?

Əmə Ələsgər aralananda tafşırışdı ki, Nağ₁, olməə-bilməə dəəsən₁ ki, Ələsgərə şəyird olmuşam. Denən, özüm anadangəlmə aşığam. Deey ki, uşax ajdı, Ələsgər əmim məni yolladı ki, orda olan aşixlara de, toxunmasın sanıa, uşağın₁a çörəh pulu qazan. Gənə Ələsgərin adını burda çəhdi.

Deey:

– Əə, biliyin₁-zad varmı?

Deey ki, anadangəlmə şayirəm. O vaxdı bir aşix birini görən kimi deyişməliydi, sazı əlinnən almalydı. O vax saz tapılmeydi.

Deey:

– Əə, səni gətirən Allaha qurvan olom, neçə vaxdıydı bu Şərurun bəyləri deeydi ki, sən nətəəri bəysən, bir aşıx tap-badın, ki, bu Əsədullaynan, şəyirdi Cəfərquluyun deyişsin. Savax pütün şəhərə elan verəjəm. Gedif orda deyişəjəhsin.

Savax Məhəmmət bəy elan verey ki, mənim aşığım gəlif Göyçə mahalınan. Aşıxlara deyin, gəlsin. Camaat tökülöy. Gedif məclisə daxil olollar. “Usdaddar usdadı” Əsədulla şəyirdi Cəfərquluyu qaldırey ki, dur, onnan deyiş. Bu gəley, meydana çıxey, deey:

– Aşıx, ikimiz elə bir söz oxuyajeyix ki, axır kəlməsi “Ay nədən oldu” olajax.

Ona kimi bu Şərur aşığı – şəyird bir “Ay nədən oldu” deməyə başdeey:

Əzəldən can deef, can eşidən yar,
İndi beyvəfalıx ay nədən oldu?!
Deyirdin, ölüncə dömmərəm sənnən,
Yadnan aşınalix ay nədən oldu ?!

Nağı çiyini çəkey, bilmey. Sazını əlinnən alellar, Məhəmmət bəy də pisikey. Buna deey ki, əə, sənin, ki biliyin yoxuydu, məni bu camahatın içində niyə xar elədin? Beş günə demirəm, üç günə demirəm, usdadın, Ələsgəri burəə gətirif bu aşıxlardan deyişməsən, sizin əğınızı bu zonadan kəsəjəm. Sən mənim başıma nə oyun aşdın? Sazsız gedey Göyçə mahalına.

Savax gəley. Ələsgər hak aşığıydı. Gəley ki, rəhmətdih qara damın üsdündə hərəney, qar süpüröy, nağayrey.

– Salamməleyki, Aşıx Ələsgər.

– Ayə, Nağı, xoş-beş, on beş. Ayə, nəəxşı gəlifsən?

Deey:

– Vallah, ürəyim isdədi, gəldim.

Ələsgər onsuz da bileydi ki, bu, hardasa sazını aldırif.

– Bə nəəxşı gəlifsən?

Dəəndə deey ki, məni Məhəmmət bəy göndərdi Şərur-
dan ki, əlimdə oğlumun toy işi var, Ələsgər də başını orda is-
datsın, burda qırxdırsın, yoxsa ona denən bu zonadan əğgııı,
kəsəjəm.

Deey:

– A Nağı, vallah, bu allatma olar.

Nağıya nə var, sazını aldırif. Ələsgər rəhmətdih getməh
isdəmey, gənə arvadı Anaxanın rəhmətdih deey ki, Ələsgər,
yaqın bu dara çüşüf, səni and vererim Allaha, dur, get. Ələs-
gər də bunu yanına aley.

– Əə, bə sazın, hanı?

Deey:

– Məhəmmət bəyin öyündə qoymuşam.

Gedellər, Şərura yaxınnaşanda deey:

– A Nağı, bəx yaman çortum¹⁷¹ gedirdin, indi çıdarrı
at¹⁷² kimi dala qalırsan, niyə eleersən?

Dəəndə deey ki, Ələsgər əmi, Allahdan gizdin olməən,
bəndədən nə gizdin olajax. Burdaja məni bağleyif sazımı alıflar.

– Ayə, Allah öyün,ü yıxsın, bə san,ə dedimmi sənin, sa-
vadın, biliyin, yoxdu, mənən ayrılma. Bə məni nəyşə gət-
din,? A Nağı, məni orda bircə Məhəmmət bəydən başqa tanı-
yan yoxdu. Sənnən soruşajaxlar bu kimdi? Deynən, bu mənim
şəyirdimdi. Neçə yaşı var? Altmış. Adı nədi? Solaxqey. Bun-
nan başqa bir söhbət işdətməzsən.

Gedellər. Məhəmmət bəy gələy, deey:

– Əə, bu məni təmiz xəjələt¹⁷³ elədi.

Savax Məhəmmət bəy elan verey ki, indi Nağının şəyir-
di gəlif. Millət deey:

¹⁷¹ Çortum – sürətli yeriş (ata və eşşəyə aid yeriş)

¹⁷² Çıdarrı at – çidar vurulmuş at. Çıdarranmaq – qaça bilməsin deyə atın
qabaq ayaqlarının bir-birinə bağlanması

¹⁷³ Xəjələt – xəcalət

– Əə, usda sazını qoydu getdi, bu nətəəri şəyirdi ki, şəyirdini gətirif.

Məjlis quruloy yenə, aşıxlar gəley. Baxey ki, əə, bir çovannamasına¹⁷⁴ adamdı.

– Ayə, Nağı, bu gətidiyin, kimdi?

Deey:

– Şəyirdim.

Deey:

– Ayə, neçə yaşı var?

Deey:

– Altmış.

Deey:

– Bu yekəlikdə kişidən də şəyird olarmı? Adı nədi?

Deey:

– Solaxqey.

Deey:

– Əə, bu nətəri addı? Belə də ad olar?

Ona kimi bu rəhmətdih dilləney ki, aşıxlar, mənim usdamı hası söznən bağılyıf sazını alıfsın,ızsa, çıxın, meydana, bəlkə, mən də sazı verəjəm.

Ələsgər sazı köynəhdən çıxardanda bu “usdaddar usdadi” Əsədulla Cəfərquluyu çağırey yanına, deey:

– A Cəfərqulu, gə burəə.

Xəlvəçcə buna deey ki, nə qədər pul yığılsa, səninıdi. Sazda təmənnanı, olmasın, saz mənimdi. Ələsgərin də sazı saz oluf. O vaxdı da saz tapılmeydi. Razılaşellər. Gənə şəyirdini qaldırey, həmən bu söhbəti eləməyə. Deey ki, mənim usdamı hası söznən bağıladın,ız, onun sazını aldın,ız?

Deey:

¹⁷⁴ Çovannamasına – çoban kimi

– Sənin usdana dedik, hərəmiz bir söz oxuyajeyix, onun axıncı kəlməsi “ay nədən oldu” olajax.

Deey:

– A bala, de göröm o hası “ay nədən oldu”du?

Şəyird ağzını açey ki:

Əzəldən can deef, can eşidən yar,

İndi beyvəfalix ay nədən oldu?!

Deyirdin₁, ölüncə dönmərəm sənnən,

Yadnan aşinalix ay nədən oldu?!

Dəəndə heş bu sözünün dalını davam eləməmiş Ələsgər deey:

– A bala, olmazmı hər kəs öz bağının meyvəsini dəre, özgə bağa oğurruğa getməə. Yanı bu sənin₁ döyül, Tufarqan Abbasındı.

Deey:

– A kişi, bağ-buğ bilmerim, bilesin₁, cavaf ver, bilmesin₁, sazı təfil ver.

Bu elə bir “Ay nədən oldu” başdeey ki:

Yerin, göyün, ərşin, kürşün, insanın

Kühü, bünövrəsi, ay nədən oldu?!

Yeri göydən, göyü yerdən kim seşdi?

Hikmətin dəryası, ay nədən oldu?!

Neçə sütun, neçə qəndil vuruldu?

Sən kimsən₁, mən kiməm, kimnən soruldu?

Eşqin müəmması harda duruldu?

Usdaddar usdadı, ay nədən oldu?!

Bir qoja aşığam, intizarım var,

Alimsənsə, eylə məni xəbərdar,

Elmi hardan tapdı cümlə aşıqlar,

Şeyiri, müəmması ay nədən oldu?!

Şəyird deey ki, əə, mən buna nə cavaf verem? Usdadı Əsədullah çağırey, deey:

– Əə, göyçəli Aşix Ələsgərin bir bağı qıfılbandı qalíf, deef, ölüf gedəjəm, bunu açmayjam. Bu da gəlíf çatíf bizə, onu de, sazı alajaxsın_ı.

Ələsgər bu sözü deef də açmeyıfбіş, məjburiyət qarşısında qalíf Şəurda, deyişmədə açíf. Ələsgər bu sözü deefбіş ki:

Altı gündə dünya neçə don geydi?!

Nə üsdə yerrəşdi, bərqərar oldu?!

Əzəldən kim oluf Turun bənnası?!

Ulduzdar nə təhər yerbəyer oldu?!

Bu Ələsgərin bağı bəndidi. Bunu buna dəəndə deey:

– A bala, bu söz kimindi?

Deey:

– Aşix Ələsgərin.

– Aşix Ələsgər hansınızsən_ıız?

Usdadı Əsədullahı görkəzey ki, bax odu.

Deey:

– Əə, qorxuram söz yəəsi böyrün_ıüzdən çıxa, anan_ıızı ağlar qoya.

Deey:

– Əə, söz-möz, yəəsi-məəsi bilmerim, bajareysın_ı, cavaf ver, bajarmeysın_ı, sazı təfil ver.

Həmən bağı bəndi məjburiyət qarşısında qalíf açey:

Altı gündə dünya iki don geydi,

Gavı-mah üsdündə bərqərar oldu.

Hax sözü olufdu Turun bənnası,

Ulduzdar göy üsdə yerbəyer oldu.

Bu qıfılbandı Ələsgər axıra qədər deey və hər bəndin açmasını da deey. Cəfərqulu sazı təfil verey də, deey:

– Ay usda, mənnih döyül.

Əsədulla qızmış nər kimi deey, qalxdı, Ələsgərə həcvə keşdi:

Solaxqey aşıxsan_ı, az çüşünərsən_ı,
Qeyli-qallı bir bazara çüşərsən_ı.
Altmış yaşında şəyird olufsan_ı,
Vəzifədən tez kənara çüşərsən_ı.

Ələsgər baxey, əə, bunun çəntəsində heş nə yoxdu¹⁷⁵.
Deey, əə:

Məğrurrux eləyif usdadam demə,
Sən də olar bir gün dara çüşərsən_ı.
Baş tülək deyilsən_ı, çolpa balasan_ı,
Sürvən_ınən¹⁷⁶ ayrılıf, tora çüşərsən_ı.

Sən çəkmə Nağının işvə-nazını,
Zimistana döndərəjəm yazını,
Soyaram libasın_ı, allam sazını,
Yal-quyruğu qırxıx yola çüşərsən_ı.

Saxla dilin_ı, özün üçün yağıdı,
Aşix Ələsgərin odlu çağıdı,
Alar caynağına, səni dağıdı,
Göydən yerə parça-parça çüşərsən_ı.

Tok vurmuş adam ayılan kimi, Əsədulla deey ki, əə, Nağ_ı, bə deeysin_ı ki, mənim şəyirdimdi. Hancarı bu Aşix Ələsgəriymiş. Bu da sazı təfil verəndə rəhmətdih Aşix Ələsgər deey:

– Nə qədər pul yığılıf, hamısını bu torvə¹⁷⁷ doldurajaxsın_ıiz. Sazın_ıızı götürəjəksin_ıiz. Mən əlimə saz alannan bir aşixnan nə qavaxlaşmamışam, nə də qavaxlaşmaram. Aşığın biri çox bilər. Hamı çalışır uşağına para çörəh tafsın, dolandırsın.

¹⁷⁵ Çəntəsində heş nə yoxdu – burada: bildiyi yoxdur.

¹⁷⁶ Sürvənnən – qatarından

¹⁷⁷ Torvə – torbaya

Nə qədər pul yığılıf, hamısını Ələsgərin torvasına doldurollar. O tarixdən, deey, deyişmə bağlandı. Heç harda aşıxlar bir-birinnən deyişmədi ki, Ələsgər böyrümüzdən çıxar, anamızı ağlar qoyar.

4-5. AŞIQ ƏLƏSGƏRİN XINNA¹⁷⁸ SƏFƏRİ

4.

Payız vaxdeymiş. Ələsgərin balamançısı bir az ütük¹⁷⁹ adamıymiş. Baxey öydə gəliş-gediş, yiməh-işməh bir az azalıf. Baş yoldaşına deey:

– Gudem Ələsgər bavama deyim, gedəh görəh harda toy-şan var, bir az xarşdıx gətirəh. İndijə də bərk çoyğun olajax, heş eşiyə çıxmağ olmuvjax. Gudem görəm gedərimi?

Deey:

– Get, yalvar apar.

Arvatdara nə var, arvatdara yiməh lazımdı. Gəley Ələsgərin yanına, deey:

– Ələsgər bava, yiməh yoxdu daa.

Deey:

– Mən nağayrem, a bala?

Deey:

– Həncəri nağayrasan_ı, gə gedəh görəh harda toy-şan var, özümüzə bir az dərəmət¹⁸⁰ eləəh, gələh.

Deey:

– Əə, hareynan gedəh? Qazax yoluna gedif çıxammarıx.

Oralar qar-çoyğundu, əəğın üsdə çıxey qar.

Deey:

¹⁷⁸ Xinna dərəsi –Tovuz rayonunda bir neçə kəndi özündə birləşdirən ərazidir.

¹⁷⁹ Ütük – cəld, zirək

¹⁸⁰ Dərəmət – qazanc

– Gedəh burdan Alöyllərdən¹⁸¹ an,rı aşax. Ordan başsağı enəjeyih Əyrəvəngə¹⁸². Əyrəvəngdə qalax, ordan da Aran elinə getməh hasatdı.

Deey:

– Əə, gedərih, Alöyllər də yalın başıdı, birdən çoyğun tutar, qar bizi qırar.

Deey:

– Yox, qorxma, hardan olsa səni aparajam.

Deey:

– Ayə, sən mənim qılçamın biri boydasanı, sən məni hardan aparajaxsanı. Səni mən aparam gərəh.

Deey:

– Zərəl yoxdu, indi noolajax, Allah eləər, çıxar gedərih.

Savax gejdən¹⁸³ qalxellar, savaxlar hamınızın üzünüə xeyirrihnən açılısın. Durar, ikisi də yola çüşər, gələllər. Ardanişdan¹⁸⁴ dik oxarı qalxallar Alöyllərə. Yala birtəər tənəgnəfəs çixellar. Qar bir az var də, onda əkqavı-filan yoxuymuş, hamısında çarığıymış. Çarix da bir az donıf. Alöyllər Göyçöy-nən bizim qrənisi¹⁸⁵. Ordan başsağı yavaş-yavaş enəllər, əəxdakı Daşqoyuşannan¹⁸⁶ addıyallar. Çayaşağı yaxşı cığır varıymış, gələllər Əyrəvəngə. Axşam da Əyrəvəngdə qalellər, çaley-oxuyoy, yiif-içəllər.

Savax gejdən qalxar, burdan yola çüşəllər. Gethaget, Alaha şükür, Ələsgərə nə varıydı, Ələsgər uzun boylu bir adamıymış. Addımleey gedey. Bu da elə tənəgnəfəs bunun dalın-

¹⁸¹ Alöyllər – Alagöllər, Gədəbəydə yaylaq adı

¹⁸² Əyrəvəng – Gədəbəy rayonunda kənd

¹⁸³ Savax gejdən – səhər tezdən

¹⁸⁴ Ardaniş – Göyçə mahalında kənd

¹⁸⁵ Qrənisi – sərhəd

¹⁸⁶ Daşqoyuşan – Daşqoyuşan, Gədəbəy dağlarında yer adı

ca gedey, həmən Yanıxlıya¹⁸⁷ çatellar. Baxey ki, söyux buları təntidif, gün də qısalıf.

Deey:

– Ə, görəh belə vaxda bizi kim qonax eləər.

– A zalım oğlu, qoymadın, öyümdə otduğum yerdə oturam, söyux nəfəsimi kəsey.

Deey:

– Zərəl yoxdu, görəh...

Bir-iki qapıyı döyöllər, buları qonağ eləən olmooy. Qonağ eləən olmaannan sonra bular birəz gələllər. Gələndə göröllər bir yeni üzünü bozartmış cavan oğlan beş-on dana-duna tököy çaya. Fikirrəşey, əə, cavanın yanında bizə heş-zat lazım döy, nətəəri olsa, isdi yeri olajax. Yorğan-morğan manıa lazım döy, ordasa da o isdi yerdə oturam, savax da görəh özümüzü dəmiryoluna çatdırıx, ordan oanda – Qazaxda sözümlü tutan bəylər, xannar var, hamısı mənən ötəri özünü öldüröy.

Gələy bu uşağa yaxınnaşey, deey:

– A bala, belə-belə, olarmı bu axşamlığına bizi qonağ eləəsən?

Deey:

– Vallah, mənəm xəzeynim elə bir bədxəsiyətdi ki, olacağım da bəyinkinnən yan-yanadı. Bəy həməşə bizə tamaşa eleey ki, göröm bular nə iş göröy. Aralıxda bir yaxşı bəjası var. Aynası yoxdu, eləjə bəjadı. Sizi yanımda aparem, əmə Allah görkəzməsin, döyəndə gərəh yarım ay göydənin¹⁸⁸ göyü getməsin.

Bu dana otaran oğlan da Göyçə qaşqınıdı. Bunun da yanında bir qız xaylağı var, bunnan qaçey gələllər. Ata-anaların ayrı çüşən nağayrajax? Allah görkəzməsin, boğazının gününü¹⁸⁹ ağleey. İndiki kimi ha döylü, hardan olsa, kimin qapı-

¹⁸⁷ Yanıxlı – Tovuz rayonunda kənd

¹⁸⁸ Göydə – gövdə, bədən

¹⁸⁹ Boğazının günü – çörək tapmaq dərdi

sına getsən₁, bir qarına çörəh yiyəsən₁. O vaxdı yoxuydu axı. Köhnə vaxdı əlinin altda nökrə saxleyillərmiş.

İndi bular da gəlif bu Allahyar bəyə pənahlanellar ki, burda görəh bizi saxlərmı. Uşaxdan xavar aley, deey:

– A bala, nə iş görə bilərsin₁?

Deey:

– Vallah, nə desən₁, görərim.

Deey:

– Əə, mənim beş-on danam var, ona baxarsın₁mı?

Deey:

– Niyə baxmerim?

Qızdan soruşoy ki, a bala, sən mənim qarı-bajamı süpürüf, həyat yoldaşıma köməh eleyif, qavını-qaşığını yığışdıra bilərsin₁mi? Ələci nədi, deey:

– Nə var ki, noolojax, yığışdırırım, tutarım. Nə desən₁, əlimnən gəley.

Deey:

– Onda gəlin₁, əmbə boğazın₁ızı verəjəm, mənnən hax gözdəmən₁.

Gör nə qədər naxışdı adamdı¹⁹⁰. Bəyin hamısı eləlihnən pulunu yığıf, yoxsa hardan alıf, hamısı fəhlənin əl əməyidi. Təzdən noolojax, bular burda qalellər bir qərnə¹⁹¹. Bunnan son₁ra gədə də böyüyöy.

Aşix Ələsgərə bu deey ki, indi mən sizi aparammarım. Siz bu malın çəhliminnən¹⁹² xəlvəçcə mənnən aralaşın₁ da, gedin₁. Dal tərəfdən qarı açıxdı, ayrı çovannar da var. Hamısı çörəyə oturollar indi. Çovannar qalxıf malı alaflıyjax. Yavaşcalıxnan qarıyı itələər də, içəri girərsin₁iz. Sizi heş kəs çıxartmıyjax. Daa orda qalın₁, yanımızda, nağayrax. Bular gələl-

¹⁹⁰ Naxışdı adamdı – bəxti gətirən adamdır

¹⁹¹ Bir qərnə – bir müddət

¹⁹² Çəhliminnən – izi ilə

lər yavaşcalıxnan dal tərəfdən qapıyı açey, içəri girellər. Bir az oturollar, nağıl-zad eleyillər.

Sən demə, bu zalım oğlunun həyat yoldaşı bir il yarım-
dı, nədi tələf oluf. Son,ra bu körpə qız uşağı gəlif yetişif. Bu
qız uşağını deef, heş harəə verən döylüm, neyniyjəm, bu qız
uşağı man,a bəsdı. Cavan uşağı özünə kəfin eleyif, saxleyif.

AşIX Ələsgər oturoy. Aynadan baxıf göröy, əə, bir kişi
oturoy, sakqalı dizinə başsağı çüşüf. Elə hərdənbir nağıl ele-
ey, yanında da bir cavan qız uşağı var. Göröy bu qıza da hər-
dənbir nəsə deey, gah mırışey¹⁹³, gah başı yerdən qalxmey.
Elə-belə məlul-müşkül oturf. Bu nökrin birinə yaxınnaşey.

Deey:

– Əə, nooluf, bu nə işdi?

Deey:

– Kiri, eşitsə bizi qıraxax, kiri. Belədi, onun arvadı ölüf,
o da cavan qız uşağıydı, özünə kəfin eleyif, arvat saxleey.

Taleh insanı hər dərəcəə çatdırar. Belə baxey-baxey.
Deey, bu qızın dərdi məni öldürər, bu qıza bircə kuplet şeyir
deməsəm. Onatan çörəh vaxdı oloy.

Kişi deey:

– Ayə, dəən qonağın,ız da var?

Deey:

– Hə.

Deey:

– Oğul, gəti çovannara da şor-çörəh qoy, qonaxlara da.

AşIX Ələsgər indi çörəh yimey. Balamançı şoru vurha-
vurnan yaxca yiiy.

Deey:

¹⁹³ Mırışey – gülümsəyir

– Ayə, öyü yıxılmışın oğlu, elə boğazın,a çüşüf ölmösün, ha, ayə. Əə, bir gözdə axırını, görək axırımız nooloy. Ayə, elə şor deyın ölüfsün,mü?

– Yox, Ələsgər bava, vallah, təntimişim, qoy qarnımı doydurom.

– Qarnın, cırılısın, deey, ayə. Nooluf qarnın,a, elə öldüyün,dü?

Deey:

– Yox, yəəjəm.

Bu döşöy¹⁹⁴. Ələsgər sazını çıxardey, yavaş-yavaş, dıranq-dıranq kökləndə deey:

– A bala, dəən qonağın,ız aşıxdı.

Deey:

– Hə, ay bava, aşıxdı.

Deey:

– Əyə, bu aşix kimdi görən, haralıdı, hara aşığıdı?

Bunnan qayıdıf xavar alellar ki, ay dayı, sən kimsin, haralısın, hara aşığısın?

Deey:

– Mən Göyçənin Ağkilsə kəndinnənim. Adım da Aşix Ələsgərdi.

Bunu da bu eşidey axı. Deey:

– Ağız, ağız, həncəri mən biyavır olmuşum. Ağız, mənim bu tutduğumun hamısı dasdan olajax. Mənim başıma nə oyundu gəldi? Ayə, gedin, o heyvanın içinnən bir erkəh gətirin, kəsin, aşixlar da yisin, siz də yiin. Kefin,iz saz olsun, birəz də bu kişi saz çalsın.

Noolajeydı, gedellər tez bir erkəh gətirey kəsəllər. Təzdən, deey, erkəyin ətinnən yiillər, balamançı yimmey.

Deey:

¹⁹⁴ Döşöy – iştahla yeyir

– Əə, şornan ətə qıymat qoyosun₁mu sən? Əə, sən mənim balamançım₁sın. San₁a deyrim, əə, ölmə, görəh axırımız nooloy, elə sən boğazın₁a çüşmüşdün₁?

Həə, təzdən çərəyi-zadı yiillər, onnan son₁ra sazı götüröy.
Deey:

O məlul könlün₁ü, müşkül halın₁ı,
Çüşünən də yazıxdı, *aaz*, bilən də yazıx.
Ağlasan₁, ağlaram mən sənnən betər,
Dağladın₁ sinəmi güləndə yazıx.

Bir mərdi sevəydin₁, sirdaş olaydın₁,
Könlün₁ isdiyənə peşkaş¹⁹⁵ olaydın₁.
Keşkə quruyaydın₁, bir daş olaydın₁,
Bəzənif bir evə gələndə, yazıx.

Bu da heş bunnan bir şey götürməy ki, əyə Aşix Ələsgər bu sözü kimə deey. Həə, deey:

Ələsgər durarmı matah satmasa?!
İyid sarsıyarmı¹⁹⁶ baxdı yatmasa?!
İki könül bir-birini tutmasa,
Alan da yazıxdı, gələn də yazıx!

Həə. Çovannarın yapıncısı oloy. Gətirellər Ələsgərə də bir dəs yaxşı palaz verellər.

Deey:

– Böyrümə gir yat, a yazıx balamançı.

Yatışellar, savax da hamının uğuruna xeyir, yol basey, ordan da Qazağa. Nə qazanıfsa, özü biley.

5.

Qazaxda Qayıf ağa oluf. Bu, çox varrı oluf. Arvadı ölüf, tək qaluf. Eşidir ki, filan yerdə bir bəyin gözəl bir qızı var. Gə-

¹⁹⁵ Peşkaş – qismət

¹⁹⁶ Sarsıyarmı – məğlub olarmı

lir nökarini qəşəh geyindirir, oğul əvəzi aparır, qızı alır. Qız geje görür ki, sakqalı dizinə çatan bir qoja gəldi bunun yanına. Səhərisi qız nökərdən soruşur ki, a nökar, bu nədi? Nökar deer ki, mən nökarəm, nə dedilər, onu da elədim. Qız nökarənin aranı sazdıyır¹⁹⁷. Bir gün Aşix Ələsgər ordan keçirmiş. Görür ki, yolun qırağında bir nökar heyvan otarır.

Deer:

– A nökar, məni bir gejeliyə qonax eliyərsən,mi?

Nökar deer ki, dur, gedim ağamdan icazə alım, gəlim. Nökar ağasının icazə alıf gəlif Aşix Ələsgəri bu evə aparır. Aşix Ələsgər bu evdə olanın hamısını başa tüşür. Öz ürəyində qıza deer:

– Səni alana da yazıx, satana da yazıx.

Son,ra da nökarənin qıza deer ki, sizə özüm toy eliyəjəm. Təzədən toy eliyif qızı nökarə alır.

6. YOLÇULARIN AŞIĞI TANIMASI

Bu əhvalatı da atam ordan gətirmişdi. Şişqəyada aşix Mikayıl oluf – Ələsgərin şeyirdi. Bu yaxşı saz çalan oluf. Ama şit zarafatı da varmış. Ələsgərin Anaxanıma yazdığı “Xəvərin, varmı” şeyrinin də mətiyini¹⁹⁸ o atıf. Atmaca atıf ki, Ələsgər gedif harda bir gözəl qız görən kimi şeyir yazey, hələ neçə ildi gəlin gəlifsın, saña şeyir yazmıyıf.

O söylöy. Deey, Aşix Ələsgər qaşqın vaxdı Kəlbəcəyə gedey, orda dəyirman işdədey, həm də yonqu¹⁹⁹, boyundurux yonarmış. Boyunduruxnan öküz qoşormuşdar. Boyunduruğu hər usda yona bilmerdi. Ələsgər bu sənətnən, həm də aşixliğinə burda başını girreyir²⁰⁰, dolaney.

¹⁹⁷ Sazdıyır – düzəldir

¹⁹⁸ Mətiyini – atmacasını

¹⁹⁹ Yonqu – ağacdan nəsə düzəltmək üçün balta ilə yonmaq

²⁰⁰ Başını girreyir – gününü, vaxtını keçirir

Günnərin bir günü göröy ki, bir dəs atdı gəley. Beş-altı nəfər Aşix Ələsgərdən aralıda yığılıf, bu da camaatdan aralı diyanıf. Karvan gəlif burdan keçəndə bulardan bir nəfəri soruşoy ki, uşaxlar, burda nal kəsən varmı? Bulardan biri deey ki, bax, o papaxlı kişiyi göröysən,mi, o, həm nal kəsey, həm də at nalleey. Gedin, ona deyin, etiraz eləməz.

Aşix Ələsgəri tanıyıyan az-az adam olardı. İndi bular da Aşix Ələsgərin adını tanıyellar, ama üzbəsurat tanımellar ki, Aşix Ələsgərdi. Elə ordan deellər ki, o papaxlı kişi dəmirçidi, nal kəsey, özü də atın,ızı nallıyif yola salajax. Gəley:

- Salam.
- Əleyküməsalam.
- Əmi, olarmı sizi narahat eləməh?
- Buyurun.
- Siz dəmirçisin,izmi?
- Kim dedi mənim dəmirçi olduğumu?

Deey:

- Bax, o kəççilərin. At nallamax-zad bajarırsın,izmi?

Bu, bir az gülümsüyür. Buların hamısı gəlir maraxlaney ki, əgər bu dəmirçi olseydi, yəqin ki, ya dərdi hazır kəsili nal var, ya da əylənin, kəsəh.

Deey:

- Bu boyda karvanın içərisində, sizin içərin,izdə bir qələm tutmağı bajaran, varmı?

Biri deey:

- Nə deeysin, yazax.

Deey:

- Onda mən sizə bir-iki bənd şeyir diyəjəm, onu yazın. Onda, deey, mənim dəmirçi olduğumu biləjəhsiniz.

Orda bir şeyir deey:

Ahəngər mən döyləm, naşı bəzircan,
Gözüm dürdanədə, a Yəməndədi.
Sinəmdədi eşqin şirin çeşməsi,
Ləzzəti meyl edif, ay əməndədi.

Yox sazının nə pərdəsi, nə simi,
Onu çalif, kim tərpedər nəsimi,
Firdovsi, Füzuli, Hafız, Nəsimi,
Onlar da yazdığı ayə məndədi.

Kişi gərəh zəhmət çəhsin, tər salsın,
Süfrə aşsın, ad qazansın, dər salsın²⁰¹,
Dərsi azdar Ələsgərdən dərş alsın,
Altı min altı yüz ayə məndədi.

Birdən tanıyellar ki, bu, Aşix Ələsgəriymiş. Aşix Ələsgər buları öyə təklif eleey. Bular Aşix Ələsgərdən üzr isdiyilər. Aşix Ələsgər deey:

– Sizi bağışdıyiram, nabelədsin,iz, ama məni tanımamış getsən,iz, bu da man,ə qəbahət olardı.

7. “APARIR” RƏDİFLİ ŞEİRİN YARANMASI

Son,ra atam birini söylöydü. Aşix Ələsgər Kəlbəcərdə xeyli yaşıyif. Onu az-çox imkannı adam kimi tanıyeydilər. Toy eləən kimsə gəlif deeymiş ki, man,ə əl tut, ya cəhizə, ya nəyəsə lazım, hamıya əl tutarmış. Biri dəərmiş, pulun əvəzinə dana verəjəm, biri dəərmiş, qoyun verəjəm. Nəysə, bunu bir neçə nəfər alladey da, danasını vermey. Bir də İrannan gəlmə bir tat oloy orda. Alladey da, yüz manat pulunu vermey. Deey:

– Əə, aşix nağayrey gəlif? Bir saat, iki saat ordan-burdan söhbət eleey də, iki xana da oxuyoy. O boyda daneyı ona verməhmi olar?

²⁰¹ Dər salsın – tanınsın, şöhrətlənsin

Qaley belə. Bu bularnan dava eləəsi döyül, vermey-vermey də, neynəməli ki.

Kəlbəcərin Qılışdı kəndi var. Ordan dosdarı oloy. Burdan da bunu alladannar oloy. Bular bunun hakqını vermədiy bir tərəfə, hələ zarafat da eleellər ki, filan yerdə bir belə aldın, filan yerdə dana aldın, filan yerdə qoyun aldın. Orda bir müxəmməs deey:

Mərd iyidin məclisinnən,
Aşix gəlir, at aparır.
Tər tökür, zəhmət çəkir,
Açır, hər büsat aparır.
Bu dünyanın şöhrətini,
Demə beyısbat²⁰² aparır.
Mərddərə canım sadağa,
Zəhləmi bədzat²⁰³ aparır.

AŞIX ƏLƏSGƏR bu bəndnən başdıyan müxəmməsi orda deey.

8. AŞIQ ƏLƏSGƏR VƏ ÇƏKMƏÇİ

Ələsgər bir gün gedir Şərilə²⁰⁴. Orada görür ki, bir çəhməçi qəşəy çəhmə tikir. Deer:

– Bala, çəhmə neçiyədi?

Çəhməçi deer ki, beş manat. Çıxardıf altı manat verir.

Deer:

– A bala, manə bir yaxşı çəhmə tik. Havax gəlim çəhməni götürməyə?

Çəhməçi deer ki, üç günnən son,ra gəl. İki günnən son,ra bir adam gəlir bu çəhməçinin yanına. Deyəsən, qaraçıymış. Bu çəhmədən çox xoşu gəlir. Bunu çəhməçidən çoxlu pul ve-

²⁰² Beyısbat – isbatsız, şərəfsiz

²⁰³ Bədzat – zət, əsli pis olan

²⁰⁴ Şəril – Şərur

rif alır, götürüf gedir. Üş günnən son,ra Ələsgər gəlir. Oğlan ona başqa bir çəhmə verir.

Ələsgər deer:

– A bala, bu mən zaqas²⁰⁵ verdiyim badaşdan²⁰⁶ döyül axı.

Çəhməçi deer ki, yox, elə budu ki, budu. Aşix Ələsgər deer, a bala:

Danışdım, barışdım mərhəmət ilə
İncihlik araya qatma, hayıfsan.
Sən tacir olmassan, bir manatınan
Namıs, qiyrətin,i atma, hayıfsan.

Sizlər tapaş eylərsiz iynə-bizinən
Bizimki gəlif-gedir söhbət, saz ilən...
Köhnə dağarcığı tumaş²⁰⁷ yerinə
Aşix Ələsgərə satma, hayıfsan.

Çəhməçi biləndə ki, bu Aşix Ələsgərdir, deer:

– Ay Ələsgər dayı, bunu heş yerdə demə, san,a nədən desən, yaxşı bir çəhmə tikəjəm.

Ələsgər deer:

– Bala, mən bunu burda dedim, hər yerdə deyəjəm, sən versən, də, verməsən, də, tihsən, də, tihməsən, də.

9. YUMRUSUNU GƏTİRİM, YASTISINI?

Bir gün Touz, Qazax, Gədəbəy aşixləri yığılır gedillər ki, bəs Ələsgər kimdi ki, Göyçədə meydan suluyur, meydan oxuyur. Gedəh onu bağliyah, obşim, sazını-zadını bunun alax dana. Bular hamsı bir-birinnən razılığa gəlillər ki, bəs gedəh da, o kimdi axı. Həə, bular gedillər Göyçəyə. Gedəndə göröl-

²⁰⁵ Zaqas – sifariş

²⁰⁶ Badaş – gön

²⁰⁷ Tumaş – ayaqqabı materialı

lər ki, biri saj asif, belə bizim kimi xamralı, yuxa pişirer. Bular da hamısı qalyan çəkən köhnə kişilər oluf. Bunnar göröy kü, ayə, yolda uşaxlar oynuur da. Uşağın birni çağırır ki, qadanı, alım, başına dönüm, get ordan manı, bir dənə közmü, qormu gəti, bəs qalyanıma qoyum. Uşax deey ki, a dayı, yumrusunu gətirim, yoxsa yastısını? Deey:

– Bala, köz közdü, gəti.

Deey:

– Yox, dayı, köz köz döyül axı. Qalyanı, doludusa, yastısını gətirim, üsdə qoy, amma yarımçıxsə, yumrusunu gətirim, içinə sal.

Bunnar deey ki, ayə, ağı kəsmiyən bir uşax bizə bu sözü dəənnən sonra Ələsgər gör kimdi, onun üsdünə gedirih biz. Deey ki, qardaş, burdan, obşim, qayıtmax lazımdı. Dübərə²⁰⁸ də ordan qayıdılar.

10. AŞIQ ƏLƏSGƏRLƏ BAĞLI DAHA BİR ƏHVALAT

Bir gün Aşix Ələsgər bir aşixnan – Aşix Ələsgər kimi aşixnan qavaxlaşer, deyişellər. Deyişəndə Aşix Ələsgər bunun dediyi sözə söz tapa bilmer. Deer kin, icazə verin, bir az eşiyyə çıxem. Fikirrəşer dana. Eşiyyə çıxanda görör ki, şeytan²⁰⁹ var ha, onun biri otun başındadı. Gələr deer ki,

Səhər vaxdı bir hikmətə uğradım,
Desəm, inanmazdar sirri-sübhandı.
Yeddi qat qalada daşı daş üsdə,
Bir əjdaha o qalada pünhandı.
Nə qəddərə baxeram, yoxdu zəbanı
İki buynuzu var, bəhri-şəşpərin.

²⁰⁸ Dübərə – təzədən, yenidən

²⁰⁹ Şeytan – ilbiz

11-12. NÖVRƏS İMAN

11.

Göyçə, Gədəbəy həmişə yaxın oluf. Həm münasibətdər, səmimiyyət oluf, həm də məsafə yaxın oluf. İman evdən-əşihdən, hər şeydən bezif, sinir sisdemi pozuluf. Ordan üz tutuf Gədəbəyə. Gəlif Əyrəvəngə, Arıqırana²¹⁰, şər vaxdı Böyüh Qaramurada²¹¹ çatıf. Orəə-burəə, qismət dəə, gəlif Məhəmmət kişinin öyünə. Məhəmmət kişi Kərim kişinin qohumu oluf. Çox namusdu, qeyrətdi bir kişi oluf. O insana baxanda dəərmişdər: “Əə, bu adamnan qırax gəzməh lazımdı”. Elə bir ciddi adam oluf Məhəmmət kişi. Ama açıx deyim, çox qəddar adam oluf.

İman gələndə görüf ki, ojax yaney. Gözəl saj çörəyi pişiriley, ətri bunu vuröy. O tərəfdə alban kilsəsi var, son,ra onu dağıtdılar, gözəl bir xatireydi. Nəsə, bu, möhkəm ajıfbiş. Deey, ayə, elim-ovamdı, xalqımdı. Gəley, gələndə göröy Salatın qarı – Məhəmmət kişinin yoldaşı çörəh pişirey. Gəley, deey:

– Ana, axşamın₁ xeyir.

Deey:

– Axşamın₁ xeyir, a bala. Kimsin₁, nəçisin₁?

Deey:

– Ana, qəriv adamım, qonağım, ajmışım.

Deey:

– Oğul, qonax Allah qonağıdı, xoş gəlifsin₁.

Çörəyin birini isdi-isdi buna verey, şirəli cəmin²¹² birinə də nəhrə yağını qoyoy ki, oğul, ala, bunnan düymənc²¹³ elə də, ye. Bu yağ gəlif buna çatana kimi bu çörəyin birini yiy.

²¹⁰ Arıqıran – Gədəbəy rayonunda kənd

²¹¹ Böyük Qaramurad – Gədəbəy rayonunda kənd

²¹² Şirəli cəm – emallı, şirəli qab

²¹³ Düymənc – yemək növü. Qaynar çörəyi yağla bir yerdə əzib qarışdırırlar, yağ çörəyin canına hopur.

Nəsə, arvat fikirrəşey ki, İlahi, bu nə gözəl oğlandı. Belə gözəl oğlan, amma məlul-müşkül, məyus.

Deey:

– A bala, san, a nooluf?

Deey:

– Ana, niynesin, dərdim-azarım özümə bəsdı. Bolhabol eey, belə o qədər doymuşum ki, daa bunun ayrı sözə-söhbətə ehtiyacı yoxdu. Mənnən söz soruşma. Ana, bu geję vaxdı mən nağayrem, harə gedem, bir cır-cındır nəyin, varsa, ver, burda yatəm, savah çıxıf gedəjəm.

Bu arvat da çərəhcil arvat oluf. Deey, əə, indi bu cavan uşaxdı, bunu nə töyrü qapıdan qoyluyum, nətəəri deyim buna çıx get.

Ancax Məhəmmət elə gözünün qavağındaymiş Salatının ki, indijə gəlif çıxajax, məni də, bunu da öldürəjəh. Nəsə, mümkün olmoy, oturoy, getmey. Ojağın işığında buna baxey. Baxey ki, əə, üzü tükli, sayıl²¹⁴ sufatında. Di gəl, gözdərinnən nur yağey, elə bir nurani oğul.

– Oğul, kimsin, nəçisin, hardansın?

Orda deey ki, mən Ələsgərin qardaşı oğluyum. Mənim başıma belə bir əhvalat gəldi, belə oldu, belə oldu. Evdən-e°ihdən didərgin çüşməyin hamısını buna nağıl eliyif. Arvat baxey ki, əə, nə namusdu, qeyrətdi oğuldu, nə gözəl insandı, nə gözəl kişinin oğludu bu. Deey, cəhənnəmə olsun, Məhəmmət məni öldürsə də. Çörəyin birini də verey buna. Çörəyin birini də yiy. Ona kimi Məhəmmət gəley çatey. Baxey ki, əə, bir cavan adam, Salatın çərəh pişirey, bu da oturuf burda. Deey ki, yaxşı, ay oğul, kimsin, nəçisin? Deey ki, belə-belə. Təfsilatınnan olmasa da, az-maz, dərd-azarınnan danışey bu kişiyə. Yenə bunu qane eləmey. Deey:

²¹⁴ Sayıl – evsiz-eşiksiz, kimsəsiz

– Xoş gəlirsin, səfalar gətirirsin. Göyçə elinə, Göyçə camahatına bizim böyüh hörmətimiz var. A Salatın, isdi su qoy, o üzqırxanı da gətir, görösün,mü nə gözəl oğlandı, bunun üzünü qırxajam.

İmana da Allah-taaladan hax vergisi verilifbiş. Buna agah olur. Məhəmmət munun bir üzünü savınneey. Başdeey, qırxıf bura çatanda (*söyləyici əli ilə boğazına işarə edir – top.*), göröy ki, bir əlini saxladı. (Bunu o vaxdı nənəmgildə maña rəhmətdih Kərim kişi söyləmişdi). Nəsə, deey, yönünü belə çöyürdü, – bizdə Haça qəya deellər, Qiblə istiqamətindədi, – neynədi, nağayrdı, Salatın da quruyuf qalıt, tərpenə bilmey. Qayıtdı gəldi, isdədi üzünün o biri tərəfini də savınna-sın, İman tez əğə qalxdı, dedi:

– Əmi, özünə də qurvan olom, balaların,ə da, çörəyin,ə, süfrən,ə də. Çörəyin,i yidim, maña halal elə, bir balaca darıxdım, qoy bir külək vursun məni, qayıdaram.

O vaxdı indiki kimi döyüldü ha, işix yoxdu. Rəhmətdih İman çölə çıxey. Məhəmmət gözdöy ki, indi qonax gələjəh. Sən demə, ülgüşnən bunun boğazının altına çatan kimi vura-jeymiş. Bunu son,radan Ələkbər dayım maña söylədi. Ələkbər dayıma özü söylöof ki, fikrim buydu ki, bu cavan uşax mənim arvadımın yanında nə gəzey, tanımerim, eləmerim, özü də geje vaxdı. Deməli, Allah-taaladan İmana çatıt ki, bu adamın fikri belədi. İman çıxey. Çıxannan son,ra İsmayıl deeydi ki, onun yerinin əğğınan²¹⁵ sallaney o çaya, çaydan keçey gedey. İman da guya son,ra İranda vəfat eley, amma dəqiq döyül. Dərin inamım olmasa da, eşitdihlərimi danışdım sizə.

²¹⁵ Yerın əğğı – əkin yerinin aşığı tərəfi

12.

Bu əhvalatı man,ə anam danışır. Ələsgərin ustadı Aşır Alı oluf. Alı kişi Ələsgərə deey ki, Ələsgər, nə qədər İmanı imtahana çəkdim, qardaşın, oğlu İman dəən, sənnən çox qüvvəlidir, çox biliklidir. Dəəndə rəhmətdih Ələsgər deey ki, Alı əmi, Allah-taaladan ona o qədər vergi, bilik verilif ki, İman yaşamayjax.

Ələsgərin qızı İmanın böyüh qardaşı Qurvandeydi. Qurvan ölöy. Ölənnən son,ra bu uşax yetim qalmasın deyə, təzdən Ələsgər öz qızını zornan İmana kəfin elətdirey. İman da cavan oğlan. Fikirrəşey ki, bəs son,ra? İmanın itgin çüşməyinin səbəbi həməən o yengəsinin ona zornan verilməsi oluf haa. Çünki onun belə bir sözü də var:

Ovsunçuyam bir şahmarın əlinnən,
Yatıram qoynunda mar əvəzində.

İman onnan havalaney, gəley çıxey Böyüh Qaramurada. Qələndərin dədəsi də – Dəli Məhəmmət deeydilər – beşaçılan çiyində, çöllərdə. Daa bunun da qavağına heş kəs çıxa bilmey. Bu İman rəhmətdih üzünü-başını tük basmış, gəley düz bu Məhəmmədin öyünə. Salatın qarı da buna fikir verey. Göröy, əə, bir cavan oğlandı, üzünü-başını tük basır.

– A baxı, mənə qonağ eləərsin,izmi?

Deey:

– Eləərəm, ama bir yannan bir az çəkinəcəyim var.

Yəni Məhəmmətdən çəkdiyini deey. Axşam şər qarışey. Məhəmmət gəley öyə. Göröy, əə, bir cavan oğlan var, üzünü-başını tük basır. Məhəmmədin rəngi-başı allaney ki, əə, bu kimdi ki, gələ mənə ayiləmin yanına girə. Bunun rəngi allanan kimi – gör Allah-taala İmana nə qədər haxdan bilik verifbiş – deey:

– Əə, Məhəmmət, nə rəngin, allansın, nə başın. Mən Göyçə mahalınnan çıxanda man,ə dedirdən dedirdif ki, Böyüh

Qaramuratda Dəli Məhəmmədə qonağ olajaxsın. Əə, mən Aşix Ələsgərin qardaşı oğlu İmanım.

Dəəndə Məhəmmət səngiyey²¹⁶, bunu qonağ eleey. Bu, səhər qalxanda deey:

– A Məhəmmət, yardan-yasaxdan, ülgüşdən-filannan varmı? Mənim bu üzümü qırxasanı.

O vaxdı kərəntə ülgücü²¹⁷ oluf. Dəəndə deey ki, var. Bu, gətirey ağı dolooy, savınneey, ülgücü gətirif buna yaxınnaşan kimi İman qalxey, ağı götüröy, üzünü siley də, deey:

– A Məhəmmət, mən tələsiyerim, mən getməliyim.

Dəəndə Məhəmmət deey ki, ay İman, bilirəm sən niyə eleeysin. Sən fikirrəşesin, ki, üzünü qırxa-qırxa gələrim, boğazın, a çatanda boğazın, ı kəsərim. Əllərimi kəsərim, san, a qıymarım, otur. İmanı təzdən oturtduroy, üzünü savınneey, qırxey. Çaydan-çörəhdən də yiyi. Anam deey, elə bilərdin, bədənəni quşdu, bunun bədənində sümük yoxdu. Gözümüzü açıf yumana kimi deey, ordan Polatdının qılıcını²¹⁸ düz aşdı. Onnan da İman gedey çıxey Gəncəə, Gəncədən gedey Tiflisə, Tiflisdən harəə. Həfdəsi keşməmiş deey, Göyçədən on beş-yirmi adam yeridi, gəldi. Dedih, belə oldu, bax bu öydə də qaldı, burdan da çıxanda Polatdının aşırımını aşdığını gördük. Onnan İman getdi. Allah rəhmət eləsin Aşix İmrana. Aşix İmran burda söhbət eləəndə dedi ki, mən getdim İranda İmanın adına qoyulmuş mədəniyyət evini gördüm, onun adına qoyulmuş küçəni gördüm.

²¹⁶ Səngiyey – sakitləşir

²¹⁷ Kərəntə ülgücü – kərəntə tiyəəndən kəsilib hazırlanmış ülgücü

²¹⁸ Polatdının qılıcı – Poladlı kəndinin aşırımını

ETNOQRAFİK MƏTNLƏR

1-7. XIDIR NƏBİ

1.

Xıdır Nəvi fevralda olar – fevralın 10-u keçirilər. Qoyut²¹⁹ qayırerix. Çıralar²²⁰ yandırerix pambıxdan o qoyudun üsdündə. Uşax vaxdı söyünüf qoyuddan alerdıx, yiidih, onnan son,ra çırasını yandıranda baxerdıx. Anamız qoymordu onun yanına getməyə ki, siz toxunmanı ona, Xıdır bavanı gələjəh. Qoyut qoyular. Xıdır gələr, o qoyutdan götürər. Baxersanı ki, bir belə ordan götürüf, bir belə burdan götürüf. Atamız, anamız da biler ki, o payını apardı. Ən əziz bavadı o. Onun çırasını həməşə təmtəraxnan yandırellar. Hər adamın, qohumun da adına bir dənə çıra yandırerix.

2.

Xıdır Nəvi o vaxdı üş qardaşımış. Biri Ellaz, biri Nəvi, biri də Xıdır. Üçü də çıxellar səfərə. Gedellər, orda onnarı çoyğun tutor. Çoyğun tutanda nəzir eleellər. Buğda gətirermişdər. Deellər ki, biz pişirif nəzir verəjjiyih. Buğdadan nəzir eleellər. Sağ-salamat gələllər. Gələnnən son,ra buğdoyu qoyurollar. Buğdadan da qoyut çəkəllər kirkirədə, onnan son,ra da camahata paylellar. Onnan son,ra qaler bu Xıdır Nəvinin adı.

3.

Qoyut Xıdır Nəviynən İlyasın azuqəsi oluf.

Xıdır Nəviynən İlyas bir qoşunun başçısıdı. Olar gedellər dirilih suyunun dalınnan. Geder içəllər həməən suyu, qeybə çəkilellər. Gedənə kismat olmor. Bular bilmer də. Birdən elə

²¹⁹ Qoyut – qovud

²²⁰ Çıra – çıraç

bir maqamda bulax şakqıyır, başdıyır qaynamağa. Bular içər. Deer ki, hökümdara da götürəh bir qav. Görür hanı? Yoxdu. Çəkildi getdi.

4.

Qışda qoorğa²²¹ qoururdular da, səhərə qoyurdular. Guya Xıdır bavamız gəlif, əlini beləjə baseydi.

Analıgım rəhmətdih gedeydi, şərbət qayırif da mal töyləsinə apareydi. Qara çıraqı yandıreydi. Guya Xıdır bavaları gəlif. Şərbəti aparif orda içeydilər. Deeydilər ki, onda mal bərəkətdi olar, qışdan salamat çıxar.

Bizə də deellərdi, guya Xıdır bavamız bacanın deşiyinən gəley, bərəkət gətirey. Guya Xıdır bavamız gəldi, əllərini də qoydu, getdi, əlinin izi qaldı. Səhər böyühlər deellərdi ki, bu axşam Xıdır bava gəlmişdi, əllərini də qoyuf gedif, gördün,üzümü? Hindi Allahın qadasını alım, qayıfdan əli qoyuf dana. Uşaxlar söyünüşürdü ki, bu axşam Xıdır bava əlini qoorğamıza basıf. Xıdır bava əlini basannan son,ra qoorğanı yiillərdi. Gejə yarıya kimi qoorğa çəkirdih. Qooruf da un çəkirdih. Son,ra da gətirif kimi şimiyə qatıf yiirdi, kimi soğança eliyif içinə töküydü.

Buların hamısı Böyüh Çillədə oluydu, onnan son,ra cəmlələr²²² düzülüydü. Deeydilər, cəmlələr gəldi. Söyünüşürdüh. Hindi ancağ çərşənbə deellər. O vax deeydih böyüh cəmlə, kiçih cəmlə.

5.

Xıdır yelnən gələr. Onun atı yeldi. Onun bayramında çirə yandırellar. Pambığı yağa batırif, ağacın başına doluyuf yandırılar ki, mala, heyvana, insana köməh olsun.

²²¹ Qoorğa – qovurğa, buğdanın, qarğıdalının qovrulmuşu

²²² Cəmlə – istilik

6.

Bu bayramda buğda arıtdıyıllar, qoyurullar. Onnan son,rasına onu qoyuruf kirkirədə²²³ çəkillər, son,ra da qava qoyullar. Deellər, gərəh niyyət eliyif bir otaxda, pəncəriyə qoyasanı. O qoyuda bir nişan tüşsə, əl izi qalsa, ona deyellər ki, peyğəmbərlərimiz, məleykələr gəlif əlin vuruf. Hər kimin qoyudunda əl izi olmasa, ona deellər ki, nəzirin qəbul olmuyuf. Axırını çillənin iyirmi günü qalanda olur bu bayram. Onda səməni də qoyullar. Çillə çıxanda, bayram gələndə, o səməniyi çəkillər, səməniyi yaxşıca yolullar. Onu bir qazanda döyüf qaynadellar, olur halva kimi, halveyı nejə görüfsənı, o qayda o səməniyi pişirillər. Onnan son,ra da genə onu nəzir eliyillər: ilim, günüm yaxşı keşsin, uşağım salamat olsun, yerdən urzam gəlsin, gələn il genə həmən səməniyi qoyajam, paylıjam. Onnan görürsənı, yeddi-səkgiz öyə qaynatdı payladı, nəzirin verdi. Hamı da dedi, nəzirin qəbul olsun.

7.

Xıdır Nəvi (Xıdır Elles peyğəmbərinin adıyla bağlıdı) gələndə günortadan buğduyu yüüf qurudor, kirkireynən çəkif qoyut hazırrıyıllar. Son,ra bağdan – bar gətirən ağaşdan öydə olan adamların sayına görə çuvux qirellar, qürbətdə olannarı da yadınan çıxartmamalısanı. Çuvuğun uzunnuğu 10 santimetir olur. Bu çuvuxların ujuna pambıx doluyuf ərimmiş yağa batirellar. Yağ yaxşı əriməlidi, əyər az ərisə, pambıx yammaz. Bu çuvuxları qoma bağlıyıllar. Buğdanın (qoyutun) ortasına qoyuf yandirellar. Hər kəş əlinə oxloy, ya da çuvux alıf bir-birini qovalıyarax deer:

Hakqı dərvişin,
Çıra qurğuşun,
Kərəməli bavam, huuuuuuuy!

²²³ Kirkirə – ev şəraitində buğdanı üyütmək üçün istifadə olunan dairəvi daşlar

Bu qaşdı-qovdu qarannıxda, yanan çuvuğun işığında olur kun, Xıdır Nəvi uşaxların oynamağını görüf söyünsün.

Dədə-bavadan qalma çillənin axırını adna axşamı Xıdır Nəvidi. Kırkırədə buğda, qardalı²²⁴ üyüdülər. Buğdanın qoorğasını yerə tökməh olmaz. Yoxsa Xıdır Nəvi adamın gözünü tökər, çomağınnan vurar. Üsdə çıra yanmasa, qoyut yiilməz. Öydəki adamların heyvannarın sayı qədir çuvuğu yandıranan son,ra dalına baxmadan çıxersan, Əyər baxsan, Xıdır Nəvi səni vurar, gözünü tökər. Xıdır Nəviyə hörmətsizdiy eliyəndə o adamı yaman kökə qoyor. Deellər kin, bu Çöllər²²⁵ Xıdır Nəviyi keçirməllər. Bu Çöllərdən bir nəfər qoorğuyu çeyinə²²⁶ töküf yiyə-yiyə yol gedərmiş. Yolda qoorğuyu çeyinnən dağıdıf yerə. Xıdır Nəvi də hersdənif onu öldürüf. Bunnan son,ra taa Çöllər nəslı Xıdır Nəviyi keçirmer.

8. ÇİLLƏLƏR

Rəvayətə örə, Kiçih Çillə Böyüh Çillədən soruşor kun, nağayra bildin? Böyüh Çillə cavaf verer kin, getdim, döyranı mı sürdüm, peçin qırağına yığıf gəldim. Kiçih Çillə deer kin, həə, indi mən də gedif peçin içinə töküf gələrəm. Bu bir inanşdı. Qışın söyux keşməsinı görkəzer.

9-15. ÇƏRŞƏNBƏLƏR

9.

Dörd dənə çərşənbə var. Birinci yalançı çərşənbə, axırını xəvərçi çərşənbədi. Din,şiyellər²²⁷, xeyir danışana deel-

²²⁴ Qardalı – qarğıdalı

²²⁵ Çöllər – nəsil adı

²²⁶ Çeyinə – ətəyinə

²²⁷ Din,şiyellər – xəlvətə qulaq asırlar

lər, sağ olsun, öydə dinşədim, xeyir eşitdim. Pis danışana deəllər nahax getdim onun qapısına mən. O xəvərçidi.

10.

Doxsan iki yaşında bir arvat vardı. Uşağıydım, mənim on-on iki yaşım vardı. Deerdi ki, bu çərşəmbə heç, bu çərşənbə yalançı çərşəmbədi. Boz ay girmiyif, bax onda çərşəmbə yalançı çərşəmbədi. Boz ay girif, ayın iyirmi ikisinnən sonra çərşəmbə olanda düz çərşəmbə olur. Xıdır Nəviyənən Boz ayın birinci çərşəmbəsi arasındakı çərşəmbə yalançı olur. Nənəm deerdi, dəriyə gederdih su gətirməyə. O birinci olan çərşəmbiyə deerdi, heş vacib də döy. Hələ deer, qoy uşax yatsın. Bu çərşəmbə yalançı çərşəmbədi. Su çərşəmbəsində ağaç əyilər, başını suya salleer su işməyə. Su çərşəmbəsində bir qarı gətirər də inansınar deyin kalçee²²⁸ ağacın putağına bağleer. Ağaç əyilər ki, su içə, su bədəninə yayıla. Kalçee düz göyə qaldırer. Savax camahata deer ki, mənim kalçam ağacın başına çıxıf. Deəllər ki, niyə çıxıf? Deer ki, inanmeyıydın,ız kin, ağaç əyilif, başınnan su içər. Kalçee bağladım ki, görün kü, ağaç əyilif başınnan su içər.

11.

Cəmlələr yadımdadı, birinci cəmlə, ikinci cəmlə, üçüncü cəmlə, dördüncü cəmlə, axırda da bayram gəley. O cəmlənin biri suya tüşöy, biri oda tüşöy, biri torpağa tüşöy, biri yelə tüşöy – hərəsi birinə tüşöy, onatən da bayrammız gəley, yaz oloy.

12.

Bizdə «cəmlə» deəllər, biri oda tüşür, biri suya tüşür, biri yelə tüşür, biri də torpağa.

²²⁸ Kalça – camışın balası

Neynirsən, elə, martın iyirmi iki saat on ikidə il təhvil olur. İl təhvil olanda balıx suda çöyrülür, sular bir dəyqə diyanır. Məsələn, Kür çayı diyanır, balıx içində görükür.

13.

Bu çərşəmbələr girəndə köhnə arvatdar əlimizə cəm verərdi, su gətirdərdi, niyyət tutordular. Deərdilər, bu cəmin gedin birini boş eleen, birini doldurun, Gederdih. Ağlımız hasını kəsərdi, cəmin birnə suyu doldurordux, gətirərdih əlmizdə. Ya düz gələrdi, ya səf gələrdi. Niyyət tutan özü bilərdi onu.

14.

Boz ayın dörd çərşəmbəsi olur. Əmə dörd-beş ildən bir Boz aya beş çərşəmbə tüşör, onda o çərşəmbeyi yalançı çərşəmbə addandırellar. Birinci çərşəmbeyi muştuluxçu, qalanarını da həqiqi, ya da cəmlələr addandırellar.

Pütün çərşəmbələri biz təmtərxnan keçirerih. Çərşəmbələrdə ərişdə aşı pişirellər, qapı pısmuya gedəllər, niyyət tutollar. Su gətirellər. Su gətirməyin üsdündə qız-gəlinnər bir-birlərinnən bəhsə girərdilər. Obaşdan oyanıf hamıdan tez suya çatmax isdiyirdilər. Əllərində soğan, sarımsax, kömür götürüf suya salam verəllər:

– Salamələyküm, a su, ələykümsalam, a su.

Üş dəfə bunu deyənnən son,ra soğanı, sarımsağı, kömürü suya atıf “mən ajılığımı, qaralağımı san,ə verirəm, ay çay, sən də əvəzində man,ə abaddıx, şirinnih gəti” deef çaydan su götüröllər, əllərində qum, bir az da su çıxardıf öyə gətirər, mallarının, kartovunun üsdünə səpellər kin, bin-bərəkət gətisin, həməni ili ruzuları artıx olsun.

15.

Çərşənbələrdə cavan uşaxlar kosa bəziyillər, saznan-ba-labannan bir dəsdə düzəldif qapı-qapı gəzif kosa payı yığellar. Qapıyı döyöllər, qapıya kim çıxsa, oxuyollar:

Beyjə nə gejesidi?
Noyruz gejesidi.
Verin, mənim payımı.
Verənin oğlu olsun,
Vermiyənin kor qızı.
Təndirə tüşsün,
Qırmızı pişsin.

Çərşənbələrdə təzə gəlini qonax çağirellər, ağsakqallar küsülüləri barışdırellər.

16. NOVRUZ FALLARI

Bu fala ilin axır çərşənbəsi baxıllar. Özü də bu fala qızdar baxa biləllər. Qız sakit, heş kimnən danışmadan ləyənə su tökür. Əlinə bir böyüh güzgü alır. Həmin güzgüdə Aya baxır. Qız sevdiyi oğlanın şəklini görərsə, bu, onun xeyrinədi. Deməh, təzə il onun üçün uğurlu olajax, mətləbi həyata keçəjəh. Pütün bu vaxdı qız danışarsa, fal düz çıxmaz.

17. BƏXTİ BAYRAM

Baxdı bayram Noyruz bayramında keçirileydi. Qızdar öydən yağ, əriştə, yumurta, düyü götüröydülər. Aşağıda çayın qırağında yekə söyüd ağacı varıydı, onun divində aparıf qazanı quroydular, orda aş pişireydilər, özdərinə yelləncəh quruf yelləneydilər. Yalnız qızdar oloydu. Oynoydular, pişirey-çüşüröy, yiif-içif çıxıf gəleydilər. Bizim vaxdımızda belə oluf. “Baxdı bayram” deerdilər adına. Ona görə “Baxdı bayram” deermişdər ki, qızdarın hamısının baxdı açılısın.

18. AYIN TUTULMASI

Ay tutulanda nənəm rəhmətdih əlimizə bir qazan, bir dənə də taxda qaşix verərdi ki, qazanın g...nə taxta qaşixnan döyün, Ayın üzü açılısın. Ayın üzü tutulanda heş də yaxşı hadisələr olmur. Ona görə də biz taxda qaşixnan qazanın g...nə vuruf Ayın üzünün açılmağını gözdüyürdüh.

19. TƏKNƏDƏ KÖKƏ SAXLAMA

Köhnədən çörəh salırdılar. Gərəh hər dəfə balaca kökə də saleydın. Çörəyi heş vax kökəsiz pişirməzdim. Çörəh kuttardımı, dalınnan kökə salerdım. O kökəyü balaca uşaxlar yiirdilər, ya da ən axırda yiilirdi.

Təhnəməzə qoyurdux kin, bu kökə bizə bərəkət versin, öyümüz urzalı olsun. Həməşə kökəni təhnənin dal tərəfinə qoyardıx. Çörəh yiilir-yiilir, axırda kökəyü çıxardırdıx. Kökəni pişirməsəh, olmaz. Məleykələr həməşə ojağın, suyun qırağında hərrənellər. O kökəyü ona görə pişiririh kin, çörəh kuttaranda məleykələr tullana-tullana sajin qırağında hərrənellər ki, görəh kökə pişirillərmi? Əgər pişirmərsən,sə, qarğış eliyilər ki, səni görüm kökə tutan əllərin, heş var olmasın. Qarğış eliyə-eliyə, ağlaşa-ağlaşa gedellər.

20. HƏMZAD

Çiy yumurtuyu suyun içinə, cəmin içinə qoyurdular. Son,ra da doğan arvadın kravatının altına çiy yumurta qoordular ki, zahıya həmzat-zad keşməsin.

21-22. QIRX TÖKMƏ

21.

Uşağın qırxını töhməhdən ötrü qırx qaşix suyu, ya xır-daja daşı sanıyif uşağın başına tökörən₁. Deersən₁: Qürbətənə illallah. Allahın məsəlli əla Muhammədən və ali Muhamməd. Nəfəs qüsulu tökörəm.

Xaşılmı, quymaxmı pişirer, ya başqa bir yiməh qayırer, gələnə yidirdersən₁.

22.

Zahının qırxını tökəndə balaca bir oğlan uşağını göndə-rəllər çaydan qırx dənə balaca daş gətirsin. Daşı tökəllər bir sapılcıya, üsdünnən ağzına qədər də su tökəllər. Zahını çimdi-rənnən son,ra həmin suyu onun başınnan tökəllər ki, pak olsun.

23-29. BƏDNƏZƏR

23.

Bismillahrəhmanirəhim tufarımız,
Əlhəmdüllillah hasarımız.
İndi girdih hasara,
Hasar döndü mismara.
Kilidin verdih Cabbara,
Həzrət Əli qonağımız,
Allahdı pənahımız –

Bunu deyib üfürürsən₁, həyəət-bacaya pis göznən gələn olmur.

24.

Gözü pis olan, bədnəzər adamnan qorunmaçün onun paltarınnan bir qırax və yaxud onun əkqavısının içinnən bir qırax götürüf yandırmaq lazımdı ki, onun gözü heş kimə dəy-

məsin. Bizim kəntdə Məmətə addı bir kişi vardı. Gözdən o qədər pisiydi ki, kimin qavağına çıxardısa, həmin gün o adamın işi çətinə düşərdi. Və yaxud kiminsə qoyununu, malını, toyuğunu görüf nə qədər toyux-cücən¹ var, desəydi, həmin gün o mal-qara, toyux-cücə öləjəydi. Onu kimsə görəndə həmişə qavağına üç dəfə tüpürərdi, gözü dəyməsin diyə.

25.

Bizim bir inəh vardı, ağ, yekə, buynuzdarı da şiş. Nəsə, apardım otardım da, gətirdim. Bir arvat vardı, Təhməzin ana-sıydı. Allaha and olsun, inəyin də yelni²²⁹ yerə dəyir. Anarı tərəfdən gələndə belə inəyə baxdı da, dedi ki, ayə, bunun yel-ninin südü bunu yandırmmı? İnan Allaha, inəh heş iyirmi metrə gəlmədi, bəlkə, daa az. Maşın gəlirdi, o inəh hüyuxmadımı²³⁰, özünü atdı setkadan. Nətəri tulladısa özünü, tikənni məfdil vardı, tikənni məfdilə keşdi, onu gördüm kün, məməsinnən qan qarışx süd fişqirer. Məfdil məməsinin birini təmiz yarmışdı, birini az yaralamışdı. Gətirilər inəyi burda yıxdılar yerə, Kazım irəhmətdih tihdi, apardıx ətdiyə verdih. Dörd yüz kilo ət verdi. Var, gözdəymə var.

26.

Yol üsdündə bir yekə daş varmış. Qoymurmuş bu yoldan keşməyə. Deellər, bir arvat var, ona deyin, gəlsin, yaman pis gözü var. Qarını gətirillər. Baxıf deer:

– Pah atonnan, nə yekə daşdı.

Bu vax daş üç yerə bölünür. Sonra bir ayrısı gəlir, baxır deer:

– Pah atonnan, göz yiyəsi, belə göz olar?

Bu deəndə də o daşı üç yerə bölən bədnəzər qarının göz-dəri tutulur.

²²⁹ İnəyin yelni – inəyin süd vəzisi

²³⁰ Hüyuxmaq – ürkmək

27.

Bədnəzərdən qorunmaq üçün üzərrih, it tükü, pişih tükü, soğan-sarımsax qavığı yandırılar. Adama iylədillər. Bədnəzər, paxıllıx çıxıf geder.

28.

Nəhrə göz dəyməsin deyın nəhrənin altda balta, pıçax tulloyrux. Pis baxan gözdərə batsın, nəvlem, kəssin deerih. Pis gözü anıarı aparsın, ötüşdürsün.

29.

Yeddi qapıdan çöp yığıllar ağrıyana. Kim ağrısa, molla buyuroy ki, yeddi qapıdan yeddi çöp götür gətir, yandır da, iylət.

30-32. ÜZƏRLİK

30.

Uşağı gözdən qorumaq üçün itin p...nu, pişiyin tükünü bir parçaya bağlıyıp uşağın balıncının altına qoyursan. Uşağa üzərrih salırsan, və deersən:

Üzərrihsən, havasan,
Azar-dərdə davasan,
Balama dəyən gözdəri
Bircə-bircə ovasan.

31.

Üzərrih ən müqəddəs bitgidi. Onu hər hansı bir adamın başına firrıyıp odda yandırırısan, həmin adamı bədnəzərdən qoruyur. Həm də onun tüsdüsü baş ağrısını kəsir. Üzərriyi adamın başına firrıyıp deersən:

Üzərrihsən, havasan,
Hər bir dərdə davasan.

Balama dəyən gözdəri
Bircə-bircə ovasan₁.

Həmin adamın adını çəkif bu sözləri deməlisən₁. Üzərriyin meyvəsini üsdün₁də gəzdirsən₁, o da səni bədnəzərdən qoruyar.

32.

Üzərrih firriyanda bu sözdəri deersən₁:

Üzərrihsən₁, havasan₁,
Min bir dərdə davasan₁,
Sən ki bu evdə varsan₁,
Qada-bala sovarsan₁.

Çıxdım Savalan dağına.
Dedim: “Ya Məhəmmət, ya Əli”.
Dedi: “Nədi, biçarə?”
Dedim: Dərdimə eylə çarə.
Üzərriyim partdasın,
Yaman gözdər çatdasın.
Qohum olsun, yad olsun,
Pis gözdər odda yansın.

33-39. QORXULUĞU GÖTÜRMƏ

33.

Öyün yanında hündür bir yer varmı? Helə bil o qazılır ki, adam ordan rahatca girif, o başdan çıxsın. Elə bir çətinniyyə yoxdu. “Ağırığı-ugurruğum hamısı torpaxda qalsın” – deersən₁. Bir nəfər çəkif çıxardır, o birisi oxuyur o sözdəri. O qədir eləmişəm ki. Kömürün də üsdünü cızellar, yumurta, çörəh də qoyullar ora. Helə bil adamı ordan üş dəfə belə keçirif, son₁ra çəkif çıxardıllar dana. Ancax sözdəri danışa-danışa deməy olmaz,

gərəh ürəyində deyəsən. Bunnan qorxuluğu adamın canından çıxardırsan, İnanıllar ki, torpax ağırrığı, azar-bezarı götürür.

Orda başqa şey ola bilməz – yumurtadı, çörəhdi, kömürdü: adamı torpaxdan keçirənnən sonra üçünü də bir eliyillər, çıxacaq yerə qoyullar, qalır torpağın altında. O qazdığımız yeri möhkəmcə doldururux. Boş qalmasın dana. Belə eliyillər ki, qorxulux getsin, ağırrıq qalsın torpağın altında.

Eyni vaxda, eyni gündə başqa adam üçün yerdən çəhmə eləməh olmaz. Gərəh başqa vaxdı, başqa yerdə olsun. O qazılan yerdən başqasını keçirməh olmaz. Necə adam olur olsun, hər kəsinki gərəh ayrı olsun.

34.

Qorxan adamın qorxuluğunu götürməhçün onun paltarını kürəh tərəfdən cırıllar. Kürəyinə xoruzun qanından vurullar. Bu da onun qorxuluğunu götürür.

Yarım isdəkan su götürürsən, suyun içinə yeddi dənə kibrit çöpünü yandırır atırsan, bir də qapının dəsdəyinə həmin sudan götürüf tökürsən, qapının dəstəyinnən axan suyu qorxan adama içirdirsən, O da qorxuluğu götürür.

35.

Üzərrihdi, ilan qavığıdı, dağdağandı, soğan qavığıdı, it tüküdü, pişih tüküdü – bax bunnarın hamsını bir yerdə yandırır qorxmuş adama iylədellər. Deellər: “Pısmıllahırəhmanı-rəhim, qorxun bunnan getsin”.

36.

Uşağın, ya böyüyün qorxuluğunu götürməh üçün yatan-da nəzih pambığı didif qoyullar da, pışqeyi²³¹ çəkellər, yandı-

²³¹ Pışqa – rus dilindəki spiçka sözünün şivə variantıdır.

rellar. Gözdööllər, yanan kimi getdi o başdan çıxdı, deellər: “Pısmillahirəhmanirəhim, qorxun_ı, xatan_ı-balan_ı bunnan kutareyım”.

37.

Kuşburnu²³² ağacının, çıvıgının birini puçaxnan kəsmə-sən_ı, puçax bulamaasan_ı, qırasan_ı, üş dəfə uşağın başınnan sala, əğinnan çıxardasan_ı. Bax o da qorxuyu götürməyə çox yaxşıdı. Dəəsən_ı: “Xatan_ı, balan_ı, qorxuluğun_ı bunnan götürürüm”. Onnan qorxulux gedey.

38.

Kökə qayırır, sancağa keçirir də uşağın üsdünə asellar, qorxmasın yatanda. Qorxmasın deyin düymə kimi göycəyh yumruloyullar, onun da içini dəlellər, sapa keçirir asellar üsdünə.

39.

Tüfəngin çiyinnən asılan yekə qayışı var. Tüfəngin qayışınnan uşağı üş dəfə keçirirsən_ı, bir dəfə də tüfəngi atırsan_ı. Tüfəngi əlində saxlıyırsan_ı, uşağı da əlinə alırsan_ı, bu qaydaynan keçirirsən_ı. Bir, iki, üç. Tüfəngi atırsan_ı ki, cin-şeytan getsin tüfəngin səsinə.

40. İLAN AĞZI BAĞLAMA

İlanın dilini-ağzını bağlamaxdan ötəri bir sapı götüröllər, deellər:

İlan ilan ahudu,
İlannarın şahıdı.
Kəlbələda küş-küşü.

²³² Kuşburnu – itburnu

Bağladım ilan dişi.
Dəyməsin, dolaşmasın,
Bənd oluf ilişməsin.
Həzrət Süleymanın pıçağı,
Fatma nənənin qurşağı.

Son,ra sapı üflüyə-üflüyə bağlıyıllar, düyün vurullar.
Bunnan da ilanın ağzı bağlanır.

41. QURD AĞZI BAĞLAMA

Mal-heyvan çöldə qalanda qurdun ağzını bağleyirix.
Deerih:

Pismillah,
Pəsmihəsən qulfu Allah,
Qulfu Allahdan bir qalay aparrım,
Oanımız həsər, buanımız həsər,
Əlinin qılınıc kəsər,
İmamlarımızın möhürnü basar,
Yamannarın yolnu kəsər,
Füröy qurdun-quşun ağzını bağladım.

Deef, dörd yanımızı fülöyrüh. Yanı qurd-quş gəlməsin
heyvana.

42. DİL-AĞIZ BAĞLAMA

Birinin ağzını bağleyıllar, qıfıla salellar. Qıfıla salınan
heş bir vax açılmır. Çünki aparıf o qıfılın açarın çaya tulloyul-
lar. Daa o getdi ömür boyu.

Eləsi də var, o qıfıla imkan yoxdu. Yazey-pozoy, haçarı
saley də, qıfıleyır. Baxdı qıfıla tüşən deer ki, helə bil dilimi-
ağzımı bağleyıflar, nıqtımı bağleyıflar. Nıqtı bağlellar dır-
nağnan, başının saçınnan, paltarınnan. Yığıllar hamısını bir

yerə, düyün vurullar. Düyünə də nə qədər pul isdiyillər ki, ver açem. Ona da güjümüz çatmeyir.

43-44. QURD YAĞI

43.

Qurt yağı var. Birinin üsdünə vurallarsa, ömründə imkan yoxdu. Üzümüzdən irəğ olsun. Bir qadının üsdünə qurt yağınan vurullarsa, yoldaşı helə bilər, qurt görür. Uzağ olsun, helə yolnan ayilələri dağıdellar.

44.

Onu deellər ki, canavarın bir tişini, iki dənə qarpajax tiş-dəri var – alt-üsd, onu götürüllər, bir də onun yağınan götürüllər. Molluya yazdırellar, kimi isdәмəsən, onun paltarına sürtdün, mü, kutardı. Daa ayilə pozulmalıdı, qadın kişinin, kişi də qadının gözünə pis görünəjəh. Bax bunu belə eşitmişəm.

45. TAS QURMA

Molla Musa vardı. Gətirdi tas qurdu. Tasın qırağında üç gün bizi oturtdu, bir xəsdə oğlan vardı, duaynan o oğlanı sağaltdı. Bayavoy da uşağıydı, vergi verilmişdi, nədi, möhgəm xəsdələnmişdi. Molla cinnərə əmr elədi ki, oğlana toxunmayın. Onun ətrafına cız çəkdi. Oxudu dedi, bu cızdan içəri heş kəs girə bilməz. Cız çəkdi, kimnən danışer, nə danışer, bilmi-rih. Əyağüsdə qoydu oğlanı. Dedi, aparın, iki sutka yatajax, üçüncü sutka ayılajax. Onnan sonra heş kəsə toxunmuyjax. Hindi bu saat sappasağlamdı, oğlu-uşağı, evi-eşiyi var.

46. YEL XƏSTƏLİYİ

Əyaxda yel olanda bu duanı oxuyallar ki, xəsdəlih çəkili-
lif getsin.

Uxurunc, uxurunc, uxurunc,
Dəyirman pərindəsən,
Yol kənarındasan,
Səni and verirəm
Yüz iyirmi dörd min
Peyğəmbər eşqinə
Əldən qoy.
Əldən qoymasın,
Yüz iyirmi dörd min
Peyğəmbərin ruhu səni tutsun
Uxurunc, uxurunc, uxurunc.

47-49. KÜLƏK KƏSDİRMƏ

47.

Yel əsəndə yüyürüdü, gedirdi.
Gəlin gedə, tez taxılımızı yelliyə,
Heydər, Heydər, Heydər, Heydər, – deyif kışqırerdıx.
Guya Yel babamızın adı Heydardı. Ona Yel baba da
deerdih. Belə-belə deef yelliyirdih, son,ra da xəlbirriyirdih.

48.

Yel çox əsəndə deerdih:
A damarın, kəsilsin!
A qənədin, qırılsın!
Allah səni əsdirməsin!
Allah kəsmiş!

49.

Möhgəm yel əsəndə hamı deer ki, yel kəssin, bəlasın
bizdən əsirgəsin. Kimi qurvan kəser, əlacı olan kəser, payleer.
Kimi halvadan payleer, nəzir deer ki, bu xatadan-bələdan ötü-

şəh. Kimi deer, sanıa Quran oxudajam, fəqirə-kasıva, aja çö-
rəh verəjəm, bizə yazığın, gəlsin, yel kəssin.

50-54. YAĞIŞ, DOLU KƏSDİRMƏ

50.

Deerdih ki, Allah, yağış yağdır, qadanı, alım. Godu-godu
hərriyirdih. Çırpını qırmızı bəliyirdik. Gərdəyfason bağlıyır-
dix ki, yanı qırmızıdı. Gedirdih, gəzdirirdih. Deerdih:

Godu-goduyu gördün,mü,
Goduya salam verdin,mi?
Godu burdan keçəndə
Qırmızı Günə salam verdin,mi?
Verənin oğlu olsun,
Vermiyənin bir kor qızı olsun.

Bunu oxuya-oxuya gedeydilər.

Oxuyana biri alma tulluyurdu, ya bir qaşığ yağ, qaymağ
verirdilər. Camahat onu verirdi ki, yağış yağsın.

Yağış kəsmiyəndə də «Godu-godu» deef tüşürdüh qapı-
lara. O sahat da kəsirdi. Yağış kəsmiyəndə camahat qarğış da
eliyirdi: “Sənin görüm kökün, kəsilsin!”

51.

Əgər dolu yağarsa, evin ilk öyladı dolunu götürüf dişdə-
məli və deməlidi:

Mən anamın ilkiyəm,
Ağzı qara tülküyəm.
Mən kəsdim,
Sən də kəs.

Dolu kəsərmiş.

52.

Çən sakqızı²³³ deellər. O vaxdı yağış yağanda yağış kəssin deyin, onnan yığey da sajdə qoyuroydular.

53.

Dolu duası var. Onu yazdırıf hansı səhrada basdırsan₁, oryu, o teritoryanı dolu tutmaz. Onu basdıranda gərəh dinif danışmıyan₁, yoxsa xeyri olmaz.

54.

Dolu yağanda su atellar, deellər Allah, suya dönsün, Allah, suya dönsün. Bir quruşqa su atellar eşiyə – dolunun qavağına. Həə, bunu ata-bavadan belə eşitmişim.

55-57. YAĞIŞ YAĞDIRMA

55.

Mən dağdeydım. Uşağıydım. Yağış yağmeydi. Dedilər, əə, büyün yağajax. Yağmağın heç adı-sanı yoxuydu, əlaməti yoxuydu. Qışdaxdan dağa gedənnər dedilər, əə, Hasanı tutdular, çaya saldılar. Hasan seyidiydi, seyid öylədiydi, dədəmin dayızadələriydi. Başın_a dönöm sənin, yağdı nə yağdı, sel suya getdi. Bax, o mənim yadımdadı. Onda Hasan da uşağıydı.

Yadımdadı, dedilər, quraxlıxda kəndin camaatı pul yığıf, qurvan kimi bir dana alıf qavırsannıxda kəsiflər. Axşam yağıf.

56.

Yağış yağmıyanda, quraxlıx olanda camaat müsəllaha çıxər. Onun namazı var, orucu var. Yığılerdılar, bir-iki heyvan, ya da mal alerdılar. Özü də müsəllaha gedəndə gərəh təmiz ge-

²³³ Çən sakqızı – çənli, dumanlı havalar uzun çəkəndə dağ torpaqlarında əmələ gələn qara rəngli saqqızabənzər maddə

dəsən, Apardıxları heyvanı Allah yolunda qurvan kəsərdilər. Onun bir tikəsin də evə gətirməzdilər. Elə orda hamısını paylıyardılar. Yekə bir dağın başına çıxərdix. Namazın qıldılar, niyyət eliyirdilər ki, orucun tutajıyix. Aradan bircə sahat keşməzdi gördün, ki, bir qarayarpax yağış²³⁴ yağdı, gəl görəsən.

57.

Mənim iki dosdum vardı. İksinin də adı Abbasıydı. Biri molluydu deyın, adına Molla Abbas deərdilər. Bir il genə quraxlıx olur. Molla Abbas bir dua yazer verer Abbasa, deər apar sal suya, kəlmeyi-şəadətini oxu, qayıt gəl. Deər ki, gəlif evə çatmamış bir də gördüm ki, bir yağış yağdı, gəl görəsən. Yağışın kəsməsi üçün də müsəllaha çıxərdilər.

58-60. VURĞUN VURMA

58.

Sudan keçəndə vurğun vuror adamı. Ona görə sudan keçəndə “Bismillah” deməh lazımdı. Qarannıxda da, tək bir meşəlihnən gedəndə də vurğun vuror adamı.

59.

Vurğun möcüzə bir şeydi ki, gözə görünməz. O, ən pis qarğışdı. Birinə ajığı tutanda deəllər ki, səni vurğun vursun. Adicə qarında, həyətində hərrənersən, başın, nan da vuror, qolun, nan da vuror. Ən çox şər vaxdı vuror. Şərnən darın arasında²³⁵ vuror.

60.

Mənim bir rəhmətdih dayım varıydı. Geder Gədəbəyin yanında bir bulax varıymış, əyilif bulaxdan su içən kimi hə-

²³⁴ Qarayarpax yağış – aramsız yağış

²³⁵ Şərnən darın arası – qaranlıq düşən vaxt, şər qarışan vaxt

mən suyun üsündə vurğun vurmuşdu. Qarannıgıymış, şər vaxdı, əyilif də su içif. Harava da qoşulu.

61. ÇOR XƏSTƏLIYI

Bitgiyə tüşür çor xəsdəliyi. Məsələn, qartof yetişən vaxdı, tam yetişmiyif, yenijə kök atıf saçaxlıyanda baxırsan, ki, kartova çor tüşdü. Qartovun yarpaxlarında, şaxında qaralma eder. Uje dava-dərman eleersən, diyandırır. Çor xəsdəliyi deerih muna. Günnən-zaddan olur. Uzun müddət çən, çisəh, yağış, buluddu keçir hava. Son,ra da ardıcılıxnan hava qızmar keçəndə bu yerdən torpağın buğu da qalxır, istilih verir. Eşihdən də şüa vurur. Yarpax körpədi də, yanajax. Çor ən çox belə vaxdar olur.

62-65. TOY ADƏTLƏRI

62.

Əlli-altmış il əvvəlin toyları indikilərə heç oxşamır. Tamam başqa bir aləmiydi. Oğlanın bəyəndiyi qızı ad eləməhçün hörmətli ağsəqalla qız evinə gedirdilər. «Hə» cavabını alannan son,ra elçi tüşürdülər. O zaman da oğlan-qız çox nişənni qalmerdılar. Kimin qulfunnan²³⁶ nə çıxerdisa, qız evinə onu da aparerdı. O zaman indiki kimi ağır şərtlər yoxuydu. Donnux aparerdılar, kəstum aparerdılar. İndi don da, o dövrün kəstumu da ləğv olunuf.

Toylar daha çox payızda olurdu. Əsas səbəbi də oydu ki, əkin-biçin kutarsın, camaat bir yerə yığışsın, arxeyinnığ olsun. Yayda da toylar olurdu. Toylara həmişə aşix gələrdi. İndi xənəndə gələr daha çox. O vaxdı toylar günortuya doğru başladıyif axşamatan kutarırdı. Aşix çalif-oxuyurdu; mağarın ortasında ora gederdi, bura gederdi, nağıl deerdi, nəmər yığər-

²³⁶ Qulfunnan – qəlbindən

dı. Toyun ən şirin vaxdı yiif-içənnən sonra camahatın aşığı oxutmağı olurdu. Çoxlu sifariş vererdilər. Aşığa nağıl danışdırerdilər. Aşix sonda bəytərifi eleerdi. Toylarda adamlar bir-birini başa tüşürdü. Ağlıma gəlmer, tək-tük hallarda toylarda dava tüşürdü. Qavax ağsakqal vardı, qarasakqal vardı. Adamlar bir-birin gözdüyürdülər.

63.

Toylarda aşix oluf həmişə. Bir cür yiməh verilerdi. Surfaya arax qoyulmurdu. Day indiki kimi mer-meyvə, quş südü-nəcən hər şey olmurdu. Qara zurna çalınardı. Gəlini atnan gətirerdilər. Üç atın hər birində sağdış, solduş, ortada da gəlin olurdu. Bəy atnan qavaxda gederdi. Sağdış-solduşun biri oğlan, o biri qız olurdu. Qız gəlin tərəfdə gederdi. Toylarda ən çox “Yallı” oynuyurdular. Əlləri çeçələ barmaxla bir-birinnən tutmax, əllərdə də yaylıx. «Vağzalı», «Ceyranı» da oynuyurdular. Toylar gejiyə kimi başa çaterdi. Onnan sonra aşix başdıyırdı. Aşixlar Koroğludan deerdirilər, başqa dastannarı danışerdilər. Hamı da maraxnan oturuf qulaq asırdı.

64.

Toya yüz əlli adam çağırardın,sa, onnan uzağı beş-altısı gəlməzdi. Gələnnərin yarısı qadın, yarısı kişi olordu. Toy ziyəsi toydan əvvəl adamları çağırmağa bir nəfər tutordu. O da qapı-qapı gəzif adamları çağırardı. O vaxdı indiki kimi dəvətnamə yoxuydu.

Mağar üçün lazım olan dirəkləri meşədən gətirerdilər. Mağar dədə-baba qaydasıyla qurulordu.

Toylarda bozartma, dolma, bir də kartof soyutması olurdu. İndi toylarda dolmanı ləğv eliyiflər. Toyda yiməh də, musiqi də bir yerdəydi.

Qavaxlar oğlan tərəfi qız evinə pul verərdi, qız tərəfi də balasına cehiz verərdi. Kimin nəyə imkanı çatırdısa, verərdi. Gəlinin başına xam şal atılmalıydı. Atılmasa, qızın anası verərdi balasını. Bir dəfə bir qızı gəlin aparanda başına adi şal atırlar, anası qoymuyuf ki, qızım ölmüyüf ha, başına kəfən atırsınız. Məjbur oluf gediflər, xam şal alıf gətiriflər, onnan sonra qızın anası balasına xeyir-dua verif. Qırmızı xam şallar vardı, gəlinin başına atərdilər, aparərdilər.

Gəlini günortaya kimi gətirərdilər. Daa gəlin gətirməh saat birdən anarı keşmirdi. Özü də gəlin qırmızı gərdəh arxasında oturordu. Yaxın məsafə olanda gəlini əyaxnan, uzax yerdən isə atnan gətirərdilər.

Gəlinin üzünü göstərməh olmazdı. Gətirərdilər, üzü örtülü, gərdəyin arxasına keçirərdilər. Gərdəhsiz gəlin olmazdı. Özü də bunnan qavağ oğlan qızı görmərdü. Gedif alırdılar, ancax oğlan gəlini evlərində görə bilərdi.

Gəlinin əyağının altında ya bir istakan, ya da bir nəlbəki qırdılar, ya da qurvan kəsərdilər. İndi bu saatcana altı dənə, yeddi dənə boşqav düzöllər. Bu boşqavları gəlinin əyağının altında qırellar.

Toylarda mütləq şax bəzədilirdi. Şax ağaşdan olurdu. Şaxın üsdünə kanfet, şakalad asırdılar, təzə paltar bağlıyırdılar. Şaxı əlində tutana nəmər verirdilər.

Bəyin qardaşdığına lələlik deərdilər. Ancağ indi «sağ-dış-solduş» deəllər. Gəlinin də bajılığı olurdu. O da gəlinçün böyüh bir şax bəziyirdi. Xələti bəyin lələliyi verirdi.

O vaxdı üçaş²³⁷ vardı, indi yoxdu. Toydan üç gün sonra qız evi bəy üçün beçə pişirif aparırdı.

²³⁷ Üçaş – üçüncü günün aş

65.

Toylarda şax bəzəneydi. Şaxı ən çox bajılıx bəzeey. Şaxın üsdə köynək, şirniyyat, ətir qoyuloydu. Bir toyda gördüm, şaxa göyərçin də bağlamışdılar.

Şax şirinnih deməhdi. Camaat döyrə vuroydu, şaxı oynadeydılar. Məqsəd şaxı qardaşdığa, yəni sağdışa, lələyə satmağıydı. Əvvəlcə nəmər kimi cüzi pul çıxardif vereydilər, sonıra bir az artıreydilər, sonıra bir az. Şaxı mümkün qədər çox oynatmağa çalışeydilər. Əksər yerrərdə qardaşdıx şaxı alannan sonıra bəyə hədiyyə eleeydi. Gözəl bir adətiydi. Toyun ən maraxlı yeriydi. Bəzən şaxın on kiloya qədər çəkisi oloydu, bəzən dördbeş kiloya qədər. Baxeydi şaxın üsdə qoyulan əşyaların qədərinə. Şax ağaşdan hazırraneydi. Hər usda bunu düzəltməyi bajar-meydi. Əşyalar şaxın budaxlarınnan asıleydi. Bu ağırtıxda şax əlində oynamağı da hər adam bajarmeydi. Şax sdolun üsdünə qoyanda rahat dursun deyə dayirəvi oturacağın – taxta parçasının üzərində quraşdırıleydi. Bunnan yuxarıda budaxlar pilləpillə müxtəlif istiqamətdərə şaxələneydi.

66-69. YAS ADƏTLƏRİ

66.

Yasda adət beleydi. Ölünü hər adam yuya bilməz. Adam var, ölüyə yaxın gedə bilməz, çəkinər. Suyu qızdırellar. Gərəh suyu mis qavda qızdırasanı. Sonıra bu suynan ölüyü yuyasanı. Öləni urvatdı²³⁸ basdırmax lazımdı.

Bizdərdə ölünü öldüyü günü basdırellar, saxlamax olmaz. Ölünü basdıran günnən ta qırxına kimi onun üsdünə getməzdər. Səvəvi odu ki, ölünün urfunu narahat eləməh olmaz. Ölünün urfu rahat olmalıdı qırx gün. Qavırsannıxda ağlamağ

²³⁸ Urvat – hörmət

olmaz bu qırx günü. Ancağ evdə ağlamağ olar. Bu qırx gündə kişilər gedəllər, ölünün başdaşını düzəldəllər. İndi də elədi.

Qırxı oldumu, səhər-səhər gedəllər qəbrinin üsdünə, yiməli şeylər – kökə, halva və başqa şeylər aparellar. Orda ağlaşma olur, apardıxlarinnan qavrın üsdünə qoyullar, yan-yörə-dəkilərə payleellər. Qayıdıl evə gəlif bir də ağlaşma qurollar, saat birdən sonıra da ağlaşmadan çıxellər.

Dörd adnanın²³⁹ hər birində yığışallar, ağlaşallar, ehsan verəllər.

Qavaxlar öləninin sinəsinə axşamnan güzgü qoyurdular, taa basdırılana kimi. Evdən ölünü götürəndə yerinə tez daş qoyurdular. Sonıra o daşı ölünün dalıycan atərdilər ki, bir də öydən ölü çıxmasın. Ölüsü ölən çox ağlıyanda kürəyinnən vurullardı ki, Allah səvir versin.

Cavan adam öləndə çox vaysınırdılar. İndi də elədi. Mənim qardaşım öləndə musiqiyənən götürdülər. Öylənməmişdi, inistutda oxuyurdu. Vəsiyyət eləmişdi ki, həmi toyum olsun, həmi də vayım.

Qavaxlar da cavan adam öləndə zurna çalıflar, şaxını bəziyiflər. Yasda saz olmaz deəllər. Ancax qara zurna olar. Cavan adamı basdırmağa aparanda zurnanın səsinə ölünün dalincan tərs oynuyallar. Onun ayrıca oynu var. Gərəh firrana-firrana oynuyasan. Yaşdı adamnan bağı o qədər yanmellər, çünki kamin alıfıdı.

Ölü basdırılan gün onun torpağinnan bir oyuc gətirif ölü yiyəsinin arxasinnan xəvəri olmuya-olmuya vurardılar. Bunnan da öləninin yaxınları rahatdanardı.

O vaxdı halveyi çox adam yimirdi. Ölünün üçündə halva pişirerdilər, kətdə hər öy başına adam sayıynan göndərərdilər.

²³⁹ Adna – cümə axşamı

Halvanı pişirməynən iy çıxarellər. Çünki halvanın iyi var. Halvanı pişirellər ki, qəbirdə uruf²⁴⁰ qoy şad olsun. Ölü-nün qırxında da halva çalellər, aparellər, ölünün üsdündə payleellər. Yuxanı saj boyda pişirellər, hamıya çoxluca payleellər. Halva-yuxanın öylərə paylanmasının səbəbi məzəndəydi²⁴¹, göndəridilər ki, ölənı yada salsın.

Yasa qannıpıçax gələrdisə, ona dəymərdilər. Ölü yiyəsi, ağsakqal tafşırərdı ki, bir adam ona dəyməməlidı. Həmin adam barışix olmasa da, gələrdi.

67.

Ölü tüşən gün ölü yiyəsi hər öyə bir püküm halva paylıyardı. Deməh, ölünün yeddisində kətdə neçə öy varsa, hərə bir qav xörəh pişirərdi. Məsələn, sənın varın var, bozartma pişirmisən, mənim yoxumdu, doygə pişirmişəm. Biri bir qav qatix gətirər, biri borş gətirər, biri vermeşil, makaron gətirər. Bizim kət otuz öyüydü. O otuz öydən otuz cür xörəh gətirərdilər.

Onun hamısını gətirif böyüh surfada düzərdilər. Elə eliyirdilər ki, mənim kimi kasıva ət xörəyi tüşördü, borş imkanı adama. Məksəd oydu ku, kasıf güjdü yiməh yisin.

Qırxında da genə halva verirdilər. Pul yığmax söhbəti də yoxuydu. Qırxa qədər hər gün iki adam nöübəynən yas yerinə gederdi ki, ölü yiyəsi tək qalmasın. Ölü yiyəsinin başını qaterdilər ki, fikir eləməsin.

68.

Hər hansı bir kişi, qadın ölümünə yaxın, yəni can verəndə kiminsə intizarını çəker. Oğlu, qızı, yaxud uzax bir yerdə yaşayan yaxın qohumu gəlif bu adama qovuşana kimi can verə bilmer, yəni canını tafşıra bilmer. Ona görə də yaşdı adamlar in-

²⁴⁰ Uruf – ruh

²⁴¹ Məzəndəydi – adət idi

tizarını çəkdiyi adamın şəklini can verə bilməyən adamın sinəsinin üsdünə qoyullar və bir-bir həmin adamların adını çəkif deəllər: bax, uşaxların, yaxınların hamısı sənini, yanını, dadı. Can verən adam intizardan kutarif canını rahatca tafşirer. Can verən adamı yerdə döşəyin üsdə qoyullar, üzünü qıvlıya sarı çevirelər. Bizdə bir Pir dağı var, biz oranı həm də qıvla kimi bilerih.

Ölən adamın çənəsi başınan bağlaner. İki əyağının baş barmaxları cütdəşif bağlaner bir-birinə. Ölən qojadisa, üzünü göy, yaşıl ipəklə örtüllər. Onu rahatdadıxdan sonra qohumları, dil bilən arvatdar başdeəllər ağlamağa, taa yüyət yerinə²⁴² götürülənə qədər. Çöldə, ya damın dalında, ya da daldey bir yerdə balaja çadır quruf ölünü orada yüyüllər. Yüyət yerinə yaxın ojax qalaner. Ojağın üsdünə mis qazanda su qoyullar. Su isiner, suyu söyuxluyullar. Orda işlənen qavların hamısı mis olmalıdı. Ölünü iki nəfər yüyür. İki-üş nəfər də su verer. O üç nəfər suyu bir-birinə ötürə-ötürə verer. Molla da orda olur.

Meyidi iki metir uzunlu, əlli-altmış santimetir eni olan taxdıya qoyuf yüyüllər. Yüyətdən çıxardannan sonra onu kəfənniyillər. Ölünü yüyəndə su tökən adam savab qazanır. Hər bir insan yeddi ölü yüməlididi. Bu, savab bir işdi. Ölünü öz qohum-əqrəbası: oğlu, qızı yüsə, lap yaxşı olar. Ölən arvatdısa, arvatdar, kişidisə, kişilər yüməlididi. Onu kəfənniyənnən sonra ortalığa bir stol qoyuf onun üsdünə qoyullar, qohum-əqrəba onun başına toplaşif vidalaşır. Görüşüf vidalaşannan sonra molla orda olan adamlardan ölən adama halallıx isdiyir. Hamı bir nəfər kimi nə eləmişiksə, halal-hivən olsun deer. Kişilər meyidi salacaya²⁴³ qoyuf, çiyinnərinin üsdünə qaldırif qəbiristanlığa tərəf gedillər. Lap əvvəllər qadınlar da qəbiristanlığa tərəf gedirdilər. Sonrılar o adət ləğv edildi. Ona görə ki, ar-

²⁴² Yüyət yeri – ölünün yuyulduğu yer

²⁴³ Salaca – ağac budaqlarından düzəldilmiş nərdivan. Laydır da deyirlər.

vatdar qəbiristannıxdə ağılyıf vay-şüyən salırdılar. Bu da çox vax aparırdı. Ölü öldüyü gün məhlədə yekə bir çadır qurular. Həmin çadır yeddi gün qalar, yeddidən sonra sökülər. Bir də qırxında qurular. Ölünün birinci günündə dörd-beş kilo yağın halvası çalınar. Yuxa ilə bərabər arvatdara verilər. Kişilər də qəbiristannıxdan gələnnən sonra onnara da verilir. Halva, yuxa, çay yilif içilənnən sonra Fatihə verilir. Bilən Həmsurə²⁴⁴ verər, bilmiyən rəhmət diləyər. Qırx gün həmin evdə ləmpə yandırallar. Ölünün ruhu qırx gün evdən getməz. Ölünün basırıldığı gün qəbrin üsdündə, bir də yüyət yerində ağacın başına lopa bağlyıf orda yandırmalısanı. Qəbiristannıxdə yandırır-sanı, ki, qavaxca qəbrin üsdünü torpaxlıyırdılar. Ona görə ki, çakqal, qəbirqurdu qəbri tez açıf meyidi yiyə bilər. Heyvannar həmin gün oddan qorxuf qəbrə yaxın tüşmürdülər.

Ölü ki, hansı yorğan-döşəkdə, döşəyin altına salınmış gəvədə canını tafşırımışdı, həmin şeylər onun üçünə kimi çayda yüyüluf qüsullanmalıdı. Ölünü yüyətdən çıxardıf hansı gəvənin üsdünə qoyuf qəbiristannığa aparmışdılar, həmin gəvə geje ulduz görməmiş evə gətirilməlidı. Yüyətdə ölünü yüyən adam, su tökən adam, hər kim ki ölüyə dəymişdisə, o adamlar çimif qüsullanmalıdı. Çünki ölünün ağırrığı onnarın üsdündə qalır. Ölüyə bizim kətdə qırx gün yas saxlıyıllar, öldüyü günənnən yeddisinə qədər evdə ağlaşma olur. Öldüyü gün, üçü, yeddisi, qırxı, bir də ilində ehsan verilir. Yeddissinnən qırxına qədər cuma axşamı keçirilir. Hər cuma axşamında onun adına qazan asılıf ehsan verilir. Bizdə ona adna deellər. Ehsanda əsasən aş-qara, bozartma, doyğa, halva, göy-göyerti, xurma, limon və s. verilər. Cuma axşamında əsasən yasa gələ bilmiyən adamlar gələrdilər. Ölən adamın öldüyü gün şəklini verif böyütdürərdilər. O şəkli ipəyə püküf balıncın üsdünə qoyardılar, ağlaşma olanda isə or-

²⁴⁴ Həmsurə – “Qurani-Kərim”də “Fatihə” surəsi

talığa gətirif üzünü açıf hərə bir ağız dil deef ağılyardılar. Şekli kim ki ortalığa gətirmişdisə, o adam da aparmalıydı. Başqası bunu eliyə bilməzdi. Ehsan günü, ağlaşmadan son,ra arvatdar çöldə su ilə əl-üzdərini yüməli və gülaf suyu almalıdılar. Gülaf suyunu da cavan qız uşaxları verməliidi. Arvatdar yasa əyax-yalın, başıaçıx gələ bilməzdir. Deellər, günahdı. Gülaf suyu da dirrik suyudu. O su həm ölüyə xeyirdi, həm də ağlayan adama. Ölüyə ona görə xeyirdi ki, onun ruhu şad olur. Ağlayan adamlara ona görə xeyirdi ki, ağılyannan son,ra onun gözdəri, başı ağrıyır. Gülaf suyu alannan və içənnən son,ra ona xeyir olur.

Axşamüsdü ölən ölünü günün dalınnan basdırmellər. Onu səhər dəfn eleellər. Həmin geje meydın yanında hər kəs ki qalır, o adam üç gün evinə gedə bilməz. O üç gün yas yerində qalmalıdı. Deellər, evinə getsə, onun evinə yas tüşər. Yas evinin qapısı bağlanmaz. Gədəbəyin adəti belədi ki, yeddi gün yasa gəlif-gedən olur, ev yiyəsini tək qoymullar. Səhər, bir də günortadan son,ra ağlaşma olur.

Yasa gələn hər kəs, kimin nəyə gücü çatsa, yasa pul sallar. Qoymazdar ki, yas evi ziyana tüşsün. Yası bir molla aparar, qırxını da o bağlayar.

Qon,şular qav-qacağa köməh eliyər.

Üçünə qədər, üçündən yeddisinə qədər ara günləri çadırdə, evdə təkçə çay verəllər.

Ağlaşmadan son,ra arvatdara su verilir, əl-üzdərini yüməyə. Onnar gözüyaşlı evlərinə getmillər. Əgər ehsan verilən gün ehsan yiməyi çox qalarsa, qon,şulara, qohumlara paylanar.

Yas yerinə uzaxdan gələn adamlara yas evində yer olmazsa, o adamları qon,şular, qohumlar aparıf evlərində yerləşdirəllər.

Yasdan çıxan adam birbaşə öz evinə gedə bilməz. Gərəh birinci əyaxyoluna dəysin, son,ra evinə getsin, yoxsa yası evinə apara bilər.

Qırxdan sonra qəvrin üsdünü götüröllər. Yəni başdaşı düzəldəllər. Kimin imkanı var ağ mərmərdən, qara mərmərdən, kimin də imkanı azdısa, adi daşdan düzəltirər.

Gədəbəydə altmışıncı illərdə Noyruz bayramı günü ölüyə qara bayram keçirərdilər. Sonralar rayonun katibi tərəfinnən bu adət ləğv edildi. Qara bayramı çərşənbələrin birinə saldırdı ki, camahat Noyruz bayramını şad-xürrəm keçirtsin. Həm də o vaxdar yas pulu yığılmırdı. Camahat ölüsünü birtəhər basdırırdı. Həmin katib yasa pul salmağı adət halına saldı ki, camahat öz ölüsünü yerdən götürə bilsin. Kimin gücü nəyə çatır pulالس. Allah o adama rəhmət eləsin. Cəmi ölənnərimizə Allah rəhmət eləsin, yerdə qalannara da can sağlığı versin.

69.

Bayramda – Noyruzda ölünün üsdündə lopa (şam) yandırılar, ağılyallar. Ayın-oyun da aparılar ölünün üsdünə. Bu saat da həmin qayda var. «Qara bayram» deəllər ona. Ölünün üsdünə səməni də aparılar, Noyruz şirnisı də. Hər kəs qavırsannıxda öz ölüsünün adına ağleer.

BAYATILAR

1. Burdan bir maya getdi,
Sallandı, çaya getdi.
Cafa çəhdim, ömür sürdüm,
Əməyim zaya getdi.

2. Bir çızqı²⁴⁵ yağış yağardı,
Bir qız məni çağırıdı.
Əl atdım sinəsinə,
“Mama” deyın bağırdı.

3. İrəvanda işdərəm,
Xançalımı gümüşdərəm.
Ay qız, öpərəm səni,
Hərdən də bir tişdərəm.

4. Su gələr arxa, neynim?
Dəymir putağa, neynim?
Yarım mənnən küsüfdü,
Gəlmer otağa neynim?

5. Apardı çaylar məni,
Həfdələr, aylar məni,
Yüküm qurğuşun yükü,
Yordu bu taylar məni.

6. A bu dərə, uzun dərə,
Getdihcə uzun dərə.
Bu dəriyə bir bağ salın,
Yar gələ, üzüm dərə.

7. A bu dərənin yolları,
Açılıf qızılgülləri.
A bu dəriyə yol salın,
Gəlsin yarın dilləri.

8. Gəlini gedəh çay başına,
Vədə qoyax ay başına.
Hər kimin yarı çirkindi,
Külü qoyax onun başına.

9. Çiyin-çiyinə durduğum yar,
Çiyinə çuxa saldığım yar,
Əğnin altı göy çəmən,
Boyuna qurvan olduğum yar.

10. O toyda²⁴⁶ yatan oğlan,
Köynəyi kətən oğlan.
Yarın,ı apardılar,
Ay bixavar yatan oğlan.

11. A qara çuxalı oğlan,
Zifaf yaxalı oğlan.
Aç yaxan,ı, yel döysün,
Mən də baxalı oğlan.

12. Bir quş gəldi Ağdaşdan,
Xəbər verdi qardaşdan.
Qardaş bajıdan doysa,
Bajı doyardımı qardaşdan?

²⁴⁵ Çızqı – xırda, narın

²⁴⁶ O toyda – o tayda

13. Dağlara çən tüşüfdü, *ana*,
Qəlbimə dən tüşüfdü, *ana*.
Mən sənnən ayrılmaram, *ana*,
Ayrılix sənnən tüşüfdü, *ana*.

14. Bu gedən el yolu olar,
ay baji,
Getdihcə el yolu olar.
Sən yadıma tüşdühcə
Yanaxlarım sel yolu olar.

15. Əzizin,əm, bir-bir tüşər,
Atdanan bir-bir tüşər.
Sənnən keçirdiyim günnər,
ay baji,
Yadıma bir-bir tüşər.

16. Otdar var topar-topar,
Çəkmə, kökünnən qopar.
Ana, sən yadıma tüşdühcə,
səni tapbiyanda,
Qiyamət o gün qopar.

17. Əzizinəm, ana yeri,
Qurulu xana yeri.
Yüz min təbib olsa,
= Yüz dərdimizə şərik olan
olsa da,
= Yüz ürəhdən yananın olsa,
Verməz bir ana yeri.
= Əzizim, ana yeri,

Tök zülfün yana, yeri.
Yüz min aləm yığılrsa,
Verməz bir ana yeri.
= Ələmi²⁴⁷, ana yeri,
Zilfini sana, yeri.
Yüz il öyüt versələr,
Gənə verməz bir ana yeri.

18. Əzizin,əm, unutmaram,
ay qardaş,
Gül dərif qurutmaram,
ay qardaş.
Neçə ki canımda can var,
Mən səni unutmaram,
ay qardaş.

19. Bağa girmərəm sənsiz,
ay qardaş,
Gülünü dərmərəm sənsiz.
Dağda ahu mələsə,
Bil ki, o, mənəm sənsiz.

20. Baxçanı bardan allam,
Heyvanı nardan allam.
Könlüm səni isdiyəndə
Bəs səni hardan allam?

21. Əzizin,əm, bir Aydı,
Bir ulduzdu, bir Aydı.
Gündə gördüyüm qardaşı
Görmədiyim bir aydı.

²⁴⁷ Ələmi – eləmi

22. Əzizin,əm, neynim san, a?
Qommuşdu meylim san, a.
Mən dönsəm, üzüm dönsün,
Sən döndün, neynim san, a?

23. Yollara yol salaram,
Karvanı bol salaram.
Sən yadıma түşdühcə
Məzarın, üsdünə yol salaram.

24. Əzizin,əm, bu dağnan,
Bajı, sallan gəl bu dağnan.
Sinəmnən dağın, ı götür,
Öldürmə məni bu dağnan.

25. Əzizin,əm, o günöylər,
O quzoylar, o günöylər.
Ana, sən yadıma түşdühcə
Dərd ürəyimizdə düyün eylər.
= Yar yaran tapışanda
Bayramın o gün eylər.

26. Əzizin,əm, ulu dağlar,
Çəşməli, sulu dağlar.
Burda bir qərif (= gözəl ana)
ölüf
Göy kişnər, bulud ağlar.

27. Dağlara binə gəlləm,
Gedərəm, yenə gəlləm.
Ana (= *bacı*), bircə dəfə
boyun, u görüf, səsin, i eşitsəm,
İmana-dinə gəlləm.

28. Əzizin,əm, sim bağlar,
Sim bağçalar, sim bağlar.
Köhnə yaram qor elər,
Təzə yaram sim bağlar.

29. Əzizin,əm, Lala dağı,
Bürüyüfdü lala dağı.
Hər yara sağalsa da,
Sağalmaz bala dağı.

30. Xoruz ban verəndə gəl,
oğul,
Yaram qan verəndə gəl.
Sağlığında gəlməsən,
Ölüf can verəndə gəl.

31. Əzizin,əm, götürün,
Dar küçədən ötürün.
Burda bir qərif ölüf,
Qərinin ölümünü elinə,
gününə yetirin.

32. Əzizim, duman gəldi,
Çən gəldi, duman gəldi.
Ana, cavan yaşımda,
Əcəlim yaman gəldi.

33. Əzizin,əm, gün düzünə,
Şeh түşdü gül üzünə.
Qurvan olom balama,
Can verən gündüzün, ə.

34. Əzizin,əm, mən dolaydım,
Kəhliyə kəmənd olaydım.
Sən, bala, ana, öldüm diyəndə
Yanında mən də olaydım.

35. Analar yanar, ağlar,
Günnəri sanar, ağlar.
Dönər göy göyərçinə,
Yollara qonar, ağlar.

36. Əzizin,əm, ağlamazdım,
Ağa göy bağlamazdım.
Bilsəydim, vəfanı budu,
Fələh, sənə bel bağlamazdım.
= Bağa girdim əzəldən,
Dəstə tutdum xəzəldən.
Bilsəydim vəfanı budu, bala,
Bel bağlamazdım əzəldən.

37. Dağların başınnan,
Divinin xırdaca daşınnan.
Səni, ana (= bəji = bala) gəzirəm,
Sorağnan, gözümün yaşınnan.

38. Narınca bax, narınca,
Saxlaram saralınca.
Məndə ürəh qalmadı,
Sənnən *bir kəlmə* cavab alınca.

39. Ceyran oluf çölə gələrsən,
Ördəh oluf gölə gələrsən,
Könlüm səni isdiyəndə, bəji,
Könlüm ala gələrsən.

40. Su axar, yer yaş qalar,
Daş zindənda daş qalar.
Oğlu ölən ananın
Gözdərində yaş qalar.

41. Dağları gəzənə bax,
Toyuztəh süzənə bax.
Mən sənnən ayrılmazdım, ata,
San,ə gələn qannı Azreelə bax.
= Dağları gəzən ölsün,
Toyuztəh süzən ölsün,
Səni mənən ayıran, ata,
Qannı Azreelin, ölsün.

42. San,ə quzu qurvan,
Quzunun yüzü qurvan.
Buna qayıl olmasan,
Mən balanın özü qurvan.

43. Əzizin,əm, baxdı kəm,
Bala, bağbanı kəm, baxdı kəm.
Neynədim o qannı fələyə?
O da man,ə baxdı kəm.

44. Yaralandım yanımnan,
Quşdar doyar qanımnan.
Sonunnan bir dərd tapdım, bala,
Axırda bezar oldum özüm öz
canımnan.

45. Əyağım yalın oldu,
Tikəni qalın oldu.

Mən sənnən ayrılmazdım,
Azreil zalım oldu.

46. Qızılıgül əsdi, neynim?
Səbrimi kəsdi, neynim?
Mən sənnən əl üzməzdim,
Ata, qanı Azreil üzdü, neynim?

47. Ay doğdu, bizə tüşdü,
Kölgöyü sizə tüşdü.
Mən sənnən ayrıla bilməzdim,
Ata, ayrılıx dəmi sizə tüşdü.

48. Ağ dəvə düzdədimi,
Yükü Təbrizdədimi?
Atamı soruşuram bibimnən,
De görüm, sizdədimi?
49. Bağça könlüm, bar könlüm,
Heyva könlüm, nar könlüm,
Atam ölənnən son,ra
Ağlamağa var könlüm.

50. Hər yerdə gedərəm qırxan-
nan,
Otdarını piçərəm oraxnan.
Ata, səni həmməşə gəzərəm,
Gözdərimin yaşınnan, sorağ-
nan.

51. Qoyunu qoyun, gəlsin,
Dərisin soyun, gəlsin.

Atamın özünü isdiyirəm,
Atamın özü gəlsin
= Ay yığılan camahat,
Balamı qoyun, gəlsin.

52. Gəlmişəm görəm səni, *bala*,
Açmışam, hörəm səni,
Nə qapın, var, nə ayanın,
Bə hardan görəm səni?

53. *Səni* ağlaram ağlar kimi,
Dərdim oldu dağlar kimi.
Sən ölənnən son,ra, *ata*,
Tökülürəm verana qalmış
bağlar kimi.

54. Gedirəm (= Gəl gedəh)
daş bulağa,
Suyu sərxoş bulağa.
Birin sən de, birin mən,
Qoy tökülsün qan-yaş bulağa
(= Yaş tökəh daş bulağa).
= *Yaralı analar*, gedəh daş
bulağa,
Suyu sərin, xoş bulağa.
Birini sən de, birini mən,
Tökəh qanlı yaş bulağa.

55. Dərdim çoxdu, yaram az,
Dərdə dərman yaramaz.
Atasına dərd verən
Öyladınnan yarımaz.

56. Mən aşix, ovundura,
Qarşın,da ovun dura.
Dərd əlinnən sızlaram,
Kimsəm yox ovundura.

57. Eləmi, gil ələndi,
Uçkunda gil ələndi.
Tan,rıdan pay umduxca,
Göz yaşım gilələndi.

58. Eləmi, dama-dama,
Köynəyim dama-dama.
Qaşdım ruzi dalınca,
Göz yaşım dama-dama.

59. Yağan yağış tez kəsə,
O yolu gedəm kəsə.
Fələh sitam vermiyif,
Mənim kimi heş kəsə.

60. Eləmi, nədələli,
Saxladın, nədən əli.
San,a qıyan fələyə,
Nə yalvar, nə də ləli.

61. Eləmi, dolur dünya,
Boşalır, dolur dünya.
Sənnən kam almadıxca
Gözdərim dolur, dünya.

62. Eləmi, ağı dünya,
Qaralı-ağı dünya.
Güldürüf ağladandı
Çaşdırıf ağı dünya.

63. Eləmi, atdım daşı,
Götürüf atdım daşı.
Öcəşən fələh məni,
Büdrədir addımbaşı.

64. Pəncərəni bağladım,
İçin-için ağladım.
Taleyimnən küsmüşəm,
Dərdə könül bağladım.

65. Bajı dərdi,
Bajının ajı dərdi.
Getsə şirin söhbəti,
Qalar ajı dərdi.
= Bajının bajı dərdi,
Yoxdu əlacı, dərdi.
Getdi o şirin günnər,
Qalıfdı ajı dərdi.

66. Qar qamışa,
Yol gedər Qarqamışa.
Fələh məni elə dərdə saldı,
Bəndə neylər Allah qarğamışa.

67. Əziziyəm, ay bajı,
Qaşı-gözü yay bajı.
Ölsə, bajılar ölsün, *ay bajı*,
Heş deməsin, vay, bajı.
= Ələmi, ay qardaş,
Qaşı-gözü yay qardaş,
Ölsə, bajılar ölsün,
Heş deməsin, vay, qardaş.

68. Pərişanam, pərişan,
Halım yoxdu danışam.
Görən, varmı məni kimi
Dərdi dərdə qarışan.

69. İti belnən,
Qəbrimi qazın, iti belnən.
Gəlib məni sizdən soruşsalar,
Deyərsiz, itiv eldən.

70. Dağların başı yansın,
Divində daşı yansın.
Ananı baladan ayıran,
Ürəyin, in başı yansın.

71. Əzizin,əm, ağla qandı,
Qaş-gözə bağla, qandı.
Dərd gəlif, qəm ağladır,
Görən deer, ağlağandı.

72. Əziziyəm, dərd əkərəm,
Dərmənsiz dərd əkərəm.
Qoşaram qəm yükünü,
Öz-özümə dərd əkərəm.

73. Mən getməsəm, yar ağlar,
Səs verər, yara dağlar.
Yarım məni görməsə,
Ağlıyanda qan ağlar.

74. Dağlar dağımdı mənim,
Qəm oylağımdı mənim.

Dindirmə, qan ağlıyiram
(= Əl vurmayın, dərddiyəm),
Yaman çağımdı mənim.

75. Həşəm oldu,
Qızılgül həşəm oldu.
Mən ayrılıx bilməzdim,
Ayrılıx peşəm oldu.
= Qızılgül həşəm oldu,
Dərmədim, kəşən oldu.
Mən sənnən ayrılmazdım,
Ayrılıx peşəm oldu.
= Qızılgül həşəm oldu,
Yığmadım, köşən oldu.
Sənnən son,ra ağlamax
Həmişə peşəm oldu.
= Qızılgül həşəm oldu,
Yığmadım, xəzəl oldu,
Ayılə dağılannan son,ra
= Sən ölüf gedənnən son,ra
Ağlamax peşəm oldu.
= Qızılgül dən-dən oldu,
Dərmədim, dən-dən oldu.
Mən ayrılıx bilməzdim,
Ayrılıx sənnən oldu.

76. Dağa gedəh,
Dumanlı dağa gedəh.
Sən bulud ol, mən dolu,
Gəl, yağa-yağa gedəh.

77. Daşdan mən,
Ağaşdan mən, daşdan mən.
Nə atam var, nə anam,
Yaranmışam daşdan mən.

78. Baxdı kəm,
Taleyi kəm, baxdı kəm.
Mən fələyə neynədim,
Fələh mənə baxdı kəm.

79. Dağlara dolu tüşər,
At gələr, nalı tüşər.
Qəbrimi yol üsdə qazın,
Bəlkə, balam yolu tüşər.

80. Oyan, dağlar,
Al qana boyan, dağlar.
Bu yan zülmətxanadı,
Necədi o yan, dağlar?

81. Ələmi, bir-bir tüşər,
Atdanar, bir-bir tüşər.
Bala, sənnən elədiyim söhbətdər
Yadıma bir-bir tüşər.

82. Ələmi, keşmə mənnən,
Ay mənnən, keşmə mənnən.
Baxma yaddar (= ellər)
sözünə, *bala*,
Yazığam, keşmə mənnən.
= Çəşmə mənnən,
Ay mənnən, çəşmə mənnən.

Tüşmə yaddar evinə,
Yazığam, keşmə mənnən.

83. Dağları gəzdim, gəldim,
Daşdarnı düzdüm, gəldim.
Səni bevəfa gördüm
= Dünyanı etivarsız gördüm,
Əlimi üzdüm, gəldim.

84. Bu yerdə,
Boynun burduğu yerdə,
Ovçu, qolun, qurusun,
Maral vurduğunu, yerdə.

85. Daşa dağlar,
Verif baş-başa dağlar.
Gəlirdim səni görməyə,
Dönmüysesiz daşa, dağlar.

86. Dağdan olar,
El köçüf dağdan olar.
Nə atam var, nə anam, *nə*
qardaşım, nə bajım,
De görüm, dağda nə var?
= Dağda nə var,
El köçüf, dağda nə var?
Nə atam var, nə anam, *nə*
qardaşım, nə bajım,
De görüm dağda nə var?

87. Ay doğar peşman-peşman,
Gün olar ona tüşman.

Fələh məni elə dərdə saldı,
Yarandığıma oldum peşman.

88. Bir at mindim, başı yox,
Bir çay keçdim, daşı yox.
Burda bir qəriv ölüf,
Yanında yoldaşı yox.

89. Araz aşdı, deellər,
Kür qoyuşdu, deellər.
Dərmanım manqal isdər,
Həkimin, qaşdı, deellər.

90. Yaram ağrıyor,
Bilmirəm, haram ağrıyor.
Cavanı torpağa verəndə,
Gör neçə yaram ağrıyor.

91. Başında ağ şalım var,
Elimin oxşarı var.
Cavanı yerə qoyanda,
Gör necə ölünün oxşarı var.

92. Yarama,
Əl vurmayın, yarama.
Atam çırağı tutsun,
Bajım baxsın yarama.

93. Qoy səni öz anan, ağlasın,
Başına qara bağlasın.
Yaddar yalan ağlıyar,
Qoy səni öz anan, ağlasın.

94. Əzizinəm, maya getdi,
Sallandı, çaya getdi.
Çox cəfakəş olmuşam,
Əməyim zaya getdi.

95. Əzizinəm, bu da məni,
Axdar tap, buda məni.
Ay Allah, gör nə günə qalmışam,
Bəyənmir bu da məni.

96. Göydə göyərçin ağlar,
Yuvada laçın ağlar.
Neçə ki dünya var,
Başında saçım ağlar.
= Yuvada laçın ağlar,
Görən bəs neyçin ağlar?
Sən yadıma tüşəndə
Başında saçım ağlar.

97. Tut ağacı boyunca,
Tut yimədim doyunca.
Rəhimi xəlvətdə gördüm,
Danışmadım doyunca.

98. Barmağım beşdi mənim,
Yaşım on beşdi mənim.
Cəfa çəkdim, yar sevdim,
Əməyim heşdi mənim.

99. Aftaxa qum-qum eliyər,
Yar məni qəmgin eliyər.
Mənim balaca yarım
Hökümətə qullux eliyər.

100. Əzizin,əm, sini-sini,
Doldur ver sini-sini.
Ma,ıa öz yarım gərəh,
Neynirəm özgəsini.

101. Əzizin,əm, dolan, gəz,
Qürbət eli dolan, gəz.
Qürbətdə şah olunca,
Vətənin,də dilən, gəz.

102. Əzizim, vətən yaxşı,
Geyməyə kətan yaxşı.
Gəzməyə qəriv ölkə,
Ölməyə vətən yaxşı.
= Ələmin, vətənə sarı,
Dolan gəl, vətənə sarı.
Gəzməyə qürbət el,
Ölməyə vətənə sarı.

103. Əzizin,əm, bir də mən,
Doldur, içim bir də mən.
Ömür keşdi, gün keşdi,
Cavan olmaram bir də mən.

104. Əzizim, baxdı yarım,
Baxdımın taxdı yarım.
Üzün,də göz izi var,
Sənə kim baxdı, yarım?

105. Tağda yandı,
Şamama tağda yandı.

Arxamı dağa söykədim,
Alışdı, dağ da yandı.

106. Bu yerdə gülən olsa,
Tərini silən olsa,
Qardaş çox yaxşı şeydi,
Qədrini bilən olsa.

107. Su gəlir, lilləndirir,
Baxçanı gülləndirir.
Dərddini dindirməyin,
Dərdini dilləndirir.

108. Balabanı,
Asta çal balabanı.
Hamının balası gəldi,
Bəs mənim balam hanı?

109. Əzizin,əm, bu dağa,
Yol gedir bu dağa.
Fələh niyə qoymadın?
Bir də çıxam bu dağa.

110. Əzizin,əm, axar gedər,
Sel gələr, axar gedər.
Bu dünya bir güzgüdü,
Hamı ona baxar gedər.

111. Əzizin,əm, gül əllər,
Bülbül əllər, gül əllər.
Varrı olsam, nə deyəllər,
Yoxsul olsam, güləllər.

112. Hovuza bax, hovuza,
Köynəyi qanouza.
Sevdiyimi ala bilmədim,
Qaldı gələn payıza.

113. Aşiqəm, nələr keçər,
Ahular mələr, keçər.
Oğlu *belə* müharibiyə gedən
ananın
Qəlbinnən nələr keçər.

114. Qoyunnar mələr, gələr,
Dağları dələr, gələr.
Yarın vəfalı olsa,
Gejeyi bölər, gələr.

115. İzin isdə,
İzin ver, izin isdə.
İzin ver bircə dəfə
Baş qoyum dizin üsdə²⁴⁸.

116. Vay dərdim,
Vay dərmanım, vay dərdim.
Ellər gül əhdi, gül dərdi,
Mən gül əhdim, vay dərdim.

117. Günə tüşdüm,
Kölgədən günə tüşdüm.
Tüşmana xəvər eylə,
Dediyi günə tüşdüm.

118. Kimə gedim?
Kimim var, kimə gedim?
Dərmansız dərdə tüşən canım,
Mən dərmana kimə gedim?

119. Qazan ağlar,
Od vurur, qazan ağlar.
Qardaşı ölən bajının
Qavrını qazan ağlar.

120. Qarabağda bağ olmaz,
Qara salxım ağ olmaz.
Qəriblihdə qalanın
Ürəyində yağ olmaz.

121. Hər aylar,
Hər ulduzdar, hər aylar.
Başım cəllad əlində,
Dilim səni haraylar.

122. Dağlarda maral azdı,
Ovçu çox, maral azdı.
Ağlama, xumar gözdüm,
Ölmərəm, yaram azdı.

123. Əzizinəm, sənə dağlar,
Göy geymiş sənə dağlar.
= Yol gedir sənə, dağlar.
Tuteydım oğul əlinnən,
= Tuteydım *vəfalı* yar əlinnən,
Çıxeydım sənə, dağlar.

²⁴⁸ Söyləyici bayatıları avazla – mah-
nı kimi oxuyur – top.

124. Oda yansın,
Yaylıgım oda yansın.
Necə ki mən yanırım,
O da yansın.

125. Əzizinəm, arxa, haray,
Su gələr arxa, haray.
Tüşmüşəm qəm gölünə,
Çağıraram arxa, haray.
= Su gələr arxa, haray,
Tökülmür çarxa, haray.
İgid qürbətə tüşsə,
Çağırar arxa, haray.

126. Tikə-tikə,
Kəs məni tikə-tikə.
Qoy məni anam ağlasın,
Kəfənim tikə-tikə.

127. Əzizinəm, yazıx mən,
Dərddən tüşdüm yazıx mən.
Balalar içində köşkün sən ol-
dun,
Analar içində bəxti qara, ya-
zıx mən.

128. Əzizinəm, tikən gülə,
Sarmaşıfdı tikən gülə.
Gör neçəsi göz tikif,
Mən gözümü dikən gülə.

129. Əzizim, naçar ağlama,
Gündü keçər, ağlama.
Bir yannan bağlıyan fələh,
Bir yannan açar, ağlama.

130. Əzizinəm, mərdana
Mərd oğlu mərdana.
Bədöy at²⁴⁹ köhlən doğar,
Mərd oğulu mərd ana.

131. Əzizinəm, gündə mən,
ay qardaş (= *ay bəji*),
Kölgədə sən, gündə mən.
İldə qurvan (bayram) bir olar,
qardaş,
Sanı qurvan gündə mən.
= Əzizinəm, gündə sən,
Kölgədə mən, gündə sən.
Can alan bir gün (= dəfə) alır,
Canımı aldın, gündə sən
= Öldürdün məni gündə sən.

132. Qalyanı boşa çəhdim,
Doldurdum, boşa çəhdim.
İsdədim can sağaldam,
Zəhməti boşa çəhdim.

133. Eləmi, qoşa dağlar,
Nə veribsən₁ baş-başa dağlar?
Mən ki gedərgi oldum,
Səni dönəsən₁ daşa, dağlar.

²⁴⁹ Bədöy at – hünərli at

134. Bir bağ saldım, bağmansız,
Yola çıxdım karvansız.
Analarım, bajılarım, məndə
taxsır görməyin,
Zalım fələh apardı məni vaxsız.

135. Eləmi, qalasız,
Qala olmaz qalasız.
Qohum-qələvələrim, mən ki
gedirəm,
Sizi sağlıxnan qalasız.

136. Dumandı,
Dağlar başı dumandı.
Ay qardaş, gəl barışax,
Axır günüm yamandı.

137. Adı qardaş,
Ağzımın dadı qardaş.
Sən ki vəfasız çıxdın,
Tutaram yadı, qardaş.

138. Quzu yanında,
Qoyun quzu yanında.
Anam məni neyləyir?
Oğlu-qızı yanında.

139. Əzizim, Ərzuruma,
Dolan gəl, Ərzuruma.
Dəvəsi ölən canım
Necə dözümlər hər zuluma.

140. Quşum uşdu tüləhdən,
Qolum sındı biləhdən.
Bizimki belə gəldi
Çarxı dönmüş fələhdən.

141. Vətən mülkümdü mənim,
Anam bərkümdü²⁵⁰ mənim.
Tüştənim özüm oldum,
Bəs dosdum kimdi mənim?

142. Bu bağların üzümü,
Öldüm, basın gözümlü.
Bilsəydim, ayrılıxdı,
Öldürərdim özümü.

143. İlan olmaz,
Evimdə ilan olmaz.
Ağlaram, gülləm özüm,
Dərdimi bilən olmaz.

144. Gəlin gəlir, yan verir,
Açma, yaram qan verir.
Xəvər verin anama,
Oğlun, daha can verir.

145. Bağa dönsün,
Gül aşsın, bağa dönsün.
Kağız yazsan, elə yaz,
Ürəyim dağa dönsün.

²⁵⁰ Bərk – burada: namus

146. Göydən uçan quş mənəm,
Yalvarsan, da, tüşmərəm.
Gör necə yad olmuşam,
Heş yadın, a tüşmərəm.

147. Göydə uçan quş qardaş,
Qanadı gümüş qardaş.
Bajın, qürbət eldədi,
Gəl yanıma tüş, qardaş.

148. Şalın qara boyandı,
Ucu yerə dayandı.
Mənim ahu-naləmnən
Göydə mələk oyandı.

149. Xırdaca daşdı dağlar,
Sənnən kim aşdı, dağlar?
Qəfil ölən qardaşı
Ah-vayla bajı ağlar.

150. Qara tikan kolları,
Bürüyüfdü yolları.
Eşitsəm, sən gəlirsən,
Ayırtđaram²⁵¹ yolları.

151. Əzizim, ağ kağızım,
Dili yox, lal kağızım.
Gedirsən, qardaş yanına,
Dil aç, yalvar, kağızım.

152. Əzizim, sarı sancax,
Başımda sarı sancax.
Nə qız oldum, nə gəlin,
Oddara yandım ancax.
= Qaladan endim, ancax
Başımda qara sancax.
Nə gəlin oldum, nə qız
Qara günə dözdüm ancax.

153. Qarabağda talan var,
Qəmzəylə qan alan var.
Demirsən, baş yastıxda,
Gözü yolda qalan var.

154. Yaza nə qaldı,
Qış getdi, yaza nə qaldı?
Qələmdə nə günah var?
Mürvət yazana qaldı.

155. Qəribəm, yoxdu arxam,
Qanadım yoxdu, qalxam.
Çıxam dağlar başına
Vətənə sarı baxam.

156. Ay doğdu mətinnən²⁵²,
Uzaşdı zülmətinən.
Ağzı yanmış qara torpax
Doymur insan ətinnən.

²⁵¹ Ayırtđaram – arıtdaram,
təmizləyəyəm

²⁵² Mətinnən – üfüqdən

157. Ay ağa,
Yetiş dada, ay ağa.
İllər xəsdəsi canım
Yar gəldi, qalx əyağa.

158. Əzizim, göyçəh ağlar,
Geyməyə göyçəh ağlar.
Məni anam ağlasın,
O ağlar, gerçəh ağlar.

159. Bağa girdim bağbansız,
Dəvə gördüm sarvansız.
Aləmə dərman verdim,
Özüm öldüm dərmonsuz.

160. Aralı canım,
Eldən aralı canım.
Bosdanı dolu döymüş
Tağdan yaralı canım.

161. Dağlarda dumanam mən,
Bağlarda dumanam mən.
Əl vurmayın, yarama,
Yarası yamanam mən.

162. Əzizin,əm, nə qaldı?
Nə qovğadı, nə qaldı.
Yaxşılıx gözəl şeydi,
Yaman, sənə nə qaldı?

163. Əzizim, gözdə məni,
Kabab kimi közdə məni.

Ölsəm, torpağım ağlar,
Sağ olsam, gözdə məni.

164. Üş keşdi,
Göydə ulduz üş keşdi.
Fələh, gəl görsət görüm,
Hası günüm xoş keşdi?

165. Əzizin,əm, lala yalqız,
Gül yalqız, lala yalqız.
Qorxuram, qəriv öləm,
Məzarım qala yalqız.

166. Əzizin,əm, odu keşdi,
Qalyanın odu keşdi.
Kor olaydın, ay ovçu,
Maralın, odu, keşdi.

167. Bülbüləm, ovla məni,
Sal daşa, qovla məni.
Gejə qoynun,da saxla,
Gündüz buxovla məni.

168. Bu yola yolmu deersən,₁?
Ceyrana kolmu deersən,₁?
Atıf gedirsən, məni,
Man,ə ölmü deersən,₁?

169. Əlimdə var barama,
Əl vurmayın yarama.
Bacım tutsun çırağı,
Anam baxsın yarama.

170. Ağacın bürcü²⁵³ mənəm,
Dil bilməz gürcü mənəm.
Baş qoy dizim üsdünə,
Anan,am, incimənəm.

171. Ağaçda xəzəl ağlar,
Dibində gözəl ağlar.
Yardan ayrılan canım
Sərgərdan gəzər, ağlar.

172. Dəryada çirax yanır,
Baxdıxca irax yanır.
Sevgi şirin şərbətdi,
İşdihcə ürəh yanır.

173. Gəmin, bir yana döndü,
Sular ümmana döndü.
Ləbin,nən kam alınca
Ürəyim qana döndü.

174. Bağda can alması var,
Kəsif can alması var.
Gözdərin, nə oynayır,
Yoxsa can alması var?

175. Əzizim, yara döndü,
Məlhəmnən yara döndü.
İsdədim boynun, qucam,
Zülfün, şahmara döndü.

176. Üzüm qara,
Bağlarda üzüm qara.
Gedirəm dost yanına,
Əlim boş, üzüm qara.

177. Sularımış,
Kükürəyən sularımış.
Əzrayıl, adın bilmirəm,
Can alan bularımış.

178. Əzizin,əm, məndə nal,
Səndə çəkic, məndə nal.
Sinəm əttar dükanı,
Nə isdəsən, mənən al.

179. Əzizin,əm, qar daşı,
Qarrı dağdan qar daşı.
Hərə bir şey isdiyər,
(=Hər könül bir şey isdiyir),
Mənim könlüm qardaşı.

180. Təhlədənəm²⁵⁴,
Tək evli Təhlədənəm.
Ərəstər²⁵⁵ tərlandı hanı,
Mən sona təhlədənəm.

181. Əzizin,əm, bir sinim,
Bir siratım²⁵⁶, bir sinim.
Həsretin,nən əsirəm,
Qoy qoynun,da bir isinim.

²⁵³ Bürcü – budağı, şəxəsi

²⁵⁴ Təhlə – kənd adı

²⁵⁵ Ərəstər – yer adı

²⁵⁶ Sirat – burada: qab, cam mənasında

182. Dam tiksən₁, dağlar sən₁,
Bağ salsan₁, bağlar sən₁.
Götür, qoynun₁da saxla,
Ac qalsan₁, saxlar səni.

183. Ay çıxır pərri-pərri,
Qapıları qoşa nərri.
Gireydim yar qoynuna,
Çıxeydim tərri-tərri.

184. Hasını deyim,
Oxuyum, “Yasin”in deyim.
Bir canım var, min dərdim,
Heş bilmirəm hasını deyim?

185. Ay axşamlar,
Ay doğar, ay axşamlar.
Öylü öyünə gedər,
Bəs yetim harda axşamlar?

186. Ay qabağı,
Buluddu ay qabağı.
Açılmaz yetim üzü,
Heç gülməz ay qabağı.

187. Laxdalandı,
Ay doğdu, laxdalandı.
Sən gəlib çıxanatan
Qəbrim üsdü taxdalandı.

188. Nərdivanə,
Əyax qoy nərdivanə.

Yar qədrini yar bilər,
Nə bilər hər divanə.

189. Yazı qəm,
Qışı möhnət, yazı qəm.
Mən getsəm, sənə qurvan,
Sən getmə, mən yazığam.

190. Əzizin_{əm}, güvən göz,
Dağda bitər güvəngəz²⁵⁷.
Yad eldə bəy olunca
Öz elinə güvən göz.

191. Fələyin qəhri man_a,
Qəzəbi, qəhri man_a.
Doldurdu qəm piyaləsin,
İçirdi zəhri man_a.

192. Nədən yana,
Pərvanə nədən yana.
Yaxşı dost yaman gündə
Çəkilir nədən yana?

193. Bənd olaydım,
Bülbülə kəmənd olaydım.
Kaş ki sən can verəndə,
Yanın₁da mən olaydım.

194. Məzə qannı,
Mey qannı, məzə qannı.

²⁵⁷ Güvəngəz – bitki növü

Qorxuram, cavan öləm,
Yurdumda gəzə qannı.

195. Gülü gülüsdan üsdünə,
Gün tüşüf bosdan üsdünə.
Gedin deyin o çakqala,
Gəlməsin astan²⁵⁸ üsdünə.

196. Eləmi, veran düzə,
Yol gedir Verandüzə²⁵⁹.
Qarğaram, anan ölər,
Dağılar fərən düzə.

197. Yasəməni,
Dolan gəl yasəməni.
Çağırırsan_ı, toya çağır.
Çağırma yasa məni.

198. Dağların başı qardı,
Divi anbar-anbardı.
Əvvəli şirin dünyanın
Axırı zəhrimardı.

199. Boz at oynamasın,
Çək cilovun, toylamasın,
Gələndə elə gəl, get,
Ürəklər oynamasın.

200. Bu dağnan,
Enif də gəl bu dağnan.
Mən ajalnan ölməzdim,
İndi ölürəm bu dağnan.

201. Dağların başı ilə,
Divinin daşı ilə.
Mən səni axdarıram,
Gözümün yaşı ilə.

202. Qardaş demə, qan olar,
Qan olar, tufan olar
(= Dünya tar-mar olar),
Qardaş gedən yollara,
Bajılar qurvan olar.

203. Eləmi, gəmi gəldi,
Kür (= su) daşdı, gəmi gəldi.
Ağla, gözdərim, ağla,
İnnən belə ayrılığın dəmi gəldi
= Ağlasana, a gözdərim,
Ayrılıx dəmi gəldi.

204. Eləmi, birəz bəri,
Gəncədən birəz bəri.
Ayə, sən mənim ağzımın
tamıydın_ı,
Dilimin də əzbəri.

²⁵⁸ Astan – aslan

²⁵⁹ Verandüz – yer adı

SAYAÇI SÖZLƏRİ

1. Qoyunun yüzü gəldi,
Dolandı düzü, gəldi.
Çovanın qucağında
Bir əmlik quzu gəldi.

2. Qoyunun üçü gəldi,
Dolandı köçü gəldi.
Sürünün qavağında
Bir ala keçi gəldi.

3. Nənəm göycə qoyun,
Tükü var göycə qoyun.
Yiyən sənin ucundan
Allanır zəycə qoyun.

4. Əzizin,əm, qoyunun ağı,
Dolandı gəldi dağı.
Oğlannara çarix bağı,
Qızdara cehiz ağı.

TAPMACALAR

1. Taf tappaca,
Gül yappaca,
Məməli xatın,
Dişdəri yox.

(toyuq)

2. Çil töyuğum,
Çiləmə töyuğum.
Başını kəsdim,
Qanı yox.

(xalça)

3. Atdım atana,
Dəydi kotana,
Dəryada balığa,
Düzdə ceyrana²⁶⁰.

(ıldırım)

4. Oanı qəya,
Buanı qəya,
İçində sarı maya²⁶¹.

(yumurta)

5. Dağdan gəlir sel kimi,
Bəyirir oğlax kimi.

(şimşək)

²⁶⁰ Bu tapmaca Gün kimi də cavablandırılır – tər.

²⁶¹ Bu tapmaca nehrə yağı kimi də cavablandırılır – tər.

6. Göydən gəlir hənir-hənir,
Yerə tüşür halqa dəmir.
Vur başına, götür gəmir.
(qoz)

7. Damda dana böyürər,
Yengəm ona yüyürər.
(dolu)

8. Qara Fatı künsdə yater.
(süpürgə)

9. Bizim öydə bir kişi var,
Xor-xor yatışı var.
(pişik)

10. Tıfil-tıfil tıfilqa²⁶²,
Heç açılmaz tıfilqa.
Əməş-küməş bağında
Heç açılmaz tıfilqa.
(qəbir)

11. O nədi, ağaca çıxar
adamnan,
Bir nəlvəki badamnan,
Nə dili var, nə ağzı,
Hey danışar adamnan.
(kitab)

²⁶² Tıfilqa – burada: sandıq

12. O nədi, qarannıx yerdə
qan uyuşar.

(qatıq)

Əyilər su işməyə,
Bəyirey oğlax kimi.

(araba)

13. Gələn leyli, gedən leyli,
bir davan üsdə duran leyli.

(qapı)

18. Buxarı, ha buxarı,
Tüsdüyü çəkir yuxarı.
Cənnət tərəfdən bir oğlan
çıxdı,

14. O nədi, nə yerdədi nə göydə,
Qəndildədi qəndildə.

(pəncərə)

Çiyini məxmər çuxalı.

*(Nikolay vaxtının kəllə
qəndi)*

15. Bir belə midicik,
Vurdu yıxdı gidicik.

(patron)

19. Dilim-dilim nar,
Dizimətək qar.
Uşdu kəhlih, qaldı dilbər.

(saman, xırman, buğda)

16. Yüyürdüm o təpəyə,
Yüyürdüm bu təpəyə,
Əyağım tüşdü sarı küpəyə.

(çəkmə)

20. Dərya içərisində bir gül
pitif

Genə su deef ağlar.

(ürək)

17. Dağdan gəlir dağ kimi,
Qolları budax kimi.

ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR

1. Axşam oduna gedən çox olar.
2. Allah zulmu çəkənə verer.
3. Allah verdihcə bəndə gümana gələr.
4. Arvadı evdə güdərsən₁, oğru olar, çöldə güdərsən₁, q...ə olar.
5. Asmalıxdan²⁶³ asılma, asdığın₁, əsdiyin₁ məlumdu. Gərməşöydən²⁶⁴ gərilmə, gəldiyin₁ yer məlumdu.
6. Aşın yağı bol olar,
Gəlinin üzü ağ olar.
7. Atdı, muratdı, qadasın aldığım arvatdı.
8. Bar verən ağaca daş atallar.
9. Başa gələni əyax çəkər.
10. Bizim gəlin bizdən qaşdı,
Başın örtdü, çıxın aşdı.
11. Boşdan bir çıxarsa, bərkdən iki çıxar. *Simic adam üçün deyilir.*
12. Bosdan əkif bosdanın₁a güvənmə.
13. Bu əlin əməyi o ələ haramdı.
14. Can çıxar, xuy²⁶⁵ çıxmaz.
15. Çayda su çoxdu, öydə miqdarı gərəh.
16. Çağa qundaxda, gəlin gərdəhdə.
17. Çəşmiş ördəh suya ikiəyaxlı girər.
18. Çayır-çimən gəzə-gəzə,
Mən də oldum bir gəvəzə.
19. Çörəyin yekəsinnən kökəsi yaxşısıdı.
20. Dan₁ ater, gün bater.

²⁶³ Asmalix – asılqan

²⁶⁴ Gərməşöy – gərməşov, ağac növü

²⁶⁵ Xuy – xasiyyət

21. Daz dazla yatdı, daz da şıllax atdı = Daz dazla yatdı, dazı bəyəmmədi = Dazın daznan yatdığı, dazın da g...t atdığı.
22. Dediym dedik, çaldığım düdük.
23. Dəli dəlini tapar, dəyənək göydən yağar. (*Dəlilər savaşar, ara qızışar*).
24. Dəli söylədi, ağıllı utandı.
25. Dəlihli muncux yerdə qalmaz. (*Qız əvvəl-axır ərə gedər, evdə qalmaz*).
26. Dəni mənnən yiir, başqa yerdə yumurtduyur.
27. Dərdini söyləmiyən dərdinə dərman tapbaz.
28. Dəvələr dəngilnən²⁶⁶ gəlsin.
29. Dili xuruşdu²⁶⁷ adam söz deməz.
30. Dilin sümüyü yoxdu.
31. Düz yıxılmaz, yıxılsa da, yıxılı qalmaz.
32. Düz düz olsa, həmməşə işi düz gedəjəh.
33. El atan daş uzağa gedər.
34. El yığıldı köşməyə,
Gəlin qaşdı s.....a.
35. Elçi cox olar, qismət bir.
36. Elnən gələn toy-bayramdı.
37. Eşşəh anqırır tayını tapajax.
38. Eşihdən baxırsan₁ – mələkdi,
İçəridən baxırsan₁ – kəpəkdi.
39. Eşiyə çıxar, itdər qapar.
İçəri girər, bitdər qapar. (*Pinti adam üçün deyilir*).
40. Ev oturanındı, söz götürənindi.
41. Evdə dağarcıx²⁶⁸ çuvaldan böyühdü.
42. Əmcəh əmcəhdi, olar da bir-birinnən tokquşor.

²⁶⁶ Dəngilnən – karvanla

²⁶⁷ Dili xuruşdu – atmaca atan

²⁶⁸ Dağarcıx – qoyun dərisindən düzəldilmiş iri torba, kisə

43. Ər tapanda yer tapberix,
Yer tapanda ər tapberix.
44. Ər dumbuzu, gül dumbuzu,
Əsirgəmə, vur dumbuzu.
= Ər ağacı, gül ağacı,
Əsirgəmə, vur ağacı.
45. Əri döyən arvadı bir yannan da it tutar.
46. Ərim süpürgə boyda olsun, dünyaca hörmətim olsun.
47. Əslində olan dırnağında bildirər.
48. Əsnəməy əsnəməy gətirər, vay samannıxdakının halına.
49. Ətəyi kalın buynuzuna keçif.
50. Əzəldən nəydi gül camalı,
Son,rası oldu dəli Bayramalı.
51. Filankəs filankəsin p...nun içində noxud axdırır.
52. Gəldih gəlin görməyə,
Gəlin gedif çəmən dərməyə.
53. Gəlin atdandı, ya qismət.
54. Gözə qaytağa yoxdu.
55. Gücünə bax, şələni bağla.
56. Hamıya ədətdi, man,ə bedatdı.
57. Hay hayını tapar, kor tayını.
58. Hənəy-hənəy, axırı dəyənəy.
59. Xeyirsöyləməzə dedilər ki, xeyir söylə. Dedi ki, bəlkə,
getdim gəlmədim.
60. Xətir üsdə xəsdə yatıram.
61. İgit başına iş gələr, dağ başına qış gələr.
62. İlan sürünsün, dalınca da balası.
63. İt də üsdünə gəldi sözün.
64. İt itin əğgını basmaz.
65. İtəndə axdaranım yox,

- Tapanda sevinənim.
66. Kasıf gedir qarpız alır, kal çıxır,
Varrı gedir bəhməz alır, bal çıxır.
67. Keşmiş aşa su qatma. (*Arapozanlıq etmə*).
68. Keçiyi keçinin, qoyunu qoyunun əğinnan as.
69. Kəssən, kəsiləsi döyül, üzsən, üzüləsi. = Kəssən, kəsilməz, üzsən, üzülməz. (*Qohumluq əlaqəsi üçün deyilir*).
70. Kor gözə barmax soxullar.
71. Kor koru bəyənməsə, korun bağı yarılar.
72. Qan çıxdı, geri qayıtmaz.
73. Qan qusuf qızılca şərbəti işdim.
74. Qarıdan çıxmıyan kosanın yaşını bilməh olmaz.
75. Qaraçıdan qıl umullar.
76. Qardaşın isdölunun başınnan ərin qapısının davanı yaxşıdı.
77. Qaz o yekəlihdə yumurtduyur, səsi çıxmer, əmə töyux dınnax²⁶⁹ yumurtduyan kimi səsi dünyüyü başına aler.
78. Qaz-qazla, kət toyuğu topal xoruzla.
79. Qərib itin quyruğu belində olar.
80. Qığının muncux düzəldir. *Yəni özünü öyüb göyə qaldırır.*
81. Qırxında öyrənif gorunda da çalajax = Qırxında örgənmiyən heş gorunda da çalammiyajax.
82. Qız doğulanda deyəllər: qızı beşiyə, cehizi eşiyə.
83. Qızını döyməyən dizinə döyər.
84. Qonşu qızı göyülcənni²⁷⁰ olur. (*Qonşu qızı bəyənilmir, oğlan gedib başqa yerdə qız axtarır*).
85. Qorxu cana kafərdi.
86. Qozbeli qavır da düzəltmer.

²⁶⁹ Dınnax – balaca, azca

²⁷⁰ Göyülcənni – bəyənilməyən

87. Lələ köçüf yurd ağlıyif,
Dönüf-dönüf bir də ağlıyif.
88. Nəzərdin, qapılarda kı, niyə də yarmaça²⁷¹ səni alerdi?
89. Nə taxda arxalan, nə baxta.
90. Nə umursan, bajınnan, bajın ölür ajınnan.
91. O iti Allah vursun ki, döyülə-döyülə qoyuna gedir.
92. Oğlan evi qız gələnətən,
Qız evi ölənətən (*əziyyət çəkməlidir*).
93. Olmuyaydın qazı, ağrımıyeydi başın,
94. Ölüm köhnə borşdu. Gej, ya tez hamı onu ödəməliidi.
95. Özgəyə buzov güdənin çatısı əlində qalar.
96. Özün basdırdığın, ağaca söykən.
97. Pambıx deyiləm ki, alışıf yanam.
98. Parıya dəymə, pütünə dəymə, dorğa, doyuncax yi.
99. Pisin,i özgüyə vermə, ayıfıdı, yaxşın,ı özgüyə vermə,
hayıfıdı.
100. Sadağa saraydan çıxmaz.
101. Salam verdih, borşdu çıxdıx zəvzəyə.
102. Saman tüşdü, Zaman öldü.
103. Sarı yağla yağlıyır,
Qaynar şişlə dağlıyır. (*Bir yandan əzizləyir, o biri yandan döyüb incidir*).
104. Sarımsax işdi-daşdı,
Soğan yalqız başdı.
105. Səbir eliyəjən, qavra edəjən, səbir eləmiyəjən, harya edəjən? *Yəni səbirsiz olsan, harda ölüb-itdiyinin bilinməyəcək.*
106. Səhsən, doxsan, bir gün yoxsan,
107. Səninçün qış sabaha qədərdir.
108. Sən almalı taladan gəlifsən, mən p...lu küllühdən?!
109. Siçan olmamış dağarcıx divi deşir.

²⁷¹ Yarmaça – yarılmış odun parçası

110. Soruşa-soruşa Haja da gedəllər.
111. Sürüngən salamdan yüyrək köpəyoğlu yaxşıdı. (*Könülsüz salamdan, könüllü köpəyoğlu demək yaxşıdı*).
112. Sürünün çovanı özünənə olanda quzular ekiz olur.
113. Torvasına bax, duzunu al, anasına bax, qızını al.
114. Tülküyə dedilər, get yumşax tühlü bala gəti, getdi öz bazlasını ətdi.
115. Vələsin közü, varının sözü.
116. Yağlı g...ə quyruq bağlıyılar.
117. Yalanın mənzili olmaz.
118. Yaxşı qızı yaxşı yerə verəllər.
119. Yavaş eşşəyi cüt-cüt minəllər.
120. Yi daddını,
Gətir atdını. (*Yaxşıca ye ki, oğul doğasan*).
121. Yiməh adamı iki eləmir, yekə eliyir.
122. Yoxsulu çəkəllər dar əyağına, varını çəkəllər xan əyağına.
123. Yol kəsənin yolunu nə vaxsa Allah kəsir.
124. Yuxudan oyatdılar, başımın üsdə dağ boyda dərd gördüm.
125. Zərgərin yüz zərbəsi dəmirçinin bir zərbəsinə baravardı.

DEYİMLƏR

1. Ağ ayranı itə tökəllər, qara kişmiş civə. *Qaraşın qızlara təsəlli vermək üçün işlədilən ifadədir.*
2. Ajam, ajam, öfkə aji döyləm = Ajam, quyrux ajiyam, bağır-öfkə aji döyləm. *İnsanın özünə hörmət qoyması anlamında işlədilir.*
3. Atdanan güllü bağa. *Adamın rahatlıq və gözəllik axtarışı ilə bağlı deyilən ifadədir.*
4. Ayran tapbır işməyə, çadralı gedir gəzməyə. *Kasıb, amma özündən razı, ədabaz adamlar haqqında işlədilən ifadədir.*
5. Bajıdı, özü də soğannan ajıdı. *Bacıdan narazı qaldıqda işlədilən ifadədir.*
6. Balağı batdax, davanı çatdax. *Pinti adam haqqında işlədilən ifadədir.*
7. Belimə qara un bağılyıf. *Nə eləsəm, hörmətim yoxdu. Gəlinin qayınanadan narazılığını bildirmək üçün işlədilən ifadədir.*
8. Bəzəndi qaz, etdi naz. *Ədabaz, özündən razı insanlar haqqında deyilən ifadədir.*
9. Bizimki bazara qədər deyil, məzara qədərdir. *Sevgidə, dostluqda etibar, sədaqəti bildirmək üçün işlədilir.*
10. Döyər, söyər ərim yox, yel aparası da öyüm yox. *Qadının heç nədən qorxub çəkinmədiyini bildirmək üçün işlədilən ifadədir.*
11. Elə elə qapına bir də soğana gəlsinnər. *Münasibətləri korlamamaq mənasında işlədilən ifadədir.*
12. Elə gözəldi yasdıx kimi. *Qadının ətli-qanlı və yaraşlıq olmasını vurğulamaq üçün istifadə olunan ifadədir.*
13. Eləjə ölmüş eşşəh gəzellər nalını sökməyə. *Öz mənfəətini güdən, başqalarından sui-istifadə etməyə çalışan adamlar üçün işlədilən ifadədir.*

14. Filankəs yer qılışdıyır. *Bərk əsəbiləşən adam haqqında deyilir.*
15. Genə buludun g..ü (dalı) cırılıf. *Yağış çox yağanda işlədilən ifadədir.*
16. Haramın başı dağca olsa da, divi qılcađı. *Yəni haram mal yığılar, ancaq bir anda əldən çıxar.* = Yad oğlunun başı dağcağ olsa da, divi heş qılcax da döyül. *Yad adama etibar etmək olmaz mənasında işlədilir.*
17. Xoruzunu qoltuğuna vermək.
Köhnə vaxtı elçi gedəndə oğlanı da apararmışlar. Oğlanın qoltuğuna bir xoruz verərmişlər. Oğlan xoruzu qoltuğuna alıb aparır, qıza verir, qız da aparıb bir küncə qoyurmuş. Əgər danışiq tutsa, qız evindən razılıq alınsa, xoruzu kəsirmişlər, hamısı yeyirmiş, danışiq tutmasa, qaytarıb xoruzu oğlanın qoltuğuna verirmişlər, aparıb gedirmiş.
18. Koroğlu Koroğludu, onu da Giziroğlu suya basdı. *Heç kim məğlubedilməz deyil.*
19. Qoy qazan örtülü qaynasın. *Yəni söhbəti cox açıb-ağartmayaq.*
20. Nək²⁷² gələ, keçi qapıya tək gələ. *Yoldaşlı gedib tək qayıdan adamlara deyilir.*
21. Taylı dooşan kimi gəzer. *Həmişə bir yerdə gəzən iki nəfərə deyilir.*
22. Üzü qara qız kimi qayıtdı üsdümə. *Kimsə bir işi bacarmadıqda işlədilən ifadədir.*
23. Yanında tişini qurtdalıyası döy. *Sirr saxlamağı bacarmayan, boşboğaz adamlar haqqında işlədilən ifadədir.*
24. Yenə çərşənbə tonqalına dönmüsən. *Bir insanla az-az görüşəndə işlənen ifadədir.*

²⁷² Nək – “tək” sözüne qafiyə yaratmaq üçün işlədilən sözdür. Ən çox uşaq oyunlarında işlədilir.

MƏTNLƏRİN SÖYLƏYİCİLƏRİ

Mifoloji mətnlər

1. *Yerin-göyün binası*. Əhmədov Hüseyn, Şınıx kəndi
2. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi
3. Həsənov Hüseyn, Fərzalı kəndi
4. Əhmədov Hüseyn, Şınıx kəndi
5. Allahverdiyev İsa, Gədəbəy şəhəri
6. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi
7. Tağıyev Dəmir, Dəyirmandağ kəndi
8. Məmmədov Saməddin, Fərzalı kəndi
9. *Uğuzlar*. Allahverdiyev İsa, Gədəbəy şəhəri
- 10-13. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri
- 14-15. *Hal*. Qurbanova Gülüzə, Mor-mor kəndi
- 16-17. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
18. Əliyev Səməndər, Əlismayıl kəndi
19. Hüseynov Səməd, Zəhmət kəndi
20. Tağıyeva Minayə, Göyəlli kəndi
21. Əliyeva Südabə, Gədəbəy şəhəri
22. Şamilov Mehman, Cəfərli kəndi
23. *Cin*. Hüseynov Səməd, Zəhmət kəndi
24. Qurbanova Gülüzə, Mor-mor kəndi
25. Quliyev İman, Arabaçı kəndi
26. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri
27. Ələsgərqızı Mürəstə, İvanovka kəndi
28. Əliyev Səməndər, Əlismayıl kəndi
29. *Təpəgöz*. Ocaqverdiyeva Dilşad, Dəyirmandağ kəndi
30. *Əzrayıl*. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri
31. *İlan*. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
32. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri
33. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
34. Hüseynov Səməd, Zəhmət kəndi

35. *Hop-hop, Gültop, Nəşib, Yusuf*. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri

36. Allahverdiyev İsa, Gədəbəy şəhəri

37. *Göyərçin*. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri

38. *Mələykə gəlin*. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri

39. *Qara paltarlı qadın*. İskəndərov İskəndər, Arıqıran kəndi

Rəvayətlər

Peyğəmbərlər, dini şəxsiyyətlər, pirlər və ocaqlarla bağlı rəvayətlər

1. *Nuh peyğəmbər*. Sadıqov Hüseyn, Əlismayıl kəndi

2. Hacıyev Qəzənfər, İvanovka kəndi

3. Tağıyev Dəmir, Dəyirmandağ kəndi

4. Şamilov Mehman, Cəfərli kəndi

5. *Süleyman peyğəmbər*. Sadıqov Hüseyn, Əlismayıl kəndi

6. *Xıdır peyğəmbər*. Qurbanova Rəhilə, Bakı şəhəri

7. *İsa peyğəmbər*. Həsənov Hüseyn, Fərzalı kəndi

8. *Musa peyğəmbər*. Məmmədov Saməddin, Fərzalı kəndi

9. *Məhəmməd peyğəmbər*. Nağıyeva Mərmər, Dəyirmandağ kəndi

10. Həsənov Şahmalı, Bakı şəhəri

11-12. *Həzrət Əli*. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi

13. Ələsgərqızı Mürəstə, İvanovka kəndi

14-15. Sadıqov Hüseyn, Əlismayıl kəndi

16. *Haça qaya*. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi

17. Allahverdiyev Novruzəli, Gədəbəy şəhəri

18. Tağıyev Nemət, Göyəlli kəndi

19. İskəndərov İskəndər, Arıqıran kəndi

20. *Seyid Gözəl*. Tağıyeva Minayə, Göyəlli kəndi

21. *Seyid Abbas*. Sadıqov Hüseyn, Əlismayıl kəndi

22. *Məşəd Ağa*. Qurbanov Qəzənfər, Mor-mor kəndi

23. *Molla Zeynalabdin*. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi

Müxtəlif mövzulu rəvayətlər

24. *Allah bundan betərindən saxlasın*. Tağıyev Dəmir, Dəyirman-dağ kəndi
25. *Əshabi-kəhf*. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi
26. *Dağ Yunusun pulları*. Əliyev Səməndər, Əlismayıl kəndi
27. *Yaranmışam daşdan mən*. Abdullayev Zaman, Rüstəm Əliyev kəndi
28. *Loğman və şəyird*. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi
29. *Sağalmaz xəstə*. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi
30. *Daşa dönən çoban*. Tağıyev Dəmir, Dəyirman-dağ kəndi
31. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
32. *Qeyb olan qız*. Sadiqov Hüseyn, Əlismayıl kəndi
33. *Malın köşəyi*. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri

Nağıllar

1. *Qarğa ilə keçəl*. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
2. *Nardanxatın*. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
3. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
4. *Qılıca*. Qurbanova Güllüzə, Mor-mor kəndi
5. *Səbir daşı, qum bıçağı*. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
6. *Məlikməhəmmədlə Məhəmməd*. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi
7. *Nərbala*. İskəndərov Mehman, Qaradağ kəndi
8. *İki qardaş*. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi
9. *Balıq bilməsə, Xaliq bilər*. Həsənov Şahmalı, Bakı şəhəri
10. Hüseynov Fərhad, Şınıx kəndi
11. *Padşah qızı və kasıb oğlan*. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
12. *Səxavətli qız*. Sadiqov Salman, Plankənd kəndi
13. *Tənbəl Əhməd*. İskəndərov Mehman, Qaradağ kəndi

14. *Dörd bacı*. Qurbanova Gülüzə, Mör-mör kəndi
15. *Şahzadə və alın yazısı*. Sadıqova Aysel, Fərzalı kəndi
16. *Yazıya pozu yoxdur*. Həsənov Hüseyn, Fərzalı kəndi
17. *Əzrayıl və tacir oğlu*. Abbasov Hübət, Böyük Qaramurad kəndi

18. *Əzrayıl və çoban*. Tahirov Tahir, Gədəbəy şəhəri
19. *Üç ağıllı söz*. Tağıyev Mahir, Cəfərli kəndi
20. *Kösövün göyərməsi*. Həsənov Şahmalı, Bakı şəhəri
21. *Allahın ədaləti*. Tağıyev Dəmir, Dəyirman-dağ kəndi
22. *Qocaların öldürülməsi*. Quliyev İman, Arabaçı kəndi
23. *İnsanın tamahı*. Sadıqov Hüseyn, Əlismayıl kəndi
24. *Padşah və çoban*. Nəbiyev Firudin, Arabaçı kəndi
25. *Padşah və çoxbilən*. Nəbiyev Firudin, Arabaçı kəndi
26. *Həfi ilə Səfi*. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
27. *Bal yedim, bəlaya düşdüm*. Tahirov Tahir, Gədəbəy şəhəri

28. *Ağıllı qardaşla dəli qardaş*. Tahirov Tahir, Gədəbəy şəhəri
29. *Sarımsağın qiyməti*. Həsənov Şahmalı, Bakı şəhəri
30. *Dad Xanpərinin əlindən*. Quliyev İman, Arabaçı kəndi
31. *Samanlıq toyu*. Quliyev İman, Arabaçı kəndi
32. *Qartal və qızılquş*. Nəbiyev Firudin, Arabaçı kəndi

Lətifələr

Molla Nəsrəddin lətifələri

1. *Kef mənim deyil?* Quliyev Nəriman, Boyük Qaramurad kəndi
2. *Sən məndən qeyrətlisən*. Quliyev Nəriman, Boyük Qaramurad kəndi
3. *Mənim qızıma yaraşır*. Nağıyev Məhəmməd, Dəyirman-dağ kəndi
4. *Ondan bərk qaçar*. Allahverdiyev İsa, Gədəbəy şəhəri

5. *Molla Nəsrəddin və qəssab*. Sadıqov Hüseyn, Əlismayıl kəndi

Ayrım lətifələri

6. *İndicə öldürmədimmi?* Tağıyev Mahir, Cəfərli kəndi

7. *Qarpız ağacı nə boyda imiş?* Tağıyev Mahir, Cəfərli kəndi

8. *Ayrım və rus*. Tağıyev Mahir, Cəfərli kəndi

9. *Adin arı vız, druqoy arı dız*. Novruzova Səriyyə, Gədəbəy şəhəri

10. *Hünərin var, çək*. Novruzova Səriyyə, Gədəbəy şəhəri

11. *Bəs uşaqlar nədir?* Abdullayeva Gülnaz, Zəhmət kəndi

Gədəbəyin baməzə adamları

12. *Səninki pulsuzdur*. Quliyev Nəriman, Boyük Qaramurad kəndi

13. *Xalastoya salmışam*. Quliyev Nəriman, Boyük Qaramurad kəndi

14. *Un, üstəlik də qoç əti*. İmanquliyev Dəmir, Böyük Qaramurad kəndi

15. *Səriyyə hamama gedir*. Aliyeva Mərizə, Şəkərbəy kəndi

16. *Qaloşları eşikdə çıxartmışam*. Aliyeva Mərizə, Şəkərbəy kəndi

17. *Qonağın var?* Aliyeva Mərizə, Şəkərbəy kəndi

18. *Cinli Səriyyə*. Aliyeva Mərizə, Şəkərbəy kəndi

Müxtəlif mövzulu lətifələr

19. *Olsa, yaxşıdır*. Aliyeva Zöhra, Dəyirmandağ kəndi

20. *Həsən çarığını tapdı*. Həsənov Bəşir, Mor-Mor kəndi

21. *Qanmaz qızı qanmaz*. Abdullayev Zaman, Rüstəm Əliyev kəndi

22. *Ucuz ətin şorbası olmaz*. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri

23. *Bizə də xəbər verərdin.* Verdiyeva Xədicə, Gədəbəy şəhəri
 24. *Heç qayıtma.* Abdullayeva Gülnaz, Zəhmət kəndi
 25. *Appanı ye, oppa gedək.* Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
 26. *Qırx ildir baxıram.* Abbasov Hümbət, Böyük Qaramurad kəndi
 27. *İki qardaşla bir kürd.* Tahirov Tahir, Gədəbəy şəhəri
 28. *Sənə xəbər eləmədimmi?* Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri
 29. *Nə qədər istəyirsən, iç.* Tağıyev Mahir, Cəfərli kəndi
 30. *Saman düşdü, Zaman öldü.* Tağıyev Mahir, Cəfərli kəndi

Aşıqlar

1. *Aşıq Ələsgər və Şəmkirli Aşıq Hüseyn.* Qurbanova Rəhilə, Bakı şəhəri
 2. Hacıyev Qəzənfər, İvanovka kəndi
 3. *Aşıq Ələsgərin Naxçıvan səfəri.* Quliyev Nəriman, Böyük Qaramurad kəndi
 4. *Aşıq Ələsgərin Xınna səfəri.* Abbasov Hümbət, Böyük Qaramurad kəndi
 5. Şamilov Mehman, Cəfərli kəndi
 6. *Yolçuların aşığı tanınması.* İskəndərov İskəndər, Arıqıran kəndi
 7. *“Aparır” rədifli şeirin yaranması.* İskəndərov İskəndər, Arıqıran kəndi
 8. *Aşıq Ələsgər və çəkməçi.* Əliyev Səməndər, Əlismayıl kəndi
 9. *Yumrusunu gətirim, yastısını?* Ələkbərov Razim, Fərzalı kəndi
 10. *Aşıq Ələsgərlə bağlı daha bir əhvalat.* Əliyev Səməndər, Əlismayıl kəndi
 11. *Növrəs İman.* Əliyev Əli, Bakı şəhəri
 12. Quliyev Nəriman, Böyük Qaramurad kəndi

Etnoqrafik mətnlər

1. *Xıdır Nəbi*. Qarayeva Sürayyə, Arıqıran kəndi
2. Tağıyeva Minayə, Göyəlli kəndi
3. Şahnazarov Tanrıverdi, Şınıx kəndi
4. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
5. Əliyev Səməndər, Əlismayıll kəndi
6. Ələsgərqızı Mürəstə, İvanovka kəndi
7. Qurbanova Rəhilə, Bakı şəhəri
8. *Çillələr*. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
- 9-10. *Çərşənbələr*. Qarayeva Sürayyə, Arıqıran kəndi
11. Aliyeva Zöhra, Dəyirmandağ kəndi
12. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri
13. Tağıyev Səməd, Qarabağlı kəndi
- 14-15. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
16. *Novruz falları*. Kərimova Səkinə, Söyüdlü kəndi
17. *Bəxti bayram*. İskəndərov İskəndər, Arıqıran kəndi
18. *Ayın tutulması*. Əliyeva Südabə, Gədəbəy şəhəri
19. *Təknədə kökə saxlama*. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
20. *Həmzad*. Qurbanova Güllüzə, Mor-mor kəndi
21. *Qırx tökmə*. Bayramova Leyla, Mor-mor kəndi
22. Əliyeva Südabə, Gədəbəy şəhəri
- 23-24. *Bədnəzər*. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
25. Allahverdiyev Novruzəli, Gədəbəy şəhəri
- 26-27. Aşıq İslam, Çalburun kəndi
- 28-29. Aliyeva Zöhra, Dəyirmandağ kəndi
- 30-32. *Üzərlik*. Əliyeva Südabə, Gədəbəy şəhəri
33. *Qorxuluğu götürmə*. Allahverdiyev Novruzəli, Gədəbəy şəhəri
34. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 35-37. Allahverdiyev İsa, Gədəbəy şəhəri
38. Aliyeva Zöhra, Dəyirmandağ kəndi
39. Allahverdiyev Novruzəli, Gədəbəy şəhəri

40. *İlan ağzı bağlama*. Tağıyev Bəylər, Daryurd kəndi
41. *Qurd ağzı bağlama*. Nəcəfova Güldəstə, Dəyirmandağ kəndi
42. *Dil-ağz bağlama*. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
43. *Qurd yağı*. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
44. Tağıyev Dəmir, Dəyirmandağ kəndi
45. *Tas qurma*. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri
46. *Yel xəstəliyi*. Sadıqov Hüseyn, Əlismayıl kəndi
- 47-48. *Külək kəsdirmə*. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
49. Ələsgərqızı Mürəstə, İvanovka kəndi
50. *Yağış, dolu kəsdirmə*. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
51. Əliyeva Südabə, Gədəbəy şəhəri
52. İskəndərov İskəndər, Arıqıran kəndi
53. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi
54. Tağıyev Dəmir, Dəyirmandağ kəndi
55. *Yağış yağıdırma*. İskəndərov İskəndər, Arıqıran kəndi
- 56-57. Əliyev Səməndər, Əlismayıl kəndi
58. *Vurğun vurma*. Qurbanova Rəhilə, Bakı şəhəri
59. Qarayeva Sürayyə, Arıqıran kəndi
60. Tağıyeva Minayə, Göyəlli kəndi
61. *Çor xəstəliyi*. Qurbanova Rəhilə, Bakı şəhəri
62. *Toy adətləri*. Allahverdiyev Novruzəli, Gədəbəy şəhəri
63. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri
64. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
65. İskəndərov İskəndər, Arıqıran kəndi
66. *Yas adətləri*. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri
67. Əsədov Mehdi, Gədəbəy şəhəri
68. Əliyeva Südabə, Gədəbəy şəhəri
69. Allahverdiyeva Raya, Gədəbəy şəhəri

Bayatılar

- 1-11. Qurbanova Gülüzə, Mor-mor kəndi
12-54. Verdiyeva Məryam, Qumlu kəndi
55-64. Mustafayev Eyvaz, İsalı kəndi
65-80. Əliyeva Südabə, Gədəbəy şəhəri
81-87. Allahverdiyeva Fatma, Gədəbəy şəhəri
88-93. Tağıyeva Reybə, Tağılar kəndi
94. Mehdiyeva Səhər, Tağılar kəndi
95-96. Sadıqova Kimya, Tağılar kəndi
97-100. Bayramova Leyla, Mor-mor kəndi
101-108. Quliyeva Mələhət, Yenikənd kəndi
109. Qarayeva Sürayyə, Arıqıran kəndi
110-111. Qarayeva Telli, Arıqıran kəndi
112-115. Tağıyeva Minayə, Göyəlli kəndi
116-117. Novruzova Səriyyə, Gədəbəy şəhəri
118-120. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi
121-129. Həsənova Zəhra, İvanovka kəndi
130-131. Ələsgərqızı Mürəstə, İvanovka kəndi
132-135. Cavadova Solmaz, Şəkərbəy kəndi
136-152. Quliyeva Qəmər, Gədəbəy şəhəri
153-166. Tağıyev Bəylər, Daryurd kəndi
167-196. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
197-202. Rüstəmovə Südabə, Gədəbəy şəhəri
203-204. Aliyeva Zöhra, Dəyirmanadağ kəndi

Sayaçı sözləri

- 1-4. Həsənova Zəhra, İvanovka kəndi

Tapmacalar

- 1-4. Sadıqova Kimya, Tağılar kəndi
5. Quliyeva Mələhət, Yenikənd kəndi
6. Tağıyev Bəylər, Daryurd kəndi
7-14. Qurbanova Gülüzə, Mor-mor kəndi

15-20. Əskərov Qədir, Kiçik Qaramurad kəndi

Atalar sözləri və məsəllər

1. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
2. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
- 3-4. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
5. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
- 6-8. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
9. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
- 10-13. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 14-15. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
- 16-19. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
20. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
- 21-27. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 28-29. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
30. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 31-32. Allahverdiyev Novruzəli, Gədəbəy şəhəri
- 33-35. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 36-37. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
- 38-41. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 42-43. Qurbanova Gülüzə, Mor-Mor kəndi
- 44-47. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 48-49. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
- 50-53. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
54. Sadıqov Hüseyn, Əlismayıll kəndi
- 55-57. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 58-59. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
60. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
61. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
62. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 63-64. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
- 65-67. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
68. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi

- 69-70. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
71. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
72-74. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
75-77. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
78-80. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
81. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
82-84. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
85. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
86. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
87. Ələkbərov Razim, Fərzalı kəndi
88. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
89-92. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
93. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
94-97. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
98. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
99. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
100-101. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
102. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
103-104. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
105. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
106-107. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
108. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
109. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
110. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
111-112. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
113. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
114-115. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
116. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
117-119. Bayramova Sürayyə, Arabaçı kəndi
120-122. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
123. Kərimova Səkinə, Söyüdlü kəndi
124-125. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri

Deyimlər

1. Abdullayev Zaman, Rüstəm Əliyev kəndi
- 2-4. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
5. Qurbanova Gülüzə, Mor-mor kəndi
6. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
7. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
- 8-9. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
10. Qurbanova Gülüzə, Mor-mor kəndi
11. Bayramova Sürayyə, Arabacı kəndi
- 12-13. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
14. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
15. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
16. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
17. İmanquliyev Dəmir, Böyük Qaramurad kəndi
18. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
19. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri
- 20-23. Nəbiyeva Dilbər, Daryurd kəndi
24. Qasımova Reyhan, Gədəbəy şəhəri

SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT

Abbasov Hübət Səyad oğlu, doğum tarixi 1930, orta təhsilli, yerli, Böyük Qaramurad kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Nağıllar – 17; Lətifələr – 26; Aşıqlar – 4. *Topladı*: Ramiz Ələkbərov

Abdullayev Zaman Cavad oğlu, doğum tarixi 1920, dil-ədəbiyyat müəllimi, yerli, Rüstəm Əliyev kəndi. Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Rəvayətlər – 27; Lətifələr – 21; Deyimlər – 1. *Topladı*: Gülnarə Tahirova

Abdullayeva Gülnaz Əmiraslan qızı, doğum tarixi 1962, orta təhsilli, evdar qadın, gəlmə, Zəhmət kəndi. Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Lətifələr – 11, 24. *Topladı*: Gülnarə Tahirova

Allahverdiyev İsa Allahverən oğlu, doğum tarixi 1928, orta təhsilli, Gədəbəy şəhəri. Mətnlər 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 5, 9, 36; Lətifələr – 4; Etnoqrafik mətnlər – 35-37. *Topladı*: Ramin Allahverdiyev

Allahverdiyev Novruzəli İsa oğlu, doğum tarixi 1957, orta təhsilli, Gədəbəy şəhəri. Mətnlər 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Rəvayətlər – 17; Etnoqrafik mətnlər – 25, 33, 39, 62; Atalar sözləri və məsəllər – 31-32. *Topladı*: Elçin Qaliboğlu (İmaməliyev)

Allahverdiyeva Fatma Qədim qızı, doğum tarixi 1932, bağçada işləyib, Gədəbəy şəhəri. Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Bayatılar – 81-87. *Topladı*: Gülnarə Tahirova

Allahverdiyeva Raya İsmayıl qızı, doğum tarixi 1954, orta təhsilli, Gədəbəy şəhəri. Mətnlər 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi*

mətnlər: Mifoloji mətnlər – 16-17, 31, 35, 38; Rəvayətlər – 31; Lətifələr – 22; Etnoqrafik mətnlər – 4, 19, 43, 47-48, 50, 64, 66, 69. *Topladı*: *Elçin Qaliboğlu (İmaməliyev)*

Aliyeva Zöhra Oruc qızı, doğum tarixi 1932, orta təhsilli, Dəyirmanadağ kəndi. Mətnlər 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Lətifələr – 19; Etnoqrafik mətnlər – 11, 28-29, 38; Bayatılar – 203-204. *Topladı*: *Ramin Allahverdiyev*

Aliyeva Mərizə Hüseyn qızı, doğum tarixi 1962, Şəkərbəy kəndi. Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Lətifələr – 15-18. *Topladı*: *Gülnarə Tahirova*

Aşiq İslam, Çalburun kəndi. Mətnlər 1984-1989-cu illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Etnoqrafik mətnlər – 26-27. *Topladı*: *Muxtar Kazımoğlu (İmanov)*

Bayramova Sürəyyə Qələndər qızı, doğum tarixi 1956, doğum yeri Mor-mor kəndi, yaşayış yeri Arabaçı kəndi. Mətnlər 2014-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Nağıllar – 3; Etnoqrafik mətnlər – 8, 14-15; Atalar sözləri və məsəllər – 5, 14-15, 61, 71, 86, 98, 113, 117-119; Deyimlər – 11. *Topladı*: *Aynur Qəzənfərqızı*

Bayramova Leyla Nəməstan qızı, doğum tarixi 1928, Mor-mor kəndi. Mətnlər 2010-cu ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Etnoqrafik mətnlər – 21; Bayatılar – 97-100. *Topladı*: *Aynur Qəzənfərqızı*

Cavadova Solmaz Hümbət qızı, doğum tarixi 1934, Şəkərbəy kəndi. Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Bayatılar – 132-135. *Topladı*: *Gülnarə Tahirova*

Əhmədov Hüseyn, doğum tarixi 1933, Şınıx kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 1, 4. *Topladı*: *Aynur Qəzənfərqızı*

Ələkbərov Razim, doğum tarixi 1959, Fərzalı kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Aşıqlar – 9; Atalar sözləri və məsəllər – 87. *Topladı*: *Aynur Qəzənfərqızı*

Ələsgərqızı Mürəstə, 98 yaşında, təhsilsiz, doğum yeri Şıx kəndi, yaşayış yeri İvanovka kəndi. Mətnlər 1997-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 27; Rəvayətlər – 13; Etnoqrafik mətnlər – 6, 49; Bayatılar – 130-131. *Topladı*: *Zəfər Fərhadov*

Əliyev Səməndər İsmayıl oğlu, doğum tarixi 1895, təhsilsiz, Əlismayıl kəndi (köhnə adı Alnabat). Mətnlər 1997-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 18, 28; Rəvayətlər – 26; Aşıqlar – 8, 10; Etnoqrafik mətnlər – 5, 56-57. *Topladı*: *Zəfər Fərhadov*

Əliyev Əli Musa oğlu, doğum tarixi 1949, ali təhsilli, yerli, doğum yeri Böyük Qaramurad kəndi, yaşayış yeri Bakı şəhəri. Mətn 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Aşıqlar – 11. *Topladı*: *Ramiz Ələkbərov*

Əliyeva Südəbə İbrahim qızı, doğum tarixi 1937, evdar qadın, satıcı-müdir işləyib, yerli, Gədəbəy şəhəri. Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 21, Etnoqrafik mətnlər – 18, 22, 30-32, 51, 68; Bayatılar – 65-80. *Topladı*: *Gülnarə Tahirova*

Əsədov Mehdi Oruc oğlu, doğum tarixi 1935, orta təhsilli, doğum yeri Qərbi Azərbaycanın Kotayık (Kənəkir) rayonunun Məngüs kəndi, 1948-ci ildən Gədəbəy şəhərində yaşayır, sürücü işləyir. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 10-13, 26, 30, 32, 37; Rəvayətlər – 33; Lətifələr – 28; Etnoqrafik mətnlər – 12, 45, 63, 67. *Topladı*: *Elçin Qaliboğlu (İmaməliyev)*

Əskərov Qədir Bayram oğlu, 96 yaş, təhsilsiz, Kiçik Qaramurad kəndi. Mətnlər 1997-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 2, 6; Rəvayətlər – 11-12, 16, 23, 25, 28, 29; Nağıllar – 6, 8; Etnoqrafik mətnlər – 53; Bayatılar – 118-120; Tapmacalar – 15-20. *Topladı: Zəfər Fərhadov*

Hacıyev Qəzənfər Hüseyn oğlu, doğum tarixi 1945, orta təhsilli, İvanovka kəndi. Mətnlər 1997-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Rəvayətlər – 2; Aşıqlar – 2. *Topladı: Zəfər Fərhadov*

Həsənova Zəhra, doğum tarixi 1926, təhsilsiz, İvanovka kəndi. Mətnlər 1997-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Bayatılar – 121-129; Sayaçı sözləri – 1-4. *Topladı: Zəfər Fərhadov*

Həsənov Bəşir Mansur oğlu, doğum tarixi 1927, Mor-Mor kəndi. Mətn 2010-cu ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Lətifələr – 20. *Topladı: Aynur Qəzənfərqızı*

Həsənov Şahmalı Məhər oğlu, doğum tarixi 1950, ali təhsilli, doğum yeri Miskinli kəndi, yaşayış yeri Bakı şəhəri. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Rəvayətlər – 10; Nağıllar – 9, 20, 29. *Topladı: Ramiz Ələkbərov*

Həsənov Hüseyn, doğum tarixi 1954, Fərzalı kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 3; Rəvayətlər – 7; Nağıllar – 16. *Topladı: Aynur Qəzənfərqızı*

Hüseynov Səməd İsgəndər oğlu, doğum tarixi 1927, Zəhmət kəndi. Mətnlər 1984-1989-cu illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 19, 23, 34. *Topladı: Muxtar Kazım-oğlu (İmanov)*

Hüseynov Seyid Fərhad Səməd oğlu, doğum tarixi 1937, 8-ci sinfədək oxuyub, Şınıx kəndi. Mətn 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Nağıllar – 10. *Topladı: Səbinə İsayeva*

İmanquliyev Dəmir Qasım oğlu, doğum tarixi 1938, orta təhsilli, yerli, Böyük Qaramurad kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Lətifələr – 14; Deyimlər – 17. *Topladı*: Ramiz Ələkbərov

İskəndərov İskəndər Ziyad oğlu (aşığı), doğum tarixi 1947, orta təhsilli, yerli, Arıqıran kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 39; Rəvayətlər – 19; Aşıqlar – 6, 7; Etnoqrafik mətnlər – 17, 52, 55, 65. *Topladı*: Ramiz Ələkbərov

İskəndərov Mehman Qədim oğlu, doğum tarixi 1945, orta təhsilli, Qaradağ kəndi. Mətnlər 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Nağıllar – 7, 13. *Topladı*: Ramin Allahverdiyev

Kərimova Səkinə Bayram qızı, doğum tarixi 1950, evdar qadın, Söyüdlü kəndi. Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Etnoqrafik mətnlər – 16; Atalar sözləri və məsəllər – 123. *Topladı*: Gülnarə Tahirova

Qarayeva Sürayyə, doğum tarixi 1945, Arıqıran kəndi. Mətnlər 2014-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Etnoqrafik mətnlər – 1, 9-10, 59; Bayatılar – 109. *Topladı*: Aynur Qəzənfərqızı

Qarayeva Telli Mahmud qızı, doğum tarixi 1978, Arıqıran kəndi. Mətnlər 2014-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Bayatılar – 110-111. *Topladı*: Aynur Qəzənfərqızı

Qasımova Reyhan Behbud qızı, doğum tarixi 1906, ibtidai təhsilli, Gədəbəy şəhəri, 1990-cı ildə rəhmətə gedib. Mətnlər 1984-1989-cu illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 33; Nağıllar – 1, 2, 5, 11, 26; Lətifələr – 25; Etnoqrafik mətnlər – 23-24, 34, 42; Bayatılar – 167-196; Atalar sözləri və

məsəllər – 1, 3-4, 6-8, 10-13, 16-19, 21-27, 30, 33-35, 38-41, 44-47, 50-53, 55-57, 60, 62, 65-67, 69-70, 72-74, 78-80, 82-84, 89-92, 94-97, 100-101, 103-104, 106-107, 109, 111-112, 116, 120-122, 124-125; Deyimlər – 2-4, 6, 8-9, 14, 16, 19, 24. *Topladı: Muxtar Kazımoğlu (İmanov)*

Quliyev İman, doğum tarixi 1947, Arabaçı kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər: Mifoloji mətnlər – 25; Nağıllar – 22, 30, 31. Topladı: Aynur Qəzənfərqızı*

Quliyev Nəriman Qədim oğlu, doğum tarixi 1939, orta təhsilli, yerli, Boyük Qaramurad kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər: Lətifələr – 1, 2, 12, 13; Aşıqlar – 3, 12. Topladı: Ramiz Ələkbərov*

Quliyeva Qəmər Kazım qızı, doğum tarixi 1933, Gədəbəy şəhəri. Mətnlər 1984-1989-cu illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər: Bayatılar – 136-152. Topladı: Muxtar Kazımoğlu (İmanov)*

Quliyeva Mələhət Əli qızı, doğum tarixi 1967, orta təhsilli, Yenikənd kəndi (köhnə adı Quldurlu). Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər: Bayatılar – 101-108; Tapmacalar – 5. Topladı: Gülnarə Tahirova*

Qurbanova Gülüzə Məhəmməd qızı, doğum tarixi 1916, doğum yeri Göyçə mahalı Toxluca kəndi, yaşayış yeri Mor-mor kəndi. Mətnlər 2010-2015-ci illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər: Mifoloji mətnlər – 14-15, 24; Nağıllar – 4, 14; Etnoqrafik mətnlər – 20; Bayatılar – 1-11; Tapmacalar – 7-14; Atalar sözləri və məsəllər – 42-43; Deyimlər – 5, 10. Topladı: Aynur Qəzənfərqızı*

Qurbanova Rəhilə Firudin qızı, doğum tarixi 1957, ali təhsilli, coğrafiya müəllimi işləyib, doğum yeri Arabaçı kəndi,

yaşayış yeri Bakı şəhəri. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Rəvayətlər – 6; Aşıqlar – 1; Etnoqrafik mətnlər – 7, 58, 61. *Topladı*: Aynur Qəzənfərqızı

Qurbanov Qəzənfər Qələndər oğlu, doğum tarixi 1951, doğum yeri Mor-mor kəndi, yaşayış yeri Bakı şəhəri. Mətn 2010-cu ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Rəvayətlər – 22. *Topladı*: Aynur Qəzənfərqızı

Mehdiyeva Səhər Məcid qızı, doğum tarixi 1937, Tağılar kəndi. Mətn 2014-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Bayatılar – 94. *Topladı*: Aynur Qəzənfərqızı

Məmmədov Saməddin, doğum tarixi 1951, doğum yeri Şıx kəndi, yaşayış yeri Fərzalı kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 8; Rəvayətlər – 8. *Topladı*: Aynur Qəzənfərqızı

Mustafayev Eyvaz Bəşir oğlu, doğum tarixi 1939, İsalı kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Bayatılar – 55-64. *Topladı*: Aynur Qəzənfərqızı

Nağıyeva Mərmər Səməd qızı, doğum tarixi 1930, təhsilsiz, yerli, Dəyirmandağ kəndi. (Rəhmətə gedib, mətn şəxsi dəftərindən götürülüb). *Söylədiyi mətn*: Rəvayətlər – 9. *Topladı*: *Gülnarə Tahirova*

Nağıyev Məhəmməd Aslan oğlu, doğum tarixi 1929, müəllim, Dəyirmandağ kəndi. Mətn 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Lətifələr – 3. *Topladı*: *Gülnarə Tahirova*

Nəbiyev Firudin Əli oğlu, doğum tarixi 1932, Arabaçı kəndi. (Mətnlər şəxsi dəftərindən götürülüb). *Söylədiyi mətnlər*: Nağıllar – 24, 25, 32. *Topladı*: Aynur Qəzənfərqızı

Nəbiyeva Dilbər Nəsib qızı, doğum tarixi 1976, orta təhsilli, Daryurd kəndi. Mətnlər 2010-2015-ci illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Atalar sözləri və məsəllər – 2, 9, 20, 28-29, 36-37, 48-49, 58-59, 63-64, 68, 75-77, 81, 85, 88, 93, 99, 102, 105, 108, 110, 114-115; Deyimlər – 7, 12-13, 15, 18, 20-23. *Topladı: Aynur Qəzənfərqi*

Nəcəfova Güldəstə Oruc qızı, doğum tarixi 1930, orta təhsilli, Dəyirmandağ kəndi. Mətn 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Etnoqrafik mətnlər – 41. *Topladı: Ramin Allahverdiyev*

Novruzova Səriyyə Məhəmməd qızı, doğum tarixi 1935, doğum yeri Göyçə mahalı Kəsəmən kəndi, yaşayış yeri Gədəbəy şəhəri. Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Lətifələr – 9-10; Bayatılar – 116-117. *Topladı: Gülnarə Tahirova*

Ocaqverdiyeva Dilşad Heydərali qızı, doğum tarixi 1937, orta təhsilli, Dəyirmandağ kəndi. Mətn 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Mifoloji mətnlər – 29. *Topladı: Ramin Allahverdiyev*

Rüstəмова Südəbə İbrahim qızı, doğum tarixi 1937, evdar qadın, Gədəbəy şəhəri. Mətnlər 2012-2014-cü illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Bayatılar – 197-202. *Topladı: Gülnarə Tahirova*

Sadiqov Hüseyn İbrahim oğlu, doğum tarixi 1904, təhsilsiz, Əlismayıl kəndi. Mətnlər 1997-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Rəvayətlər – 1, 5, 14-15, 21, 32; Nağıllar – 23; Lətifələr – 5; Etnoqrafik mətnlər – 46; Atalar sözləri və məsəllər – 54. *Topladı: Zəfər Fərhadov*

Sadiqov Salman Əli oğlu, doğum tarixi 1926, orta təhsilli, Plankənd kəndi. Mətn 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Nağıllar – 12. *Topladı: Ramin Allahverdiyev*

Sadıqova Kimya Fərəməz qızı, doğum tarixi 1945, Tağılar kəndi. Mətnlər 2014-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Bayatılar – 95-96; Tapmacalar – 1-4. *Topladı*: *Aynur Qəzənfərqi*

Sadıqova Aysel Vüqar qızı, doğum tarixi 1991, Fərzalı kəndi. Mətn 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Nağıllar – 15. *Topladı*: *Aynur Qəzənfərqi*

Şahnazarov Tanrıverdi, doğum tarixi 1957, Şınıx kəndi. Mətn 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Etnoqrafik mətnlər – 3. *Topladı*: *Aynur Qəzənfərqi*

Şamilov Mehman, doğum tarixi 1950, Cəfərli kəndi. Mətnlər 1997-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 22; Rəvayətlər – 4; Aşıqlar – 5. *Topladı*: *Zəfər Fərhadov*

Tağıyev Bəylər (aşıq), doğum tarixi 1933, Daryurd kəndi. Mətnlər 1984-1989-cu illərdə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Etnoqrafik mətnlər – 40; Bayatılar – 153-166; Tapmacalar – 6. *Topladı*: *Muxtar Kazımoğlu (İmanov)*

Tağıyev Mahir Qalib oğlu, doğum tarixi 1991, Cəfərli kəndi. Mətnlər 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Nağıllar – 19; Lətifələr – 6-8, 29-30. *Topladı*: *Aynur Qəzənfərqi*

Tağıyev Dəmir Namaz oğlu, doğum tarixi 1937, orta təhsilli, Dəyirmanadağ kəndi. Mətnlər 2012-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 7; Rəvayətlər – 3, 24, 30; Nağıllar – 21; Etnoqrafik mətnlər – 44, 54. *Topladı*: *Ramin Allahverdiyev*

Tağıyev Nemət Nüsrət oğlu, doğum tarixi 1991, Göyəlli kəndi. Mətn 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Rəvayətlər – 18. *Topladı*: *Aynur Qəzənfərqi*

Tağıyev Səməd Cabbar oğlu, doğum tarixi 1933, doğum yeri Göyəlli kəndi, yaşayış yeri Qarabağlı kəndi. Mətn 2013-ci ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Etnoqrafik mətnlər – 13. *Topladı: Aynur Qəzənfərqızı*

Tağıyeva Minayə Nadir qızı, doğum tarixi 1944, doğum yeri Şınıx kəndi, yaşayış yeri Göyəlli kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Mifoloji mətnlər – 20; Rəvayətlər – 20; Etnoqrafik mətnlər – 2, 60; Bayatılar – 112-115. *Topladı: Aynur Qəzənfərqızı*

Tağıyeva Reybə, doğum tarixi 1958, Tağılar kəndi. Mətnlər 2014-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Bayatılar – 88-93. *Topladı: Aynur Qəzənfərqızı*

Tahirov Tahir Əşrəf oğlu, doğum tarixi 1960, mühəndis, Gədəbəy şəhəri. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Nağıllar – 18, 27, 28; Lətifələr – 27. *Topladı: Gülnarə Tahirova*

Verdiyeva Xədicə Nəsim qızı, doğum tarixi 1932, evdar qadın, telefonçu işləyib, yerli, Gədəbəy şəhəri. Mətn 2014-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətn*: Lətifələr – 23. *Topladı: Gülnarə Tahirova*

Verdiyeva Məryam Vəli qızı, doğum tarixi 1961, Qumlu kəndi. Mətnlər 2013-cü ildə toplanıb. *Söylədiyi mətnlər*: Bayatılar – 12-54. *Topladı: Gülnarə Tahirova*

SÖYLƏYİCİLƏRİN ŞƏKİLLƏRİ

**Qasımova Reyhan Behbud qızı,
Gədəbəy şəhəri**

**Qurbanova Rəhilə Firudin qızı,
Bakı şəhəri**

Əskərov Qədir Bayram oğlu, Kiçik Qaramurad kəndi

Sadıqov Hüseyn İbrahim oğlu, Əlismayıl kəndi

Əliyev Səməndər İsmayıl oğlu, Əlismayıl kəndi

Ələsgərqızı Mürəstə, İvanovka kəndi

**Həsənov Şahmalı Məhər oğlu,
Miskinli kəndi**

**Hüseynov Fərhad Səməd oğlu,
Şınıx kəndi**

**İskəndərov İskəndər Ziyad oğlu,
Arıqıran kəndi**

BAŞLIQLAR

ÖN SÖZ	3
MİFOLOJİ MƏTNLƏR	
Yerin-göyün binası.....	13
Uğuzlar.....	15
Hal.....	17
Cin.....	21
Təpəgöz.....	25
Əzrayıl.....	26
İlan.....	27
Hop-hop, Gültop, Nəsib, Yusuf.....	29
Göyərçin.....	29
Məleykə gəlin.....	29
Qara paltarlı qadın.....	30
RƏVAYƏTLƏR	
Peyğəmbərlər, dini şəxsiyyətlər, pirlər və ocaqlarla bağlı rəvayətlər	
Nuh peyğəmbər.....	32
Süleyman peyğəmbər.....	34
Xıdır peyğəmbər.....	35
İsa peyğəmbər.....	36
Musa peyğəmbər.....	38
Məhəmməd peyğəmbər.....	39
Həzrət Əli.....	42
Haça qaya.....	44
Seyid Gözəl.....	47
Seyid Abbas.....	48
Məşəd Ağa.....	48
Molla Zeynalabdin.....	49
Müxtəlif mövzulu rəvayətlər	
Allah bundan betərindən saxlasın.....	50

Əshabi-kəhf	51
Dağ Yunusun pulları	51
Yaranmışam daşdan mən	52
Loğman və şeyird	53
Sağalmaz xəstə	53
Daşa dönən çoban	54
Qeyb olan qız.....	55
Malın köşəyi.....	56

NAĞILLAR

Qarğa ilə keçəl.....	57
Nardanxatın	63
Qılıca.....	76
Səbir daşı, qum bıçağı.....	82
Məlikməhəmmədlə Məhəmməd.....	84
Nərbala.....	99
İki qardaş.....	108
Balıq bilməsə, Xaliq bilər	111
Padşah qızı və kasıb oğlan	137
Səxavətli qız	143
Tənbəl Əhməd	154
Dörd bacı.....	160
Şahzadə və alın yazısı	162
Yazıya pozu yoxdur	165
Əzrayıl və tacir oğlu	166
Əzrayıl və çoban.....	184
Üç ağıllı söz.....	185
Kösövün göyerməsi	190
Allahın ədaləti	192
Qocaların öldürülməsi.....	194
İnsanın tamahı	196
Padşah və çoban	198
Padşah və çoxbilən	202

Hefi ilə Sefi	203
Bal yedim, bəlaya düşdüm	206
Ağıllı qardaşla dəli qardaş	208
Sarımsağın qiyməti	211
Dad Xanpərinin əlindən	214
Samanlıq toyu	219
Qartal və qızılquş	221

LƏTİFƏLƏR

Molla Nəsrəddin lətifələri

Kef mənim deyil?	223
Sən məndən qeyrətlisən	224
Mənim qızıma yaraşır	225
Ondan bərk qaçar	225
Molla Nəsrəddin və qəssab	225

Ayrım lətifələri

İndicə öldürmədimmi?	226
Qarpız ağacı nə boyda imiş?	227
Ayrım və rus	227
Adın arı vız, druqoy arı dız	227
Hünərin var, çək	228
Bəs uşaqlar nədir?	228

Gədəbəyin bəmzə adamları

Səninki pulsuzdur	229
Xalastoya salmışam	229
Un, üstəlik də qoç əti	230
Səriyyə hamama gedir	231
Qaloşları eşikdə çıxartmışam	231
Qonağın var?	232
Cinli Səriyyə	232

Müxtəlif mövzulu lətifələr

Olsa, yaxşıdır	233
Həsən çarığını tapdı	234

Qanmaz qızı qanmaz.....	235
Ucuz ətin şorbası olmaz.....	236
Bizə də xəbər verərdin.....	236
Heç qayıtma.....	236
Appanı ye, oppa gedək.....	237
Qırx ildir baxıram.....	237
İki qardaşla bir kürd.....	238
Sənə xəbər eləmədimmi?.....	240
Nə qədər istəyirsən, iç.....	240
Saman düşdü, Zaman öldü.....	241

AŞIQLAR

Aşıq Ələsgər və Şəmkiqli Aşıq Hüseyn.....	242
Aşıq Ələsgərin Naxçıvan səfəri.....	245
Aşıq Ələsgərin Xınna səfəri.....	253
Yolçuların aşığı tanınması.....	260
“Aparır” rədifli şeirin yaranması.....	262
Aşıq Ələsgər və çəkməçi.....	263
Yumrusunu götürüm, yastısını?.....	264
Aşıq Ələsgərlə bağlı daha bir əhvalat.....	265
Növrəs İman.....	266

ETNOQRAFİK MƏTNLƏR

Xıdır Nəbi.....	271
Çillələr.....	274
Çərşənbələr.....	274
Növrüz falları.....	277
Bəxti bayram.....	277
Ayın tutulması.....	278
Təknədə kökə saxlama.....	278
Həmzad.....	278
Qırx tökmə.....	279
Bədnəzər.....	279

Üzərlik	281
Qorxuluğu götürmə.....	282
İlan ağzı bağlama.....	284
Qurd ağzı bağlama.....	285
Dil-ağız bağlama	285
Qurd yağı.....	286
Tas qurma.....	286
Yel xəstəliyi	286
Külək kəsdirmə.....	287
Yağış, dolu kəsdirmə	288
Yağış yağdırma.....	289
Vurğun vurma	290
Çor xəstəliyi	291
Toy adətləri	291
Yas adətləri.....	294
BAYATILAR.....	301
SAYAÇI SÖZLƏRİ.....	319
TAPMACALAR.....	320
ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR	322
DEYİMLƏR	328
Mətnlərin söyləyiciləri.....	330
Söyləyicilər haqqında məlumat.....	342
Söyləyicilərin şəkilləri.....	352

Gədəbəy folklor örnəkləri
I kitab.

Bakı, Elm və təhsil, 2016

Nəşriyyat direktoru:
Prof. Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Ramiz Ələkbərov

Kompyuterdə yığdılar:
Məhsəti Süleymanova
Səfa Əliyeva

Korrektor:
Aynurə Səfərova

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Aygün Balayeva

Kağız formatı: 60/84 1/32

Mətbəə kağızı: №1

Həcmi: 22,5 ç/v

Tirajı: 400

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş,
“Elm və təhsil” NPM-də ofset üsulu ilə
hazır deopozitivlərdən çap olunmuşdur.